National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A.

S. o. k.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1931:24
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG TILL HUVUDGRUNDER FÖR EN DECENTRALISERAD FÖRVALTNING AV

PRÄSTLÖNEJORDEN

M. M.

STOCKHOLM
1931

Statens offentliga utredningar 1931

Kronologisk förteckning

1. Sammandrag av yttranden över 1927 års prästlöneregleringssakkunnigas betänkande rörande nya grunder för lagstiftningen om prästerskapets avlöning och förvaltningen av den därtill anslagna egendomen. Idun. 622 s. **E.**
2. Utredning och förslag rörande läroböcker vid de allmänna läroverken och med dem jämförliga läroanstalter. Norstedt. 131 s. **E.**
3. Betänkande med förslag angående arbetslöshetens motverkande genom beredskapsarbeten. Norstedt. 81 s. **S.**
4. Utredning och förslag av frågorna om ytterligare inskränkningar i den nuvarande folkskoleseminarieorganisationen samt om statens övertagande av de utav landstingen och vissa städer upprätthållna småskoleseminarierna m. m. Norstedt. (2), 215 s. **E.**
5. Utlåtande angående utförselbevissystemets verkningar m. m. Marcus. 25 s. **Jo.**
6. Jordbruksutredningens betänkanden. 4. Betänkande angående åtgärder för fjäderfäskötselns främjande. Beckman. vj, 109 s. **Jo.**
7. Jordbruksutredningens betänkanden. 5. Statistisk översikt över det svenska jordbrukets utveckling och läge. Av E. Höijer. Marcus. 74 s. **Jo.**
8. Ny värmeledning samt elektrisk belysningsanläggning i Nationalmuseibyggnaden i Stockholm. Stat. Repr.-anst. 43 s. **K.**
9. Lagberedningens förslag ang. vissa internationella rättsförhållanden. 3. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om erkännande och verkställighet av domar, m. m. Norstedt. 39 s. **Ju.**
10. Betänkande med förslag till lag om vård av vissa skogar inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker m. fl. områden. Marcus. iv, 398 s. **Jo.**
11. Utredning med förslag angående premiering av välskötta mindre skogsbruk. Hæggström. 66 s. **Jo.**
12. 1928 års lönekommitté. Betänkande med förslag till avlöningsreglemente för extra ordinarie och extra tjänstemän, tillhörande den civila statsförvaltningen m. m. Norstedt. vj, 131 s. **Fi.**
13. Utlåtande över utkast till näringslag m. m. Marcus. 28 s. **H.**
14. Förslag till växellag m. m. Norstedt. 254 s. **Ju.**
15. Provdebitering av fyr- och båkavgift samt sjömanshusavgift. Marcus. 64 s. **H.**
16. Riktlinjer för vinnande av viss koncentration inom det svenska fångvårdsväsendet. Av S. Hagströmer. Marcus. v, 162 s. **Ju.**
17. Utredning och förslag rörande fortsättningsskolans organisation. Hæggström. 94 s. **E.**
18. 1928 års lönekommitté. Betänkande med förslag till lönereglering för landsfogdar, lappfogdar och landsfiskaler m. m. Norstedt. vij, 324 s. **Fi.**
19. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om delning av jord å landet inom vissa delar av Kopparbergs län m. m. Marcus. 307 s. 4 bilagor. **Ju.**
20. Arbetslöshetsutredningens betänkande. 1. Arbetslöshetens omfattning, karaktär och orsaker. Norstedt. xix, 554 s. **S.**
21. Arbetslöshetsutredningens betänkande. 1. Bilagor, band 1. Orsaker till arbetslöshet. Av G. Bagge. P. M. ang. arbetsmarknaden och de faktorer, som bestämma dess utveckling. Av G. Huss. Norstedt. xij, 149 s. **S.**
22. 1930 års militäravlöningssakkunniga. Betänkande med förslag till avlöningsbestämmelser för icke-ordinarie personal vid försvarsväsendet. Beckman. vj, 101 s. **Fö.**
23. Betänkande och förslag angående anskaffning, underhåll och drift av för tulltjänsten erforderlig fortskaffningsmateriel. Marcus. 91 s. **Fi.**
24. Betänkande med förslag till huvudgrunder för en decentraliserad förvaltning av prästlönejorden m. m. Idun. 200 s. **E.**
25. Betänkande med förslag till prästlönelag m. m. Idun. 138 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1931 : 24
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG TILL HUVUDGRUNDER FÖR EN DECENTRALISERAD FÖRVALTNING AV

PRÄSTLÖNEJORDEN

M. M.

STOCKHOLM 1931
KUNGL. HOVBOKTRYCKERIET IDUNS TRYCKERI A.-B.
316814

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Till Herr Statsrådet och Chefen för kungl. ecklesiastikdepartementet.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 22 april 1927 bemyndigades chefen för ecklesiastikdepartementet, bland annat, att tillkalla högst tre sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning av frågan rörande grunderna för lagstiftningen om prästerskapets avlöning samt dispositionen och förvaltningen av prästlönejorden.

I det yttrande till statsrådsprotokollet, varmed dåvarande departementschefen motiverade sitt förslag i ämnet, anförde han bland annat, att vidkommande spörsmålet om sättet för boställsegendomarnas förvaltning och reglerna för dispositionen av den från desamma härflytande avkastningen torde undersökningen särskilt böra inriktas på de två motsatta huvudlinjer, som erbjöde sig. Antingen kunde här ifrågakomma en centralisering i nämnda hänseenden, så att löneboställena bringades i samma ställning till kyrkofonden som statens domäner till domänfonden, eller ock kunde man vidtaga åtgärder i decentraliserande syfte.

Rörande planläggningen av den blivande utredningen yttrade departementschefen bland annat: Det hade synts honom mest praktiskt, att utredningsarbetet till en början begränsades till ett klarläggande av de olika vägar, som kunde ifrågakomma vid de särskilda frågornas lösning. De skäl, som kunde anföras för och emot en lösning efter den ena eller andra linjen, torde härvid böra vägas mot varandra. Vidare skulle man undersöka de konsekvenser, som en viss lösning av en särskild fråga medförde beträffande lösningen av övriga frågor. Såsom ett resultat av denna undersökning skulle framkomma en redogörelse för de huvudalternativ till ny avlönings- och boställslagstiftning, som syntes på allvar förtjäna att tagas under övervägande.

Den 20 juli 1927 tillkallade departementschefen såsom sakkunniga häradshövdingen N. Wihlborg, kammarrådet T. H. Wohlin och kontraktsprosten K. A. Ihrmark.

Med skrivelse den 31 december 1929 överlämnade de sakkunniga — vilka pläga benämnas 1927 års prästlöneregleringssakkunniga — till departementschefen »Betänkande rörande nya grunder för lagstiftningen om prästerskapets avlöning och förvaltningen av den därtill anslagna egendomen». I betänkandet stannade de sakkunniga — dock med reservation i vissa avseenden av kon-

traktsprosten Ihrmark — för den ena av de ovan angivna huvudlinjerna, nämligen för en centralisering av förvaltningen av prästlönejorden och dispositionen av dess avkastning.

Sedan förslaget varit utställt till yttrande av åtskilliga myndigheter med flera samt dessa inkommit med utlåtanden däröver, anmäldes ärendet ånyo i statsråd den 23 januari 1931. Därvid anförde departementschefen: Utredningen syntes departementschefen nu böra fortsättas i syfte att utarbeta detaljerade förslag till ny lagstiftning i ämnet. Detta arbete torde böra anförtros åt särskilda sakkunniga, vilkas tillsättande syntes böra ske ur synpunkten av en så vitt möjligt allsidig belysning av ärendet. — Innan emellertid arbetet med förslag till ny lagstiftning igångsattes, torde en kompletterande utredning böra verkställas med hänsyn till den andra huvudlinjen, d. v. s. rörande åtgärder i decentraliserande syfte. Härvid syntes man böra i första hand koncentrera sig på en närmare undersökning av möjligheten att, med bibehållande alltjämt av prästlöneväsendet såsom en församlingarnas angelägenhet, åvägabringa en mer eller mindre decentraliserad boställsförvaltning. Det vore givet, att denna undersökning icke finge lämna ur sikte den synnerligen viktiga frågan om församlingarnas av ålder bestående ställning till den del av kyrkoförmögenheten, varom fråga vore, samt församlingarnas till densamma anknutna intressen. Den vidare utredning, som i angivna syfte således syntes böra komma till stånd, torde även böra taga sikte på spörsmål av kyrkligt-organisatorisk natur, vilka stode i samband med den föreliggande frågan. — För dessa kompletterande förarbeten syntes tillfyllest, att desamma verkställdes genom högst tre på olika områden förfarna utredningsmän under ledning av en av dessa sakkunniga, närmast den, vilken skulle komma att i egenskap av ordförande leda de sakkunnigas blivande förhandlingar. Sedan denna komplettering av utredningen i huvudsak blivit slutförd, torde anmälan härom böra ske till chefen för ecklesiastikdepartementet, och torde därefter med utgångspunkt från allt då föreliggande utredningsmaterial ifrågavarande sakkunniga böra i sin helhet skrida till det lagstiftningsarbete, som åt dem skulle anförtros.

I enlighet med departementschefens hemställan bemyndigade Kungl. Maj:t departementschefen att *dels* i syfte att inom departementet fortsätta utredningen av frågan rörande grunderna för lagstiftningen om prästerskapets avlöning samt dispositionen och förvaltningen av prästlönejorden ävensom utredningen av övriga därmed sammanhängande spörsmål samt i syfte att utarbeta förslag till ny lagstiftning på ifrågavarande område tillkalla högst sju sakkunniga, *dels* för verkställande av vissa speciella kompletterande förarbeten anlita högst tre utredningsmän med uppdrag för en av dem att tillika tjänstgöra såsom utredningsmännens sekreterare, *dels* anmoda en av de sakkunniga att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar och utredningsmännens arbeten, *dels* ock, därest under arbetets gång anmälan skedde om behov av biträde i särskilda fall för behandling av specialfrågor, för ändamålet tillkalla dylika biträden.

Samma den 23 januari 1931 tillkallade departementschefen såsom sakkunnig

ledamoten av riksdagens första kammare biskopen i Luleå stift Olof Bergqvist samt såsom utredningsmän hovrättsrådet i Svea hovrätt Philipp Joseph Aastrup, boställsnämndsordföranden, kyrkoherden i Grava pastorat kontraktsprosten Lars Albin Rune och sekreteraren hos kammarkollegiet Gunnar Hugo Prawitz, varjämte departementschefen uppdrog åt Bergqvist att såsom ordförande leda utredningsmännens arbeten samt åt Prawitz att tjänstgöra såsom utredningsmännens sekreterare.

Sedan utredningsmännen, vilka antagit benämningen 1931 års prästlöneutredning, för departementschefen anmält, att för dem uppstått behov av biträden för behandling av vissa specialfrågor, tillkallade departementschefen *dels* genom beslut den 12 mars 1931 ledamoten av riksdagens första kammare, skogschefen Carl Gustaf Ludvig Hugosson Tamm och professorn vid Stockholms högskola, filosofie doktorn Nils Gabriel Ahnlund, *dels* ock genom beslut den 31 mars 1931 amanuensen hos kammarkollegiet Frans Harald Morssing.

På framställning av utredningsmännen medgav Kungl. Maj:t genom beslut den 16 april 1931, att Bergqvist, Aastrup, Rune, Prawitz och Tamm finge företaga en studieresa till Finland. Resan ägde rum under tiden den 18 — den 26 april 1931.

Till utredningsmännen hava överlämnats handlingar i ett antal ärenden och hava utredningsmännen tagit dessa i övervägande vid fullgörandet av sitt uppdrag.

Sedan det utredningsmännen anförtrodda uppdraget numera fullgjorts, få utredningsmännen med anmälan härom överlämna sitt betänkande med förslag till huvudgrunder för en decentraliserad förvaltning av prästlönejorden m. m.

Stockholm den 30 juni 1931.

OLOF BERGQVIST.

PH. AASTRUP. L. ALB. RUNE. G. PRAWITZ.

Församlingarnas ställning till prästlönejorden.

De medeltida prästboställenas rättsliga beskaffenhet.

Inom[1] den kanoniska rätten fanns redan före tiden för kristendomens införande i vårt land en rättsregel, enligt vilken biskop icke ägde inviga kyrka, förrän det var sörjt för att kyrkan utrustats med prästbol.[2] Meningen härmed var att erhålla garanti för att gudstjänsten i församlingen skulle kunna upprätthållas.

I vårt land liksom i övriga germanska länder ägde under den första kristna tiden det s. k. privatkyrkosystemet ett icke obetydligt utrymme. Det gäller i första hand om Västergötland och det till Danmark hörande Skåne, från vilka landskap redan i början av 1200-talet klagades över kyrkornas alltför stora talrikhet.[3] Privatkyrkosystemet innebar, att stormännen och storbönderna själva läto uppföra kyrkor på sina egendomar närmast för sitt eget och sitt husfolks samt sina landbönders bekvämlighet. Sannolikt är dock, att redan på detta stadium av utvecklingen dessa kyrkobyggare fått finna sig i den kanoniska regeln om prästbords tillhandahållande, i den mån den anställde prästen icke hade karaktären av enbart gårdskaplan. I varje fall hava vid privatkyrkornas övergång till församlingskyrkor prästborden fått behållas eller nya prästbord anskaffats.

Från våra landskapslagars tid, 1200- och 1300-talen, då privatkyrkosystemet redan övergivits,[4] har man tämligen noggranna underrättelser om sättet för prästbordens tillkomst och förökande. Kyrkobalkarna stadga nämligen, att prästbordet skulle överlåtas till kyrkan genom en formell äganderättsöverlåtelse, med en för den nordiska rätten gemensam term kallad skötning. Om innebörden härav har i senare tid på sina håll en missuppfattning gjort sig gällande i strid med både rättshistoriska och språkvetenskapliga fakta. Man har

---

[1] De äldre partierna av historiken hava genomsetts, granskats och kompletterats av professorn vid Stockholms högskola Nils Ahnlund.

[2] Non sit ecclesia, nisi de dote provisum ei fuerit, consecranda. Decretal. Gregor. IX lib. III tit. XL cap. VIII.

[3] H. Hildebrand, Sveriges medeltid, III, s. 75—76; jfr om Gotland s. 82. — Även i Mälarlandskapen torde de ursprungliga privatkyrkorna hava varit talrika. Ett exempel erbjuder Botkyrka, där enligt den såsom historiskt trovärdig allmänt ansedda Botvidslegenden den äldsta kyrkan anlades av Botvids broder på släktens arvegods (in patrimonio ipsorum): Scriptores rerum suecicarum II, 1, s. 382.

[4] Även senare har förekommit, att enskilda personer uppfört kyrkor på egen bekostnad. År 1690 vittnade en rad gamla män i Stenbrohults församling, Småland, att riddaren Karl Tokasson bekostat byggandet av därvarande kyrka och jämväl donerat både prästgård och prästtom, ehuru handlingarna förkommit i danska kriget 1611. Traditionen har genom nyare forskningar gjorts i hög grad sannolik. Jfr G. Virdestam, Hur Stenbrohults första kyrka kom till, Växjö 1922.

nämligen trott ordet skötning innebära, att prästbordet åstadkommits genom sammanskjutande, sammanskott (jfr sammanskjuta, sköt) av jordägarna, som ämnade bilda församling.[1] I sammanhang härmed har även den meningen gjorts gällande, att de medeltida prästborden tillkommit genom ett på socknens jordägare lagt allmänt onus, varifrån man sedan velat sluta, att dessa boställen närmast vore att jämställa med boställen, som upplåtits av kronan.[2] Varken ordet eller begreppet skötning ger något som helst stöd för en sådan uppfattning. Vid överlåtelse av jord till enskilda utbredde nämligen den som skulle mottaga jorden sin mantel framför sig, och den som överlät jorden kastade en torva av samma jord i en flik (sköt) därav. Denna symboliska rättshandling kallas skötning.[3]

Vid överlåtelse av prästbord tillgick i regel så, att vid kyrkans invigning torvan lades å kyrkans altare. Att den påvliga kurian tidigt uppfattat skötningen som en specialform för donation till kyrkan i de nordiska länderna framgår av en Innocentius III:s bulla till Lunds ärkestift 1198, som för dylika ändamål eftertryckligt anbefaller skötning i syfte att fastslå oåterkalleligheten av överlåtelsen.[4]

Skötningen är således en form för överlåtelse (tradition) av fast egendom. Ett skött boställe kan mycket väl hava tillkommit genom sådan donation av enskild person, varpå icke alldeles få urkundligt bestyrkta exempel finnas från medeltiden. Väl är det känt, att i vissa fall boställen tillkommit genom sammanskott och alltså genom en mer eller mindre samfälld donation. Intet antyder emellertid, att det såsom ett allmänt onus ålegat socknens jordägare att genom sammanskott bilda prästbol.

Såsom belysande exempel å sammanskott av boställe intages här en redogörelse för ett sådant fall, hämtad ur regeringsrådet G. THULINS verk om de

---

[1] »De från medeltiden härrörande oreducerade kyrkoherdeboställena, tillkomna i den av landskapslagarna anvisade ordning genom *sammanskott eller skötning* av socknarnas jordägare...» »Och beträffande den ojämförligt största anparten av kyrkoherdeboställena — dem, vilkas tillkomst förskriver sig från medeltiden — föreligger otvivelaktigt den generella presumtionen, att de tillkommit genom *sammanskott* (*skötning*).» Se 1927 års sakkunnigas betänkande, s. 149, 306 n. Jfr Förslag till förordning angående presterskapets boställen 1879, s. 6: »*Den skötning eller det kirkiobol*, som till bostad åt presten upläts, har sedermera blifvit kalladt prestbol eller prestgård ...» (Kursiveringarna gjorda här).

[2] Denna tanke framträder, bland annat, i ett av kammarkollegiet den 23 januari 1924 avgivet utlåtande, vari anföres: »Kollegium kan för sin del icke medgiva, att man haft för avsikt att hänföra skötningsboställena till den grupp, beträffande vilka särskilda bestämmelser rörande skogsavkastningens disposition skulle gälla.» Efter att hava omnämnt, att ifrågavarande boställen i jordeboken redovisas under krono titel, anför kollegiet vidare: »Det synes också i och för sig föreligga goda skäl för en bestämd åtskillnad mellan dessa boställen, å ena, amt de boställen, löningshemman och löningsjordar, å andra sidan, som sedermera, och då helt naturligt i regel genom köp, förvärvats och anslagits av församling. Anskaffandet av prästbol ålåg nämligen, redan på grund av bestämmelser i särskilda landskapslagar, församlingen såsom ett slag av allmänt onus och utgjorde villkor för själva församlingsbildandet. Till hänförandet av de medeltida, icke av enskilda donerade prästbolen till kronogruppen har givetvis ytterligare medverkat den omständigheten, att bevisning i egentlig och strängare mening rörande sättet för dessa boställens tillkomst endast i undantagsfall möjliggöres.»

[3] AMIRA, Altschwed. Obligationenrecht, s. 512 ff. I dansk och norsk rätt är ordet sköde, respektive skjöte ännu benämning för vissa urkunder beträffande äganderätt till fast egendom. I svenska dialekter förekommer ett ord skötning, liktydigt med laga fasta.

[4] Diplomatarium suecanum I, nr 109.

ecklesiastika boställena i Gävleborgs län: »Då ärkebiskop Olof den 26 mars 1324 höll visitation vid det nyanlagda kapellet i Bergvik, kommo, efter vad ett hans brev angiver, sedan kyrkogården invigts, Hanebo socknemän, vilka fortfarande synas haft en del ägor i denna trakt, fram och skänkte i vittnens närvaro åt kapellet till evärdlig egendom den grund, varpå detsamma var beläget, jämte åker och äng, liggande nedanför sjön Bergviken åt norr och Ylvos ägor åt söder, med två bäckar å ömse sidor, och erhöll, på sätt en på baksidan av sagda brev införd anteckning utvisar, kapellet tillika: av Ylvo ett melisland odlad jord bredvid kyrkans åker inemot kapellet, av Olof i Svedja fjärdedelen av en äng, kallad Sandeng, som denne köpt för 12 pund humle, av ärkebiskopen ett jordstycke, kallat 'Svidh', som denne köpt av Sigvast, Östmans broder, nämligen allt vad denne ägt mellan en inhägnad kallad 'Hagh' och Bergaån, vid östra sidan av sagda å, samt av bemälde Östman det jordstycke, som låg mellan berörda 'Svidh' och inhägnaden på södra sidan, nära stranden å den norra samt mellan Bergaån på västra sidan och en Östman tillhörig bergssluttning på den östra. Redan förut hade efter samma anteckning Herr Arnold givit kapellet allt vad han ägde mellan de båda bäckarna och Herr Anders i Norrala ett torp, kallat Straterne.» — Man finner alltså, att vid sammanskottet medverkat jämväl ärkebiskopen och två präster från Hälsingland. Fallet är sällsynt tydligt och synes direkt motsäga antagandet, att socknemännen såsom en allmän tunga varit skyldiga att anskaffa prästbol. Fastmera framträder här klart frivilligheten i överlåtelsen. Ärkebiskopens jordförvärv till förmån för det nya kapellet är icke minst anmärkningsvärt.

Skötning (lat. scotatio) enskilda emellan blev efterhand mindre vanlig, sedan man börjat använda urkunder.[1] Regelbundnare har skötningen bibehållit sig i fråga om egendom, som överlämnats till kyrka, otvetydigt på den grund, att man ville vara viss om att kyrkoegendomen i motsats mot förlänad sådan för all framtid skulle tillhöra kyrkan.[2]

Även om man kunde antaga, att skötningen förutsatt sammanskott av jord samt att ett rättsbud funnits, som tvingat socknemän att anskaffa jord till prästbord, och alltså anse, att boställena tillkommit såsom ett allmänt onus, vore det dock ingalunda givet, att de på sådan grund skulle vara att anse som kronoegendom.[3] I detta sammanhang erinras om att fast egendom, exempelvis folkskolebyggnader, sjukhus m. m., som i enlighet med särskilda lagföreskrifter uppbringats genom kommunal beskattning, ändock anses tillhöra vederbörande kommun.

---

[1] Att ifrågavarande överlåtelseform ansågs särskilt högtidlig och bindande visar bl. a. det förhållandet, att den tillämpades hösten 1343 vid de skånska landskapens övergång i svensk ägo i samband med konungarna Valdemars och Magnus' sammankomst i Varberg. Dipl. suec. 3741 och 3747 (manu propria scotasse et in sinum tradidisse). Jfr TUNBERG, Äldre medeltiden, s. 212.

[2] Enligt den till Västgötalagen fogade konungalängden (omkr. 1240) har Olof Skötkonung omedelbart efter sitt dop *skött* jord till Skara biskopsbord.

[3] Man jämföre ett uttalande av en auktoritet på kyrkolagfarenhetens område, L. G. RABENIUS i Lärobok i svenska Kyrko-lagfarenheten (1836), s. 210: »Häraf följer, att Sockne-menigheten, ej Kronan, ålegat att förse Presterskapet med Kyrkoherde-bohl: att de, såsom varande Socknemenighetens egendom, aldrig varit reductioner underkastade: att Sockne-menigheterna, ej Kronan, till dem innehafver dominium directum.» Efter att ha anfört kungl. brevet den 16 april 1617 och resolutionen på presterskapets besvär 1672 som uttryck för uppfattningssättets förändringar tillägger samme författare med märkbar ironi: »Af Socknernes ursprunglige rätt är dock så mycket bibehållit, att de *kostnader*, som äga rum vid uppkomne rättegångar angående Prestebohl, icke af Kronan eller Kyroherden, utan af Kyrkan och Socknen dragas skola.»

Här torde även böra beröras frågan, huruvida kronojord kan antagas hava under medeltiden upplåtits till prästbord.

Konungen innehade från forntiden ett komplex av fastigheter, kallat Uppsala öd, vars avkastning var anslagen till konungamaktens behov såsom dess viktigaste inkomsttitel. Fastigheterna lågo kringströdda i olika landsändar. Vid sidan av dessa gods, ibland mer eller mindre sammanblandade med dem, kunde också finnas konungaättens eller konungens egna privata jordegendomar. Under de första kristna århundradena, då ivern att grundlägga nya församlingar och offervilligheten för detta ändamål synas hava varit stora, hava konungarna säkerligen ofta deltagit i kyrkobyggandet och även upplåtit jord till prästbord. I allmänhet har det sannolikt då varit fråga om konungens enskilda egendom.[1] Magnus Ladulås donerade t. ex. för olika kyrkliga ändamål både jordagods, tillhörande Folkungaättens arvejord, och av honom särskilt förvärvade hemman.

I fråga om Uppsalaödsgodsen och andra senare tillkomna kronogods förekom i landslagen en bestämmelse, säkerligen av gammalt ursprung, enligt vilken konungen icke ägde minska denna egendom till förfång för efterträdaren. Denna bestämmelse var ingalunda ett tomt lagbud utan tillämpades både under medeltiden och även därefter, ända till och med reduktionstiden. Lagbudet gjordes gällande även mot de kyrkliga institutionerna, t. ex. vid drottning Margaretas och Karl Knutssons räfster.[2] Därvid tillämpades bestämmelsen jämväl på så sätt, att det icke ansågs tillåtligt för ägare av jord, som var skattskyldig till konungen, skattejord, att donera denna till kyrkliga institutioner. Genom en sådan donation skulle skattejorden nämligen komma in under det andliga frälset och konungen alltså gå miste om skatten. Där sådana donationer ändock gjordes, dömdes jorden på yrkande av konungens fogde åter till givarna. Härom lämna talrika bevarade räfstetingsdomar besked.

Ehuru konungen alltså icke ägde för alltid avhända sig kronogodsen, kunde han dock såsom förläning upplåta dem till frälsemän eller till kyrkliga institutioner och befattningshavare. Sådana förläningar, vilka hörde samman med det feodala förvaltningssystemet, inneburo ingen äganderättsöverlåtelse utan kunde återkallas, om ej förr, så av nästa konung. Förläningar av kronojord till sockenkyrkan såsom prästbord torde icke hava förekommit, enär för ändamålet fordrades, att jorden överläts med full äganderätt. Däremot har förläning av jord skett till biskopar, kaniker, domkyrkor och kloster m. fl. Sedan Konung Gustaf I omorganiserat statsförvaltningen, hava förläningarna i allmänhet försvunnit.

I fråga om de medeltida till prästens underhåll disponerade fastigheter, som icke voro prästbol i egentlig mening, nämligen de landbohemman (mensalhemman med flera s. k. löningshemman), vilka bortlegdes för prästens räkning, gäller,

---

[1] Anmärkningsvärt är, att så få Husby-socknar varit regala; jfr H. Hildebrand, Sveriges medeltid, s. 75.

[2] Även senare. Sålunda finnes en räfstetingsdom av år 1477, varigenom Sten Sture d. ä. till kronan återdömde jord (Bällsta i Bromma socken), som kommit under en kyrklig institution. Stockholms stads tänkeböcker 1474—83, utgivna av E. Hildebrand, s. 125.

så vitt man vet, att de i regel tillkommit genom gåvor och testamenten i avsikt att antingen tillförsäkra donator själamässor till hans eller hans anhörigas frälsning, eller tillgodose andra ändamål, hörande till den kyrkliga kulten.

När man har att göra med ett från medeltiden härstammande boställe, om vars tillkomst närmare underrättelse saknas, kan man med hänsyn till vad ovan anförts så gott som säkert utgå från att detsamma donerats av enskild egendom. Den inom statsförvaltningen alltsedan reduktionstiden tillämpade presumtionen — varom mera nedan — att medeltida boställen, tills annat visats, anses vara upplåtna av kronan och kronan fortfarande tillhöriga, är sålunda icke historiskt grundad.[1]

I den kanoniska rätten och efter dess mönster även i den svenska medeltidsrätten betraktades sockenkyrkan såsom juridisk person, och då egendom överläts till prästbord, blev sockenkyrkan i formellt hänseende ägare till prästbordet. Anordningen, att göra överlåtelsen till sockenkyrkan och icke till församlingen, får emellertid anses vara mera av formell beskaffenhet såsom härledande sig från en tid, då församlingen såsom sådan ännu icke av den borgerliga rätten erkänts såsom rättssubjekt.

Den reella innebörden av överlåtelsen har dock givetvis varit att för all framtid säkerställa församlingens behov av prästerskap och gudstjänst. På denna grund framstår församlingen såsom den egentligen berättigade med avseende å denna egendom, och sockenkyrkans ytterst av tidsförhållandena beroende formella äganderätt blir av underordnad betydelse.[2] Att kyrkan och icke församlingen betecknades som ägare, torde även böra fattas som en yttring av det sakförhållandet, att församligen icke ägde fritt förfoga över egendomen utan att densamma var bunden till de kyrkliga ändamålen.

Under medeltiden framträdde en tendens att uppdela kyrkoegendomen i två grupper, å ena sidan den egentliga kyrkoegendomen (fabrica), vilken skulle användas till kyrkans underhåll och smyckande, samt å andra sidan prästämbetets egendom (mensa), avsedd till prästerskapets underhåll. Om båda grupperna gäller emellertid, att egendomen var avsedd att säkerställa själavården i församlingen.

---

[1] Då konung Knut Eriksson (1167—1196) upplät ett kronohemman och ett eget hemman till Julita kloster, gjorde han den skillnaden dem emellan, att han upplät kronohemmanet mot avgäld (pro precio temporali) men överlät sitt eget hemman såsom gåva (omnis prorsus conditionis necessitate remota). Då konung Magnus Eriksson år 1353 donerade en till Bjälbogodset hörande patronatsrätt till ett kloster, betonade han att godset ej tillhörde kronan utan var arvegods. Diplomatarium suecanum I, nr 67, och Riksarkivets pärmebrev år 1353, nr 135; jfr E. Schalling: Den kyrkliga jordens rättsliga ställning i Sverige, akademisk avhandling, Uppsala 1920, s. 27 och 32.

[2] Från protestantismens tidigaste genombrottsår finnes ett uttalande av reformatorn Laurentius Andreæ, som här må anföres i översättning från det latinska brevet (till munkarna i Vadstena den 20 febr. 1524): »Fastän namnet kyrka i våra dagar användes om själva det yttre huset, vari den sannskyldiga kyrkan, d. v. s. 'menigheten' (populus), plägar församlas — vilket hus i varje fall är byggt av menigheten och för menigheten — vem är den som då icke inser, att en sådan kyrka och därmed också dess penningar är menighetens, även om vi präster i Guds namn beröva menigheten desamma och använda dem till vår fria disposition, som om de icke längre vore andras egendom utan vår egen, eller så att vi vilja ge oss sken av att vara icke förvaltare av penningar utan herrar över dem.» Brevet tryckt av E. M. Fant i disputationsserien Acta et litteræ ad historiam reformationis in Suecia, Uppsala 1806.

Redan under medeltiden hade församlingarna i vårt land uppnått en anmärkningsvärt hög grad av organisation och erhållit åtskilliga befogenheter på det kyrkliga området. Nyare, visserligen ingalunda uttömmande undersökningar hava framhävt det verkliga omfånget av denna församlingssjälvstyrelse, vilken alltså icke, såsom understundom gjorts gällande, är av relativt sent ursprung.[1] Den medeltida svenska församlingen ägde sålunda kontrollera kyrkoekonomien och genom valda förtroendemän deltaga i den kyrkligt ekonomiska förvaltningen. Dessa befogenheter voro i vårt land vidsträcktare än enligt den kanoniska rättens regler.[2] Fullt tydligt är, att de inhemska kyrkliga myndigheterna aktivt befordrat denna utveckling.[3] Enligt uppgift av biskop Hans Brask till Konung Gustaf I år 1525 — då konungen från stiften indrev en gärd av kyrkotionden — var det sed i Linköpings stift, att »tolv män av varje socken regera kyrkans ärenden med kyrkovärdarna», varför någon gärd ej »med god lämpa» kunde utgöras »utan socknens vetskap och samtycke».[4] Exemplen kunna flerfaldigas. Stadgar för kyrkorna i Hälsingland och Jämtland av år 1425 inskärpa socknemännens rätt att vid prästerlig vakans tillse, att inventariet över den kyrkliga egendomen stämde, och icke tillåta, att något av prästens tillhörigheter bortfördes, innan kontroll ägt rum.[5] Församlingsinflytandet framträder i bevarade källor mindre beträffande prästlönejorden — helt naturligt, då dennas tillgodogörande var överlämnat till prästen. Dock märkes bl. a. ett stadgande i yngre västgötalagen:[6]

»Ej må kyrkans jord säljas eller bytas utan biskopens tillåtelse och prästens och socknemännens vilja, utom det som gives till kyrkans bebyggande; sådan jord må socknemännen sälja, när kyrkan behöver byggning.»

En avmattning i församlingssjälvstyrelsen synes visserligen hava inträtt på 1500-talet under Gustaf Vasas regering, beroende på att föremålen för den kyrkliga förmögenhetsförvaltningen förringats, men under 1600-talet upplever självstyrelsen en ny blomstringsperiod. Denna självstyrelse, vilken visserligen ägde rum i samverkan med de kyrkliga myndigheterna och under dessas kontroll, framträder i åtskilliga stadganden, av vilka här må anföras följande, som visa, huru församlingsrepresentanterna ägt rätt ingripa i fråga om prästlönejorden.

---

[1] Se Ragnar Gullstrand: Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet, akademisk avhandling, Stockholm 1923. Gullstrands översikt över medeltida förhållanden har närmast naturen av ett utkast, och hans behandling av 1600-talet begränsas i huvudsak till ett par stift. Otvivelaktigt finnes här ett rikt fält för nya forskningar.

Beträffande 1600- och 1700-talen har — från andra utgångspunkter och närmast med hänsyn till prästens sociala ställning — en intressant redogörelse lämnats av G. Suolahti i hans verk Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen, Helsingfors 1927.

[2] Schalling säger härom, s. 60: »Då sockenkyrkans förmögenhet i lagarna förutsättes hava uppkommit genom socknemännens sammanskott och samfällda arbete, är det naturligt, att församlingen får ett stort inflytande på förvaltningen av den kyrkliga förmögenheten». Nära överensstämmande härmed W. Sjögren i Tidsskrift for Retsvidenskab, 1904, s. 174 ff. — Jfr kammarkollegiets uttalande i utlåtande över 1927 års sakkunniges förslag (sammandraget s. 304 och 305).

[3] Gullstrand, s. 20.

[4] Linköping den 26 mars 1525. Gustaf I:s registratur II, s. 273.

[5] J. Gummerus, Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan, Uppsala 1902, s. 39, 43.

[6] Kyrkobalken LXVII.

I biskop J. KYLANDERS stadga[1] — Linköpings stift omkring 1619 — säges:

»Efter det icke är allenast kyrkoherdens utan församlingens gagn, att de ägor, som höra till präste- och klockaregården och av ålder därtill legat hava, bliva där stadigt under, såframt präst och klockare skola hava sin föda och icke nödgas övergiva sin tjänst och förse sig annorstädes, ty skall frågas om han (församlingsbo, som av pastor föreslagits till medlem av kyrkans nämnd)[2] vill hjälpa till att försvara samma ägor, om så omträngas kunde.»

I en sexmansstadga från 1617, uppenbarligen emanerande från riksdagen i Örebro samma år, föreskrives om kyrkans bok:

»Skall här icke mindre vara inskrivet prästgårdens inventarium singulariter, som successor emottager och bör efter sig leverera, därnäst prästgårdsåker, äng, skog, fiskevatten, kvarnstrand och torpställe med hagar och annat tillydande, vilket allt i sexmännens närvaro bör levereras och kvitteras i kyrkoboken med dess förbättring.» Och vidare: »Skola pastor och sexmännen vara varandra till hjälp och påminnelse, såsom ock hava ett grant inseende på varandra om församlingens bistånd och plikt i prästgården och dess laga hus och vad därpå tidligen kan brista, det tillbota, särdeles med tak och gølv och det där angår. Såsom ock med var andre påse, huru kyrkoherdens omkostnad med byggande hålles vid makt var efter andra, såsom ock prästgårdsägor, att de icke försnillas eller borthävdas, prästgården till men och skada. Om någondera parten häremot bryter och tillrådd icke bättrar sig, skall den riktigt sådant vid böter angiva prosten eller biskopen och kapitlet. — Äro de (sexmännen) och pastor pliktige erfara och förfråga av de gamla om vad till kyrkan, prästgården och klockargården av ålder tillegat haver och huru det är avkommet, på det sådant genom höga överhetens makt och hjälp kan restituerat bliva, förr än gammal och urminnes hävd åkommer, genom barn eller orättvisa grannar och åbor.»

De nu anförda stadgandena, som utan tvivel väsentligen innebära ett fastslående av hävdvunnen praxis, visa, att församlingen ägt talerätt i fråga om prästboställena samt även ägt föra talan mot prästen, därest han icke fullgjorde sina skyldigheter mot boställena.[3]

Nyare tiden.

Reformationen medförde, att påven upphörde att vara överhuvud för den svenska kyrkan och att denna uppgift i stället övertogs av konungen. Detta blev av betydelse för den kyrkliga egendomen, vilken i stor utsträckning indrogs till kronan. Dock skonades så gott som undantagslöst kyrkoherdarnas bostadsboställen liksom även ett stom- eller annexhemman i varje annexförsamling.

Konungens nya maktställning kom emellertid icke blott att lända de kyrkliga intressena till förlust utan medförde, tillika, att statsmakten ansåg sig böra sörja för den kyrkliga organisationens uppehållande och utveckling. Detta framträdde särskilt under det karolinska enväldet, då kronan genom reduktionen och annorledes erhållit god tillgång på jord. Under denna tid anslog

---

[1] Det följande efter bilagor i GULLSTRANDS arbete, s. 140 ff.
[2] För valet av den föreslagne fordrades församlingens samtycke
[3] Annorlunda kammarkollegiet i utlåtande över 1927 års sakkunnigas förslag (sammandraget s. 305).

kronan sålunda ett icke obetydligt antal hemman till boställen för innehavarna av de efter reformationen tillkomna komministerstjänsterna. De anslagna hemmanen voro emellertid oftast små och icke sällan i dåligt skick. Bland dem förekommo sålunda åtskilliga ödeshemman och skattevrak.

I enstaka fall anslogos också hemman till boställen eller löningsjord åt kyrkoherdar i nybildade pastorat. Kronolägenheter anvisades också i en del fall till förbättring av bestående kyrkoherdeboställen.

Beträffande den från medeltiden härstammande prästlönejord, som icke indrogs till kronan, medförde reformationen en viss förändring i fråga om den frälserätt, som tidigare tillkommit denna jord, det andliga frälset. Skattefriheten bibehölls visserligen, utvidgades till och med, men åtskilliga av frälserätten följande höghetsrätter, vilka under den katolska tiden innehafts av biskopen, övergingo till kronan, vilken i dessa avseenden alltså fick i huvudsak samma ställning till den kyrkliga jorden som till skattejorden, d. v. s. den egentliga bondejorden.

Under 1600-talet medförde utifrån hämtade feodalistiska och kameralistiska rättsåskådningar, att böndernas äganderätt till sina hemman sattes i fråga. I kammarkollegiet och hos reduktionsmyndigheterna gjordes den uppfattningen gällande, att all jordäganderätt egentligen hade sin yttersta grund i ett förfogande från kronans sida och att vid sidan av kronans egentligen ingen annan full äganderätt funnes än äganderätten till frälsejord.[1] Skattebonden betraktades närmast såsom en nyttjanderättshavare. Man sammanblandade skatt och avrad. Bördorna å skattejorden tenderade att få privaträttslig karaktär. Denna tendens att betrakta skattebonden såsom avradsgivare i likhet med krono- eller frälsebonde fann stöd inom adeln, som i stor utsträckning genom köp, pant eller förläning kommit i besittning av grundskatter från skattejord (skattefrälseräntor). Skattebonden ville man jämställa med frälsets egna eller kronans landbönder.

Då denna mening emellertid icke kunde framföras till seger, utformades teorien om den delade äganderätten. Man ansåg jordäganderätten till skattejord vara uppdelad mellan skattebonden och kronan eller den frälseman, som förvärvat rätten att uppbära skatten av jorden, frälseräntan. Skattebondens äganderätt degraderades. Jordäganderätten eller bördsrätten var icke fullständig, den var av lägre valör än statens eller frälsemannens äganderätt, ränteäganderätten. Denna åskådning härskade inom centralförvaltningen med större eller mindre styrka ända till det liberala genombrottet i den allmänna rättsuppfattningen under 1800-talets första årtionden, och den gjordes alltjämt gällande i kamerala handböcker från århundradets förra del.[2]

---

[1] Den följande framställningen t. o. m. s. 35 är delvis hämtad ur ett ännu otryckt, av kammarrådet Axel Klockhoff författat arbete om Danviks hospital, vilket arbete av författaren ställts till utredningsmännens förfogande.

[2] Teorien om den delade äganderätten går igen hos L. G. Rabenius, Lärobok i svenska kamerallagfarenheten (2:dra uppl. Örebro 1832) s. 126 och 148 ff. Jfr Botin, Beskrifning om svenska hemman och jordagods II s. 1 ff.

Till läran om den delade äganderätten anslöt sig läran om jordnaturerna. Teoretiskt sett funnos allenast två jordnaturer: krono och frälse. Kronoskattenaturen var liksom frälseskatte- eller skattefrälsenaturen allenast att uppfatta såsom speciella slag av krono- respektive frälsenaturen. Genom skatteköp vare sig av krono- eller frälsejord förändrades icke jordnaturen, tagen i ovan angivna vidsträckta mening. Genom reduktionen fastlåstes vidare jordens fördelning i dessa två jordnaturer. Kronojord kunde icke övergå till frälsejord eller frälsejord till kronojord annorledes än genom byte mot fullt vederlag, då vederlaget iklädde sig bytesgodsets natur. Härav följde, att kronans benifika upplåtelser av jord *ad pios usus* till kyrkliga eller kyrkligtsociala ändamål icke kunde uppfattas såsom upplåtelser av ett *dominium plenum,* av en full äganderätt. Den hos reduktionsmyndigheterna och inom kammarkollegiet härskande kamerala doktrinen ville i dylika fall på sin höjd erkänna en förläning, vars innehåll var att uppfatta som en avkomsträtt. En konsekvens av denna uppfattning blev, att kronan fann sig oförhindrad att för egen räkning skattesälja bords- eller jordäganderätten med förbehåll om räntans fortsatta utgörande till vederbörande institution. Så skedde exempelvis med åtskilliga av Uppsala universitets hemman enligt kungl. brev till kammarkollegiet den 10 december 1716 och likaledes av Vadstena krigsmanshushemman enligt kungl. brev den 16 december 1717, trots energiska protester från universitetets och krigsmanshusets sida. Dessa under kronans finansnöd under Karl XII vidtagna och på de yttersta konsekvenserna av den härskande feodalrättsteorien grundade drastiska åtgärder inhiberades genom den nya förordningen om skatteköp den 19 september 1723. Här föreskrevs, att akademiers, gymnasiers med flera och hospitals hemman icke finge säljas utan vederbörande föreståndares åstundan, och att köpeskillingen skulle tillfalla vederbörande institution. Genom 1723 års skatteköpsförordning måste kronan definitivt anses hava avstått från anspråket att fritt förfoga över bords- eller jordäganderätten till ad pios usus upplåtna ursprungliga kronohemman.

Med detta anspråk, som utgjorde den yttersta konsekvensen av den härskande feodalrättsteorien, sammanhängde i viss mån en under reduktionstiden framträdande presumtion, att fast egendom, som disponerades för kyrko-, skol- eller välgörenhetsändamål, ursprungligen var under förläningsrätt upplåten av kronan. Allenast under förutsättning att annat förhållande kunde visas, var man benägen erkänna, att egendomen förvärvats för sitt ändamål genom ett vanligt privaträttsligt fång. Huru denna föreställning uppkommit och huru man rättsligt och historiskt velat grunda densamma är icke fullt klart. Måhända stod den i visst sammanhang med de patrimoniala föreställningar om konungens rätt över riket, dess menigheter och enskilda undersåtar, som utgjorde reformationsårhundradets statsrättsliga signatur och i kraft varav härads- och sockenmenigheterna på landet samt städernas borgerskap med sin egendom gledo in under ett feodalrättsligt dominium. När sålunda Gustaf II Adolf i ett ofta citerat brev av den 16 april 1617 förordnade om åtgärder i

syfte, att ett en socken olagligen avhänt klockarbol skulle återställas, »alldenstund sådana jordar äro skänkta till kyrkorna och således ingen annan utan oss tillhöra», har man utan tvivel att göra med en annan äganderätt än den moderna. Måhända föreligger här ett uttryck för nyss antydda patrimoniala dominium över den kyrkliga egendomen alldeles oberoende av sättet för dess tillkomst.[1]

Att den ursprungliga och medeltida delen av denna egendom icke tillkommit enbart genom kronans förfogande, därom var man emellertid på sina håll icke okunnig. Det gjordes tvärt om gällande från prästerskapets sida under ståndsstriderna vid 1682 års riksdag, att, särskilt vad angår de medeltida prästgårdarna, dessa icke på sin tid kunde hava upplåtits av kronan. Vid denna riksdag ingav prästeståndet sålunda till Kungl. Maj:t en skrift, däri, bland annat, följande anfördes:

»Är Hans Kungl. Maj:t så nådig och rättvis som hela världen vet, att han intet vill rygga de gods, som kyrkorna och prästborden, besynnerligen de gamla, av kronan aldrig hava njutit eller undfått; ty det är kunnigt att hela detta landet var vid kristendomens första hitkomst skatte och frälse, så att var och en var jorddrott till den grunden han åbodde; fördenskull är likmätigt att socknarna hava var för sig, med biskoparnas och de andligas råd, sammanskjutit och givit den jord till prästbordet, som sedan städse därtill legat haver. Detta stadfästes därmed, att själva konungarna ej hade annat gods än Uppsala öde, vilket kong Magnus Ladulås i sin tid 1285 klagade vara för litet till hans konungsliga hovhåll och fick därför någon tillökning. Ja, uti Upplandslagen Kon. B. Cap. 1 & 3 nämnes ej heller något kronogods eller annan riksens egendom än Uppsala öde; men sedan Folkungarnas (1296) samt andras ägodelar, dem de genom uppror och otrohet hade förverkat, item mycket danaarv och de främmandes kvarlåtenskap hemföll kronan, då begyntes kronogods därtill samlas och ökännas, varutav, när man ljusliga ser 1) att prästegårdarne ej äre komne av Uppsala öde, ty Konungen hade det aldrig bort eller velat minska; 2) ej heller av kronogodsen, ty sådana voro då inga, utan äro i senare tider tillkomne; så kan man icke skäligen sluta, att prästeborden kunna i slikt anseende återkallas eller indragas.»[2]

Även om de skäl, som då anfördes till stöd för denna mening, numera icke kunna i allo godtagas såsom bindande, var man i allt fall inne på en riktig tankegång, när man fäste uppmärksamheten på att oförytterlighetsgrundsatsen i landslagens konungabalk beträffande kronans gods och inkomster just utgjorde hinder för att antaga motsatsen.

Förhållandet var ju, att 1527 års riksdagsbeslut i Västerås hade föregåtts av tidigare överläggningar i Vadstena år 1524 rörande konungens befogenhet att

---

[1] D. Nehrman, Inledning till den svenska jurisprud. civilem, Lund 1729 s. 101 »Av desse bonis sacris och ecclesiasticis tillkommer nyttan hela menigheten — — — — men dominium directum är hos överheten efter Gust. Adolfs brev den 16 april 1617.» Nehrmans tolkning av brevet är av intresse såsom uttryck för den juridiska uppfattningen i ämnet under 1700-talets förra del.

[2] »Prästerskapets bevis att dess löningar och inkomster ej kunna efter höglovliga ridderskapets förslag rubbas och minskas, utan fastmera efter Guds ord och världslig lag oklandrade hägnas och bibehållas» hos J. H. Lidén, Handl. om riksdagen 1682, Norrköping 1788, s. 242.

återkalla kronoförläningar. Konungen hade då föreslagit, att register skulle stiftsvis upprättas såväl över krono- och skattebönder som över frälselandbönder för att erhålla underrättelse om »vad riket tillhörer eller bortkommer». I 1527 års recess stadgades, att skattejord skulle, med undantag för de norrländska prästborden, gå tillbaka, huru länge den än varit borta; och detta stadgande kommenteras i propositionerna till 1529 års riksdag i Strängnäs med orden: »Men att skattejord skall gå tillbaka det håller lagboken, ty ingen må förminska kronones ränta.» Givetvis gällde detsamma och i än högre grad den rena kronojorden. Förutsättningen för 1527 års riksdagsbeslut var i själva verket att först skulle kronans upplåtelser till kyrkan återgå i kraft av landslagen. Av det rena kyrkofrälse, som därefter återstod uti vissa kyrkliga institutioners besittning, skulle kronans ränta på angivet sätt upphjälpas. Att 1527 års riksdagsbeslut är att uppfatta på detta sätt, är desto tydligare, som förfaringssättet icke var någon nyhet. Till vår tid bevarade räfstetingsdomar visa, såsom i det föregående antytts, att under hela 1400-talet oförytterlighetsgrundsatsen i landslagen alltjämt upprätthålles, jämväl gentemot kyrkan och institutioner av kyrklig karaktär. Räfstetingsdomarna i anledning av 1396 års recess i Nyköping och de, vilka meddelades vid de under Konung Karl Knutsson på 1450-talet hållna räfstetingen, avsågo i icke ringa utsträckning att i kraft av landslagen återbringa under kronan krono- och skattejord, som kommit under kyrkofrälset. Även från senare delen av unionstiden föreligga ju dylika räfstetingsdomar.

Vad nu anförts bestyrker vad tidigare uttalats, nämligen att historiskt sett stark presumtion föreligger för att det medeltida jordinnehav, som efter reformationens genombrott ännu visade sig vara i kyrkans eller kyrkliga anstalters besittning, icke härrör av kronoupplåtelser, alldeles oavsett att vad vi veta om kyrkans medeltida godsförvärv näppeligen giver stöd för antagandet, att kronan i någon större utsträckning skulle hava uppträtt såsom kyrkans donator.

Kyrkogodsets jordeboksredovisning.

När under Karl XI:s tid den direkt motsatta presumtionen först kom till uttryck, skedde det i kronans räkenskapsväsende, vilket vid denna tid blev föremål för åtskilliga reformer. Man ville göra den till länsräkenskaperna hörande jordeboken fullständigare men på samma gång förenkla dess uppställning. De äldre jordeböckerna upptogo allenast sådana fastigheter, av vilka årlig ränta i en eller annan form utgick till kronan. Följaktligen voro där icke upptagna adelns sätesgårdar samt kyrkliga eller kyrkliga anstalters avelsgårdar ävensom prästgårdar. För reduktionsverkets säkra slutförande ansågs det »högnödigt att intet må bliva förbigånget av hemman och andra lägenheter, som under reduktionskommissionens skärskådan komma böra». Genom kungl. brev den 9 oktober 1685 förordnades i anledning härav, att en fullständig jordebok, upptagande alla fastigheter utan undantag, skulle upprättas efter en viss angiven metod. Denna jordebok, den s. k. reduktionsjordeboken, var avsedd för ett särskilt ändamål och utgjorde icke någon beståndsdel av länsräkenskaperna. Med åberopande av att Kungl. Maj:t resolverat, att intet finge uteslutas ur jordeböckerna, »varken litet eller mycket», föranläts emel-

lertid kammarkollegiet genom cirkulärbrev, dagtecknat den 8 juni 1686, anmoda rikets landshövdingar att beordra vederbörande att i kronans jordeböcker upptaga adelns sätesgårdar. Därefter skulle »alla prästgårdar, stommar, kapellans- och klockarbol med därpå belägna torp varda för krono antecknade med sin fulla ränta». Det kan anses ovisst, huruvida föreskriften, att de ecklesiastika fastigheterna skulle antecknas såsom krono, vilade på någon bestämd föreställning, att kronan i allmänhet upplåtit desamma. En anteckning i kammarkollegiets protokoll under den 9 juni 1686 är av följande lydelse: »Vidare om prästegårdarne, som än tillförene aldrig varit införde i kronones jordeböcker; resolverades: 'Kollegium fann det nödigt att alla prästgårdar bliva införde, efter de äre publike och kronones gods' — — —.» Måhända var det här prästboställenas ostridigt publika natur som motiverade deras redovisning såsom krono i jordeböckerna. Så var däremot icke förhållandet med de senare tillkomna föreskrifterna för jordeböckernas uppläggning och förande. Här synas föreskrifterna grunda sig på antagandet, att kronan, då ej annat visats, varit den ursprungliga upplåtaren.

I ett till Karl XI den 11 november 1696 av kammarkollegiet och reduktionsdeputerade gemensamt avgivet yttrande med förslag till vissa föreskrifter om nya jordeböckers upprättande och förande föreslogs bland annat upprättande av nya s. k. uppbördsjordeböcker enligt en ny förenklad metod. I stället för de många jordebokstitlarna, varunder de särskilda egendomarna dittills varit förda, föreslog man följande fyra titlar nämligen kungs- och ladugårdar, kronohemman, skattehemman och frälsehemman. Kronotiteln upptogs omedelbart efter titeln kungs- och ladugårdar och skulle enligt förslaget »alla kyrko-, kloster-, prebende-, förbrutne-, arv- och egne med desslike gods, eftersom de nu äre pure kronogods under denne titulen att inskrivas». Sist under kronotiteln skulle med mindre faktur införas »alla gamla ifrån publico komna präste-, kapellans- och klockarbol, emedan de som andra kronogods stå under Eders Kungl. Maj:ts disposition, och prästerskapet eller kyrkornas betjänte, likasom andra betjänte, dem på lön och underhåll åtnjuta; men de nya kapellansbol bliva som tillförene ståendes bland kronohemman eftersom kapellanerna intet hava därpå så stor frihet som på de gamla».

Detta förslag godkände konungen den 20 november 1696 och åtgärder vidtogos för nya jordeböckers uppläggande enligt den nya metoden. Emellertid inföll kriget år 1700 och det hela avstannade. Frågan återupptogs under Karl XII:s regering. I ett den 12 april 1716 avgivet utlåtande om räkenskapernas förkortande samt en ny jordeboks inrättande återupptog kammarkollegiet sitt förslag av år 1696. Härå erhölls kungligt godkännande den 13 december 1717 och för åtskilliga län upprättades också under år 1718 jordeböcker enligt de utfärdade föreskrifterna — 1718 års s. k. jordeboksmetod —, men med konungens död och den därefter följande omvälvningen avbröts ånyo arbetet med de nya jordeböckerna.

Frågan om förenkling av länsräkenskaper och jordeböcker återupptogs vid

1723 års riksdag. Det föreslogs, att jordeböckerna skulle upptaga allenast tre titlar, nämligen skatte, krono och frälse, i nu anförd ordning och angivna i tre särskilda kolumner. För Skåne skulle dock införas en fjärde kolumn för insockne frälse. Förslaget vann bifall i kammar- och ekonomideputationen, sedan likväl av ledamöterna från prästeståndet erinrats, »att fast ej alla titlar uppå hemmansnaturer uti jordeboken utföras till korthetens vinnande, så borde likväl uti detta mål för posteriteten och åtskilliga oförmodeliga händelsers skull prästgårdar, akademi- och gymnasiehemman samt andra av allehanda beskaffenhet men till pios usus anslagne lägenheter ej i jordeböckerna stå simpliciter för kronohemman». Efter överläggning härom i deputationen beslöts, »att uti de instruktioner, som för landsbetjänterna komma att författas, såväl som ock i själva rubriken av detta deputationens betänkande sådant kommer att anmärkas».[1]

Deputationens betänkande vann bifall i bonde- och borgarstånden och preliminärt även hos ridderskapet och adeln. I prästeståndet uppstodo däremot betänkligheter. Stånden utsåg särskilda kommitterade för granskning av den föreslagna jordeboksmetoden.[2] Den företagna granskningen föranledde, att prästeståndet för sin del antog följande förslag till påminnelser i anledning av deputationens betänkande:

»Det haver Riksens Ständers kammar- och ekonomideputation till räkenskapernas avkortande uti dess betänkande i den 5 § behagat föreslå att allenast 3:ne hemmansnaturer i jordeböckerna uti 3:ne särskilta linjer böra införas, nämligen krono, skatte och frälse. Dock uti projektet över räkenskaperne i Skåne lägges den 4:de linjen till som är frälse-insockne, uteslutande alltså de många titlar som på hemman härtill varit brukelige och ibland dem prebende, kyrko, hospitals, präste och biskopshemman, vilka alla skulle komma härefter under titul av krono uti linjen att uppföras. Ehuruväl nu detta kunde tjäna till någon räkenskapernas avkortning, skulle man dock oförgripeligen därvid snart falla på den tanken, att sådana till kyrkor, hospitaler eller prästerskapet lydande hemman lätteligen skulle bliva försatte uti annat tillstånd och natur, än vartill de i begynnelsen blivit anordnade. Man har exempel att efter sådana titlar åtskilliga hemmans natur sig med tiden haver förvandlat och emot deras rätta egenskap åtskilliga resolutioner igenom sådana tillfällen äro utfärdade. Det är oförnekeligit att sådane hemman till den minsta delen någonsin varit krono eller burit namn av krono, såsom ock prästerskapets förklaring på riksdagen 1682 utvisar. Domkyrkan i Skåne och hospitalerna hava sina egna gods, större delen under frälsefrihet. Mensal- och annexhemmanens frihet är ock av en annan beskaffenhet, både till sin uppkomst och deras urgamla hävd. Skulle sådana dragas under titul av krono, skulle således all annan naturlig frihet i framtiden dem förgås, vilkom deras disposition tillkommer. Ja, det kunde ock gå så vida, att de även till andra usus torde angripas. Vilket dock egentligen strider såväl mot Hans Kongl. Maj:ts allernådigst givne försäkring som ock prästerskapets privilegier. Och ehuruväl uti höglovl. kammar- och ekonomideputationens betänkande anföres att igenom liggaren, som vart sjätte

[1] Kammar- och ekonomideputationens protokoll den 29/4 1723 (Utsk. handl. 1723 nr 30 RA.)
[2] Prästeståndets protokoll den 28/5 1723. Kommitterade voro prostarna Wallerius, Livin Fegreus, Croning och Corvin.

år kommer att upprättas med sina vanliga titlar, sådant förfarande skulle synas bliva förtagit, såväl som igenom annotationen över avkortningarna och anordningarna; är det likväl allt så mycket mindre att lita uppå, som därvid åtskilliga ting i framtiden kunna antingen förändras eller eftersättas; görandes det icke heller tillfyllest, att förtaga den irring, som genom en general titul av krono i framtiden kunde uppväxa. Man måtte kalla den sedermera vad man ville, antingen kyrko- eller hospitals- eller prebende- eller mensal-, så komme det dock under en generale conceptu av krono att begripas; till att förtiga att det, förmedelst vilket några av höglovl. ridderskapet och adeln sig tillägna jura patronatus, ginge dem således undan händerna. Fördenskull är prästeståndets oförgripeliga mening att alla sådana gods och hemman måtte få tillsammans en linje eller titul av *kyrkogods och hemman,* såsom även 1642 års riksdagsbeslut § 8[1] en sådan delning av all jord i riket, nämligen till skatte, kyrko, krono och frälse bestyrker, kunnandes uti annotationen över avkort- och anordningarna efter det upprättade projekt vidare desse i gemen så kallade *kyrko*hemmans beskaffenhet åtskiljas, antingen de äro kyrkor, akademier, gymnasier, skolor eller hospitaler tillhöriga.»[2]

När prästerskapets påminnelser delgåvos de övriga stånden, vidblevo emellertid bonde- och borgarstånden sina redan fattade beslut. Däremot anslöt sig adeln till prästeståndets uppfattning och ansåg att för de nu ifrågavarande hemmanen skulle i jordeboken införas en särskild titel: donerade hemman ad pios usus.[3]

Då sålunda stånden stannat i skiljaktiga meningar — två stånd mot två — hänsköts saken till regeringen. I sin skrivelse till Kungl. Maj:t den 16 oktober 1723 anförde ständerna under punkt 5:

»I stället för de många titlar, som på hemmanen i jordeboken härtills varit brukliga, komma hädanefter allenast trenne slags hemmansnaturer att införas, nämligen skatte, krono och frälse, dock underställes Eders Kungl. Maj:ts nådiga beprövande med råds råde, sedan vederbörande kollegier äro däröver hörde, att förordna, om uti en sådan jordebok den fjärde kolumnen för hemman av åtskillig natur och sådana, som kyrkor, skolor och hospital äro underlagde, behöves införas eller ej.»[4]

Regeringen inhämtade gemensamt utlåtande av kammarkollegiet och kammarrevisionen, vilka ämbetsverk förklarade sig finna den ifrågasatta fjärde kolumnen onödig under anförande:

---

[1] Det åberopade författningsrummet innehåller endast följande: »Så är ock gott funnet och beslutat, att man härefter icke allenast den vuxne gamle ek- och bökeskogen samt apel och andre bärande träd skall låta bliva i värje och ohuggen, och ofördärvat: Med mindre man haver av ägaren lov för sig: utan där man än får lov för sig, att man då är förtänkt likväl att hålla skogarna vid makt med nya planteringar av samma slags träd: Nämligen att emot vart och ett som avhugges och nyttjas, med Konungens tillförordnade ämbetsmäns ja och samtycke på allmänningarna, skatte-, kyrko- och kronojord: Och med ägarens minne på frälse jord, man åter planterar dem av samma art träd och dem för boskapen värjer intill dess de bliva så stora och starka, att de ingen fara hava att av boskapen skadade varda, på det varken bärande skogen må fördärvas och uthödas, och där något står bondens åker för när, det likväl utan avsaknad avrödjas måtte. Vilket allt vi underdånigst begäre, att Hennes Kungl. Maj:t med ett special mandat vidare och bättre till allas rättelse förklara ville».

[2] Utskottshandl. 1723 nr 59 pag. 361 (RA.).

[3] Ridderskapets och adelns tryckta prot. II, 1 s. 454.

[4] SRA. ser. 2 I s. 660. Jfr s. 664 noten.

»Och vad de till akademier, skolor och hospitaler i gamla och senare tider givne och förlänte hemmanen angår; så emedan samma hemman finnas antingen av kronan eller ock av frälseman vara skänkte till bem:te usus, så skulle kollegium och kammarrevisionen underdånigst hålla före, att de förra, av kronan skänkte hemmanen, böra behålla deras natur och i jordeboken stå under kronotitulen, sammaledes de senare, vilka såsom frälse äre givne, under frälsetitulen sättas, och att alle dessa hemman sedan uti avkortningen avföres på de stater eller usus, vartill de äro bortgivne och förlänte.»[1]

Genom kungl. brev den 8 december 1724 godkändes ämbetsverkens hemställan, varefter kammarkollegiet genom cirkulärbrev kungjorde de nya bestämmelserna om länsräkenskapernas och jordeböckernas förande att träda i tillämpning under år 1725.

Prästeståndets motstånd mot den föreslagna jordeboksmetoden hade utan tvivel föranletts av färska erfarenheter under enväldet. Säkerligen hade man i minnet adelns försök under 1682 års riksdag att draga prästerskapets och kyrkans inkomster in i den stora reduktionen till kronan. Till dessa erfarenheter hörde utan tvivel också den på kammarkollegiets initiativ företagna tvångsförsäljningen av Uppsala universitets hemman. De långt gående fiskaliska teorierna bland personalen hos kammarkollegiet och reduktionsmyndigheterna voro alltså ägnade att inge grundade farhågor. Å andra sidan stod den av de fiskaliska myndigheterna och i 1725 års jordeboksmetod hävdade grundsatsen, att egendom, som disponerades för kyrkligt eller kyrkligt-socialt ändamål, skulle redovisas såsom krono eller frälse, allt efter dess ursprung, utan tvivel i full överensstämmelse med den i det föregående berörda teorien, att den kvantitativa relationen mellan jordnaturerna krono och frälse icke finge rubbas. Krono- eller kronoskattejord, som kommit i kyrkliga menigheters eller fromma stiftelsers ägo, bibehöll, enligt denna teori, alltjämt sin natur, ty över denna jord ägde kronan alltjämt åtminstone ett dominium directum. På samma sätt var det med frälsejorden. Den kunde icke till sin sammanlagda kvantitet minskas, utan bibehöll sin natur, även om den kommit i menighets eller stiftelses ägo. Patronaträttsförhållandet var uttrycket för det dominium, som alltjämt bibehölls i donators och hans släkts hand. Man erinrar sig, att genom försäljning till annan än frälseman kunde frälsejord icke kvantitativt minskas. En försäljning av frälsejord kunde ske allenast i sammanhang med förbehåll om frälseränta, då fastigheten såsom frälseskatte ju alltjämt bibehöll sin frälse natur.

Det inses utan vidare, att jordeboksmetoden måste leda till att praktiskt sett all i vidsträckt mening kyrklig jord kom att redovisas såsom krono, försåvitt icke i något enstaka fall det var känt, att jorden upplåtits av enskild. Det var givetvis icke ifrågasatt eller ens möjligt för de kamerala myndigheterna att utreda denna jords ursprung. Man hade att välja antingen att redovisa all kyrklig jord såsom frälse eller också att anse den såsom av krono natur. Det

[1] Jfr kammarkollegiets protokoll för d. 24/11 1724 s. 5155.

faller av sig självt, att de fiskaliska myndigheter, som hade kronans räkenskaper om hand, skulle stanna för det senare alternativet. Praktiskt, ehuru icke uttryckligt, hade föreskrifterna i kungl. brevet den 8 december 1724 den innebörd, att de kamerala myndigheterna nödgades i kronans räkenskaper antaga presumtionen om den kyrkliga jordens natur av krono. Hade kronobeteckningen allenast inneburit, att herrligheten, det dominium som på sin tid otvivelaktigt tillkom biskoparna över det medeltida kyrkofrälset, nu tillhörde kronan, skulle den genom det föreskrivna redovisningssättet framtvungna presumtionen knappast inneburit någon olägenhet eller risk för de intressen prästeståndet företrädde. Men då man samtidigt hävdade den kamerala grundsatsen, att menigheter, inrättningar och stiftelser allenast kunde innehava till dem upplåten kronojord under förläningsrätt, kom presumtionen att tillika innebära, att icke blott »herrligheten», dominium directum, utan ock själva jordägande-rätten tillkom kronan, vars fria förfoganderätt visserligen vore inskränkt genom prästerskapets privilegier, men icke genom privaträttsliga hinder.

Att den nya jordeboksmetodens redovisningssätt kom att stå i strid med den allmänna rättsuppfattningen bland dem, som måste anses ägt närmare insikt i det verkliga rättsläget, framgår av de upprepade försök som under det följande århundradet gjordes för att få rättelse till stånd.

Redan 1725 inkom prästerskapet i Lunds stift till regeringen med anhållan, att alla gods och hemman, som till prästbord, mensal- och annexhemman, kyrkor, akademier, gymnasier och skolor kunde vara av urminnes tider anslagna och tillförene under titel av geistlige, hospitals etc. hemman varit uppförda i gamla jordeboken, måtte redovisas i en särskild kolumn i den nya jordeboken. Det vore, framhölls det,

»alldeles ogörligt att vid alla sådana hemman kunna veta var ifrån de kommit, ty en del äro av urminnes tider till desse bruk lagde, att man av vem eller från vem de kommit ganska liten eller alls ingen underrättelse varken haver eller få kan, utan vad som så i jordeboken kommer att uppföras, det måste allenast efter gissning ske. Dels ock synes det eftertänkligt att uttaga de gamla vissa titlar, som i så många, långa och urminnes tider varit vid sådana gods bruklige och utan all tvivel varit med flit av höga överheten dem påsatte till så mycket större och viktigare upplysning och till att hindra allt intrång och abalienationer, och insätta igen en titel, om vars visshet man osäker är. Dels ock prästerskapet stor orsak hava att frukta, det sådan ändring kunna i framtiden giva anledning till mycken oreda och villervalla: Enär de, som nu leva och beskaffenheten därom veta, döde äre, och androm tillkommer sådana gods' förvaltning och nyttjande, som icke i ringaste måtto av beskaffenheten någon kunskap hava, utan den de ifrån kanslierne av den där liggande underrättelse med möda och besvär hämta skola: Varföre våra deputerade, som till senaste riksdagen ifrån detta stiftet avskickade voro, berätta, att de jämte hela prästeståndet sina oförgripliga påminnelser i så mål angående projektet till denna nya jordeboken i all ödmjukhet gjort hava. Och fördenskull bönfaller till Eders Kungl. Maj:t samtliga prästerskapet i djupaste underdånighet, att såsom vid bemälte nya jordebok krono, skatte och frälse bliver var till sin natur och art annoterat, så att intetdera för när sker eller i till-

kommande tider ske kan, det måtte ock desse bemälte gods, som ad pios usus äro anslagne, ävenväl få varda till sin natur och urgamla beskaffenhet annoterade, att de all fara och äventyr för abalienationer, åtal och varjehanda förändringar nu och i tillkommande tider må kunna säkre bliva.»[1]

Kammarkollegiet och kammarrevisionen avgåvo infordrat utlåtande över framställningen den 24 november 1725, däri ämbetsverken hemställde om avslag å densamma. I utlåtandet anfördes, bland annat, att prästerskapet icke därav något kunde lida »att de dem förlänte hemman under förbemälte tvenne titlar uppföras, emedan hemmanen ändå lika fullt förblive vid sine stater och räntan under avkortningen avskriven samt privilegierne således alldeles orubbade; varandes ändamålet med deras införande efter det projekterade formuläret ej något annat, än att vid kammarkollegiet hava en säker efterrättelse, av vem de givne hemmanen först äro förlänte och av vad natur de ifrån första början varit, vilken underrättelse ingen till förfång eller osäkerhet i framtiden lända kan.» Genom kungl. resolution den 1 februari 1726 blev prästerskapets framställning avslagen. Vid 1751—52 års riksdag förnyade prästeståndet sin framställning under anhållan att kyrko-, annex- och mensalhemman, som sedan år 1718 blivit införda i jordeboken under titel av krono, måtte komma under sin gamla titel av kyrko-geistlige. Framställningen avslogs genom kungl. resolution den 7 juli 1752, 10 §, likväl med det tillägg, att prästerskapet för övrigt kunde trygga sig därvid, att de dem anslagna hemman och lägenheter genom jordebokens inrättande icke ombytte den natur, som efter privilegierna tillkomme desamma. Frågan förekom ånyo vid riksdagen i Norrköping år 1800 i samband med klagomål från prästerskapets sida över att storskiftesförfattningarna för Finland tillämpats så, att ägor och lägenheter under namn av överloppsjord frångått prästborden i strid mot bestämmelserna i kungl. resolutionen den 31 augusti 1786 i avseende å prästborden i Västerbotten. Prästeståndet erinrade

»hurusom församlingarnas prästbord och flere ecklesiastika lägenheter, vilka i äldre tider uti jordeböckerna infördes i en särskild kolumn under namn av kyrko-geistlige, genom den i senare tid skedda förändring — att de i kronokolumnen blivit införde — fått vidkännas varjehanda dem icke tillhörande publike onera samt även ibland skilde blivit från den dispositionsrätt av de under dem lydande skogar, isynnerhet vad ek och bok beträffar, som dem av ålder, såsom varande av frälse natur, varit förund». Prästeståndet anhöll, »att Kungl. Maj:t täcktes dels tillåta, antingen att alla så väl prästbord som andra kyrkan och ecklesiastika stater tillhörige gods och gårdar måge få i kronans jordeböcker återupptagas under sin egen av ålder så kallade geistlige eller fjärde linea, eller ock att den krono-linea, varuti ecklesiastika godsen nu stå i jordeböckerna införde, måtte hädanefter få nämnas med överskrift av krono och geistlige, dels låta erinra vederbörande Kungl. Maj:ts och rikets kollegier och ämbetsmän, att låta slike ecklesiastika hemman och prästgårdar, ej mindre vid storskiften och avvittringar, än vid alla slags publike utskylders utgörande

[1] Originalsuppliken i kammarkoll. arkiv bland handlingar, vilka fordom tillhört registratorskontoret därstädes.

få till godo njuta de förmåner och rättigheter, som enligt urminnes hävd och privilegiernas uttryckliga lydelse med rätta tillkomma.»

Genom resolution härå den 3 februari 1803, kungjord av kammarkollegiet den 15 mars s. å., fann Kungl. Maj:t, såvitt avsåg det ifrågasatta nya redovisningssättet i jordeboken och dispositionen av de ecklesiastika skogarna, »att prästeståndet i dessa delar har att trygga sig vid vad kungl. resolutionen på prästerskapets besvär den 7 juli 1752 i 10 § föreskriver, samt att prästeståndet har att ställa sig till efterrättelse vad skogsordningen med flere författningar tillräckligen i dessa fall utstaka».[1] Yttermera blev under 1700-talet genom kungl. resolutionen på allmogens besvär den 29 november 1756, § 79,[2] sättet för den kyrkliga egendomens redovisning i jordeboken i enlighet med 1724 års metod fastslagen.

Det framgår av ovan berörda, av prästeståndet vid riksdagen år 1800 framburna besvärsskrift, att den kyrkliga jordens redovisning i jordeböckerna under krono titel icke var fullt så oskyldig som den lugnande förklaringen i 1752 års resolution, att jordens privilegierade natur icke komme att rubbas, syntes giva vid handen. Otvivelaktigt förelåg hos de administrativa myndigheterna en tendens att i möjligaste mån för tillgodoseende av fiskaliska intressen utnyttja detta, såsom i det föregående påvisats, av praktiska skäl — räkenskapernas förkortande — tillkomna redovisningssätt. Jordeboksnaturen ansågs vara ett uttryck för en odelad, modern äganderätt. Ett dominium, som enligt äldre uppfattning må anses hava tillkommit kronan, översattes i kammarkollegiet utan vidare till full äganderätt med bortseende från den feodalrättsliga termens dubbla betydelse. Man var benägen att giva jordeboksredovisningen fullt vitsord i fråga om äganderätten, och denna benägenhet sträckte sig ända därhän, att man ej ens ville låta detta vitsord falla för full motbevisning. Det utbildades sålunda en mer eller mindre orubblig kameral presumtion beträffande den medeltida, av Gustaf I icke sekulariserade egendomen, som kom att stå i fullkomlig motsättning till det juridiskt och historiskt sannolika. Då denna motsättning kom att framträda med allt större skärpa, föranleddes prästeståndet att vid 1823 års riksdag ännu en gång — den sista — draga frågan under Kungl. Maj:ts prövning.

I underdånig skrivelse till Kungl. Maj:t den 29 juli 1823 erinrade prästeståndet, att under den vid reformationstiden gjorda reduktion av kyrkogodsen samt genom flera senare kungl. resolutioner församlingarnas prästbord och andra ad pios usus anslagna hemman blivit bibehållna vid de dem tillkommande urminnes rättigheter av andligt frälse, varmedelst de från alla slags kronohemman blivit avskilda, och i följd därav, då de efter hand i kronans jordeböcker infördes, till förekommande av all olaga inkräktning, erhöllo sin särskilda kolumn, under namn av »geistliche linien». Vid den sedermera vidtagna förändring med jordeböckernas inrättande hade dessa hemman småningom för-

[1] Efter vidimerad kopia av originalresolution bland kammarkollegiets registratorskontors handlingar.
[2] Modée VI. s. 4172.

lorat deras egen kolumn och blivit upptagna i kronohemmans kolumnen till räkenskapernas lättande och förkortande, varvid Kungl. Maj:t genom resolutioner den 1 februari 1726 och den 7 juli 1752 uttryckligen försäkrat, att dessa hemman alldeles icke skulle ombyta den natur, som dem efter privilegierna av ålder tillkomme. Dessa kungl. beslut och försäkringar hade till alla delar blivit upplivade och stadfästade genom Kungl. Maj:ts resolution den 3 februari 1803, som till allmän kännedom befordrats genom kammarkollegiets kungörelse den 15 mars sistnämnda år. Detta allt oaktat hade kyrkogods och prästgårdar, ehuru bevisligen av frälsenatur, likväl dragits under samma egenskap med vanligt krono. Exempel gåves, att säterier, av enskild riddersman skänkta till boställen åt församlingars prästerskap för evärdlig tid, icke desto mindre blivit av kronans åklagare och allmänna domare behandlade alldeles i likhet med kronans lägenheter. Prästeståndet hade nyligen haft tillfälle erfara, huru kammarkollegiet, fastän det på nådig befallning kungjort berörde kungl. resolution av år 1803, likväl givit ett officiellt utslag, att ett pastorsboställe vore av krononatur, ehuru originella gåvobrev styrkte, att det vore säteri, givet av en man av vapen till församlingens och dess prästerskaps nyttjande. Av detta allt hade prästeståndet funnit den från längre tid befarade sammanblandning av krono- och kyrkogods, medelst den ursprungliga så kallade »geistliche liniens» försvinnande utur jordeböckerna, redan hava inträffat, och fruktade prästeståndet än vidare att denna sammanblandning skulle med tiden, som bringade allt i glömska, fullkomnas, varigenom icke allenast innehavare av präste- och kyrkohemman, utan även församlingarna skulle orättvist bliva förnärmade i deras lagliga rätt. — Av dessa anledningar och då även de tydligaste föreskrifter kunde i längden varda åsidosatta så väl av mindre noggranna ämbetsmän, som av mera eftergivna boställsinnehavare, hade prästeståndet anhållit om nådigt förordnande, att alla ecklesiastika hemman och lägenheter i likhet med vad av ålder varit övligt, åter måtte upptagas i jordeböckerna under sin särskilda kolumn av »geistliche linien», såsom det enda i prästeståndets tanke säkra medel att för framtiden trygga prästerskapet och församlingarna i denna del.

Över denna prästeståndets framställning avgav kammarkollegiet underdånigt utlåtande den 13 augusti 1823.

Kollegiet uttalade den förmodan, att något dess särskilda yttrande icke ansåges nödigt därom, huruvida det borde antagas eller icke, att vid reduktionen av kyrkogodsen och genom de därefter utkomna resolutioner, församlingarnas prästbord och andra ad pios usus anslagna hemman blivit bibehållna med urminnes rättigheter av andligt frälse. Varken 1675 eller 1723 årens prästerskapet förunte privilegier tillade samma stånd anslagna boställen och hemman någon frälseegenskap eller frihet vidare än för biskopars och superintendenters biskopssäten och ämbetsgårdar enligt 12 punkten och § 8 i dessa privilegier. Sedan kollegiet därefter redogjort för resolutionerna på prästerskapets besvär åren 1726, 1752 och 1803, anförde kollegiet vidare:

Fastän prästerskapet i riket fortfore att utgöra ett särskilt riksstånd, upphörde icke därigenom dess egenskap att vara statens ämbets- och tjänstemän. Det vore i denna senare egenskap som prästerskapet innehade och besutte icke med någon ägande- utan endast nyttjanderätt under tjänstetiden, lika som alla andra statens ämbets- och tjänstemän, de hemman och lägenheter, vilka prästerskapet såsom boställen eller till begagnande under flera andra namn blivit anslagna. Största delen därav hade kronan eller staten av sina tillgångar an-

ordnat, och om också några riddersmän och andra enskilda personer av särskilda anledningar försett akademiska och andra ecklesiastika inrättningar samt en och annan prästman i församlingarna med anslag av några få egna hemman och lägenheter, och dessa då bestått av säteri- eller annan frälse- eller ock av kronoskattenatur, hade likväl även sådana i en viss mån därigenom förändrat de egenskaper, som annars åtföljde frälse- och skattejorden, nämligen ägande-, fri förvaltnings- samt däribland försäljnings- och överlåtelserättigheten från beställningen till annor man eller annat bruk. Vid detta förhållande och då sådana hemman och lägenheter enligt Kungl. Maj:ts åberopade resolutioner icke ombytte deras natur eller förlorade de dem i övriga delar tillkommande friheter från vissa utskylder och besvär därigenom att de fördes i den jordebokskolumn, dit de enligt deras natur rätteligen hörde, så vore destomindre behov att uppställa dessa senare uti någon annan eller särskild kolumn, som anslaget genom annotation in margine av jordeboken för vart och ett särskilt antecknades och, därest en sådan annotation skulle saknas, ägde vederbörande med gåvobrev eller andra behöriga handlingar visa den tillkomna egenskapen och få den antecknad, eller därest den skulle anses ofullständigt bevisad eller vara tvistig, av behörigt ämbetsverk prövad och bestämd; varefter prästerskapet hade full säkerhet för åtnjutande av alla de friheter och rättigheter, som hemman eller lägenheter av sådan natur enligt författningarna tillkomme. — Även inom de indelta militär- och civilstaterna i riket funnes både kungsgårdar och säterier anslagna åtskilliga därå upptagna ämbetsmän såsom boställen och i avräkning på deras löner. Dessa hemman upptoges likväl i kronokolumnen av jordeboken, utan att någon klagan däröver blivit förd, eller saknad av de därmed förenade friheters tillgodonjutande uppstått. På samma grund, som prästeståndet för detta yrkat och ännu sökte rättighet att få sina boställs- och anslagshemman i en särskild jordebokskolumn uppförd, kunde förenämnda militära och civila ämbetsmän begära de dem anslagna kungsgårdar och boställen med säterifrihet upptagna i en för dem avskild kolumn; ävensom innehavare av krono- och skattesäterier samt krono- och skattesäteri rusthåll hade lika anledning med prästerskapet att för sådana hemmans uppförande söka inrättning av en ytterligare tillökt särskild kolumn. — På alla dessa skäl ansåge kammarkollegiet sig sakna behörig anledning att tillstyrka bifall till prästeståndets då för fjärde gången förnyade und. ansökning om de detsamma å tjänsten eller till ecklesiastika inrättningar anslagna hemmans och lägenheters uppförande i en därtill inrättad särskild jordebokskolumn. Kollegiet ifrågasatte, huruvida med anledning av nådiga brevet den 18 februari 1782 det däruti givna förordnande att när Kungl. Maj:t tvenne gånger prövat skäligt att avslå någon ansökning, densamma sedermera icke borde uti Kungl. Maj:ts kansli till föredragning emottagas, finge i avseende på prästeståndets då förevarande ansökning tillämpas och för framtiden sättas i verkställighet till förekommande av otillåten frihet att Kungl. Maj:t därmed ytterligare onödigtvis besvära.

Slutligen anmärkte kammarkollegiet, huruledes prästeståndet uti dess nu ifrågavarande ansökan bland annat anfört, att kollegiet, som på befallning kungjort Kungl. Maj:ts förut omförmälda resolution av den 3 februari 1803, likväl utfärdat ett officiellt utslag, som skulle innehålla, att ett pastorsboställe vore av krono natur, ehuru originala gåvobrev skulle styrka, att det vore säteri, givet av en man av vapen till församlingens och prästerskapets nyttjande. Då prästeståndet varken uppgivit, vilket det hemman varit, varom detta beslut blivit fattat, eller tiden, då detta senare vore utfärdat, saknade väl kammar-

kollegiet tillfälle, att vederlägga detta påstående eller visa de skäl, som till kollegiets beslut härom kunnat föranleda. Kollegiet ansåge sig icke försatt i någon förlägenhet, att, när det rätteligen fordrades, kunna ådagalägga sådana omständigheter, som blevo tillräckliga att rättfärdiga kollegiets förfarande härutinnan, ehuru även hos upplysta och redliga ämbetsmän skiljaktiga meningar om det rätta i mål av dylik beskaffenhet ej sällan kunde uppstå. Emellertid hade kollegiet fått dela den tillvitelse, som av prästeståndet jämväl blivit gjord kronans åklagare och så kallade allmänna domare i och för behandling av prästboställens friheter och rättigheter; men kollegiet kände dock för sin särskilta del den tillfredsställelse att efter bästa övertygelse och med oförryckt rättvisa hava avgjort det anmälda, fastän till sitt namn obestämda målet; varvid den omständigheten, att anslaget skall blivit gjort av en man av vapen, icke utgjorde något säkert bevis, att samma anslag bestått av ett säteri, då även sådana män kunde äga eller besitta fastigheter av annan och däribland jämväl av krono och skatte natur. Om prästeståndet fortfore i den tanka, att därmed oriktigt tillgått, torde detta stånd eller vederbörande boställsinnehavare icke underlåta, att inför Kungl. Maj:t i behörig ordning däröver anföra und. besvär och söka ändring. Intill dess sådant skett och sig visat, huruvida Kungl. Maj:t funne skäl, att förklara kollegiets beslut för lagstridigt samt förordna däruti rättelse, vore framställningen av kollegiets förfarande på det obevista sätt, som blivit uppgivet, förtidig samt till det åsyftade ändamålets vinnande varken lämplig eller ledande.

Genom brev till kammarkollegiet den 8 oktober 1823 gav Kungl. Maj:t tillkänna, att Kungl. Maj:t icke nu mer än förr funnit något skäl att till den ifrågavarande und. ansökningen lämna nådigt bifall; utan ägde prästerskapet att i ovanberörda avseende trygga sig vid de tillförene och senast år 1803 givna kungliga försäkringar, vilka Kungl. Maj:t ville till alla delar hava förnyat.

Det speciella mål, som prästeståndet i sin nyss refererade framställning av den 29 juli 1823 uppenbarligen hade åsyftat och som även kammarkollegiet något berört i sitt utlåtande över framställningen, gällde den rätta naturen av kyrkoherdebostället Ekenäs i Stora Kils församling inom Karlstads stift. Då den slutliga prövningen av detta mål hos Kungl. Maj:t kom att i väsentliga delar innebära ett underkännande av de meningar, för vilka kollegiet i utlåtandet gjort sig till tolk, och målets handläggning i kollegiet måste anses särdeles belysande för den åskådning, som i förevarande ämne vunnit insteg hos den kamerala chefsmyndigheten, torde det anses lämpligt att i detta sammanhang något redogöra för vad som i detta mål förekommit.

Enligt ett av biskopen i Skara den 22 maj (tisdagen näst efter St. Eriks konungs dag) 1431 utfärdat brev skänkte väpnaren Alexander Torstensson och hans hustru Ingeborg Torbjörnsdotter till evärdlig ägo med förbehåll om vissa förmåner under makarnas livstid m. m. till prästbord och boställe åt prästen i Kil sätesgården Ekenäs med vissa därtill hörande landbogårdar och torp, vilken egendom Ingeborg och hennes make lagligen ärvt efter sin fader, väpnaren Torbjörn Stuth och hans hustru; och skulle enligt biskopens föreskrift kyrkoherdarna i Kil till erkänsla och gengäld för så stor gåva varje månad hålla

en själamässa för givarnas, deras föräldrars och alla kristna själar »till evig tid».

På anmälan av kyrkoherden Anders Olai, att gåvan blivit klandrad av »några frälsemän i Västergötland», »gillade och stadfäste» Konung Gustaf I gåvan genom brev den 9 augusti (S:t Laurentii afton) 1535, »efter Vi icke annat förnimme kunne än att samme gård lagligen given var och för så mång år sedan utöver Västerås recess och ordinantia».

I anledning av ett vid häradsrätten i orten anhängiggjort mål om ansvar å boställshavaren för nyttjande av boställets skog till avsalu, däri fråga uppstått om boställets natur, anhöll boställshavaren, innehavaren av Stora Kils prebendepastorat, biskopen Olof Bjurbäck om kammarkollegiets beslut i den sålunda uppkomna frågan, huruvida bostället vore ett krono- eller frälsehemman. Genom utslag den 11 februari 1823 inskränkte sig kammarkollegiet till att förklara naturen av bostället vara utredd och bestämd genom en från kammararkivet den 10 januari 1822 utgiven undersökning, däruti efter jordeböckernas föranledande Ekenäs upptoges såsom kronohemman.

Häröver anförde såväl boställshavaren som församlingen besvär hos Kungl. Maj:t, däruti klagandena med åberopande, förutom av annat, av donationsbrevet av år 1431 och konung Gustaf I:s stadfästelsebrev av år 1535 påstodo att bostället, ehuru i jordeboken uppfört under kronotiteln, vore av frälse natur.

Över besvären avgav kammarkollegiet den 19 augusti 1823 till Kungl. Maj:t infordrat utlåtande. Häri anförde kollegiet:

Då det åberopade donationsbrevet av år 1431 samt Konung Gustaf I:s därå givne stadfästelsebrev blivit företedda endast i avtryck från huvudskrifter, vilka varken i kollegiet under det målet på dess prövning berodde eller sedermera hos Kungl. Maj:t blivit framviste, och dessa avtryck dessutom saknade egenhändig namnteckning av den person som föregåves hava intygat deras överensstämmelse med originalen, så hade kollegiet icke kunnat antaga så beskaffade handlingar såsom laga bevis och jäv mot kronans jordeböcker, vilka från äldre tider år från år upptoge Ekenäs såsom krono med ingen annan anteckning än att innehavaren åtnjöte det fritt samt med anförande av konung Gustaf I:s brev av år 1535, att Ekenäs vore på 1400-talet skänkt till prästbol. Kollegiet anmärkte vidare, att om man än antoge tillvaron av original till de besvärshandlingarna bilagda avtrycken, så uppstode ändå den frågan vad bevisning för hemmanets natur därav kunde hämtas, emedan den i donationsbrevet så kallade man av vapen, vilket skulle betyda en sådan som genom rustning frälst sin jord eller förvärvat den större frihet än som vanligen åtföljde odal- eller skattejorden, möjligen varit ägare till annan jord än den han genom rustning frälst, utan att just Ekenäs varit den jord, som genom åtagen rustning övergått till frälset. Det i donationsbrevet förekommande ordet »sätesgård» bevisade ej annat än att givaren varit å Ekenäs boende och där haft sitt säte, men ingalunda att hemmanet vore av säteri natur, helst tillkomsten av egentliga säterier tillhörde ett senare tidevarv. Om Ekenäs också varit verkligt frälse, kunde detsamma liksom många andra hemman av varjehanda orsaker hava övergått till krono natur. Kollegiet ansåg således klagandena onödigtvis och utan ändamål hava besvärat Kungl. Maj:t med denna sak.

Klagandena inkommo med påminnelser, därvid församlingsombudet företedde originalen av donationsbrevet på Ekenäs samt Konung Gustaf I:s stadfästelsebrev därå. Till ytterligare stöd för sin talan företeddes från församlingens sida i original stadfästelsebrev å donationen, utfärdade år 1561 av Konung Erik XIV, år 1582 av Konung Karl IX i egenskap av hertig i Södermanland och Närke samt år 1621 av Karl Filip, likaledes såsom hertig av samma landskap.

Med anledning av de sålunda företedda huvudskrifterna och vad klagandena vidare andragit i sina påminnelser hördes kammarkollegiet ånyo genom remiss den 29 oktober 1823. I und. utlåtande den 25 därpå följande november anmälde kollegiet, att varken de företedda donationshandlingarna eller vad i övrigt andragits givit kollegiet anledning att frånträda vad som yttrats i dess tidigare utlåtande, vilket alltså till hela dess vidd åberopades ävensom i tillämpliga delar vad som innefattades i kollegiets betänkande av den 13 augusti 1823 rörande prästeståndets anhållan om ecklesiastika lägenheters uppförande uti en särskild kolumn i kronans jordeböcker.

Besvärsmålet förekom hos rikets allmänna ärenders beredning den 24 januari 1824. I sitt enhälliga utlåtande yttrade beredningen, förutom annat, som i detta sammanhang saknar intresse, att den omständigheten, att Ekenäs uti jordeböckerna upptoges såsom kronohemman så mycket mindre bevisade något emot dess uråldrige frälse egenskap som, efter vad hävderna upplyste, alla prästbord utan åtskillnad på krono eller frälse blivit uti de efter »1724» års riksdag förändrade jordeböcker uppförda uti kronokolumnen, men vore dock antingen krono eller frälse, allt efter som de av kronan eller frälseman vore skänkta, därom också flere konungaförsäkringar blivit lämnade, såsom ibland andra, uti kungl. resolutionerna på prästerskapets besvär den 1 februari 1726, den 7 juli 1752 och den 3 februari 1803 samt på allmogens besvär den 29 november 1756 och den 1 september 1771(?). Vidkommande själva saken anförde beredningen att då jordebok icke osvikligen ägde vitsord utan kunde och borde ändras och rättas, när därtill förekomme laga bevis, vartill nödvändigt måste höra lagligt gåvobrev, bekräftat eller stadfästat av flere framlidne konungar, hade allmänna beredningen trott sig äga de mest grundade skäl hemställa, att Kungl. Maj:t, med upphävande av kammarkollegiets ifrågavarande utslag, varigenom anteckningen i jordeböckerna i avseende å prästbordet Ekenäs blivit godkänd, täcktes anbefalla kollegiet att låta i jordeboken överföra berörda prästbord från krono till frälse kolumn.

Kungl. Maj:t, som biträdde den av beredningen hävdade meningen, yttrade i utslag den 12 maj 1824 att då jordebok icke kunde äga vitsord, när däremot förekomme laga bevis, ansåge Kungl. Maj:t det vara tillräckligen upplyst och utrett, att pastorsbostället Ekenäs icke vore något krono utan purt frälse hemman; vadan ock Kungl. Maj:t prövade rättvist att, med upphävande av kammarkollegiets utslag, varigenom anteckningen i jordeboken i avseende å präst-

bordet Ekenäs blivit godkänd, förklara att kollegiet borde låta uti jordeboken överföra prästbordet ifrån krono till frälse kolumn.

I särskilt brev till kammarkollegiet samma dag förständigades kollegiet i anledning av en av rikets allmänna ärenders beredning framställd anmärkning, »att Vår uppmärksamhet icke undfallit, hurusom I ej allenast vid prövningen och avgörandet av ansökningen hos Eder utan ock sedermera i anledning av underdåniga besvären över Edert meddelade beslut vid avgivandet av Edra und. utlåtanden och särdeles det senare av den 23 sistlidne november till följd av kungliga remissen av den 29 föregångna oktober månad, vilken hade till föremål att erhålla en närmare undersökning och fullständig utredning av en fråga, där stridighet sig visade mellan jordeböckerna, å ena sidan, och äganderättshandlingar, medelst flera konungaförsäkringar bekräftade, å den andra, icke ingått uti den allvarliga och noggranna handläggning av målet, som Vi av Eder förväntat och sakens vikt påkallade.»

Samma dag rikets allmänna ärenders beredning handlade frågan om rätta naturen av kyrkoherdebostället Ekenäs hade beredningen förehaft åtskilliga besvärsmål angående frågan om äganderätten till vissa hemman under Harplinge kyrka. Åborna å dessa hemman hade hos länsstyrelsen i Hallands län gjort ansökning om livstidsstädja i syfte att sedermera få skatteköpa desamma. Till stöd för sin ansökan hade de åberopat hemmanens redovisning i jordeboken under krono titel ävensom 1569 års s. k. landebok för Lunds stift, enligt vilken skulle framgå att kronan ägde dominium över hemmanen. Länsstyrelsen, som ansåg att hemmanen tillhörde Harplinge kyrka, hade genom särskilda beslut avslagit framställningarna, varemot kammarkollegiet på besvär av åborna förklarade länsstyrelsen berättigad att jämlikt ett kungl. brev av den 22 maj 1819 antaga åbor å hemmanen. Såsom skäl för denna mening åberopade kollegiet i huvudsak, att enligt 1569 års landebok kronan haft dominium över hemmanen redan under den danska tiden och att kronan så mycket mindre kunnat avhända sig desamma, som två av hemmanen blivit donerade till grevskap åt greve Axel Lilja med undantag av vad till kyrkan blivit förlänat i smörränta. Över kollegiets beslut anfördes hos Kungl. Maj:t underdåniga besvär å Harplinge kyrkas vägnar. Vid föredragning av besvären i rikets allmänna ärenders beredning yttrade föredraganden, förste expeditionssekreteraren Prinzencreutz:

»Kammarkollegiet har uti detta och de tre efterföljande besvärsmålen (alla angående Harplinge kyrkas hemman) efter min underdåniga tanka orätt tillämpat kungl. brevet av den 22 maj 1819, däruti Kungl. Maj:t uttryckligen stadgat en generell grund för avgörandet av tvister av den ifrågavarande beskaffenheten.

Denna grund, bestämt förklarad, innehåller att kyrkorna i Halland icke kunna frånskiljas städjerätten till dessa hemman under annat villkor, än visas kan, det kyrkorna obehörigt sig tillegnat dispositionsrätten över samma hemman sedan de danska tiderna. En sådan bevisning, som efter en laglig rättegångsordning måtte tillhöra den kärande att förete, är icke satt i fråga, mindre

åstadkommen från deras sida, vilka hos Kungl. Maj:ts befallningshavande velat frånvinna de ifrågavarande kyrkorna den uråldriga och jämväl med de äldsta jordeböckerna överensstämmande dispositionsrätt, som kyrkorna oklandrat utövat allt ifrån den tid Halland lades under svenska kronan; och har icke heller kammarkollegium genom någon handling från dess arkiv kunnat styrka att Kungl. Maj:t och kronan äger dispositionsrätten över hemmanen.

Den omständigheten att uti de senare eller yngre jordeböckerna desse hemman upptagas uti kronokolumn, kan så mycket mindre verka till någon rätt bevisning uti det ifrågavarande avseendet som flere kungl. resolutioner och särdeles den uppå prästerskapets besvär av den 7 juli 1752 uti 10 § försäkrar, att jordeboksförändringen icke förändrar naturen av hemmanen.

Att vid detta förhållanden frånkänna kyrkorna i Halland det dominium, som desamma under seklers tid innehaft över de så kallade kyrkohemmanen, anser jag därför icke blott rakt stridande mot vad Kungl. Maj:t redan genom kungl. brevet av den 22 maj 1819 i avseende på så beskaffade hemman i nåder stadgat, utan även innefatta icke mindre än ett ingrepp uti helgden av urminnes hävd och en laglig äganderätt.»

Föredraganden tillstyrkte alltså upphävande av kammarkollegiets utslag och fastställande av länsstyrelsens beslut.

I föredragandens mening instämde beredningens pluralitet.[1] Två ledamöter ville på anförda skäl tillstyrka fastställande av kollegiets utslag.[2]

Genom beslut den 29 mars 1825 biträdde Kungl. Maj:t den mening, som omfattats av pluraliteten, och prövade rättvist att med upphävande av kammarkollegiets utslag fastställa de av länsstyrelsen meddelade besluten. I det kungl. brev härom, som avläts till kammarkollegiet, anförde Kungl. Maj:t, bland annat:

Av åtskilliga danska förordningar och om den tidens kameralverk befintliga underrättelser vore sannolikt att ordet dominium icke betydde städselrätt utan att denna rätt åtföljde landgillet, som vore detsamma som i Sverige jordeboksränta. Dominium vore en översättning av danska ordet »herrlighed» och »höijhed» och utmärkte en särskild slags rättighet såsom birketing, jus patronatus, fördel av jakt, fiske, skog och så vidare. Den av kollegiet från landeboken hämtade bevisning, huru dess mening än tyddes, förfölle likväl genom den i saken företedda 77 år yngre handling, kronans jordebok för år 1646, enligt vilken hemmanen vid Hallands avträdande till svenska kronan vore kyrkohemman. Denna natur och egenskap av kyrkohemman kunde de icke anses hava förlorat därigenom, att de år 1725 blivit införda i kronokolumnen, emedan kungl. resolutionen på prästerskapets besvär den 7 juli 1752, § 10, innehöll den försäkran, att de ecklesiastika hemmanen genom jordebokens nya inrättning ej skulle ombyta den natur, som dem efter privilegierna tillkom, vilken för-

[1] Kammarrättsrådet Billberg, krigsrådet Stolpe, kanslirådet Hegardt, envoyén von Brinkman och generalöjtnanten greve de la Gardie.

[2] Lagmannen Stahl och kanslirådet Netzel. Stahl anförde i sitt votum bland annat: — — — »Alltså och då i fråga om äganderätt till rikets jord som emellan staten och allmänna inrättningar eller stiftelser yppas, den grundsats bör efter min övertygelse följas, att enär ej visas kan att staten själv till dem överlåtit äganderätten till jorden, eller att enskild man, som därav förut varit innehavare, sådan överlåtelse gjort, jordäganderätten bör anses tillhöra staten, finner jag densamma omständigheten, att Skintaby i 1646 års jordebok är antecknad såsom kyrkohemman, icke utgöra något tillförlitligt bevis för kyrkans påstådda dominium över hemmanet.» Denna mening återger utan tvivel den kamerala doktrin, som tidigare allmänt omfattats.

säkran Kungl. Maj:t, uppå prästeståndets vid sista riksdag gjorda underdåniga anhållan, den 8 oktober 1823 förnyat.[1]

Den bestämda reaktion mot de inom kammarkollegiet härskande föreställningarna, vilken kan utläsas ur Kungl. Maj:ts båda nyss omförmälda utslag av år 1824 angående kyrkoherdebostället Ekenäs och år 1825 angående Harplinge kyrkas jordar, står utan tvivel i ett visst sammanhang med den nya liberala åskådning i fråga om jordäganderätt och jordbeskattning, som efter det nya statsskickets genomförande bröt igenom i Sverige. För denna nya åskådning, som starkt betonade betydelsen av den privata jordäganderätten, framstodo de inom administrationen härskande regalistiska och feodala rättsidéerna såsom hörande till en främmande och förgången föreställningsvärld.[2] Det är också känt, att dessa idéer aldrig kommit att helt upptagas av och införlivas med den borgerliga rättsordning, som tillämpades av de allmänna domstolarna. Prästeståndets sedan år 1682 upprepade gensagor emot föreställningen, att kronan skulle vara ägare till eller ursprunglig upplåtare av den jord, som vid reformationen alltjämt kvarblev i de kyrkliga institutionernas besittning, är i och för sig ett bevis för att denna föreställning aldrig kom att slå igenom i den allmänna rättsåskådningen.

Belysande äro uttalandena i allmänna besvärs- och ekonomiutskottets vid 1812 års riksdag i Örebro avgivna memorial den 18 juni 1812 i anledning av väckt motion om rätt för åbor å domkyrko-, kyrko-, skol-, akademi-, annex- med flere ad pios usus anslagna hemman att skatteköpa desamma. I detta memorial, som vann bifall inom de olika stånden, avstyrktes den väckta motionen med anförande av — förutom andra — följande skäl:

»Utskottet har av äldre nu tillgängelige författningar, särdeles kungl. breven den 23 november 1694, den 28 augusti 1745 och den 18 februari 1747 trott sig med säkerhet finna, att kyrko- och akademie- med flere ad pios usus anslagne hemman blivit sådane inrättningar tid efter annan i allmänhet förlänte dels av framlidne konungar, dels av enskilde personer till försäkrande om sådane nyttige inrättningars bestånd: Varav också följer, att desse inrättningar iklätt sig samma rättigheter, som förre ägarne innehaft, och att desse donationer av framfarne regenter genom de bekräftelser av sådane konungar och jämväl riksens ständer därå sedermera tillkommit, innebär för dess inrättningar en så osvikelig grund för äganderätten därav i allmänhet, att sådane kronohemman i följd därav icke kunnat eller bliva inbegripne uti de annars generelle senare stadganden om lösen av kronojord till skatte, eller vid prövningen av uppkomne lösningstvister kunnat tillämpas, enär desse inrättningars styrelser sträckt sin omtanka till försvar mot ingrepp uti desse inrättningars på äganderätten således grundade förmåner.»

— — — —

heter samt därav beroende bortarrenderings-rättighet, samt i följd därav icke heller någon rättighet för åboar i allmänhet att söka eller vinna förmån till skattelösen av sådane lägenheter.»

De anförda uttalandena i utskottsmemorialet synas giva vid handen, att man redan år 1812 frigjort sig från uppfattningen, att varje jordupplåtelse av kronan till stiftelse eller allmän inrättning nödvändigtvis måste anses hava skett under förutsättning, att själva jordäganderätten alltjämt var förbehållen kronan. De kungliga donationerna jämställdes med enskildas. I bägge fallen utgår utskottet från att inrättningen förvärvat äganderätt genom donationen och att denna rätt icke var sämre än den förre ägarens. Av den feodalrättsliga förläningsteorien finnes i utskottets argumentering intet spår.

Genom upphävandet av styrelseverkens domsrätt i vissa mål vanns ytterligare utrymme för den av de allmänna domstolarna omfattade privaträttsliga åskådningen. Under 1800-talet stadgade sig exempelvis den uppfattningen, att vad städerna av kronan bekommit i s. k. donationsjord av städerna i regel innehades under äganderätt, ehuru visserligen med inskränkning i den fria förfoganderätten. På samma sätt har skett med de halländska och skånska kyrkohemmanen. Beträffande särskilt de sistnämnda är kungl. brevet den 31 maj 1867 av intresse. Av handlingarna i åtskilliga under Kungl. Maj:ts prövning dragna besvärsmål, där tvist förevarit om kronan eller vissa kyrkor vore ägare till jord, införd i jordebokens kronokolumn, ävensom av ett av kammarkollegiet till Kungl. Maj:t avgivet utlåtande i ämnet hade inhämtats, att olika åsikter understundom gjort sig gällande i avseende därå, huruvida sådana tvister borde handläggas av domstolar eller av förvaltande ämbetsverk och myndigheter. Efter högsta domstolens hörande fann Kungl. Maj:t genom nyssnämnda brev skäl förklara, att vad i 8 § 3 punkten av den för kammarkollegiet den 16 februari 1838 utfärdade instruktionen innehölles om behörighet för kollegiet att besluta i frågor angående de i jordebokens kronokolumn upptagna hemmans och lägenheters egenskap av bland annat kyrkohemman, icke borde så förstås, att tvister därom, huruvida äganderätten till jord av berörda beskaffenhet tillkomme antingen kronan eller någon viss kyrka, finge av kollegiet prövas och avgöras.[1]

Samtidigt med utfärdandet av det kungl. brevet undanröjde Kungl. Maj:t ett antal av kammarkollegiet meddelade utslag, varigenom kollegiet mot vederbörande församlingars eller kyrkoråds bestridande förklarat kronan vara ägare till vissa kyrkohemman i Skåne samt bemyndigat länsstyrelsen att antaga åbor å desamma.

---

[1] Sv. förf. saml. nr. 45/1867 s. 1. Jfr högsta domst. prot. d. 2/4 1867. H. D:s flesta ledamöter — — — ansågo med stadgandena i 10 kap. 14 § RB. och 8 § 3 p. i den för kammarkoll. d. 16/2 1838 utf. instr. överensstämma, att tvister mellan kronan, å ena, samt kyrkan, å andra sidan, angående eganderätt till jord, då fråga uppstår om densamma rätteligen är i kronokolumnen i jordeboken upptagen, prövas av domstol, men däremot fråga om bättre rätt till sådana av krononatur ostridigt varande hemman och lägenheter, som blivit till kyrkan disponerade, avgöras av administrativ myndighet.

Utslagen undanröjdes emedan i målen tvistats, huruvida äganderätten till hemman tillhörde kronan eller viss församlings kyrka.

Den i 1867 års brev av Kungl. Maj:t givna förklaringen är av intresse i ett par hänseenden. Genom brevet måste anses hava blivit fastslaget, att administrativ myndighet icke äger befogenhet att pröva och avgöra äganderättstvister mellan kronan, å ena, och de kommunala eller därmed likställda rättssubjekt, å andra sidan, varom här är fråga, även om tvistemålet allenast är ett led i en jordeboksfråga eller annan förvaltningsfråga. Vidare måste anses vara fastslaget, att i tvister av detta slag kronan och församlingskyrkan eller de församlingsorgan, som företräda kyrkan, framstå såsom fullt jämställda parter, varav torde följa, att kronan saknar befogenhet att genom sin förvaltning, mot vederbörandes bestridande, träffa sådana anstalter, att kronans ställning såsom part i målet skulle komma att gynnas på motpartens bekostnad. Slutligen torde såsom en konsekvens av brevet följa, att de äganderättstvister, som här åsyftas, skola bedömas efter privaträttsliga regler, vilket väl torde innebära, att om bevismedel och bevispresumtioner skola gälla samma regler som i den allmänna civilprocessen.

Frågan om ecklesiastika fastigheters beteckning såsom kronoegendom har jämväl under senare tid varit föremål för kritik. I en under 1920 års kyrkomöte av förutvarande statsrådet, häradshövdingen Hugo von Sydow med instämmande av regeringsrådet G. Thulin och hovrättsrådet K. J. Ekman väckt motion hemställdes,

»att sådana åtgärder varda vidtagna, att anmärkt praxis i avseende å taxeringslängdernas avfattning såvitt möjligt varder förebyggd, samt i offentliga handlingar de ecklesiastika fastigheterna erhålla sådan beteckning, som utmärker, att de tjäna ett ecklesiastikt ändamål.»

I motiveringen erinrade motionären om innehållet i 1718 och 1724 årens jordeboksmetoder rörande redovisningen av den kyrkliga egendomen, de framställningar, som på sin tid gjordes från prästerskapets sida för vinnande av rättelse av de olägenheter, som därav uppstått eller väntats uppstå, samt slutligen de lugnande förklaringar, som i anledning därav vid särskilda tillfällen givits från Kungl. Maj:ts sida. Därefter anförde motionären:

»Det har sålunda många gånger från statens sida kraftigt betonats, att upptagandet av de kyrkliga och ecklesiastika fastigheterna under kronotitel i jordeboken icke har någon betydelse för bedömandet av äganderätten till dessa fastigheter. Tillmätande av sådan betydelse åt detta förhållande skulle ock stå i strid med lagens allmänna regler för fastighets förvärv. Icke förty måste det betecknas som en missvisande oegentlighet att dessa fastigheter upptagas under sådan titel i jordeboken. Då emellertid förhållandet så länge fortfarit och dess ändrande säkerligen icke skulle kunna ske utan mycken omgång och stora kostnader, torde i detta sammanhang något yrkande om ändrade föreskrifter för jordebokens förande icke böra göras.

Däremot är det av en viss vikt att tillse att jordebokens missvisning i avseende på dessa fastigheters rättsliga natur icke må sträcka sina verkningar till

områden utanför jordeboken. Visas benägenhet att använda enbart den missvisande kronobeteckningen på dessa fastigheter i andra offentliga handlingar än jordeboken och vad därmed har omedelbart sammanhang, böra kyrkans målsmän icke försumma att reagera däremot.»

Efter att hava fäst uppmärksamhet på att de ecklesiastika fastigheterna i taxeringslängderna ofta utan vidare angåves såsom tillhörande staten, anförde motionären vidare:

»Jordebokens missvisande kronotitel för de ecklesiastika fastigheterna börjar således tränga in på andra områden och till och med föranleda den misstolkning av kronobenämningens betydelse, som 1700-talets och 1800-talets kungl. resolutioner och brev kraftigt velat förebygga. Att utan motsägelse låta ett sådant förhållande fortgå och utveckla sig är icke utan fara. Får den missvisande benämningen på dessa fastigheter genom ofta återkommande bruk nötas in i allmänhetens föreställning, kan den uppfattningen i sinom tid bliva allmän, att dessa fastigheter intaga samma rättsliga ställning som kronans verkliga egendom. En sådan utveckling bör förebyggas i tid. Missuppfattning av sådan fastighets rättsliga ställning kan, om den blir allmän, verka undergrävande för styrkan av kyrkans rätt till fastigheterna. Ty en allmän uppfattning, låt vara felaktig, är dock en makt att räkna med.»

Motionen vann kyrkomötets bifall, i anledning varav kyrkomötet den 16 november 1920 avlät skrivelse till Kungl. Maj:t. Kyrkomötets skrivelse har enligt beslut den 9 oktober 1925 icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Det framgår av de ovan citerade uttalandena i motionen, att man numera anser redovisningen av den ecklesiastika jorden under krono titel sakna bevisvärde. Därmed är emellertid icke sagt, att redovisningssättet skulle alldeles sakna betydelse. Särskilt inom administrationen föreligger en benägenhet att i vissa hänseenden jämställa den ecklesiastika jorden med statens jord, som utan tvivel har sin grund i detta redovisningssätt. I åtskilliga fall har denna benägenhet säkerligen medfört rättsförluster för vederbörande, som icke varit i tillfälle eller på grund av kostnaderna dragit sig för att söka vinna rättelse genom rättegång vid allmän domstol.

Statistiska uppgifter.

Beträffande prästboställena föreligga tryckta redogörelser för de norrländska länen samt Värmlands och Kopparbergs län.[1] Ur dessa redogörelser hava utredningsmännen sammanställt å nästa sida intagna tablå, därvid med visst angivet undantag den av författarna använda rubriceringen följts.

Om man i likhet med utredningsmännen anser anledning föreligga till antagande, att de i kolumn 5 redovisade boställena, vilka i regel torde härstamma från medeltiden, icke äro upplåtna av kronan, synas alltså bland samtliga i angivna län befintliga boställen de av församlingar anskaffade eller av enskilda donerade boställena utgöra det övervägande flertalet eller minst 80 procent.

---

[1] Redogörelse för de ecklesiastika boställena, I, Gävleborgs län, Stockholm 1904, II, Västernorrlands län, Stockholm 1906, III, Jämtlands län, Stockholm 1909, IV, Västerbottens och Norrbottens län, Stockholm 1915, V, Värmlands län, Stockholm 1922, VI, Kopparbergs län, statens offentliga utredningar 1929: 5.

	1 Av kronan anslagna boställen	2 Av fondmedel inköpta boställen	3 Av församling anskaffade och av enskilda donerade boställen	4 Boställen, vilkas tillkomst genom församling eller donation ansetts sannolik	5 Boställen av hittills outrett ursprung
Värmlands län	47 [1]	12	52	7	75
Kopparbergs län	10	—	50	—	25
Gävleborgs län	9	—	49	12	45
Västernorrlands län . . .	7	1	35	30	41
Jämtlands län	5	5	20	9	33
Västerbottens län	8	3	28	1	11
Norrbottens län	16	—	19	—	11
	102	21	253	59	241
			312		
			553		

[1] 19 stomhemman hava dessutom av redogörelsens författare ansetts anslagna av kronan, emedan de, ehuru av medeltida ursprung, antagits hava indragits till kronan samt därefter anslagits till sitt förra ändamål. Dessa redovisas här i kol. 5.

Förhållandena i de angivna länen kunna emellertid icke anses typiska för riket i dess helhet. Bebyggelsen i dessa län har ju varit relativt sen, och församlingsbildningen har därför i många fall där försiggått under andra förhållanden än inom rikets sydligare trakter. Beträffande sistnämnda trakter hava utredningsmännen låtit genom amanuensen hos kammarkollegiet F. H. Morssing verkställa en utredning om tillkomsten av där befintliga boställen. Undersökningen har emellertid med hänsyn till den korta tid, som för densamma stått till buds, måst begränsas till endast några län, som ansetts representativa, nämligen Södermanlands, Jönköpings, Gotlands, Malmöhus, Hallands och Skaraborgs län. Undersökningen har icke heller kunnat sträckas längre än till de äldre jordeböckerna, de s. k. prästverken m. fl. mera lättillgängliga källor.

Resultatet av Morssings undersökning kan sammanfattas sålunda:

Bostads- och löningsboställen för kyrkoherdar.

I *Södermanlands län* finnas 55 boställen av icke närmare utrett men gammalt, sannolikt medeltida ursprung samt 6 veterligen donerade boställen, varav 3 härstamma från medeltiden och 3 från nyare tiden. Några kyrkoherdeboställen, som i sin helhet upplåtits av kronan, hava icke påträffats i länet. Däremot har utrönts, att åtminstone i ett fall ett kronohemman upplåtits till förbättring av ett prästbord.

I *Jönköpings län* finnas 57 bostadsboställen av icke närmare utrett men gammalt, sannolikt medeltida ursprung, ett veterligen donerat och ett av kronan upplåtet boställe. I ett stort antal fall hava bostadsboställen förbättrats genom

att andra fastigheter tillagts. Det är sannolikt, att av dessa sistnämnda en del upplåtits av kronan. Andra av dem äro veterligen donerade. Troligen förekomma bland dem också äldre löningslägenheter. — I 1660 års jordebok för länet redovisas 35 stomhemman, därav 17 bland kronohemman, 2 bland sämjehemman, 14 bland kyrkohemman och 2 bland klosterhemman. Senare hava tillkommit ett skattehemman och ett under kronotitel redovisat hemman. I ett fall har utrönts, att ett under kronotitel upptaget stomhemman upplåtits av kronan. Huruvida övriga såsom krono redovisade stomhemman hava sådant ursprung, har måst lämnas därhän.

I *Gotlands län* synas samtliga 45 kyrkoherdeboställen och 47 annexhemman härstamma från gammal tid.

I *Malmöhus län* har undersökningen icke i mer än två fall givit anledning till antagande, att boställe eller löningshemman anslagits av kronan. Beträffande 20 lägenheter och 3 boställen har utredning icke verkställts, och frågan, huruvida bland dem finnas några av kronan upplåtna, har sålunda lämnats obesvarad.

I *Hallands län* finnas 76 kyrkoherdeboställen och 11 mensalhemman av medeltida ursprung. 3 hava upplåtits av danska kronan. Beträffande ytterligare 5 boställen föreligga anteckningar, som tyda på kronoursprung. 6 stomhemman synas hava tillkommit efter reformationen men under den danska tiden. Deras ursprung har icke kunnat närmare utredas.

I *Skaraborgs län* synas 81 kyrkoherdeboställen vara av gammalt ursprung. 3 boställen hava veterligen upplåtits av kronan varjämte 2 boställen sannolikt härstamma från kronan. Ursprunget till 4 under boställen inlagda hemman är okänt. Av länets stomhemman äro 68 av medeltida ursprung, 9 kunna ifrågasättas vara upplåtna av kronan och 7 hava veterligen anslagits av kronan.

Komministersboställen.

I *Södermanlands län* hava 38 upplåtits av kronan, medan 17 synas hava tillkommit på annat sätt. Ett boställe har donerats från kronojord under ständig besittningsrätt.

I *Jönköpings län* hava 63 upplåtits av kronan, 2 donerats av enskilda och 2 inköpts av socknemännen.

I *Gotlands län* äro där befintliga 9 boställen anslagna av kronan.

I *Malmöhus län* redovisas inga komministersboställen.

I *Hallands län* äro samtliga där befintliga 16 boställen av kronoursprung.

I *Skaraborgs län* äro 93 anslagna av kronan, medan ett boställe torde vara del av ett gammalt kyrkoherdeboställe.

Såsom sammanfattning torde kunna sägas, att i de av Morssing undersökta länen 18 kyrkoherdeboställen, stom- och annexhemman upplåtits av kronan, 728 tillkommit på annat sätt[1] samt 66 synas vara av mera ovisst ursprung, medan 219 komministersboställen anslagits av kronan och 23 tillkommit annorledes. Av

[1] Hit hava de medeltida boställena räknats.

samtliga dessa boställen hava således 237 anslagits av kronan och 728 tillkommit på annat sätt. Uppkomsten av återstående 66 boställen har icke ens med sannolikhet kunnat utrönas.

Även i rikets sydligare delar synas alltså de på annat sätt än genom anslag av kronojord tillkomna boställena utgöra det övervägande flertalet, även om deras övervikt icke är så stor som längre norrut. Som synes är det huvudsakligen komministersboställena, som i större omfattning anslagits av kronan, medan kyrkoherdeboställen samt stom-, annex- och mensalhemman i allmänhet tillkommit på annat sätt. Detta förhållande synes vara särskilt utpräglat i Svealand och Götaland. Såsom utredningsmännen förut anmärkt, voro de av kronan anslagna komministersboställena oftast små — de utgjordes ibland av ödeshemman och skattevrak.

Boställenas bundenhet vid visst pastorat.

Vid mitten av 1800-talet kom frågan om församlingarnas ställning till sina boställen i ett nytt läge. Utvecklingen hade medfört en betydande ojämnhet i avlöningsavseende prästerskapet emellan, i det att nämligen prästerskapet i ett pastorat var väl tillgodosett, medan avlöningen i ett annat pastorat var otillfredsställande. Nu framträdde en strävan att verkställa en utjämning i förevarande hänseende mellan pastoraten. Det yrkades från ett och annat håll t. o. m., att alla medel, som vore avsedda till prästerskapets avlöning, skulle indragas till statsverket, av vilket sedermera till prästerskapet skulle utbetalas utjämnade löner.

Såsom närmare framgår av den redogörelse för dessa frågor, som lämnats i en bilaga till detta betänkande (bilaga A), avvisades tanken på ett förstatligande av avlöningstillgångarna. Däremot vann strävandet efter en utjämning så till vida beaktande, att genom lagstiftningen medgavs överflyttning i viss begränsad omfattning av avlöningstillgångar från ett pastorat till ett annat.

Den första bestämmelsen angående överflyttande av prästlönemedel från ett pastorat till ett annat innehölls i 9 § av kungl. förordningen den 11 juli 1862 angående allmänt ordnande av prästerskapets avlöning. Såsom av detta författningsrum framgår, tilläts överflyttning av avkastning från boställ — dock ej från bostadsboställ — då bostället anslagits av kronan.

Bestämmelsen innefattar uppenbarligen en viss eftergift i prästerskapets privilegier, i vad de avse att trygga vissa prästerliga tjänster vid innehav av vissa fastigheter. Däremot har man anledning antaga, att rättigheter, som med avseende å ifrågavarande löningsboställen tillkommit församlingar, av 1862 års lagstiftning lämnats orubbade och att således hinder mot överflyttning med hänsyn till dylika rättigheter måhända i en del fall förelegat. Till rättigheter av antydd beskaffenhet torde böra räknas sådana, som åtnjuta skydd enligt § 77 regeringsformen.[1]

---

[1] Paragrafen lyder »Kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill lydande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar, krono- och stallängar samt laxfisken och andra kronans fisken samt kronans övriga lägenheter må Konungen icke utan riksdagens samtycke genom försäljning, förpantning eller gåva, eller på något annat sätt, kronan avhända. De skola förval-

Lämnade, såsom ovan anförts, 1862 års förordning, församlingarnas rättigheter till deras boställen orubbade, så gäller detta ej mindre om 1866 års och 1894 års skogsordningar.

Vid de löneregleringar, som verkställdes med stöd av 1862 års förordning, fingo pastoraten behålla sådana av kronan upplåtna löningsboställen, som prövades behövliga för avlöning av pastoratens prästerskap. Prästlöneregleringskommittén däremot föreslog i sitt 1903 avgivna betänkande angående reglering av prästerskapets avlöning, II: IV, att pastoraten skulle skiljas även från sistnämnda boställen och att all avkastning från dem skulle ingå till en särskild fond, kyrkofonden. Kommittén föreslog därjämte, att skogsavkastning från bostadsboställe, som anvisats av kronan, skulle ingå till samma fond, medan skogsavkastningen från sådant boställe då delvis tillföll boställshavaren, om skogen stod under hans förvaltning.

Av visst intresse är, att kommittén i motiveringen till sitt författningsförslag, II: IV s. 90, förutsatte, att då skogsavkastningen av boställe, som anskaffats av församling, översteg pastoratets behov av prästlönemedel, överskottet skulle användas till främjande av andra kyrkliga ändamål inom pastoratet.

Vid infordrande av utlåtanden över kommitténs förslag väcktes av chefen för ecklesiastikdepartementet frågan om lämpligheten att till kyrkofonden indraga även jordbruksavkastningen från bostadsboställen, som anvisats av kronan, men denna tanke vann icke genklang hos kammarkollegiet med flera, som yttrade sig över förslaget, och förslag i sådant syfte upptogs icke heller i den till 1908 års riksdag avlämnade propositionen i ärendet. Vid propositionens behandling i riksdagen framträdde starkt motstånd även mot de av kommittén föreslagna indragningarna, och dessa godkändes ej heller. Till utgången hava säkerligen medverkat de uppfattningar rörande församlingarnas rätt till boställena, som under förarbetena till 1910 års lagstiftning kommo till uttryck, såsom att alla slag av boställen tillhörde församlingarna och att det i många fall vore förenat med svårigheter att förebringa bevisning i fråga om sättet för boställenas tillkomst.

En princip, som var främmande för såväl den äldre rätten som kommittén, var den vid riksdagarna med skärpa hävdade och genomdrivna grundsatsen, att ingen skillnad i avseende på sättet för dispositionen skulle göras mellan skogsavkastning och jordbruksavkastning. Den äldre rätten hade i avseende på skogsavkastningen utvecklat sig under intrycket av uppfattningen, att inskränkningen av boställshavarens rätt till skogen till allenast husbehovet inneburit, att överskottet av skogens avkastning skulle vara kronan förbehållet. I själva verket visar en granskning av de utfärdade bestämmelserna om inskränkning av boställshavarnas rätt till skogsfång, att dessa bestämmelser tillkommit alle-

---

tas efter de grunder, riksdagen därom föreskriver; dock att de personer och *menigheter* (här kurs.), som, efter hittills gällande författningar, sådana kronans tillhörigheter nu innehava eller nyttja, må njuta laglig rätt därå till godo, samt att odlingar eller odlingsbar mark å kronoskogarna må i vanlig ordning, efter nuvarande eller framdeles blivande författningar, kunna till skatte försäljas.»

nast i syfte att säkerställa en efterträdande boställshavares intresse av att skogen även under hans tid skulle kunna giva tillgång till husbehovsvirke. De äldre inskränkande bestämmelserna äro alltså att anse såsom skogsvårdsföreskrifter.

En anordning, varom förslag uppkom vid 1908 års riksdag vid behandling av prästlöneregleringsfrågan och som upptogs och närmare utformades av de s. k. 1909 års prästlöneregleringssakkunniga i deras förslag samt slutligen vann riksdagens bifall, var, att boställsavkastningen icke fick åtnjutas av pastoraten för prästavlöning, med mindre för sådant ändamål först uttaxerats visst belopp och detta visat sig vara otillräckligt. Anordningen innebar även, att boställsmedel, som icke kommo till användning i pastoraten, s. k. överskott, skulle tillföras kyrkofonden. Denna anordning kan icke uppfattas såsom ett upphävande av församlingarnas rätt till boställena men är dock att betrakta som en inskränkning av samma rätt.

En nyhet i 1909 års sakkunnigas förslag är bestämmelsen 19 § 2 momentet prästlöneregleringslagen, jämförd med 3 § kyrkofondslagen, enligt vilken pastoratets rätt till avkastningen av sina boställen inskränkes till sådana, som äro belägna inom pastoratet eller, ehuru belägna utom pastoratet, icke upplåtits av kronan.

Det resultat av utvecklingen, som föreligger i 1910 års lagstiftning, innebär i rättsligt avseende en seger för reaktionen mot de tidigare strävandena att överflytta eller indraga boställsavkastning. De med tillämpning av 9 § i 1862 års förordning faktiskt indragna boställena återställdes visserligen ej, men ytterligare indragningar tillätos icke annat än i nyss angivna undantagsfall. Detta innebar en stark beskärning av indragningsrätten i jämförelse med 1862 års förordning. 1910 års lagstiftning medförde således en utvidgning av den grupp av boställen, till vilken pastoraten ägde lagstadgad rätt, och kan därför sägas åtminstone i detta avseende hava förstärkt pastoratens ställning till prästlönejorden.

Förvaltningen av prästlönejorden.

Före mitten av 1800-talet förvaltades prästboställena i allmänhet av vederbörande prästerliga befattningshavare, dock under kontroll av ekonomiska besiktningar och syner. Kontrollen var anordnad enligt bestämmelserna i 27 kapitlet byggningabalken och kungl. kungörelsen den 28 maj 1830 angående ekonomiska besiktningar å kyrkoherdeboställen, kapellans- och klockarebord samt prästtomhemman. *Historik.*

Redan före 1862 års förordning hade emellertid genom kungl. brevet den 12 november 1858 stadgats, att löningsboställen (boställen, som ej beboddes av prästen) i Skåne, Halland och Blekinge skulle utarrenderas genom länsstyrelsens och domkapitlets försorg. Genom 1862 års förordning, § 5, föreskrevs sedermera, att åt prästerskapet anslagen jord, som icke utan olägenhet kunde brukas i förening med bostadsboställe — därifrån undantagna de i vissa orter befintliga änkesätena — skulle utarrenderas efter de föreskrifter, som Kungl. Maj:t särskilt meddelade. Även i detta fall blev det till följd av kungl. brevet den 11 juli 1862 länsstyrelsen och domkapitlet, som gemensamt fingo ombesörja utarrenderingen. Arrendeavgift och andra förmåner av bostället tillföllo dock tjänsteinnehavaren, vilken därför fortfarande betraktades såsom boställshavare i förhållande till löningsboställena.

Bostadsboställena förvaltades av prästerna, tills 1910 års lagstiftning trädde i tillämpning. Det hade dock dessförinnan blivit alltmera vanligt, att boställshavarna icke själva drevo jordbruket på sina boställen utan utarrenderade dem. En sådan utarrendering var emellertid boställshavarens privata angelägenhet, och han var ansvarig för boställets bebyggelse och hävd, varför också den genom ekonomisk besiktning och syn utövade kontrollen över boställets tillstånd riktade sig i första hand mot honom.

Genom 1910 års lagstiftning uppdelades bostadsbostället i prästgård, som bibehölls åt prästen såsom bostad, och i löneboställe, vilket sistnämnda tillträddes av pastoratet. Pastoratet tillerkändes emellertid icke samma ställning till lönebostället, som prästen tidigare intagit till bostadsbostället. Av de tre momenten i boställshavarens rättsställning, nämligen rätten att uppbära avkastningen, befogenheten att förvalta bostället samt skyldigheten att ansvara för boställets bebyggelse, hävd och onera, tillades allenast det första och i viss

mening det sista pastoraten, medan den egentliga förvaltningen förlades till domkapitel och länsstyrelse i likhet med vad tidigare skett med löningsboställena.

Principer för en reform.

Det nuvarande förvaltningssystemet har framkallat kritik.[1]

Denna kan sammanfattas i två huvudanmärkningar, nämligen dels förvaltningsbefogenheternas splittring å ett flertal myndigheter, dels ock frånvaron av en direkt intresserad förvaltare, av vilken initiativ och ett smidigt utnyttjande av den ekonomiska situationen kan förväntas.

En reform bör därför inrikta sig på att dels i görligaste mån koncentrera förvaltningsbefogenheterna, dels ock välja en förvaltare, som representerar eget intresse för boställena.

En tillämpning av dessa grundsatser leder till olika anordningar för skilda slag av prästlönejord.

Vad först prästgårdarna angår synes intet skäl till frångående av det nuvarande sättet för deras vård föreligga. Den närmaste vården om dem omhänderhaves av naturliga skäl av tjänsteinnehavaren själv och underhålls- och nybyggnadsarbetena ombesörjas av pastoraten, till vilkas prästerliga befattningshavare prästgårdarna äro upplåtna. Kontrollen från myndigheternas sida över prästgårdarna synes kunna förenklas i någon mån, men anse sig utredningsmännen icke böra närmare ingå på denna fråga.

Vidkommande härefter de löneboställen, som utgöra tillgångar för avlönande av visst pastorats prästerskap, däribland inräknat även de boställen, vilkas avkastning åtnjutes såsom förmån utöver lönen, synes förvaltningsfrågan bäst lösas genom att förvaltningen anförtros åt pastoraten och deras organ, främst kyrkorådet, vilket det enligt 41 § församlingsstyrelselagen tillkommer att vårda församlingens för kyrkliga ändamål avsedda egendom och handhava de medel, som skola användas därför. Härigenom erhåller man för ett vart av dessa boställen en förvaltare, som ständigt finnes å orten, väl känner bostället och traktens förhållanden, icke är främmande för jordbruk och skogsbruk samt, framför allt, är den, som i första hand är intresserad av att bostället avkastning blir tillfredsställande, enär avkastningen skall användas till fullgörande av pastoratets skyldighet att avlöna sitt prästerskap.

Beträffande de till kyrkofonden indragna boställena förefinnes intet intresse från ett särskilt pastorats sida, utan är det i stället fråga om ett samtliga pastorats gemensamma intresse, att kyrkofondens inkomster bliva så betydande som möjligt. I följd härav föreslå utredningsmännen i det följande, att de indragna boställena skola förbliva under myndighetsförvaltning.

I utlåtande över 1927 års sakkunnigas förslag har domänstyrelsen understrukit vikten av att förvaltningen av ett boställes jordbruksdel och skogsdel koncentreras till samma förvaltare. Denna mening delas av utredningsmännen, vilka alltså föreslå, att skogen å de boställen, som utgöra lokal avlöningstillgång,

---

[1] Beträffande det närmare innehållet i kritiken hänvisa utredningsmännen till vad kyrkofondskommittén och 1927 års sakkunniga anfört därom.

anförtros åt pastoraten och att de indragna boställenas skogar omhändertagas av samma organ, som förvaltar deras jordbruksdelar.

Även hos pastorat, som åtnjuta tillskott ur kyrkofonden, kan ett starkt intresse för egen förvaltning av boställena påräknas, därest uträkningen av tillskottets belopp anordnas på det sätt, som utredningsmännen på annat ställe föreslå.

Att förvaltningen av boställena anförtros åt pastoraten, innebär givetvis icke, att pastoraten äga fritt förfoga över dem.

Flertalet boställen har tillkommit genom donationer. Andra boställen hava anskaffats av församlingar och pastorat och en del boställen hava anvisats av kronan. Om samtliga boställen gäller, att de äro rättsligen bundna vid bestämda kyrkliga ändamål. Att de icke dragas från dessa ändamål eller förvaltas på ett sätt, som äventyrar syftet med dem, bör övervakas genom lämplig kontroll. Då kontrollen beträffande samtliga boställen, utan avseende å sättet för deras tillkomst, har samma uppgift, nämligen att vidmakthålla boställena för deras kyrkliga ändamål, saknas anledning att anordna kontrollen för det ena slaget av boställen annorlunda än för det andra. Kontrollen bör sålunda bliva ensartad för alla.

Man kan karakterisera förslaget om boställsförvaltningens decentralisering till pastoraten, såväl i princip som i fråga om den praktiska utformningen av förvaltningens och kontrollens detaljer, genom att säga, att pastoratet inträder i den prästerliga boställshavarens rättsställning.

Då pastoratet blir boställshavare, bortfalla åtskilliga anordningar, som föranleddes av ombytet av boställshavare, vilket innebär en betydande förenkling, och samtidigt vinner man den fördelen, att man kan anknyta den nya ordningen till välkända och levande rättsbegrepp.

Jordbruksförvaltningen.

Pastoratens förvaltning.

Av pastoratets ställning som boställshavare följer, att pastoratet, liksom tidigare den prästerliga befattningshavaren, får ombestyra boställets utarrendering. Härigenom erhåller pastoratet möjlighet att självt fullt effektivt ingripa för att tillförsäkra sig högsta möjliga avkastning av sina boställen. Det blir pastoratet, som får pröva den säkerhet, som spekulanterna på arrendet hava att erbjuda, samt övervaka, att säkerheten icke förringas i värde. Vidare blir det pastoratets sak att indriva arrendebeloppen och för egen del tillse, att arrendatorn icke vanvårdar bostället. Därest pastoratet vid ombyte av arrendator skulle anse av- och tillträdessyn erforderlig, får pastoratet ombestyra sådan. Därvid böra, liksom beträffande arrendeförhållandet i dess helhet, allmänna nyttjanderättslagens regler tillämpas. Någon medverkan från de kontrollerande organens sida behöves sålunda icke.

Även en boställshavares skyldigheter skola åligga pastoratet. Dessa skyldigheter äro av två slag, dels sådana som i allmänhet åligga en jordägare utåt, såsom skyldigheten att betala skatt för bostället, fullgöra allmänna besvär, som belasta detsamma, bestrida kostnader för boställets deltagande i vattenavledningsföretag och lantmäteriförrättningar m. m., dels ock sådana som härflyta av

själva förvaltningsuppdragets fullgörande och i korthet kunna karakteriseras såsom boställshavarens skyldigheter mot bostället, såsom skyldigheten att tillse, att bostället väl hävdas och underhålles samt att hus å detsamma nybyggas, i den mån de bliva förbrukade.

För närvarande åligga dessa skyldigheter arrendatorn, ett förhållande som givetvis ofördelaktigt inverkar på den kontanta intäkten av bostället. Att skyldigheterna nu åläggas pastoratet, beror på att pastoratet självt äger bestämma villkoren för boställets utarrendering. Anordningen att göra pastoratet i första hand ansvarigt för bostället innebär emellertid icke, att nya bördor åläggas pastoratet. Såsom förut sagts, är det redan nu i sista hand boställets avkastning, som bär kostnaden för skyldigheternas fullgörande. Från arrendet avräknas sålunda ett årsbelopp, som avser att täcka kostnaden för boställets bebyggelse. Endast nettoavkastningen kommer pastoratet till godo. Enligt utredningsmännens förslag åter skall boställenas bruttoavkastning uppbäras av pastoratet. Kostnaderna för förvaltningen lära icke kunna antagas bliva större för pastoraten än vad de varit för myndigheterna, snarare mindre, och nettot för pastoraten kan därför förväntas bliva större än för närvarande. Om pastoratet så önskar och finner förmånligt, står det dessutom pastoratet fritt att vid utarrenderingen genom avtalet med arrendatorn överflytta sina skyldigheter på denne. Att sådan åtgärd kommer att medföra ett förminskat arrende för bostället, är en omständighet, som pastoratet får taga i beaktande.

I de fall, då pastorat åtnjuter tillskott ur kyrkofonden, skall enligt utredningsmännens annorstädes framförda förslag ett värde å boställets normala nettoavkastning fastställas för att ligga till grund för uträkningen av tillskottet. Vid värdets bestämmande skall givetvis kostnaden för fullgörandet av alla pastoratet åliggande skyldigheter, som kunna förutses, tagas i beräkning till sitt fulla belopp. Andra kostnader, som åsamkas pastoratet, och kostnader, som pastoratet frivilligt ikläder sig i syfte att förbättra sin inkomst av bostället, äro avsedda att gottgöras pastoratet därigenom, att vinsten av företaget förbehålles pastoratet under s. k. frihetsår.

Kontroll. Man har, såsom ovan påvisats, grundad anledning antaga, att pastoraten av eget intresse komma att förvalta boställena väl. Emellertid kan kontroll icke undvaras.

Pastoratens medlemmar växla. En generation efterträder den andra, samt ut- och inflyttningar äga rum. Det kan därför tänkas, att ett pastorats nuvarande medlemmar äro benägna att förskaffa sig en ekonomisk lättnad på bekostnad av en kommande tids församlingsmedlemmar. Sådan lättnad kan pastoratet vilja förskaffa sig genom att uttaga och förbruka en del av den kapitaltillgång, bostället representerar. Detta kan ske på flera sätt. Man kan direkt tillgodogöra sig en del av boställets naturtillgångar (substans), t. ex. grus, sten, torv och lera. Ett annat sätt är att tillgodogöra sig boställets hela bruttoavkastning utan att sörja för att bostället bibehålles till såväl hävd som bebyggelse i samma skick

som tidigare. Härigenom bereder man sig större avkastning för stunden, men bostället förringas i värde.

Sådant bruk av förvaltningsrätten bör förhindras, och detta blir kontrollens uppgift.

Vad då först angår tillgodogörande av substanser synas följande huvudregler böra gälla. Boställes substans må utan tillstånd tillgodogöras för boställets husbehov. Därest förekomst av viss substans är större än vad som erfordras för tillgodoseende även i framtiden av boställets husbehov, må pastoratet efter prövning i varje särskilt fall av vederbörande kontrollorgan berättigas upplåta förekomsten för avsalu eller eljest tillgodogöra sig densamma. Av kontrollorganet bör i sammanhang härmed föreskrivas, huruvida lämpligen fondering av inkomsten helt eller delvis bör ske, eller ock det årliga uttaget inskränkas till viss myckenhet.

Den andra ovan antydda möjligheten att utnyttja bostället till nackdel för framtida intressenter, nämligen att underlåta att vidmakthålla boställets hävd och bebyggelse, bör förekommas på annat sätt. Såsom allmän regel bör här gälla, att boställets hävd ständigt hålles i det för det ekonomiska utbytet förmånligaste skick och att boställets byggnader behörigen underhållas och vid behov ersättas. Detta bör tillses vid ekonomisk besiktning. Hava försummelser i det ena eller andra avseendet förekommit, böra för vinnande av rättelse nödiga föreskrifter meddelas. I likhet med vad ovan sagts beträffande substansuttag, bör, då någon väsentlig förändring i boställets bebyggelse eller i sättet för brukandet av detsamma avses, exempelvis upplåtelse till egna hem eller industritomter, tillstånd därtill inhämtas hos kontrollorganet.

I alla de fall, då fråga uppkommer av beskaffenhet, att enligt förut antydda regler böra underställas kontrollorganet för prövning, bör det ankomma på pastoratet att uppgöra förslag i ärendet.

I anseende till bebyggelsens betydelse för bostället anse sig utredningsmännen här böra något närmare beröra denna fråga. Då insynat hus å boställe vid ekonomisk besiktning utdömes, bör tillfälle beredas pastoratet att inom viss tid uppgöra förslag till nybyggnad. Förslaget bör underställas kontrollorganet för prövning, huruvida den föreslagna nybyggnaden är tillfyllest eller om annorlunda beskaffad byggnad erfordras. I sistnämnda fall bör anvisning lämnas, i vilka avseenden ändring ansetts påkallad, och pastoratet även nu höras innan nybyggnaden beslutes. Kontrollorganet bör tillerkännas befogenhet att föreskriva viss tid, inom vilken beslutet skall verkställas av pastoratet, vid äventyr, att sådant eljest sker på pastoratets bekostnad. Insyning av verkställd nybyggnad bör slutligen äga rum genom det kontrollerande organet.

Ett förhållande, som även påkallar uppmärksamhet, är, att löneboställets byggnader ofta ligga i mycket nära grannskap till prästgården. Med hänsyn till vissa obehag, som på sina håll uppstått i följd härav, bör måhända prästgårdens innehavare tillerkännas något inflytande å valet av arrendator.

I händelse av meningsskiljaktighet härutinnan torde man kunna låta kontrollorganet i sista hand träffa avgörandet.

Vad härefter angår valet av kontrollorgan föreslå utredningsmännen, att de ecklesiastika boställsnämnderna, som under den korta tid, de varit i verksamhet, visat sig lämpliga och vunnit förtroende, skola bibehållas och i första hand omhänderhava tillsynen över boställenas förvaltning. Liksom nu bör kontrollen företrädesvis utövas vid ekonomiska besiktningar vart femte år eller oftare, om så påkallas. Några av- och tillträdessyner behöva emellertid nämnderna icke längre befatta sig med, då ombyte av boställshavare icke förekommer och ombyte av arrendator är ett ärende, som pastoratet ombesörjer.

För närvarande bestridas arvodena till boställsnämndernas ordförande av kyrkofonden. Härutinnan föreslå utredningsmännen ingen ändring. Kostnaderna för de särskilda förrättningarna, d. v. s. reseersättning och dagtraktamenten till ordföranden och ledamöterna i nämnden, betalas nu av boställsarrendatorn. Med hänsyn till pastoratens ställning såsom boställshavare, och då kontrollen närmast är riktad mot dem, synas kostnaderna för förrättningarna böra bestridas av pastoraten, med rätt för dem till motsvarande avdrag vid bestämmandet av boställenas normala nettoavkastning.

Den, som är missnöjd med boställsnämnds beslut, torde, liksom nu, hänvisas att söka ändring genom att begära laga syn.

Medan den kontroll, som utövas av boställsnämnd, av naturliga skäl huvudsakligen kommer att inrikta sig på tillsyn över boställenas hus och hävd — den löpande tillsynen — och därför lämpligen bör begränsas härtill, synes kontrollen i övriga ovan antydda hänseenden, nämligen då fråga blir om substansuttag utöver husbehovet eller väsentlig förändring i boställets bebyggelse och i sättet för dess brukande, böra anförtros åt domkapitlet, vilket är bäst skickat att tillvarataga intresset av boställets bevarande för framtiden. Det förutsättes, att domkapitlet, åtminstone i regel, inhämtar boställsnämndens eller dess ordförandes yttrande i frågor angående boställskontrollen.

Likaledes torde meningsskiljaktighet mellan pastorat och innehavare av prästgård i fråga om arrendators lämplighet och vad därmed kan äga samband böra hänskjutas till domkapitlet.

Utredningsmännen förutsätta vidare, att de stiftsjägmästare, som utredningsmännen i annat sammanhang föreslå för att biträda pastoraten vid boställsskogarnas skötsel, skola vara föredragande hos domkapitlet i boställsärenden av praktisk natur samt vara skyldiga att vid förrättningar å boställena företräda domkapitlet i sådana frågor.

Över domkapitels beslut må klagan kunna föras hos Kungl. Maj:t i regeringsrätten.

Förskott ur kyrkofonden.

För att underlätta för pastoraten att fullgöra med boställsförvaltningen förenade skyldigheter torde förskott ur kyrkofonden ställas till förfogande. Förskott bör på begäran av pastoratet erhållas för fullgörande av nybyggnad, som av boställsnämnd prövats oundgängligen erforderlig för boställets behov. Bo-

ställsnämnden skall beräkna behovet av förskott, och bör beloppet sedermera utanordnas på anmälan av pastoratet.

Även då boställe tvångsanslutes till företag enligt vattenlagen, lagen om enskilda vägar eller jorddelningslagen, bör förskott erhållas för kostnader, som i följd härav uppkomma för bostället.

Den myndighet, som förvaltar kyrkofonden, bör uppgöra plan för återbetalning av lämnade förskott jämte ränta, vilken sistnämnda torde böra bestämmas efter den ränta, som vid tillfället är gällande å kapitalmarknaden för kommunala lån.

Det ankommer på kyrkoråden att av avkastningen från boställena gälda annuiteterna för förskotten.

Indragna boställen.

De till kyrkofonden indragna boställena, vilka — utom i bokföringsavseende — till kyrkofonden intaga samma ställning som statens domäner till domänfonden, utgöra ett fåtal i jämförelse med pastoratens boställen. I hela riket finnas endast 149 sådana brukningsenheter, därav i Uppsala stift 12, i Linköpings stift 7, i Skara stift 12, i Strängnäs stift 13, i Västerås stift 2, i Växjö stift 7, i Lunds stift 71, i Göteborgs stift 16, i Karlstads stift 7, i Härnösands stift 1, i Luleå stift intet samt i Visby stift 1. Närmare uppgifter om dessa boställen finnas i kyrkofondskommitténs huvudbetänkande, sidan 72.

Beträffande dessa boställen, vilka egentligen utgöra en del av kyrkofondens kapital, torde det, såsom förut anförts, bliva nödvändigt att bibehålla en förvaltning genom myndighet. Att emellertid därvid fortfarande tillämpa den nuvarande ordningen synes icke vara lämpligt.

Enklast torde förvaltningen kunna ordnas, om den anförtros åt domkapitlen och närmast ombesörjes av stiftsjägmästarna.

Domkapitlet bör sålunda ombesörja utarrenderingen av boställena samt i övrigt äga alla de befogenheter, som tillkomma en jordägare, och arrendeförhållandet bör regleras av allmänna nyttjanderättslagen. Kontroll över arrendatorn utövas av stiftsjägmästaren. Ekonomiska besiktningar av boställsnämnd äro ej erforderliga.

Den omständigheten, att ifrågavarande boställen, såsom ovan anförts, äro att anse såsom en del av kyrkofondens kapital, medför, att det närmast torde böra ankomma på kyrkofonden att ikläda sig alla de ekonomiska förpliktelser, som enligt allmänna nyttjanderättslagen åligga jordägaren. För närvarande stadgas i boställsordningen, att alla laga hus å löneboställe skola nybyggas av arrendatorn, och arrendeförordningen ålägger arrendatorn skyldighet att ansvara för alla bostället åvilande skatter och onera. Han är vidare skyldig att ombesörja och bekosta byggnadernas brandförsäkring samt uppföra stängsel. Han skall i arrendekontraktet tillförbindas att genom avkortning i arrendet eller först av sin efterträdare mottaga ersättning av beskaffenhet, att det enligt lag åligger jordägare att utgiva sådan. Skall löneboställe, enligt därom i vederbörlig ordning fattat beslut, deltaga i laga skifte, ägoutbyte eller annan lantmäteriförrättning, eller skall boställe deltaga i företag för marks torrläggning genom

dikning, vattenavledning eller invallning, skola kostnaderna därför, i vad de icke belöpa å bostället tillhörande skogs- och hagmark, bestridas av arrendatorn, med honom förbehållen rätt till enahanda ersättning, som i fråga om dylika kostnader är boställshavare medgiven.

Det är uppenbart, att dessa arrendevillkor äro mycket ofördelaktiga för arrendatorn. Redan övertagande av ett vanligt arrende enligt allmänna nyttjanderättslagen kräver kapital eller kredit. Då det gäller ett ecklesiastikt arrende, fordras mera kapital eller större kredit, eftersom arrendatorn kan nödgas nybygga bostället helt eller delvis och först efter hand erhåller ersättning genom avkortning i arrendet eller av efterträdaren. Ibland nödgas arrendatorn vid tillträdet utlösa företrädaren med avsevärda belopp och får likaledes först efter hand ersättning härför. Genom dessa förhållanden inskränkes givetvis kretsen av spekulanter å ecklesiastika arrenden.

Från alla nu omförmälda förpliktelser blir arrendatorn av ett indraget boställe befriad, därest utredningsmännens förslag att lägga förpliktelserna å kyrkofonden vinner bifall. Man har anledning att vid en dylik anordning förvänta, att arrendet kan sättas väsentligt högre än för närvarande är fallet och att en sådan ökning av arrendet kommer, om man betraktar beståndet av indragna boställen såsom en helhet, att ersätta räntan å det i boställena nedlagda kapitalet ävensom möjliggöra dettas avskrivning.

Då förvaltningen av de indragna boställena sker för kyrkofondens räkning, uppstår icke såsom beträffande övriga boställen fråga om förskott och amortering.

Husröte och vanhävdsersättning synes lämpligen, liksom nu, böra betalas av den avträdande arrendatorn till den tillträdande. Stiftsjägmästarens inspektioner böra icke bekostas av arrendatorn, och beträffande av- och tillträdessyner bör kostnaden fördelas enligt allmänna nyttjanderättslagen.

Skogsförvaltningen.

Såsom förut anförts, hava utredningsmännen anslutit sig till den av domänstyrelsen uttalade meningen, att skogsförvaltningen bör omhänderhavas av samma organ, som förvaltar boställets jordbruk. En sådan anordning innebär på sätt och vis en nyhet, i det förvaltningen av skog och jordbruk varit åtskild icke blott enligt 1910 års lagstiftning utan också i viss omfattning redan enligt 1866 och 1894 års skogsordningar.

Ett betydande antal av de största boställsskogarna hade nämligen redan enligt skogsordningarna undantagits från boställshavarnas förvaltning samt ställts under domänstyrelsens — såsom termen löd — »omedelbara förvaltning och vård». Detta hade intill 1910 skett med en areal av 85 877 hektar, medan 231 974 då ännu stodo under »bevakning och skötsel av boställshavare» samt 35 889 hektar under »bevakning och skötsel av arrendatorn». Emellertid är att märka, att i realiteten förvaltningen även av de prästskogar, som disponerades av boställshavarna, omhänderhades av skogsstaten. Boställshavarna skulle visserligen ombesörja »bevakning och skötsel», men detta inskränkte sig till att de utövade en viss tillsyn beträffande eventuell åverkan, inträffande ska-

dor o. d. samt anmälde sådana förhållanden till revirpersonalen. Denna handhade helt och hållet ej blott skogsvården utan även försäljningarna. De hushållningsplaner, som normerade skötseln, uppgjordes efter förordnande av domänstyrelsen av skogsstatstjänstemän. Planerna granskades av skogstaxatorer, som sorterade under överjägmästarna, samt fastställdes av domänstyrelsen till efterrättelse. Boställshavarna fingo visserligen avgiva skriftligt yttrande över planerna, innan de prövades av domänstyrelsen, men dessa yttranden torde icke hava haft något inflytande på skogsskötseln. Prästerna inskränkte sig för övrigt i allmänhet till att framställa önskemål om sitt husbehovsvirke. Utstämpling av skog till avsalu skedde genom revirpersonalen. Försäljningarna skedde på enahanda sätt, som vid denna tid tillämpades ifråga om kronoparkerna, nämligen genom auktioner, som höllos av länsstyrelserna, vilka sistnämnda även verkställde uppbörden av köpeskillingarna, samt, ehuru endast i ett relativt ringa antal fall, genom försäljningar under hand genom revirpersonalen. Skogsodlingar, dikningar och vägarbeten å skogen utfördes enbart av denna personal. Bokföringen var förlagd till revirets expedition och ingick sedermera i domänstyrelsens centrala bokföring. Boställshavaren fick icke kunskap om det ekonomiska resultatet av hushållningen med den skog, som officiellt stod under hans skötsel, annat än genom de avräkningar, som vart tredje år uppgjordes av domänstyrelsen och avsågo fördelandet av behållna avkastningen mellan boställshavaren, prästerskapets löneregleringsfond och de ecklesiastika boställenas skogsfond.

Efter 1910 ställdes boställsskogarna successivt helt under domänverkets förvaltning. Beträffande formerna för denna förvaltning m. m. hänvisa utredningsmännen till kyrkofondskommitténs huvudbetänkande (s. 137 ff). Här må blott erinras om följande förhållanden.

Mot domänverkets förvaltning hava vid skilda tillfällen anmärkningar framställts. Sålunda framförde de s. k. skogssakkunniga för södra Sverige i ett betänkande av 1915 en ingående kritik. Denna gick i stort sett ut därpå, att avverkningarna utfördes schablonmässigt efter föråldrade metoder och att själva beståndsvården ej bedrevs med önskvärd intensitet. Mot föryngringsarbetet ansågs däremot anmärkning ej kunna framställas. Orsakerna till den mindre goda skötseln ansågo de sakkunnige vara att söka dels däri, att förvaltningen handhades av statens jägmästare, vilka ej kunde förväntas ägna nödig tid och nödigt intresse åt prästskogarna, samt dels däri att skogarnas planmässiga vård och utnyttjande ofördelaktigt påverkades av att en betydande del av avkastningen alltid måste anvisas in natura åt olika därtill berättigade. De sakkunniga föreslogo, att prästskogarna, samlade till särskilda ecklesiastika revir, skulle förvaltas av skogsstaten samt att husbehovsrättigheterna i möjligaste mån skulle avskaffas.

Kyrkofondskommittén framställde — på grundval av en av jägmästaren Amilon utförd undersökning — i huvudsak samma anmärkningar samt påtalade därutöver, att hushållningsplanerna voro otillfredsställande, att avverkningarna

voro för små och att driften sålunda var oekonomisk. Kommittén föreslog även en viss särförvaltning av prästskogarna.

Domänstyrelsen har ansett de framkomna anmärkningarna i stort sett obefogade, men har vid flera tillfällen uttalat, att prästskogarnas karaktär av husbehovsskogar varit hinderlig för deras ekonomiska utnyttjande.

Utredningsmännen finna det uppenbart, att det för domänverket — som är ett statens affärsdrivande verk och såsom sådant har till huvuduppgift att åt statsverket utvinna största möjliga inkomst av kronans egna domäner och skogar — måste framstå såsom en mera främmande uppgift att handhava förvaltningen av skogar, som äro bestämda för annat ändamål. Härtill kommer, att prästskogarna på grund av sin spridda belägenhet och ofta ringa storlek mindre väl lämpa sig för en centraliserad förvaltning.

Även om boställsskogarnas hittillsvarande skötsel varit föremål för viss kritik, vilken ej ens domänstyrelsen velat helt tillbakavisa, måste likväl erkännas, att under den tid, skogarna stått under domänverkets förvaltning, det sörjts för föryngringen och att även markförbättringsarbeten, såsom skogsdikningar, utförts.

Vid genomförande av en decentraliserad förvaltning av skogarna måste tillses, att skötseln av dem så anordnas, att densamma blir minst lika god som för närvarande — helst bättre.

Pastoratens förvaltning.

Medan det inom alla pastorat finnes god tillgång på förträfflig sakkunskap i fråga om jordbruk, kan man icke förutsätta, att den forstliga insikt, som kräves för ett rationellt skogsbruk, alltid finnes företrädd inom pastoraten. En decentralisation av skogsförvaltningen till pastoraten fordrar alltså, att skogligt utbildad personal tillhandahålles dem. Av särskild betydelse är, att denna personal helt ägnar sig åt prästskogarna.

Genom ett infogande av skogligt bildad arbetskraft i förvaltningen förlora pastoraten icke sin ställning såsom de egentliga förvaltarna av skogen. Man åsyftar endast en uppdelning av omsorgerna beträffande skogarna på det sätt, att den sida av deras förvaltning, som fordrar fackliga insikter, handhaves av den skogligt bildade personalen, medan det praktiska förvaltningsarbetet, det kontinuerliga övervakandet, virkesskördens utnyttjande, ekonomien och bokföringen m. m. överlämnas till pastoraten. Pastoraten likställas således med en egendomsägare, som själv förvaltar sin skog men som för hushållningens planläggning och för ledning av de mer kvalificerade skogsvårdsarbetena anlitar fackman.

Kontroll.

Liksom i fråga om jordbruksförvaltningen vissa anförda synpunkter föranleda, att kontroll måste anordnas över pastoratens förvaltning, framtvinga samma synpunkter en kontrollerande verksamhet även beträffande skogsskötseln. Vid jordbruksförvaltningen var det hänsynen till att boställets kapitaltillgångar bevaras för framtiden, som nödvändiggjorde kontrollen. Det kapitalvärde, som jordbruket med tillhörande åbyggnader representerar, skyddar sig emellertid i viss mån självt mot olämplig exploatering och obehöriga kapi-

taluttag. Sådana kunna — med frånseende av eventuella fyndigheter av sten, grus o. d. — endast ske genom att jordens hävd eller husens underhåll försummas. Dylika missförhållanden kunna emellertid genom ingripande av de kontrollerande organen hastigt rättas utan att några bestående skador behöva befaras. I övrigt äro lockelserna till sådant missbruk relativt små, ty därav föranledes snabbt en sänkning av fastighetens avkastning.

Beträffande skogen äro förhållandena i nu förevarande hänseende delvis andra. Skogen å de ecklesiastika boställena representerar i allmänhet ett betydande kapitalvärde, som — åtminstone under normala konjunkturer — är ytterst lätt att omsätta i penningar. En dylik evalvering kan ske ej blott beträffande den del av virkesförrådet, som är att anse såsom årets skörd, utan även av huvudparten av det förråd, som vid ett ekonomiskt rätt bedrivet skogsbruk skall kvarstå å marken såsom producerande kapital. Själva produktionsfaktorn inom skogsbruket kan således utan svårighet realiseras på en gång eller under en kort tidsperiod. Återställandet av det sålunda exploaterade kapitalet kräver däremot en betydande tid, vars längd bestämmes dels av huru långt kapitalkonsumtionen drivits samt dels av markens godhetsgrad. Under denna reparationsperiod nedgår skogsbrukets avkastning långt under det normala.

Det bör observeras, att en dylik kapitalkonsumtion ej enbart föranleder en periodicitet i skogsavkastningen, som är oförenlig med de syften, boställsskogarna skola tjäna; den kan därjämte i vissa fall biologiskt påverka markens produktionsförmåga och skogsbrukets hela gestaltning under en lång följd av år. Dyrbara skogsodlingar kunna nödvändiggöras å marker, där vid regelrätt hushållning självsådd kunnat med säkerhet påräknas; insekts- och stormfällningsskador kunna framkallas m. m.

Å andra sidan torde genom en rationell skogsvård produktion och förty avkastning kunna rätt väsentligt påverkas i positiv riktning.

Det sagda torde vara tillräckligt för att visa, att beträffande boställenas skogar möjligheten att för ernående av tillfälliga ekonomiska lättnader lösgöra och konsumera kapitalvärden är avsevärt större än beträffande jordbruken. En dylik kapitalkonsumtion medför också ifråga om skogen avsevärt större och mer svårbotade skador än i fråga om jordbruken.

Då utredningsmännen övervägt, huru kontrollen över skogsskötseln å boställena under en decentraliserad förvaltning bör ordnas, hava de funnit, att kontrollen bör ske genom den skogligt bildade personal, som enligt vad förut anförts skall tillhandahållas pastoraten.

Arbetsfördelningen mellan pastoraten och fackmännen.

Hushållningens planläggning har hittills skett genom skogshushållningsplaner, upprättade av skogsstatstjänstemän samt fastställda av domänstyrelsen. Under senare år har inom skogliga kretsar framförts en rätt stark kritik mot hushållningens bindande vid planer, uppgjorda för ett antal år framåt i tiden. Man har påpekat, att en dylik plan, huru förtjänstfullt den än från början må hava blivit uppgjord, snart nog på grund av nytillkommande faktorer bleve föråldrad. De skogsbiologiska förhållandena kunna komma att te sig på ett helt

annat sätt, än förrättningsmannen förutsett. Storm- och insektsskador kunna tvinga till avverkningar, som förrycka planen. Vanligare är dock, att det är den ekonomiska utvecklingen, som hastigt gör en hushållningsplan omodern. Förskjutningarna i priser mellan skogsprodukter av skilda slag kunna göra det nödvändigt att utföra huggningarna på sätt, som ej kunnat förutses vid planens upprättande. Det är ur ekonomisk synpunkt felaktigt att binda avverkningen vid fixa belopp för viss period. Vill man driva hushållningen med tanke på god ekonomi, måste konjunkturväxlingarna på allt sätt utnyttjas. Under högkonjunkturer forceras avverkningarna för att skogens ägare må kunna tillgodogöra sig de då rådande höga priserna. Vid efterföljande lågkonjunktur göras motsvarande inskränkningar. Genomsnittsnettot kan därigenom väsentligt höjas.

En tydlig tendens mot hushållningens bindande vid planer kan sålunda numera skönjas såväl inom statens som enskildas skogsförvaltningar. Därmed har man emellertid ej underkänt värdet av all planläggning inom skogsbruket. Kvar står alltid behovet av att ingående känna beskaffenheten av det objekt, varmed hushållningen arbetar. Man behöver äga noggranna uppgifter om markens godhetsgrad och produktionskraft, virkesförrådets storlek och fördelning på åldrar, trädslag och grovleksklasser, tillväxtens storlek m. m. Man vill med ett ord känna skogens status. Med ledning härav kunna sedan under olika konjunktur- och marknadsförhållanden kalkyler göras om den skäliga avverkningens storlek.

För boställsskogarnas vidkommande böra, enligt utredningsmännens åsikt, dessa nya åskådningar rörande hushållningens planläggning i huvudsak tillämpas. Därest, på sätt nedan föreslås, verkställigheten av betydelsefullare skogsvårdsarbeten överlämnas åt fackmän, torde det ej vara nödvändigt att i planer föreskriva detaljerna i skogsvårdsarbetet. Däremot lärer det med hänsyn till de syften, boställsskogarna tjäna, vara erforderligt att vidtaga anordningar i syfte att erhålla en viss jämnhet i avkastningen. Det är därför ofrånkomligt, att på grundval av skogens bonitet, virkesförråd och tillväxt uppgöres en avverkningsberäkning, i vilken de virkesbelopp, som under viss period få uttagas, fastställas. För huru lång tid i sänder denna beräkning, som här i fortsättningen benämnes avverkningsplan, skall uppgöras, är en lämplighetsfråga. Den lämpligaste tiden torde vara 10 år med möjlighet till revision, då sådant befinnes påkallat. Pastoratet bör medgivas rätt att när som helst under en femårsperiod uttaga hela det mot denna period svarande avverkningsbeloppet. Att tvinga till absolut jämnhet i avkastningen genom årliga avverkningar är med hänsyn till försäljningstekniska förhållanden och konjunkturernas bästa utnyttjande olämpligt. Särskilt gäller det nu anförda de mindre skogarna.

Utredningsmännen föreslå sålunda, att på taxering av virkesförråd och tillväxt grundade avverkningsplaner för tioårsperioder upprättas utan rätt att överskrida i planerna angivna avverkningsbelopp, i annat fall, än att å skogen inträffade skador nödvändiggöra tillfälliga huggningar.

Vad ovan sagts gäller uttaget av mogen skog. Beståndsvårdande gallringar skola givetvis städse ske i den omfattning, skogens tillstånd kräver. Det bör ankomma på fackmannen att tillse, att dylika huggningar ej eftersättas.

Skoglig sakkunskap kräves emellertid ej endast för planernas upprättande utan även för handläggandet av åtskilliga skogsvårdsarbeten. Främst gäller detta stämplingen av de träd, som skola avverkas, vare sig fråga är om huggning av mogen skog eller om gallring. Det sätt, på vilket stämplingen utföres, är av största vikt med hänsyn till produktionen. En felaktigt utförd stämpling kan för avsevärt lång tid sänka skogens avkastning. Det är därför ett nationalekonomiskt intresse, att detta arbete blir utfört på rätt sätt. Klok omtanke kräver, att stämplingen verkställes av fackman.

De betydelsefullaste skogsvårdsarbetena vid sidan av stämplingen äro föryngringsåtgärder för säkerställande av återväxten. Dessa åtgärder syfta direkt till skyddande av den framtida produktionen och hava därför av statsmakterna ansetts så viktiga, att i gällande skogsvårdslag skogsvårdsstyrelserna tillagts befogenhet att föreskriva och i händelse av tredska tvångsvis genomföra föryngringsåtgärder å enskildas skogar. Boställsskogarna lyda emellertid ej under nämnda lag. Beträffande dem torde därför motsvarande befogenheter böra tilläggas den fackman, som har tillsyn över dessa skogar. Utförandet av åtgärderna bör, såsom ovan sagts, åligga pastoratet.

Till en annan typ av skogsvårdsarbeten hör torrläggning av försumpade marker, myrar och kärr å skogen. Skogsdikningar äro visserligen särdeles önskvärda och medföra framtida produktionsökning. De kunna emellertid ej anses som löpande underhållsarbeten å skogen utan äro att betrakta såsom kapitalinvesteringar. Det är därför ej lämpligt att härutinnan utöva något tvång mot pastoraten. Vilja de emellertid frivilligt verkställa dikningar, bör det åligga fackmannen att upprätta planer och arbetsbeskrivningar åt dem.

Den nu föreslagna organisationen kommer att fungera ungefär på följande sätt. Fackmannen besöker med vissa efter förhållandena lämpade intervaller varje boställsskog i och för stämpling. Samtidigt föreskriver han de skogsvårdsåtgärder, som det ankommer på pastoratet att utföra före nästa stämplingstillfälle. Vid dessa besök bör han även fullgöra den kontroll, som enligt vad tidigare sagts ankommer på honom. Han skall därvid tillse, ej blott att pastoratet fullgjort föreskrivna föryngringsåtgärder utan även att avverkningarna och virkets utdrivning skett på sådant sätt, att skador på kvarvarande skog ej orsakats, att åverkan icke förekommit eller att ostämplad skog icke huggits m. m.

Då forstlig medverkan är anordnad vid skogarnas förvaltning och däröver utövas kontroll, äro inga olägenheter att befara av skogsförvaltningens decentralisation till pastoraten. Praktisk erfarenhet finnes rikligt företrädd bland jordägarna i socknarna. Redan nu utföras på ett tillfredsställande sätt skogsodlingar på många hemman utan hjälp av skogsvårdsstyrelsens plantörer. I de flesta pastorat finnes även tillgång till personer, förfarna i sådana skogsvårds-

arbeten som hyggesrensningar, bäckrensningar o. d. Skulle pastoratet i ett eller annat fall ej mäkta utföra ålagt skogsvårdsarbete, lärer vederbörande fackman kunna anvisa lämplig person, som mot ersättning ombesörjer detta.

Avsevärda fördelar kunna förväntas av att pastoratet självt verkställer skogsvårdsarbetena. Man undgår sålunda dyrbar organisation. Kyrkorådet torde på grund av den lokalkännedom, detsamma alltid besitter, kunna genomföra åtgärderna på billigaste sätt.

I det föregående hava utredningsmännen redogjort för pastoratets anpart i skogsvårdsarbetena. Dess uppgifter på andra områden av skogsförvaltningen äro avsevärt mera omfattande. Viktigast äro virkesförsäljningarna samt handhavandet av ekonomien. Sedan virke utstämplats, förfogar pastoratet — med nedan närmare angivet undantag — fritt över detsamma. Pastoratet får således tillgodogöra sig virket på sätt, pastoratet anser förmånligast. Endast i de fall, omkring 20 till antalet, då, enligt vad utredningsmännen i annat sammanhang anfört, fråga uppkommer om inleverering av överskott till kyrkofonden, kan det möjligen åligga pastoratet att lämna redovisning till vederbörande myndighet.

Det ankommer på pastoratet, att om det anser försäljning på auktion fördelaktig, anordna sådan, bekantgöra densamma, pröva anbud och säkerhetshandlingar samt indriva köpeskillingar. Vid sidan av auktionsförsäljningarna kunna pastoraten upparbeta marknad för specialsortiment. Ved bör kunna säljas till kommunala inrättningar, brovirke till vägstyrelser, slanor, stör- och hässjevirke till jordbrukare i trakten m. m. Härav torde icke oväsentliga fördelar för pastoratet kunna förväntas.

I Finland, där pastoraten likaledes omhänderhava virkesförsäljningarna, har det visat sig, att pastoraten stundom på grund av obekantskap med läget å trävarumarknaden behövt sakkunnigt biträde vid försäljningar av större virkesposter. Då sådant behov även i vårt land torde förefinnas, bör det stå pastoraten fritt att i försäljningsfrågor inhämta råd och anvisningar av vederbörande fackman.

Bokföringen bör helt ankomma på pastoraten.

Husbehovsvirke.

I samband med frågan om boställsskogarnas ekonomiska utnyttjande anse sig utredningsmännen även böra något beröra spörsmålet om husbehovsrättigheterna. De kommittéer, som sysslat med dessa skogar, samt i all synnerhet domänstyrelsen, hava velat göra gällande, att det svåraste hindret mot genomförande av en god skogsvård vid och ekonomisk hushållning å desamma varit, att skogarna belastats med skyldighet att leverera virke in natura till vissa därtill berättigade. Dessa husbehovsrättigheter hava, har man sagt, stundom nödgat till olämpliga huggningar och i all synnerhet till oekonomiskt användande av virkesskörden. Utredningsmännen anse, att dessa olägenheter avsevärt överdrivits. Obestridligt lärer väl vara, att husbehovsrättigheterna varit betungande för domänverkets förvaltning av skogarna, i det att de föranlett en mängd småförrättningar och resor för kronojägarna och även i vissa fall expeditions-

arbete för de högre tjänstemännen. De skogsvårdsmässiga och ekonomiska olägenheterna däremot torde hava förefunnits eller behövt förefinnas endast vid de minsta skogarna, vilkas avkastning av mindervärdigt virke och virke av små dimensioner ej räckt till de utsyningsberättigades bränslebehov, varför man nödgats utsyna gagnvirke till vedbrand. Flertalet boställsskogar äro emellertid av den storleksordning och produktionskraft, att vedbrand både åt arrendator och präst vid rätt planläggning av utsyningar och avverkningar bör kunna erhållas av gallringsvirke, avfall efter större drivningar o. d. Att byggnadsvirke — stundom t. o. m. i rätt stor omfattning — uttagits från skogarna, kan icke anses olämpligt, för så vitt icke »överkvalificerat» virke kommit till användning.

Enligt utredningsmännens förslag löses frågan om husbehovsutsyningen på ett enkelt sätt. Medan tidigare envar av de utsyningsberättigade, nämligen boställsarrendatorn, prästmännen, pastoratet och församlingen, fingo särskilda virkesposter utsynade åt sig vid sidan av utsyningen till avsalu, skall nu blott en enda utsyning förekomma, nämligen till pastoratet. Det utsynade virket ställes i sin helhet till pastoratets förfogande. Pastoratet har sedan att självt bestämma om virkets användning. Då pastoratet uppgör arrendekontraktet med arrendatorn, äger det bestämma dennes rätt till husbehovsvirke och kan därvid föreskriva, att arrendatorn skall nöja sig med gallringsvirke till bränsle. Därest till ved lämpligt virke icke finnes, kan arrendatorn uteslutas från husbehovsved o. s. v. Väl skall pastoratet tillhandahålla de prästerliga befattningshavarna bränsle, men det överlämnas till pastoratets eget gottfinnande, huruvida bränslet skall hämtas å boställsskog eller anskaffas på annat sätt. Pastoratets eget behov av virke för prästgårdsbyggnad får pastoratet tillgodose från den utstämplade kvantiteten eller anskaffa på annat håll, alltefter som pastoratet finner den ena eller andra utvägen ekonomiskt fördelaktigare. Vad slutligen församlingens rätt till virke för kyrkobygge angår, torde pastoratet böra åläggas att av utstämplade virkesposter tillhandahålla erforderligt virke.

Fördelarna av att utsyningen på detta sätt koncentreras till en enda utsyningsberättigad torde ligga i öppen dag. Användning av överkvalificerat virke behöver aldrig förekomma. Pastoratet har alltid möjlighet att försälja allt sådant virke och i stället för en del av de influtna medlen inköpa ved. Hela den vidlyftiga skriftväxling, som för närvarande erfordras, innan en prästman får sin rätt till husbehovsbränsle utbytt mot kontant ersättning eller ett pastorat undfår ersättning för virke, som inbesparats vid prästgårdsbyggnad, upphör. Själva utsyningen och upprättandet av instrument över densamma bliva likaledes förenklade.

Indragna boställen.

Förvaltningen av skogarna å de till kyrkofonden indragna boställena torde i likhet med förvaltningen av jordbruket å samma boställen överlämnas till domkapitlen för att närmast handhavas av de fackmän, som enligt utredningsmännens förslag där skola anställas.

Stiftsjägmästare m. m.

De arbetsuppgifter, som enligt det ovan sagda skola överlämnas till de vid boställsskogarnas förvaltning behövliga fackmännen, äro så omfattande, att man med säkerhet ej kan reda sig med tillfälligt anlitade skogsmän eller med att genom en eventuell lagändring få dessa skogar inflyttade under skogsvårdslagens och skogsvårdsstyrelsernas hägn. Fackmännen torde lämpligen kunna inordnas under domkapitlen, åt vilka, enligt vad förut sagts, överinseendet över boställsjorden i övrigt överlämnats. Härigenom uppnår man även en koncentration av kontrollen över boställsförvaltningen i dess helhet.

Utredningsmännen föreslå, att hos varje domkapitel anställes en ordinarie tjänsteman med högre skoglig utbildning, förslagsvis benämnd stiftsjägmästare eller stiftsekonom. Av vikt är, att för dessa poster erhållas väl kvalificerade personer. Deras avlöningsförmåner böra därför sättas något högre än de som utgå till revirförvaltare inom domänverket, förslagsvis till 12 000 kronor.

I rent forstliga frågor bör beslutanderätten tillkomma stiftsjägmästaren. Rätt bör tillerkännas pastoraten att i mån av befogenhet söka ändring i sådana beslut. Utredningsmännen anse sig emellertid icke böra framlägga något förslag rörande lämplig besvärsinstans.

Ehuru stiftsjägmästaren i allmänhet ej torde behöva besöka åtminstone de mindre skogarna mer än kanske vart tredje år för stämpling, kontroll samt uppgörande av förslag till skogsvårdsåtgärder, torde dock i de flesta stift hans arbetsbörda bliva så stor, att han oavvisligen behöver biträde av mer eller mindre fast anställd personal. För stämplings- och kontrollverksamheten torde sålunda inom en del stift behövas en assistent, som efter order av stiftsjägmästaren företager resor till de skogar, denne ej själv hinner besöka. Assistenternas avlöningsförmåner böra vara något högre än motsvarande inom domänverket, förslagsvis 5 000 kronor.

Vidare torde också behövas ett antal skogsmän med lägre utbildning (skogsskola) för stämpling av gallringsvirke, upprättandet av dikningsplaner samt för biträde vid den kontroll, som utövas av de högre tjänstemännen. Dessa lägre tjänstemän böra hava i huvudsak samma avlöningsförmåner som kronojägarna inom domänverket.

Skogstaxeringar, tillväxtundersökningar och upprättandet av avverkningsberäkningar äro arbeten, som kräva speciell träning och därför med största fördel överlämnas till personer, som ägnat sig åt sådan verksamhet. Inom domänverket utföras sålunda numera så gott som alla skogsuppskattningar av en speciell stab av fast anställda taxatorer. Inom den ecklesiastika skogshushållningen torde emellertid sådant arbete med fördel kunna överlämnas åt extra personal eller ock bortlegas på entreprenad.

Inom domänstyrelsen har upprättats å nästa sida intagna tablå över det inom varje stift belägna antalet boställsskogar, dessas totalareal av produktiv skogsmark och impediment ävensom deras medelareal.

På grundval av de i tablån angivna siffrorna har följande kalkyl över behovet av stiftsjägmästare, assistenter och skogvaktare inom de skilda stiften verkställts.

Stift	Antal	Total areal			Areal i medeltal per skog		
		Skogsmark	Impediment	Summa	Skogsmark	Impediment	Summa
	st.	har	har	har	har	har	har
Luleå	88	29 427	19 460	48 887	334	221	555
Härnösands	128	60 695	20 184	80 879	474	158	632
Uppsala	297	34 690	7 591	42 281	117	25	142
Västerås	191	27 291	6 853	34 144	143	36	179
Karlstads	144	28 876	7 066	35 942	201	49	250
Strängnäs	202	10 837	2 850	13 687	54	14	68
Linköpings	256	17 454	4 111	21 565	68	16	84
Visby	53	5 033	2 041	7 074	95	38	133
Skara	346	15 172	3 003	18 175	44	9	53
Växjö	367	29 508	12 017	41 525	80	33	113
Lund	237	6 723	1 225	7 948	28	5	33
Göteborgs	304	12 518	5 578	18 096	41	18	59
Summa och medeltal	2 613	278 224	91 979	370 203	107	35	142

Såsom underlag vid beräknandet av den arbetsmängd, som kan utföras av en stämplingsförrättare, hava använts vissa i »Praktisk skogshandbok» publicerade siffror. Enligt dessa har antagits, att i södra och mellersta Sverige ett stämplingslag om två yxor under 9 effektiva arbetstimmar hinner stämpla 450 kbm. pr dag. Vid utmärkning av gallringsvirke har beräknats, att en skogvaktare med två hantlangare hinner stämpla cirka 60 kbm. per dag. I Norrland och Värmland har beräknats 1 400 kbm. per dag vid stämpling och 100 kbm. vid gallring.

Göteborgs stift.

Årsavverkningen å därstädes befintliga 12 518 hektar boställsskogar torde vara omkring 30 000 kbm., varav 10 000 kbm. beräknas utgöra gallringsvirke. 20 000 kbm. hinna av stiftsjägmästaren stämplas på cirka 50 effektiva arbetsdagar, varefter god tid finnes för resor, kontroll samt deltagande i gallringsstämplingen, vilken därigenom bör medhinnas av en skogvaktare.

Lunds stift.

Årsavverkningen beräknas till cirka 20 000 kbm., varav på grund av den tämligen rikliga förekomsten av gammal skog blott cirka 5 000 kbm. få anses utgöra gallring. På de små skogar, varom här är fråga, torde stämpling kunna göras för 5 år i sänder.

Då emellertid inom stiftet är beläget ett stort antal boställen, av vilka icke färre än 71 äro indragna till kyrkofonden, torde en assistent böra anställas.

Växjö stift.

Årsavverkningen är cirka 90 000 kbm., varav 20 000 kbm. beräknas som gallringsvirke. Stiftsjägmästaren beräknas hinna stämpla cirka 20 000 kbm. själv, en assistent 50 000 kbm. och två skogvaktare gallringsvirket.

Skara stift.

Årsavverkningen är cirka 50 000 kbm., varav cirka 15 000 kbm. gallringsvirke. En stiftjägmästare och två skogvaktare torde vid lämplig arbetsfördelning kunna medhinna denna arbetsuppgift.

Linköpings och Visby stift.

Att anställa en särskild stiftsjägmästare för Visby stift med dess relativt obetydliga areal boställsskogar torde ej vara behövligt. Stämplingsarbetet inom stiftet torde utan svårighet kunna medhinnas av en därstädes boende assistent, vilken vid fall av behov kan erhålla en skogvaktare som tillfälligt biträde under sommaren.

För Linköpings stift får avverkningsbeloppet beräknas till cirka 60 000 kbm. per år. Liksom i Skara stift beräknas en stiftsjägmästare och två skogvaktare.

Strängnäs stift.

Årsavverkningen är cirka 30 000 kbm. Personalen beräknas till en stiftsjägmästare och en skogvaktare.

Karlstads stift.

Årsavverkningen är cirka 80 000 kbm. varav cirka 10 000 à 15 000 kbm. gallringsvirke. Vid de stora ecklesiastika skogskomplexen i övre Värmland torde möjligen kunna placeras en assistent. I övrigt krävas en stiftsjägmästare och en skogvaktare.

Västerås stift.

Årsavverkningen beräknas till samma myckenhet som i Karlstads stift.

Personalen beräknas till en stiftsjägmästare, en assistent och en skogvaktare.

Uppsala stift.

Årsavverkningen är cirka 90 000 kbm. En stiftsjägmästare, en assistent och 2 skogvaktare anses behövliga.

Härnösands stift.

Årsavverkningen är cirka 160 000 kbm. En stiftsjägmästare, en assistent och 4 skogvaktare anses behövliga.

Luleå stift.

Årsavverkningen är cirka 60 000 kbm. En stiftsjägmästare och två skogvaktare beräknas.

Enligt förestående kalkyl, vilken icke gör anspråk på att vara annat än en överslagsberäkning, skulle alltså erfordras 11 stiftsjägmästare, 6 à 7 assistenter samt 18 skogvaktare, vilken arbetsstyrka inom vissa stift vid behov sommartid kan förstärkas med extra skogvaktare.

Avlöningsförmåner och resekostnader beräknas förslagsvis sålunda:

Kostnadsberäkning.

Stiftsjägmästare.

Lön i medeltal	12 000
Dyrtidstillägg	1 000
Resekostnader	4 000
Summa kostnad	17 000

Assistent.

Lön i medeltal	5 000
Dyrtidstillägg	600
Resekostnader	2 400
Summa kostnad	8 000

Skogvaktare.

Lön i medeltal	3 000
Dyrtidstillägg	400
Resekostnad	1 600
Summa kostnad	5 000

Upprättandet av avverkningsplaner anses kunna utföras av extra personal mot en ackordsersättning av högst 2 kronor per hektar vid ny taxering och högst 1 krona vid revision. I medeltal beräknas 1 krona 50 öre per hektar totalareal. Denna areal uppgår till 370 000 hektar samt anses böra övergås vart tionde år. Medelarealen per år blir alltså 37 000 hektar och årskostnaden cirka 55 000 kronor.

För post, telefon och expenser för skogvaktare, dylika omkostnader under resorna m. m. beräknas 1 000 kronor för stift.

Till personalens pensionering beräknas bidrag förslagsvis för hela förvaltningen till 10 000 kronor.

De sammanlagda kostnaderna för den ecklesiastika skogsförvaltningen bliva sålunda:

11 stiftsjägmästare à 17 000 kr.	187 000 kr.
7 assistenter à 8 000 kr.	56 000 »
18 skogvaktare à 5 000 kr.	90 000 »
Tillfällig personal sommartid	10 000 »
Pensionsbidrag	10 000 »
Expenser m. m.	12 000 »
Uppgörandet av avverkningsplaner	55 000 »
Summa	420 000 kr.

Härtill komma arvoden till boställsnämndernas ordförande, beräknade till 60 000 kronor.

Fördelning av kostnaderna.

Kostnaderna för den föreslagna organisationen i vad de avse kontrollen av boställsförvaltningen, liksom även kostnaderna för förvaltningen av de till kyrkofonden indragna boställena, böra bestridas av kyrkofonden. Kostnaderna

däremot för skogliga förrättningar, som avse biträde åt pastorat vid deras förvaltning av boställen, torde böra gäldas av vederbörande pastorat.

Av praktiska skäl torde emellertid kyrkofonden böra i första hand ansvara för samtliga angivna kostnader och därefter, i den mån kostnaderna icke böra stanna å fonden, uttaga ersättning av pastoraten enligt lämplig taxa. De kostnader, som sålunda böra bäras av pastoraten, kunna uppskattas till minst 100 000 kronor.

Kyrkofondens kostnader för boställenas förvaltning kan således i stort sett beräknas till 380 000 kronor.

Jämförande kostnadsberäkningar.

Till jämförelse med nyssnämnda kostnader lämnas i det följande en överslagsberäkning av kostnaderna dels för den nuvarande organisationen dels ock för den av 1927 års sakkunniga föreslagna.

Vad då först angår kostnaderna för den nuvarande organisationen, hava utredningsmännen på grundval av upplysningar, som av rikets länsstyrelser meddelats, beräknat den årliga kostnaden för länsstyrelsernas sysslande med det ecklesiastika boställsväsendet till i runt tal 250 000 kronor. Härtill kommer den till cirka 60 000 kronor uppgående årliga kostnaden för arvoden till boställsnämndsordförandena. Beträffande kostnaden för skogsförvaltningen hava utredningsmännen på grund av uppgifter, som lämnats av domänstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 28 november 1930, beräknat samma kostnad till omkring 600 000 kronor. Beloppet avser emellertid endast skogsstatens bestyr men icke kostnaden för domänstyrelsens eget sysslande med boställsskogarna. Sistnämnda kostnad torde kunna beräknas sålunda. Enligt uppgift, som domänstyrelsen i skrivelse den 17 mars 1931 lämnat utredningsmännen uppgick kostnaden för domänstyrelsens arbete med »skogsdomänerna» under år 1929 till 683 975 kronor 74 öre. De ecklesiastika boställenas andel häri synes kunna med ledning av upplysningar, som av kyrkofondskommittén å sidan 175 i dess huvudbetänkande meddelats, beräknas till något mindre än tre tiondedelar eller alltså i runt tal till 200 000 kronor. Den nuvarande årliga organisationskostnaden för boställsskogarnas förvaltning torde alltså kunna beräknas till ungefär 800 000 kronor.

Kostnaderna för den nuvarande förvaltningsorganisationen kunna således uppskattas till i runt tal sammanlagt 1 100 000 kronor årligen. Att märka är att i sistnämnda belopp icke medräknats kostnaderna vare sig för domkapitlens, kammarkollegiets, statskontorets, ecklesiastikdepartementets eller för regeringsrättens arbete å området.

Vad därefter angår kostnaderna för den av 1927 års sakkunniga föreslagna organisationen, torde man kunna utgå från att kostnaderna för skogsförvaltningen komma att uppgå till samma belopp, som ovan beräknats för den nuvarande förvaltningen, eller ungefär 800 000 kronor. Organisationskostnaderna för jordbruksförvaltningen, vilken av 1927 års sakkunniga föreslagits förlagd till domänstyrelsen, äro vanskligare att beräkna. Enligt av domänstyrelsen lämnade upplysningar kunna organisationskostnaderna för

såväl den centrala som den lokala förvaltningen av kronans jordbruksdomäner för år 1929 beräknas till åtminstone 300 000 kronor. Statens utarrenderade jordbruksdomäner under året voro 1 707 till antalet, medan enligt kyrkofondskommitténs huvudbetänkande, sidan 60, tablå XI, kolumn 4, prästboställenas jordbruksdelar äro 3 155. Uppskattad efter antalet jordbruksenheter skulle organisationskostnaden för domänverkets förvaltning av jordbruken å boställena komma att uppgå till omkring 550 000 kronor årligen.

Härtill kommer, att även länsstyrelserna utföra ett icke obetydligt arbete för förvaltningen av statens jordbruksdomäner. Kostnaden härför hava utredningsmännen på grund av upplysningar från länsstyrelserna uppskattat till 125 000 kronor årligen. Därest även jordbruksboställena övertoges till förvaltning av domänstyrelsen, torde man kunna utgå ifrån att länsstyrelsernas medverkan komme att tagas i anspråk. Kostnaderna för länsstyrelsernas medverkan komme antagligen att uppgå till omkring 230 000 kronor årligen. Den av 1927 års sakkunniga föreslagna organisationen kan alltså beräknas komma att medföra kostnader å tillhopa omkring 1 580 000 kronor årligen. Även om denna kostnad skulle kunna avsevärt nedbringas genom decentralisation inom domänverket, arrondering av boställsbeståndet och husbehovsutsyningarnas bortfallande, lärer organisationen dock icke kunna beskäras så mycket, att kostnaderna bleve lägre än vartill de för närvarande kunna beräknas.

Emellertid är att märka, att domkapitlens arbetsbörda skulle nedbringas, därest förvaltningen ordnades på sätt, som 1927 års sakkunniga föreslagit. Någon större besparing lärer dock icke kunna förväntas härav.

Avlöningsfonder.

I pastoraten befintliga avlöningsfonder anse utredningsmännen böra, liksom hittills, förvaltas av kyrkoråden. Lämpligt torde emellertid vara att ålägga pastoraten skyldighet att hos domkapitlet anmäla befintliga fonder och att hos domkapitlet föres en liggare över dem.

Erfarenheter från Finland.

Utredningsmännen, som i studiesyfte företagit en resa till Finland, hava därunder inhämtat kännedom om där gällande lagstiftning rörande prästlöneväsendet och dess tillämpning. Förvaltningen av prästboställena tillkommer i Finland församlingarna såväl vad angår jordbruk som skog, dock under viss kontroll och ledning av myndighet. Närmare redogörelse lämnas i bilaga till detta betänkande (bilaga B).

Erfarenheterna rörande den till församlingarna decentraliserade förvaltningen av boställena i Finland äro anmärkningsvärt goda. Anordningen har visat sig vara praktisk, enkel och billig.

Försäljnings- m. fl. frågor.

Historik. Av ålder har ansetts, att den kyrkliga jordegendomen icke må avyttras annat än i ytterligt nödfall.

1686 års kyrkolag föreskriver sålunda i 26 kapitlet 6 §, att kyrkans fasta jordagods må ingen föryttra utan högsta nödtorft eller nytta samt Konungens vetskap och tillåtelse.

Beträffande särskilt prästerskapets boställen föreskrives i 1723 års prästerliga privilegier, att alla präster i gemen må oförändrat njuta och behålla efter gammal hävd sina hemman, prästgårdar i städer och på landet, indelningsstommar vid deras annexer, tomter, kapellanshemman och boställen, utjordar, ängstegar, torp, bergsbruk och kvarnställen med alla deras tillhöriga ägor och lägenheter, vad namn de hava, som antingen urminnes hävd är på, eller av andra lagliga skäl kunna bevisas därtill lyda.

Så länge de prästerliga befattningshavarna själva innehade sina boställen, kunde på grund av prästerskapets privilegier boställe eller del därav icke avhändas innehavaren utan hans samtycke. Försäljningar voro ock sällsynta, och då de förekommo, var syftet vanligen blott att utbyta bostället mot ett mera välbeläget sådant. Byten voro i äldre tid icke ovanliga.

Enligt § 77 regeringsformen har Konungen icke befogenhet att avhända kronan henne tillhörig fast egendom. Utan riksdagens samtycke kan Konungen alltså icke förordna om eller godkänna försäljning av boställen, som äro kronan tillhöriga. På grund av den annorstädes behandlade, hos de administrativa myndigheterna länge förhärskande åsikten, att boställen i allmänhet vore kronans och endast i undantagsfall tillkommit annorledes än genom förläning eller anslag från kronan, har man länge ansett riksdagens samtycke erforderligt för försäljning av så gott som all boställsjord.

Ehuru prästerskapets privilegier efter ordalagen blott tillförsäkra de enskilda prästerliga befattningshavarna bibehållandet av de till deras befattningar knutna egendomarna, så har man i senare tid ofta uppfattat privilegierna såsom en till hela den svenska kyrkan riktad försäkran.[1] I enlighet med denna uppfattning har man också ansett kyrkomötets bifall erforderligt för avhändande av kyrklig jord.

Se t. ex. prästeståndets uttalande vid 1859—60 års riksdag under förarbetena till 1862 års förordning; bilaga A.

Det ligger i sakens natur, att det måste kännas onödigt tyngande att för varje avhändelse från ecklesiastikt boställe av även de minsta markområden till väganläggningar o. d. nödgas inhämta samtycke av såväl riksdagen som det i regel endast vart femte år sammanträdande kyrkomötet.

En förenkling härutinnan infördes också i samband med 1910 års lagstiftning. I 62 § i den ecklesiastika boställsordningen, som tillkommit i den uti § 87 mom. 2 regeringsformen föreskrivna ordningen, inrymdes sålunda åt Kungl. Maj:t befogenhet att om prästgård med hänsyn till boställshavarens tjänsteverksamhet vore olämpligt belägen eller boställe eller del därav eljest på grund av särskilda omständigheter ej kunde bibehållas för sitt ändamål utan synnerlig olägenhet eller utarrenderas mot skälig avgift, bostället eller del därav finge efter Konungens beprövande utbytas mot annan fastighet eller ock försäljas. Detsamma gällde, där löneboställe eller del därav till följd av belägenhet i eller invid stad eller stadsliknande samhälle kunde med synnerlig fördel styckas till tomter.

Den möjlighet att i administrativ ordning giva tillstånd till avhändande av boställsjord, som sålunda öppnades, avsåg emellertid icke någon realisation av den kyrkliga jorden. Tvärtom betonades vid stadgandets tillkomst gentemot då framfört förslag om allmän försäljning av de ecklesiastika boställena, att möjligheten att medgiva försäljning borde användas med stor sparsamhet. Sålunda uttalade det särskilda utskottet vid 1909 års riksdag såsom sin åsikt:

Kyrkans ekonomiska intressen tillvaratoges i regeln bäst därigenom, att jord, som anslagits åt prästerskapet, ej bleve avyttrad; ty genom jordens bibehållande för den institution, till vilkens fromma den en gång blivit upplåten, kunde vinsten av en jordvärdestegring även komma samma institution till godo. Men obestridligen kunde sådana omständigheter föreligga, att genom jordens försäljning större fördelar vore att vänta än om en sådan åtgärd icke vidtoges. Sålunda måste en försäljning antagas medföra övervägande gagn, om prästen illa eller ej i önskvärd grad betjänades av den egendom, vilken han innehade såsom bostadsboställe, i följd därav att denna egendoms läge blivit ofördelaktigt, sedan t. ex. ett större befolkningscentrum bildat sig inom en sådan del av församlingen, som låge fjärran från bostället; eller om ett till bostället hörande område vore så beläget, att det icke utan stor olägenhet kunde skötas i sambruk med boställets övriga ägor; eller om bostället icke kunde mot skälig avgift utarrenderas; eller om någon trakt av bostället på grund av sin belägenhet intill tätare bebyggd ort eller av annan orsak kunde påräknas vid försäljning inbringa en synnerligen hög köpeskilling o. s. v. Redan nu förekomme någon gång, att bostadsboställe, som vore mindre väl beläget, försåldes, samt annan egendom i stället inköptes och anordnades såsom boställe. Ett dylikt utbyte torde väl även i framtiden understundom komma att visa sig behövligt eller lämpligt. Dock ansåge utskottet det ingalunda vara nödvändigt, att nytt boställe anskaffades, utan kunde — såsom i lagförslaget jämväl vore förutsett — i stället för bostadsboställe, lämplig bostad av pastoratet tillhandahållas tjänstinnehavaren eller skälig hyresersättning tilldelas honom. Utskottet ansåge alltså, att till löneregleringslagen borde göras ett tillägg av innehåll, att om bostadsboställe vore med hänsyn till boställshavarens tjänsteverksamhet olämpligt beläget, eller om bostadsboställe

tillhörigt område på grund av avlägsen belägenhet i förhållande till boställets övriga ägor eller i följd av andra omständigheter antoges kunna försäljas med fördel, nämnden[1] finge — vare sig av eget initiativ eller sedan fråga därom väckts av boställshavaren, pastoratsborna eller någon annan vederbörande — göra framställning om försäljning, i förra fallet av hela bostället och i senare fallet av viss del därav. Avsåge försäljningen ett eller flera till bostället hörande områden, borde emellertid nämnden taga i övervägande, huruvida en dylik åtgärd kunde bliva till men för den återstående boställsdelen, t. ex. därigenom att det jordbruk, som dittills bedrivits å bostället, skulle förlora förutsättningarna för att vidare kunna med framgång idkas, eller därigenom att prästbostadens trevnad kunde störas genom det alltför nära grannskapet till ett på det försålda området uppväxande samhälle. Vore olägenheter av sådan art att befara, borde naturligtvis icke nämnden ifrågasätta avyttrande från bostället av något detsamma tillhörande område. Köpeskilling, vilken antoges inflyta för bostadsboställe eller del därav, som försåldes, borde naturligtvis disponeras till pastoratets förmån, alldenstund den ersatte en tillgång, vars avkastning skulle användas till täckande av prästerskapets i pastoratet löner, innan församlingsavgifter finge för ändamålet tillgripas. I stället för avkastning av det förutvarande bostället, om det i sin helhet avyttrades, eller av boställsdel, som frånstyckades, skulle nämnden följaktligen beräkna sannolika avkastningen av den köpeskilling, som vid försäljning kunde betingas, såvida nämligen icke annan jord av nämnden föresloges till inköp. I samband med löneregleringsärendet i övrigt borde naturligtvis även försäljningsfrågan prövas av Kungl. Maj:t. Därvid skulle avgöras, ej mindre om försäljning överhuvud finge företagas, än även — när Kungl. Maj:t funne skäl meddela sådant tillstånd — om nytt bostadsboställe eller något jordområde borde inköpas, samt huru tilläventyrs återstående köpeskilling skulle förvaltas.

Riksdagen yttrade i underdånig skrivelse den 1 juni 1910 (nr 149):

Riksdagen, som ansåge stor varsamhet böra iakttagas, då det gällde att i penningar med deras mera osäkra värde förvandla fast egendom, vars värde vore av mera bestående natur, ville framhålla nödvändigheten av att sådan försiktighet iakttoges särskilt i avseende å skog och till skogsbörd tjänlig mark.

I praxis har försäljningsmöjligheten enligt 62 § boställsordningen tillämpats i ett icke obetydligt antal fall. Därjämte har ock förekommit, att avhändande av kyrklig jord ägt rum i annan ordning, nämligen efter särskilt medgivande av riksdag och kyrkomöte.

Kungl. Maj:t har icke förordnat om försäljning annat än då pastorat begärt sådan eller, då ansökan skett från annat håll, vederbörande pastorat icke motsatt sig försäljning.

Genom lagen den 4 januari 1927 angående tillstånd till försäljning av kyrklig jord i vissa fall samt till upplåtelse av sådan jord under tomträtt vidgades möjligheterna att avyttra boställsjord. Jämte det de dittills gällande stadgandena i 62 § boställsordningen upptogos i nämnda lag under 2 § i huvudsak oförändrade, upptogs nämligen i lagen under 3 § även ett stadgande om friköp av lägenheter å bl. a. prästlönejord.

---

[1] Härmed avses den nämnd, som enligt prästlöneregleringskommitténs förslag skulle uppgöra löneregleringarna för prästerskapet.

Förslag om vidsträcktare försäljning.

Under de sistförflutna årtiondena hava åtskilliga yrkanden framställts, åsyftande en vidsträcktare försäljning av kyrklig jord. För en närmare redogörelse härom hänvisa utredningsmännen till 1927 års sakkunnigas betänkande, del II, bilagorna 4 och 5.

Granskar man de skäl, som åberopats till stöd för dessa yrkanden, finner man, att de äro av två tämligen väsensskilda slag. Å ena sidan sådana, som åsyfta att genom försäljning göra de kyrkliga avlöningstillgångarna mera räntabla och i högre grad än för närvarande skickade att fylla det med dem avsedda ändamålet, nämligen att bidraga till prästerskapets avlöning och utvecklingen av den kyrkliga organisationen och verksamheten samt att lindra den för dessa ändamål nödvändiga beskattningen.

Man stöder sig härutinnan på det förhållandet, att den ecklesiastika jordegendomen för närvarande mångenstädes icke lämnar så stor avkastning, som köpeskillingen för densamma kan förväntas giva, därest jorden försåldes. Gentemot denna synpunkt har anförts, att den omständigheten, att boställenas avkastning icke utgör skälig förräntning av deras saluvärden, icke så mycket är ett skäl för försäljning som fastmer för reform av sättet för förvaltningen. Till denna åsikt giva också utredningsmännen sin anslutning och hysa därvid övertygelsen, att det av dem föreslagna sättet för boställenas förvaltning kommer att förbättra dessas räntabilitet.

Utredningsmännen anse dock, att man överdrivit räntabilitetens betydelse i detta sammanhang. Vid all förmögenhetsplacering ställes man inför valet mellan hög avkastning och större grad av trygghet. Mycket räntabla placeringar äro vanligen förenade med betydande risk, medan uppnåendet av riskfri placering förutsätter eftergifter i anspråken på avkastningens storlek. Enligt utredningsmännens mening bör placeringens säkerhet vara det avgörande vid bedömandet av frågan om placeringsobjekt för den kyrkliga förmögenheten. Från denna synpunkt är placering i jord att föredraga framför varje annan placeringsform. Till utveckling av dessa påståenden få utredningsmännen erinra om att den kyrkliga förmögenhetens nuvarande placering har möjliggjort dess bevarande för sitt ändamål sedan elfte och tolfte seklen. Trots alla förändringar i tidsförhållandena, krig, revolutioner och andra omvälvningar, trots de växlande konjunkturerna för jordbruk och skogsbruk fyller den kyrkliga jorden ännu i dag samma uppgift i kyrkans tjänst som under medeltiden. Att nu vidtaga åtgärder, som äventyra den kyrkliga förmögenhetens säkerhet i syfte att bereda högre avkastning för stunden, synes ur anförda synpunkter icke försvarligt, och anse utredningsmännen därför, att kyrkans verksamhet bäst tillgodoses därigenom, att prästlönejorden bibehålles oförändrad, där ej av andra än räntabilitetsskäl försäljning av sådan jord påkallas.

Den andra gruppen av skäl, som anförts för försäljning av kyrklig jord, åsyftar att taga denna jord i anspråk för sådana ändamål som bildandet av egna hem för jordbruks- och bostadsändamål m. m.

Åtskilliga av dem, som framställt yrkanden om den kyrkliga jordens utnyttjande för angivna ändamål, synas hava utgått från att denna jord ägdes av kronan i långt större utsträckning än som i själva verket är fallet samt torde dessutom hava antagit, att inga andra rättigheter än kronans vore i fråga. Måhända har man liksom 1927 års sakkunniga föreställt sig, att prästerskapets privilegier icke lade hinder i vägen för de påyrkade åtgärderna, eller har man ansett privilegierna föråldrade och mogna för ändring. Däremot har man sannolikt icke varit uppmärksam på de särskilda pastoratens och församlingarnas rättigheter till boställena, en underlåtenhet som är så mycket naturligare som kyrkofonden och dess intressen länge intagit en alltför framträdande plats i den offentliga diskussionen. Såsom utredningsmännen i annat sammanhang utrett, grunda sig pastoratens rätt till boställena dels därpå, att de själva eller någon av de i dem ingående församlingarne anskaffat boställena, eller alltså på äganderätt till dem, dels på donation av enskild, även detta en rättighet av fullt privaträttslig natur, ibland äganderätt, ibland besittningsrätt eller rätt till avkomst, dels ock slutligen, i fråga om vissa av de av kronan upplåtna boställena, på § 77 regeringsformen, en rätt som alltså åtnjuter grundlagsskydd. Till stöd för pastoratens rättigheter till boställena kan ytterligare anföras, att dessa rättigheter blivit lagfästa genom 1910 års lagstiftning. Pastoratens rättigheter äro sålunda grundade i lag och lära därför hava lika stort anspråk på att respekteras som andra välförvärvade rättigheter. Detta innebär att man icke utan uppgivande av vedertagna lagstiftningsgrundsatser kan *tvångsvis* taga prästlönejord i anspråk för främmande ändamål vare sig i större omfattning än enskild jord eller annorledes än mot fullt vederlag.[1]

Däremot torde ur antydda synpunkter hinder icke möta, att genom ett tilllägg till 2 § i 1927 års kyrkliga försäljningslag bemyndiga Konungen att på framställning meddela pastorat tillstånd att avhända sig prästlönejord för sociala ändamål. Emellertid följer av prästlönejordens rättsliga beskaffenhet — den väsentligaste delen därav är donerad — att avhändelse i dylika fall icke kan tillåtas annat än mot fullt vederlag. Då emellertid lika lämplig jord torde stå till buds i öppna marknaden, saknas anledning att utvidga försäljningsmöjligheterna i detta avseende. Utredningsmännen föreslå därför ingen ändring i 2 § i den kyrkliga försäljningslagen.

Friköp. I 3 § i samma lag har, såsom förut anförts, upptagits ett stadgande, enligt vilket under vissa närmare angivna förutsättningar friköp av lägenheter å prästlönejord kan medgivas av kammarkollegiet. Förutsättningarna äro, att någon, som för brukande eller bostadsändamål innehar lägenhet å kyrklig jord, äger därå beläget för stadigvarande bruk avsett boningshus, vilket lämnar nöjaktig bostad åt honom och hans familj, och att icke med hänsyn till olägenhet för fastighet, vartill lägenheten hör, för annan, närbelägen kyrklig

[1] Jfr kammarkollegiets uttalande, refererat i 1927 äro sakkunnigas betänkande, del II, s. 74 och 75.

fastighet eller eljest för det allmänna försäljning anses ej böra ske. Såsom ytterligare förutsättning stadgas dels att lägenhetsinnehavaren tillhörigt boningshus av beskaffenhet, som nyss sagts, fanns å området uppfört den 1 januari 1926, och dels att minst en fjärdedel av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å lägenhetshavarens byggnader.

Dessa förutsättningar äro något avvikande från dem, som gälla i fråga om lösningsrätt enligt den s. k. ensittarlagen. Enligt ensittarlagen fordras, att området skall vara upplåtet på innehavarens livstid eller hava under tio år innehafts av annan än ägaren eller ock den tid, marken innehafts av annan än ägaren, tillsammans med den tid, som återstår enligt gällande avtal om nyttjanderätt till marken, uppgår till mer än tio år. Någon motsvarande fordran uppställes ej av den kyrkliga försäljningslagen.

Vidare fordras enligt ensittarlagen, att bostadshus fanns uppfört den 1 januari 1919, medan motsvarande dag i kyrkliga försäljningslagen är den 1 januari 1926.

I dessa två avseenden är alltså den kyrkliga försäljningslagen mera välvillig mot lägenhetshavarna än ensittarlagen. Å andra sidan är den kyrkliga försäljningslagen snävare i det hänseendet, att den endast medgiver, att *tillstånd* må under vissa betingelser meddelas till avhändelse och alltså — i motsats mot ensittarlagen — icke medför någon *rätt* för lägenhetshavaren att inlösa. Mot vederbörande pastorats bestridande kan friköpet nämligen icke komma till stånd.

Ensittarlagen är enligt sin 19 § icke tillämplig å kronan tillhörig jord. Då, såsom på annat ställe i betänkandet närmare angivits, det övervägande flertalet av prästboställena äro donerade av enskilda eller anskaffade av församlingarna och alltså icke tillhöra kronan, är emellertid ensittarlagen i stor omfattning tillämplig å prästlönejorden. Detta innebär, att, där boställe är donerat eller anskaffat av församling, lägenhetshavaren kan mot pastoratets bestridande erhålla rätt till inlösen. Är däremot boställe anslaget av kronan, kan pastoratet genom vägrat samtycke förhindra inlösen. Visserligen har det sällan förekommit att pastorat motsatt sig inlösen, men det kan måhända befaras, att pastoraten, när de själva förvalta boställena, oftare komma att motsätta sig inlösen. Ett sådant förhållande synes mindre lämpligt. Skäl torde därför förefinnas för ett utsträckande av ensittarlagens tillämplighet till de av kronan anslagna boställena.

Även ur praktisk synpunkt är ensittarlagen att föredraga framför den kyrkliga försäljningslagen. Enligt kungl. kungörelsen den 4 januari 1927 med föreskrifter rörande tillämpningen av den kyrkliga försäljningslagen erfordras oftast icke mindre än tre särskilda förrättningar å stället samt ett omständligt remissförfarande, innan friköpet kommer till stånd. Sålunda måste först en lantmätare eller mätningsman begiva sig till lägenheten för att upprätta karta över densamma (4 §). Därefter infinner sig den ecklesiastika boställsnämndens ordförande för att förrätta värdering m. m. Detta sker vid utlyst

förrättning, vartill alla vederbörande kallas att infinna sig. Härigenom kommer dock icke något beslut om inlösen till stånd. Blott förslag upprättas (5 §). Nästa steg är att förelägga sökanden att inom viss tid, högst 30 dagar, inkomma med yttrande över förslaget (6 §). Detta innefattar ibland ändring av de på kartan inlagda gränserna. Härefter äger remiss rum till pastoratet, ibland till kontraktsprosten, och vidare till domkapitlet, vilka alla skola uttala sina meningar i saken. Ytterligare förekommer remiss till överlantmätare eller byggnadsnämnd för utrönande, huruvida hinder möter mot lägenhetens avskiljande till särskild fastighet (7 §). Sedan länsstyrelsen på detta stadium av ärendet i utlåtande sagt sin mening om friköpsansökningen, fattar kammarkollegiet beslut om tillståndets meddelande och om inlösningspriset (8 §). Friköpsärendena, som handläggas å kollegiets första byrå, äro så talrika, att tidtals (t. ex. under de fem första månaderna av år 1931) såväl byråns chef som en notarie och en amanuens, den sistnämnde med halvtidstjänstgöring, varit sysselsatta uteslutande med dem. Erfarenheten har visat, att det omständliga föregående remissförfarandet till trots utredningen i ärendet ofta varit bristfällig och måst kompletteras av kollegiet. Ärendet går så tillbaka till länsstyrelsen, som ånyo låter höra sökanden, huruvida han vill friköpa på de av kollegiet fastställda villkoren. Sedermera skrider länsstyrelsen till utfärdande av köpehandlingar (9 §), och då har sökanden kommit så långt i sina strävanden, att han kan göra framställning om förordnande för lantmätare eller mätningsman att verkställa avstyckning av lägenheten. Sedan kallelse ånyo utfärdats till alla vederbörande, verkställes avstyckningsförrättning, varefter densamma fastställes av överlantmätaren eller magistraten. Först härefter kan lagfart erhållas.

Till jämförelse härmed må nämnas, att en inlösning enligt ensittarlagen normalt förlöper sålunda. På ensittarens ansökan förordnar länsstyrelsen lantmätare att med biträde av gode män verkställa förrättningen. Sedan kungörelse utfärdats, företages förrättningen, därvid i ett sammanhang karta upprättas samt beslut fattas angående rätt till inlösen, jämkning av områdets gränser och inlösningssummans storlek. Samtidigt kan rågångsbestämning mot grannfastighet äga rum. Kartan skall upprättas så, att den utan komplettering kan användas som avstyckningskarta. Vinner det vid förrättningen meddelade beslutet laga kraft och nedsättes löseskillingen inom bestämd tid, återstår endast att överlantmätaren eller magistraten fastställer förrättningen i vad den avser områdets avskiljande till särskild fastighet för att lagfart skall kunna erhållas. Det torde utan vidare inses, att ensittarlagens bestämmelser på ett långt smidigare sätt reglerat friköpsförfarandet.

Härtill kommer emellertid, att den i den kyrkliga försäljningslagen stadgade ordningen för inlösningssummans fastställande icke visat sig utgöra garanti för en tillfredsställande prissättning. Orsakerna härtill äro flera. Såsom den viktigaste framträder måhända den omständigheten, att värderingen lagts i händerna på en enda person, boställsnämndsordföranden, medan enligt en-

sittarlagen värderingen verkställes av lantmätare och gode män, alltså av en tremannanämnd. Vidare märkes, att de flesta av dem, som yttra sig över boställsnämndsordförandens värdering, icke hava tillfälle att genom områdets besiktigande bilda sig ett omdöme om dess värde och icke heller förmå skaffa sig fullt säker kännedom om de i orten gångbara priserna på fast egendom. Detsamma gäller om den beslutande myndigheten. Vid förrättning enligt ensittarlagen åter beslutes inlösningsvärdet efter omedelbar besiktning. Vid missnöje med sådant beslut äger man anföra besvär hos ägodelningsrätten, vilken sammanträder på ort och ställe och alltså har möjlighet att själv bilda sig ett på omedelbar iakttagelse grundat omdöme om områdets värde. Det nu anförda torde vara nog för att visa, att ensittarlagens bestämmelser äro bättre ägnade att till trygghet för såväl sökanden som jordägaren garantera, att inlösningssumman kommer att motsvara det verkliga värdet.

I praktiken har det också visat sig, att den nu tillämpade formen för löseskillingens bestämmande icke vunnit förtroende. Olika principer för värderingen hava tillämpats av boställsnämndsordförandena. Yrkanden om ändringar i dessas förslag förekomma ofta. Icke sällan avvika domkapitlens och ibland även länsstyrelsernas utlåtanden på denna punkt från förslagen. Kammarkollegiets beslut har i en stor procent av alla handlagda friköpsärenden avvikit från förslagen. I många fall hava dessa beslut, än av sökanden, än av domkapitlet, överklagats hos Kungl. Maj:t (i statsrådet) och de därav föranledda ändringarna hava icke varit fåtaliga. Det oaktat torde det icke kunna påstås, att några allmänt erkända normer för prissättningen utbildat sig i praxis.

Såsom illustration till det anförda intages nedan en tablå över en serie friköp från kyrkoherdebostället i Köpinge församling, utvisande förutom lägenheternas areal, den till boställsarrendatorn utgående årliga avgälden av varje lägenhet, de föreslagna inlösningssummorna enligt dels boställsnämndsordförandens dels ock domkapitlets förslag samt de av kammarkollegiet fastställda löseskillingarna. De av kollegiet fastställda årliga avgälderna till arrendatorn hava föranletts av att ränteavkastningen av löseskillingarna icke förslå till att hålla arrendatorn av bostället skadeslös för den förlust av årliga lägenhetsavgälder, som han lider på grund av friköpen.

Tablån ådagalägger, huru olika meningarna varit angående löseskillingarnas belopp. Att beakta är också, att boställsintressenterna efter nuvarande arrendeperiods slut komma att lida inkomstminskning genom att räntorna å löseskillingarna bliva mindre än avgälderna.

Enligt utredningsmännens mening skulle den nuvarande osäkerheten på detta område avhjälpas genom att friköpen av lägenheter å prästlönejord behandlas enligt ensittarlagen. Både för de kyrkliga boställsintressenterna och för lägenhetshavarna skulle möjligheten till den i ensittarlagen medgivna omsorgsfulla domstolshandläggningen å stället erbjuda trygghet, att löseskillingen komme att motsvara det verkliga värdet.

Lägenhetsinnehavare	Areal i kvm.		Avgäld i kr.[1]	Föreslagna försäljningsvärden i kr. av			
	Tomt	»åker»		Bost. ordf.	Domkapitlet	Kammarkollegiet	
Kristina Andersson . . .	509	516	25: —	306: 80	410: —	300 + 15 årl. under arr.-tiden till bost. arr.	
Kristina Rönnow	420	890	30: —	477: —	655: —	475 + 12	d:o
Johan Ljung	684	651	25: —	403: —	534: —	400 + 10	d:o
Simon Svensson	700	1 900	36: —	660: —	1 040: —	660 + 10	d:o
Nils Karlsson	1 214	1 050	30: —	697: 20	905: 60	700 + 3	d:o
Lars Olsson	837	3 535	50: —	1 041: 80	1 748: 80	1 040 + 10	d:o
Nils A. Jarl d. ä.	593	1 181	36: —	650: 80	887: —	650 + 10	d:o
Jöns Åkesson	690	1 464	43: —	784: 20	1 077: —	785 + 13	d:o
Per Olsson	644	1 225	35: —	689: 50	934: 50	690 + 8	d:o
Nils Andersson	700	1 510	46: —	803: —	1 105: —	800 + 14	d:o
Jöns Johansson	506	—	12: —	202: 40	202: 40	200 + 4	d:o
Nils Jarl d. y.	699	1 129	25: —	505: 40	731: 20	500 + 5	d:o
Olof Åström	232	1 648	38: —	528: —	940: —	530 + 18	d:o
Hanna Nilsson	251	452	18: —	261: 10	351: 50	260 + 8	d:o
Maria Jönsson	358	664	22: —	378: 20	511: —	375 + 7	d:o
Sven Svensson	356	669	26: —	385: 70	512: 50	385 + 10	d:o
Ola Svensson	295	727	20: —	263: 40	408: 80	260 + 10	d:o

Genom förrättningarnas sammanförande till en enda skulle helt säkert kostnadsminskning uppstå. För länsstyrelserna och kammarkollegiet skulle arbetsbördan minskas.

På de punkter, där ensittarlagen är snävare än den kyrkliga försäljningslagen, torde med avseende å den kyrkliga jorden ensittarlagens bestämmelser böra bringas till överensstämmelse med försäljningslagen.

Köpeskillingsmedlens placering.

Det torde ankomma på pastoraten, vilka omhänderhava förvaltningen av köpeskillingsmedel för försålda boställen eller delar därav, att bestämma om medlens placering.

[1] Här omförmälda avgälder utgingo före friköpet till arrendatorn enligt det för bostället för tiden den 14 mars 1927—den 14 mars 1940 gällande arrendekontraktet.

Lönereglering.

Till förebild för 1927 års sakkunnigas förslag till lönereglering för prästerskapet har tydligen legat det för de civila befattningshavarna gällande lönesystemet. Deras förslag har emellertid icke överallt mottagits gynnsamt. På många håll har man yrkat att de grundsatser, som kommit till uttryck i 1910 års lagstiftning, skola bibehållas. Därvid har man dock framfört krav på att de nu gällande lönesatserna skola justeras med hänsyn till penningvärdets och levnadskostnadernas förskjutning under tiden för giltigheten av 1910 års lagar. Vidare har från flera håll påvisats, att vissa detaljer i denna lagstiftning lett till icke fullt tillfredsställande och rättvisa resultat, samt i anslutning därtill framförts förslag till mindre modifikationer.

Ett lönesystem av den typ, som föreslagits av 1927 års sakkunniga, må framstå såsom naturligt, därest alla prästlöner utbetalas ur en gemensam fond. Skola de åter gäldas av varje pastorat särskilt, synes det vara naturligare att tillämpa ett lönesystem, konstruerat på i huvudsak samma sätt som enligt 1910 års lagstiftning.

För utredningsmännen har det varit nödvändigt att uppgöra en finansplan för att kunna bedöma, huru de av utredningsmännen föreslagna anordningarna komma att verka i praktiken. Beräkningar till en sådan finansplan hava försöksvis utförts på grundval av de löner, som föreslagits av 1927 års sakkunniga, därvid tjänsternas fördelning i löneklasser efter de föreslagna kvottalen verkställts med ledning av de nuvarande reglerade lönernas storlek. Utredningsmännen hava emellertid ansett sig också böra verkställa en motsvarande beräkning med utgångspunkt från det nuvarande lönesystemet, moderniserat i enlighet med de krav, som framställts under frågans behandling, i den mån dessa krav ansetts rättvisa och möjliga att förverkliga.

För de principer för löneregleringen, vilka utredningsmännen därvid tillämpat, skall här lämnas en kort redogörelse.

Utredningsmännen hava utgått från att förmånen av fri bostad liksom hittills bör tillkomma ordinarie prästman utan att bostadskvot beräknas.

Enligt 1910 års lagstiftning bestodo lönerna till kyrkoherdar och komministrar dels av ett bestämt grundbelopp, dels ock av fyllnadsbelopp, uträknade efter ett flertal grunder. Grundbeloppet utgjorde för kyrkoherde 4 000 kronor och för komminister 2 500 kronor årligen. Av samma karaktär som grundbeloppen kunna de år 1929 beviljade provisoriska tilläggslönerna av 2 100

kronor för kyrkoherde och komminister anses vara. Man kan därför säga, att grundbeloppen för närvarande utgöra för kyrkoherde 6 100 kronor och för komminister 4 600 kronor.

På dessa belopp liksom på fyllnadsbeloppen utgå dyrtidstillägg, för närvarande med 9 procent. Enligt utredningsmännens mening äro förhållandena nu sådana, att systemet med dyrtidstillägg icke längre bör bibehållas.

Inarbetas ett dyrtidstillägg av 9 procent i grundbeloppet, skulle detta komma att uppgå för kyrkoherdar till 6 649 kronor samt för komministrar till 5 014 kronor.

För kyrkoherde har grundbeloppet höjts till förslagsvis 6 800 kronor och för komminister bestämts till 5 000 kronor.

I fråga om fyllnadsbeloppet för folkmängd till kyrkoherdar hava utredningsmännen förutsatt, att detta, såsom för närvarande, skall utgå med 30 kronor för varje fullt 100-tal personer över 1 000 till och med 3 000 och med 40 kronor för varje överskjutande fullt 100-tal personer. Enligt nuvarande ordning skall vid fyllnadsbeloppets bestämmande icke medräknas folkmängd i församling, där komminister på eget ansvar under pastors tillsyn sköter kyrkobokföringen. Mot denna bestämmelse har framställts den anmärkningen, att det för kyrkoherdens arbetsbörda icke är av synnerlig betydelse, huruvida en komminister övertager del av kyrkobokföringen under eget ansvar. Komminister utan egen kyrkobokföring kan ofta genom det biträde han lämnar kyrkoherden, lätta dennes arbete lika mycket, som om han övertoge kyrkobokföringen inom viss församling eller del därav. Däremot föreligger betydande olikhet i arbetsbördan för kyrkoherdar med likartade pastorat, om den ene har biträde av komminister men den andre själv får fullgöra allt prästerligt arbete i pastoratet. I anledning av denna anmärkning hava utredningsmännen vid beräkningarna till finansplanen slopat den nuvarande regeln och i stället i alla de pastorat, där komminister med eller utan skyldighet att under eget ansvar sköta kyrkobokföringen finnes, räknat fyllnadsbelopp för endast tre fjärdedelar av pastoratets folkmängd.

Vidare hava utredningsmännen ansett sig böra införa en begränsning av den folkmängd, för vilken fyllnadsbelopp får beräknas. Gränsen har satts vid 15 000 personer. I jämförelse med nuvarande förhållanden, enligt vilka på grund av bestämmelsen i 5 § prästlöneregleringslagen den högsta folkmängd, för vilken kyrkoherde kan åtnjuta fyllnadsbelopp, uppgår till 11 500 personer, medför den av utredningsmännen tillämpade maximibestämmelsen en höjning i lönen, som kan uppgå till högst 1 400 kronor.

Fyllnadsbeloppet för areal till kyrkoherde har beräknats efter nu tillämpade bestämmelser. Den från åtskilliga håll påyrkade ändringen, att fyllnadsbeloppet skulle beräknas även efter areal i vatten, synes visserligen åtminstone i åtskilliga pastorat vara väl motiverad. Men i andra pastorat skulle en sådan bestämmelse otvivelaktigt komma att medföra orimliga konsekvenser. Sålunda skulle det knappast vara billigt, att de kyrkoherdar, vilkas pastorat gränsade

intill Vänern, Vättern eller öppna havet, skulle få inräkna de delar av dessa vatten, som i territoriellt hänseende kunna anses höra till pastoraten. Särskilt är att märka, att vattenarealens betydelse för kyrkoherdens arbetsbörda måste bliva mycket större i ett pastorat med bebodd skärgård än där vattenarealen ligger samlad i en sammanhängande yta i en utkant av pastoratet. Ofta äro också pastoratens gränser i vattnet skäligen obestämda och arealen i vatten därför svår att fastställa. På grund härav hava utredningsmännen räknat endast med areal i land. Till det besvär i tjänsteutövningen, som förorsakas av vattenareal, kan hänsyn tagas vid bestämmandet av fyllnadsbeloppet för besvärlig tjänstgöring (4 § i nuvarande prästlönelag). Sistnämnda fyllnadsbelopp blir enligt det beräkningssätt, som utredningsmännen nedan närmare utveckla, mera effektivt än för närvarande, och ersättning för av vattenareal föranlett besvär kommer därför att oftare kunna beredas de kyrkoherdar, vilkas pastorat innehålla sådan areal.

Till komminister utgår för närvarande fyllnadsbelopp för folkmängden i den eller de församlingar, för vilka komministern är anställd, med 15 kronor för varje fullt 100-tal personer över 1.000. Det framstår såsom mindre tilltalande, att en komminister, vilken är bosatt i pastoratets moderförsamling och biträder kyrkoherden i dennes verksamhet, erhåller högre fyllnadsbelopp än en komminister, vilken stationerats i en annexförsamling, varest han mera självständigt och på eget ansvar utövar sin tjänst. Arbetsbördan behöver icke vara mindre för den senare och ansvaret är vanligen större för honom. För att avhjälpa den nuvarande obilligheten torde man böra låta alla komministrar beräkna fyllnadsbeloppet efter samma grund. Då komminister emellertid icke bör få beräkna fyllnadsbelopp för större folkmängd än kyrkoherden i pastoratet, hava utredningsmännen, i likhet med vad som skett beträffande kyrkoherdar, som hava komminister, räknat endast med tre fjärdedelar av pastoratets folkmängd. Däremot hava utredningsmännen räknat med 20 kronor såsom fyllnadsbelopp för varje fullt 100-tal personer över 1 000.

Vad härefter angår komministers fyllnadsbelopp för areal hava utredningsmännen icke gjort annan avvikelse från vad nu gäller, än att fyllnadsbeloppets fördelning mellan flera i ett pastorat anställda komministrar icke bibehållits, vadan alltså, där flera komministrar finnas, envar av dem tillagts fyllnadsbelopp, beräknat för hela pastoratet.

I 4 § prästlöneregleringslagen meddelas föreskrifter om ytterligare ett fyllnadsbelopp, vilket kan få åtnjutas på grund av synnerligen höga levnadskostnader i orten eller prästerskapet åliggande skyldighet att duplicera eller med tjänstens skötande förenad synnerlig besvärlighet eller för prästerskapet eljest ökade utgifter. Fyllnadsbeloppet är, utom för Stockholmspastoraten, maximerat till 1 000 kronor för kyrkoherde och 750 kronor för komminister. Beträffande de i praxis tillämpade grunderna för fyllnadsbeloppets utmätande få utredningsmännen hänvisa till 1927 års sakkunnigas betänkande, sidorna 87—90. I diskussionen om prästlöneregleringen liksom i ett flertal framställningar från

kyrkomötet, allmänna svenska prästföreningen med flera institutioner och enskilda har det gjorts gällande, att detta fyllnadsbelopps maximering icke vore överensstämmande med rättvisa. Man har nämligen påpekat, att vid sammanträffande av flera omständigheter, som var för sig skulle motivera fyllnadsbelopp, vilka tillsammans skulle uppgå till högre belopp än det lagstadgade maximum, ersättning icke kunde utgå för alla de föreliggande omständigheterna och att befattningshavare i sådana pastorat därför komme i samma läge i lönehänseende som prästerskapet i andra mera lättskötta eller billigare pastorat. Särskilt är det två till fyllnadsbelopp berättigande omständigheter, som i praktiken visat sig ofta bliva obeaktade vid fyllnadsbeloppets beräknande, nämligen ersättningen för duplikation och ersättningen med hänsyn till behovet att köpa bränsle.

Utredningsmännen hava ansett sig böra taga hänsyn till de erinringar, som sålunda framförts. I anledning härav hava utredningsmännen från de i 4 § prästlöneregleringslagen angivna förhållanden, som kunna föranleda fyllnadsbelopp, utbrutit duplikationen och behovet att köpa bränsle samt — jämte det utredningsmännen för övriga i samma paragraf omförmälda förhållanden bibehållit i paragrafen stadgat maximum av 1 000 kronor för kyrkoherde och 750 kronor för komminister — räknat med fristående fyllnadsbelopp för duplikation och vad angår behovet att köpa bränsle träffat en annan anordning.

Duplikationsersättning utgår för närvarande lika för kyrkoherde och komminister med 500—600 kronor årligen för duplikation varje predikodag samt med hälften därav för duplikation varannan predikodag. Beloppet med hänsyn till behovet att köpa bränsle utgår med ett efter bränslets rotvärde uppskattat belopp av i genomsnitt 200 kronor för kyrkoherde och 160 kronor för komminister.

Utredningsmännen hava något höjt ersättningen för duplikation. Vidare hava utredningsmännen ansett, att den skillnad, som tidigare i praxis gjorts mellan duplikation i kyrkor med olika avstånd sinsemellan, på grund av automobilismens utveckling icke vidare bör bibehållas. Såsom ersättning för duplikation hava sålunda beräknats fasta belopp, nämligen 800 kronor för duplikation varje predikodag och 400 kronor för duplikation varannan predikodag.

Vad bränsleersättningen angår hava utredningsmännen på annat ställe i betänkandet föreslagit, att virke från boställsskogar skall utsynas endast åt pastorat samt att det bör ankomma på pastoratet att tillhandahålla vederbörande prästman erforderligt bränsle. Då kostnaderna för bränslet äro att betrakta såsom prästlönekostnader, bör pastoratet kunna erhålla ersättning därför från kyrkofonden, under samma förutsättningar som i fråga om annan sådan kostnad. Härtill hava utredningsmännen tagit hänsyn vid finansplanens uppgörande.

I 4 § prästlöneregleringslagen finnes ett stadgande, enligt vilket nedsättning av lönebelopp kan ske, därest detta finnes i förhållande till det med tjänsten förenade arbetet allt för högt. Då numera en allmän reglering av pastoratens storlek och antalet befattningshavare, som finnas anställda i dem,

genomförts, synes intet behov av denna bestämmelse längre förefinnas, och utredningsmännen hava därför icke tagit hänsyn till nedsättningsmöjligheten.

I fråga om ödebygdstillägg hava utredningsmännen tillämpat nu gällande bestämmelser.

Minimilönen för domprost hava utredningsmännen förslagsvis beräknat till 12 000 kronor, för domprost i Uppsala, Lund och Göteborg samt för pastor primarius i Stockholm dock till 15 000 kronor. Härvid förutsättes, att domprostbefattningarna i Uppsala och Lund upphöra att vara prebenden.

Då enligt ovan angivna grunder alla särskilda i avlöningarna ingående belopp blivit var för sig maximerade, synes anledning till bibehållande av den i prästlöneregleringslagen, 5 § sista stycket, förekommande maximeringsbestämmelsen icke längre förefinnas, och hänsyn till denna har alltså icke tagits.

En av de mest klandrade bristerna i 1910 års lönelagstiftning har varit frånvaron av allmänna bestämmelser om ålderstillägg. Enligt denna lagstiftning kunde sådana tillägg utgå allenast i det undantagsfall, att kyrkoherdelön bestämts till lägre belopp än 4 500 kronor och komministerslön till lägre belopp än 3 000 kronor. Anledningen till denna begränsning var, att man icke ansåg sig böra betunga ett pastorat med att betala ålderstillägg, som intjänats inom annat pastorat. Å andra sidan synes man hava tvekat att göra tjänstgöring under visst antal år inom ett pastorat till villkor för åtnjutande av ålderstillägg, sannolikt därför att man fruktat, att en sådan bestämmelse skulle komma att lägga hinder i vägen för präster att söka transport. Sådan farhåga torde emellertid vara överdriven. Även om präst genom att söka transport till ett annat pastorat skulle gå miste om intjänat ålderstillägg, skulle han likväl kunna uppnå högre avlöning i det pastorat, dit han söker, under förutsättning att lönesystemet differentieras på det sätt, utredningsmännen föreslagit. Utredningsmännen hava fördenskull stannat för att göra rätten till ålderstillägg beroende av tjänstgöring under viss tid i särskild befattning.

Utredningsmännen hava ansett sig böra räkna med tre ålderstillägg för kyrkoherdar och komministrar, ett vart om 300 kronor, att utgå efter fem, tio och femton års tjänstgöring i den särskilda befattningen och betalas av pastoraten samt inräknas i pastoratens prästlönekostnader.

För att i viss mån avhjälpa ett missförhållande, som nära sammanhänger med sättet för prästerliga befattningshavares tillsättning, nämligen att komministrar, ehuru därav förtjänta, icke vinna befordran till kyrkoherde, hava utredningsmännen tänkt sig, att dessa prästmän skola kompenseras i ekonomiskt avseende genom ett särskilt ålderstillägg. Gäldandet av detta synes emellertid icke kunna åläggas vederbörande pastorat, utan torde tillägget böra betalas av kyrkofonden. Vidare synes ålderstillägget icke böra anknytas till tjänstetiden i den särskilda befattningen eller ens i komministersgraden utan i stället göras beroende av visst antal väl vitsordade prästerliga tjänsteår. Tillägget har av utredningsmännen förslagsvis upptagits i beräkningarna med ett belopp av

1 200 kronor årligen, och antalet prästerliga tjänsteår satts till 25. Kostnaden för ålderstillägget beräknas till 270 000 kronor årligen.

Vad avlöningen till kyrkoadjunkt angår synes anledning saknas att bibehålla det nuvarande sättet för dess beräknande med vivreersättning och arvode åtskilda. Utredningsmännen hava i stället räknat med en efter dyrort graderad penninglön av lägst 4 800 kronor och högst 5 520 kronor i ett för allt. På denna avlöning synas ålderstillägg böra få åtnjutas efter tre, sex och nio års tjänstgöring med 300 kronor varje gång.

Utredningsmännen hava räknat med oförändrade bestämmelser om fast och rörligt resanslag utom så tillvida, att rätt till sådant anslag även tillagts kyrkoadjunkt.

Utredningsmännen hava icke tänkt sig någon förändring i nuvarande sättet för de egentliga adjunkternas avlöning.

Pastoratens hela prästlönekostnad:

om 1927 års sakkunnigas lönesystem tillämpas (17 % dyrtidstillägg): 21 613 000 kronor;

enligt de av utredningsmännen här ovan angivna grunderna: 20 658 000 kronor;

enligt 1926 års avlöningstabell: 17 567 000 kronor;

enligt 1929 års lagstiftning om provisorisk tilläggslön: 19 128 000.

Finansieringen av prästlönekostnaderna m. m.

De förändringar i sättet för förvaltningen av prästlönejorden, som utredningsmännen föreslagit, behöva icke föranleda särdeles genomgripande reformer i sättet för finansieringen av prästlönekostnaderna.

Kyrkofondens utgifter.

Tillskotten till pastoraten.

Utredningsmännen förutsätta bibehållande av den nuvarande anordningen, att pastoratens skyldighet att för prästerskapets avlöning uttaxera medel begränsas till ett över hela riket lika högt belopp för skattekrona. Såsom för närvarande skola de medel, som därutöver erfordras för ändamålet, tillskjutas av kyrkofonden. Kyrkofondens utgifter härför äro icke obetydliga. De beräknas av 1927 års sakkunniga i den s. k. 1926 års avlöningstabell (betänkandet, s. 32, tablå 2, kolumn 11) till 3 914 525 kronor samt utgjorde under budgetåret 1929—1930 4 093 402 kronor 73 öre. Enligt beräkningar, som utredningsmännen verkställt, skulle tillskotten komma att uppgå till omkring 5.4 millioner kronor, därest prästerskapets löner bestämmas på det sätt, som utredningsmännen på annat ställe i sitt betänkande närmare angivit. De nu angivna beloppen äro beräknade under förutsättning, att maximum för pastoratens uttaxering till prästlöner bibehålles vid 60 öre för skattekrona (6 öre för fyrk), samt på grundval av det i årgången 1930 av årsboken för Sveriges kommuner redovisade skatteunderlaget.

Utgifter för pastoratens gemensamma ändamål.

Förutom tillskotten till pastoraten har kyrkofonden åtskilliga andra utgifter, nämligen sådana, vilka avse ändamål, som äro gemensamma för samtliga pastorat i riket eller för större eller mindre grupper av pastorat, såsom arvoden till kontraktsprostar, kontrakts- och stiftsadjunkter samt egentliga adjunkter — de sistnämnda kunna betraktas såsom en pastoratens gemensamma reserv av prästerlig arbetskraft — ävensom prästerskapets pensionering samt kontrollen och förvaltningen av den kyrkliga jorden m. m. Dessa utgifter uppgingo under budgetåret 1929—1930 till sammanlagt 1 638 616 kronor 34 öre, däri icke inräknat vad domänstyrelsen tillgodofört sig för förvaltningen av de ecklesiastika skogarna.

Utvecklingen synes gå i den riktningen, att kyrkofonden i allt större omfattning tages i anspråk för gemensamma uppgifter.

1927 års sakkunniga hava föreslagit vidsträcktare pensionering av präster ävensom beredande av semester på kyrkofondens bekostnad.

Utredningsmännen föreslå för sin del på annat ställe i betänkandet, att kostnaderna för särskilt ålderstillägg till obefordrade komministrar samt för stiftsjägmästarna och dem underställd personal skola bestridas av kyrkofonden.

Om fondens utgifter för gemensamma ändamål begränsas till vad som följer av 1927 års sakkunnigas och utredningsmännens förslag därutinnan och tillskotten ur kyrkofonden beräknas enligt grunder, som i det föregående (s. 71—76) angivits, får fondens utgiftsstat följande utseende:

Till pastorat utbetalda tillskott[1]	5 400 000:—
Ålderstillägg till komministrar[2]	270 000:—
Prostarvoden m. m.[3]	124 000:—
Adjunktsarvoden[4]	525 000:—
Resersättning till e. o. präster samt till prästmän, som tjänstgöra i mer än ett pastorat[5]	45 000:—
Emeritilöner[3]	2 162 000:—
Anslag till prästmän för särskild tjänstgöring[3]	115 000:—
Arvoden åt boställsnämndernas ordförande[6]	60 000:—
Stiftsjägmästarna och dem underställd personal, inklusive resekostnader m. m.[7]	320 000:—
Semesterersättningar[3]	100 000:—
Bidrag åt pastorat till anställande av skrivbiträden[3]	60 000:—
Summa kronor	9 181 000:—

Kyrkofondens inkomster.

För dessa utgifter stå till kyrkofondens förfogande följande inkomster.

Främst märkes ersättningen för den till staten avstådda prästtionden. Ersättningen har tillförsäkrats de kyrkliga intressenterna genom en i 1910 års lagstiftning innefattad uppgörelse. Densamma utgick för budgetåret 1929—30 med 4 627 856 kronor 56 öre och kommer framdeles att stiga till något högre belopp.

Vidare märkes den i 3 § 2 momentet kyrkofondslagen kyrkofonden tillförsäkrade ersättningen för »statsanslag», utgående med ett oföränderligt årligt belopp av 304 752 kronor, samt inkomsten av de till fonden indragna boställena, omkring 350 000 kronor årligen.

Vidare ingår till fonden räntan å dess eget kapital, vilket den 1 juli 1930 uppgick till 52 864 664 kronor 9 öre.

Slutligen ingår till fonden överskotten å de lokala avlöningstillgångarna. Denna inkomstpost har stor finansiell betydelse för kyrkofonden på grund av den nu gällande bestämmelsen, att ett pastorat icke äger använda avkastningen av sina prästlöneboställen och avlöningsfonder till prästerskapets löner, förrän för ändamålet uttaxerats 30 öre för skattekrona (3 öre för fyrk; den s. k. första treöringen).

---

[1] Se ovan s. 77.
[2] Se s. 76.
[3] Enligt 1927 års sakkunniges förslag, s. 338.
[4] Se s. 76. 250 arvoden à 2 100 kr.
[5] Enligt statskontorets tryckta redogörelse för budgetåret 1929—30.
[6] Enligt kungl. brev den 13 december 1929.
[7] Se s. 60.

Den första treöringen.

Sistnämnda anordning har sitt ursprung i en vid 1908 års riksdag av Olof Jonsson i Hof avgiven reservation. I reservationen avsåg densamma dock allenast skogsavkastningen utöver behovet av virke in natura. Först i 1909 års sakkunnigas förslag har anordningen fått tillämpning å all boställsavkastning. De skäl, som dessa sakkunniga anföra såsom motiv för anordningen, kunna sammanfattas sålunda: Trots befintligheten av boställe, huru detta än tillkommit, hade församlingen alltid varit skyldig att utgöra tionde och övriga församlingsbidrag. Då tionden och övriga dittills utgående skattebidrag skulle avlyftas och ersättas bland annat med församlingsavgifter, utgående på samma sätt som kommunalutskylder, skulle icke full rättvisa skipas, om till följd av en förändring, som åsyftade allenast beskattningens omläggning och skattebördans jämnare fördelning, vissa församlingar skulle på den grund, att boställsavkastningen täckte prästlönekostnaden, komma att undgå församlingsavgifter.

Grunden synes hava varit en önskan att bibehålla det historiskt givna rättsläget, enligt vilket boställsavkastning *och* bidrag av skattemedel skulle vid sidan av varandra och utan företräde för någondera användas till prästlönernas bestridande. För att undvika, att en ändring i detta förhållande skulle inträda genom att endast boställsavkastning användes för ändamålet, föreslogo de sakkunniga emellertid en anordning, vilken — såsom de själva påpekat — kunde medföra och i verkligheten i ej få pastorat medfört, att löneutgifterna kommit att gäldas med endast skattemedel. Ur teoretisk synpunkt — och i ett flertal fall även ur billighetens — synes detta resultat vara lika otillfredsställande som det, vilket 1909 års sakkunniga velat undvika.

Huvudbeståndsdelen av den äldre beskattningen för prästlöneändamål, tionden, skulle visserligen avskrivas men dock årligen ersättas av statsverket. På grund härav kan det med ett visst fog påstås, att tiondeersättningen, åtminstone delvis, utgår av skattemedel. Även de pastorat, som kunna täcka sina prästlönekostnader med boställsavkastning, deltaga i utgörandet av dessa medel och bliva därför alldeles icke befriade från att gälda skatt för prästlöneändamål.

Betydelsefullt är, att de sakkunniga icke motiverade anordningen med kyrkofondens behov av medel; de bagatelliserade snarare dess finansiella betydelse.

Anordningen med den första treöringen har, såsom nyss anförts, i ett flertal fall fört till obilliga resultat, i det att vissa pastorat, som innehava boställen, det oaktat nödgats täcka sina prästlöneutgifter i deras helhet med skattemedel samt inleverera hela boställsavkastningen till kyrkofonden. Även om ett sådant förhållande vore — åtminstone historiskt — förklarligt, då fråga är om boställen, som enligt tidigare lagstiftning kunde indragas till kyrkans gemensamma avlöningstillgångar, så framstår den angivna följden av lagstiftningen såsom högst otillfredsställande i normalfallet, då boställe donerats till församling eller anskaffats av densamma.

Även ur organisatorisk synpunkt har anordningen medfört betydande olägenheter, såsom dubbla årliga avräkningar mellan pastoraten och kyrkofonden

med allt därtill anknutet tidsödande och besvärligt granskningsarbete för kontraktsprostar och länsstyrelser.[1]

Anordningen står enligt utredningsmännens mening illa samman med den ställning till prästlönejorden, som pastoraten av ålder intaga, och synes icke heller uppbäras av ett mera allmänt rättsmedvetande.

Då anordningen med den första treöringen således ur angivna synpunkter är mindre väl grundad, framstår det såsom ett önskemål, att densamma icke bibehålles. I stället torde pastoraten berättigas att i första hand använda avkastningen av sina prästboställen och övriga lokala avlöningstillgångar till prästlönerna.

Då en reform i denna riktning emellertid inverkar på kyrkofonden såtillvida, att överskottsmedlen bliva mindre, torde i detta sammanhang böra undersökas i vad mån reformen ur finansiell synpunkt kan genomföras.

Av den i 1909 års sakkunnigbetänkande intagna finansplanen framgår, att de sakkunniga beräknat de till fonden ingående överskotten av lokala avlöningstillgångar till allenast 29 181 kronor. De sakkunniga framhålla också, såsom ovan anmärkts, anordningens ringa praktiska betydelse.

Utvecklingen, särskilt skatteunderlagets betydande tillväxt, har emellertid medfört, att boställsavkastning i betydligt större utsträckning än som från början beräknats kommit att ingå till fonden. I detta avseende kunna belysande uppgifter hämtas ur 1927 års sakkunnigas betänkande.

Ur »1926 års avlöningstabell» (s. 32—33) kolumn 12 kan således noteras, att lokala överskott av arrenden, avgälder och räntor då inlevererats till fonden till ett belopp av 299 077 kronor. Under räkenskapsåret 1929—30 har dock influtit allenast 255 903 kronor 81 öre.[2] Av kolumn 5 i avlöningstabellen framgår vidare, att skogsmedelsbeloppen enligt 19 § 4 mom. prästlöneregleringslagen uppgått till ett sammanlagt belopp av 2 179 827 kronor, varav enligt kolumn 9 endast 1 476 210 kronor utbetalats till pastoraten. Ett årligt skogsmedelsbelopp av 703 617 kronor har alltså tillgodoförts kyrkofonden. Från församlingarnas avlöningstillgångar har således omkring en million kronor kommit kyrkofonden till godo och de årliga överskotten uppgå alltså till ett mer än trettiodubbelt högre belopp än från början beräknats.

På grundval av det statistiska material, som legat till grund för 1926 års avlöningstabell, hava utredningsmännen verkställt beräkning, huru stort det överskott skulle bliva, som kunde återstå efter en reform, enligt vilken pastoraten berättigas att i första hand använda boställsavkastningen till prästlön. Beräkningen har givit till resultat, att överskottet likväl skulle uppgå till omkring 400 000 kronor, varför kyrkofondens inkomstminskning i följd av reformen skulle inskränka sig till ungefär 600 000 kronor.

Under sådana förhållanden synes den nu kritiserade anordningen för närvarande icke vara av sådan finansiell betydelse, att dess bibehållande kan mo-

---

[1] Se närmare i kyrkofondskommitténs huvudbetänkande s. 194 f.
[2] Statskontorets tryckta räkenskapsutdrag.

tiveras därav. Denna synpunkt vinner givetvis i styrka, om man betänker, att kyrkofondens nuvarande årliga tillväxt uppgår till mer än fyra gånger så stort belopp som den inkomstminskning, vilken skulle bliva en följd av den föreslagna reformen att lägga boställsavkastningen i botten.

Även efter den ifrågasatta reformen komma överskott att uppstå i pastorat med mera betydande avlöningstillgångar. Enligt en av utredningsmännen verkställd överslagsberäkning, vilken emellertid är byggd på något föråldrat material, skulle överskotten uppgå till 354 394 kronor, därest prästerskapets löner regleras efter de grunder, som utredningsmännen ovan närmare utvecklat.

Under förutsättning, att reformen att lägga boställsavkastningen i botten blir genomförd samt att prästerskapets löner beräknas på det sätt, som ovan närmare utförts, kunna kyrkofondens inkomster beräknas sålunda:

Ersättning för prästerskapets tionde	4 628 000:—
Ersättning för anslag i krono- och kyrkotionde m. m.	305 000:—
Avkastning från de till kyrkofonden indragna boställena[1]	350 000:—
Från pastorat inlevererade överskottsmedel[2]	354 000:—
Ränta och annan vinst å kyrkofondens tillgångar	2 237 000:—
Diverse[3]	24 000:—
Summa kronor	7 898 000:—

Det visar sig sålunda, att ett underskott av omkring 1.3 million kronor uppkommer. Detta förklaras därav, att tillskotten till pastoraten öka med omkring 1.3 million kronor och utgifterna till emeritilöner med ungefär 1.5 million kronor samt att utgifterna för stiftsjägmästarna och dem underställd personal för kyrkofonden medföra en kostnadsökning av ungefär 0.32 million kronor. Då härtill kommer, att kyrkofondens intäkter av överskott från pastoraten nedgå med ungefär 0.65 million kronor, måste tydligen fondens hittillsvarande årliga överskott av i genomsnitt (sedan den 30 juni 1923) 2.75 millioner kronor förbytas i ett underskott.

Emellertid bör härvid påpekas, att prästlönernas anpassande efter levnadskostnadernas höjning och efter andra förändringar i tidsförhållandena icke egentligen innebär någon ny uppgift för kyrkofonden. Dennas ursprungliga huvuduppgift var nämligen att möjliggöra, att prästerskapet erhölle tillfredsställande löner utan oskäligt ianspråktagande av pastoratens skattekraft. Den utgiftsökning, som föranledes av prästlönernas omreglering, ungefär 1.3 million kronor, är icke heller större än att den väl skulle kunna bestridas med kyrkofondens nuvarande tillgångar. Det är således egentligen blott den föreslagna utvidgningen av kyrkofondens utgifter till församlingarnas gemensamma uppgifter, som är orsaken till underskottet. Det torde vara av betydelse att hålla denna synpunkt i minnet vid bedömande av frågan, på vad sätt medel för underskottets täckande böra anskaffas.

[1] Se ovan s. 78.
[2] Se ovan s. 80; jfr dock nedan s. 86.
[3] Enligt 1927 års sakkunnigas förslag s. 34; jfr fondredovisningen för budgetåret 1929—1930.

Det är att märka, att underskottet endast till en del skulle kunna täckas genom bibehållande av den nuvarande anordningen med den s. k. första treöringen. Den ökning av kyrkofondens inkomster, som därigenom skulle kunna åstadkommas, kan icke väntas uppgå till mera än en halv million kronor.

Oaktat det belopp, som genom anordningens bibehållande skulle vinnas för kyrkofonden, är ringa, vore det naturligtvis tänkbart att bibehålla anordningen i syfte att täcka åtminstone en del av underskottet. Då emellertid, som nyss anförts, det är fråga om anskaffande av medel för bestridande av utgifterna för församlingarnas gemensamma ändamål, måste spörsmålet ses ur synpunkten av huruvida anordningen erbjuder en lämplig och rättvis grund för dessa utgifters fördelning mellan pastoraten. Denna fråga nödgas utredningsmännen besvara nekande. Till stöd härför må anföras följande.

Det torde vara naturligast, att utgifterna för pastoratens gemensamma ändamål täckas genom bidrag, som utmätas med hänsyn till de särskilda pastoratens förmåga att deltaga i dem. Det vore visserligen möjligt att beträffande en eller annan grupp av sådana utgifter fördela kostnaderna efter den nytta, som det särskilda pastoratet åtnjuter i följd av utgiften, men i de flesta fall, såsom i fråga om olika slag av adjunktsarvoden, är detta praktiskt taget ogenomförbart. Utredningsmännen hava ansett sig sakna anledning att ingå på frågan om en reform i denna riktning.

Det är uppenbart, att det nuvarande systemet med indragning av överskott av boställs- och fondavkastning icke motsvarar fordringarna på en beskattning efter förmåga. Utredningsmännen få till stöd för detta uttalande hänvisa till nedanstående tabell, vars siffror angående indraget överskott hämtats ur 1926 års avlöningstabell:

Pastorat	Skattekronor	Överskott, som tillfallit kyrkofonden
Stockholms samtliga församlingar	8 709 994	5 683 : —
Ramsele	12 660	47 278 : —
Helgum	9 211	10 957 : —
Föllinge	11 746	36 188 : —
Hällesjö	15 834	8 166 : —
Rätan	10 794	26 052 : —
Malmö samtliga församlingar	1 399 616	575 : —
Fosie	33 952	4 717 : —
Tygelsjö	14 527	3 732 : —
Gårdstånga	7 398	5 192 : —
Bårslöf	6 264	4 658 : —
Ingelstorp	6 131	8 393 : —

Det från Stockholm inlevererade beloppet härstammar icke från de egentliga centrala storstadsförsamlingarna, vilka alls icke inleverera något till kyrkofonden, utan från några församlingar i stadens yttre delar. Pensioneringen av Stockholms prästerskap och avlöningen av adjunkter, som tjänstgöra i denna

stad, kan således ur nu ifrågavarande synpunkt sägas vara bekostade av landsortsförsamlingarna, ett förhållande som knappast synes vara rättvist.

På grund av det anförda föreslå utredningsmännen, att bestämmelsen, att pastoraten först sedan de uttaxerat visst belopp till prästlöner äga använda avkastningen av sina lokala avlöningstillgångar, upphäves samt att pastoraten berättigas att i första hand använda denna avkastning för avlönande av sitt prästerskap. Vidare föreslå utredningsmännen, att därest kyrkofondens inkomster, efter gäldandet av tillskotten till pastoraten, icke förslå för täckandet av fondens utgifter för pastoratens gemensamma ändamål, medel härtill anskaffas genom uttagande från de särskilda pastoraten av en allmän kyrkoavgift, som fördelas efter pastoratens förmåga att bära densamma.

Allmän kyrkoavgift.

Denna allmänna avgift synes böra utgå efter samma grunder, som 1927 års sakkunniga föreslagit i fråga om den av dem förordade allmänna skatten till kyrkofonden. Varje pastorat bör alltså erlägga ett visst, över hela riket lika högt belopp för skattekrona, att inbetalas till kyrkofonden.

Det synes vara önskvärt, att församlingarnas hela bidrag till prästlöneändamål, nämligen uttaxeringen till eget prästerskap och den allmänna kyrkoavgiften, icke överstiger maximum för de nuvarande församlingsavgifterna eller 60 öre för skattekrona. Om således kyrkoavgiften bestämmes till 5 respektive 10 öre för skattekrona, böra församlingsavgifterna hållas inom 55 respektive 50 öre för skattekrona.

Varje sänkning av maximum för församlingsavgifterna medför en ökning av kyrkofondens utgifter för tillskotten till pastoraten. Härtill måste hänsyn tagas vid bestämmande av kyrkoavgiftens storlek. Skattekronorna i riket uppgå för närvarande till omkring 50 millioner. Ett öre för skattekrona inbringar alltså omkring 500 000 kronor.

Under förutsättning att kyrkofondens inkomster och utgifter uppgå till de belopp, som angivits i ovan införda tablåer, och kyrkofondens årliga underskott alltså blir omkring 1.3 million kronor, samt under förutsättning vidare, att maximum för församlingsavgifterna bibehålles vid 60 öre för skattekrona, skulle för att täcka underskottet en kyrkoavgift å 2.6 öre för skattekrona (0.26 öre för fyrk) behöva uttagas. I sådant fall skulle emellertid summan av församlingsavgifternas maximum och kyrkoavgiften överstiga 60 öre, ett förhållande, som enligt vad utredningsmännen förut anfört bör undvikas. Maximum för församlingsavgifterna bör därför nedsättas. Då härigenom kyrkofondens utgifter för tillskott till pastoraten ökas, måste kyrkoavgiften i motsvarande mån höjas. Sätter man, av praktiska skäl, maximum för församlingsavgifterna till 55 öre, ökas tillskotten med omkring 500 000 kronor, motsvarande en ökning av kyrkoavgiften med ett öre för skattekrona. Kyrkoavgiften bör alltså i detta fall utgå med 3.6 öre för skattekrona.

Vill man öka kyrkofondens utgifter för pastoratens gemensamma ändamål utöver dem, vartill hänsyn tagits vid utredningsmännens beräkningar,

genom att till sådana ändamål även hänföra exempelvis utgifter för sjömanspräster och kyrkoherdar i utlandet med mera, får man vara beredd att höja kyrkoavgiften. En höjning av denna avgift med 1 öre för skattekrona ger en inkomst av omkring 500 000 kronor. Som emellertid höjningen, såsom förut sagts, påkallar en motsvarande sänkning av maximum för församlingsavgifterna, vartill torde behövas omkring 100 000 kronor, medför höjningen i verkligheten en inkomst av endast 400 000 kronor.

Jämvikt i kyrkofonden.

En påtalad brist i det nuvarande systemet är kyrkofondens stora tillväxt. Fonden har, från att vid sin tillkomst den 1 januari 1914 uppgå till 8 140 883 kronor, under sin tillvaro mångdubblats, så att den vid utgången av budgetåret 1929—1930 uppgick till 52 864 664 kronor. En sådan tillväxt var ej från början avsedd. Lagbestämmelserna i ämnet åsyftade tvärtom, att fondens inkomster och utgifter skulle i det närmaste balansera. I följd av det sätt, på vilket prästlöneväsendet anordnades, har emellertid den åsyftade jämvikten icke kunnat upprätthållas. Härtill hava flera omständigheter bidragit, främst ökningen av skatteunderlaget i pastoraten.

Utredningsmännen hava, såsom av det föregående framgår, avvägt den allmänna kyrkoavgiften med hänsyn till önskvärdheten av att åstadkomma balans mellan kyrkofondens utgifter och inkomster samt anse, att man även för framtiden bör söka upprätthålla jämvikt i kyrkofonden.

Flera möjligheter synas härvid kunna komma i fråga. Antingen kan man göra maximum för församlingsavgifterna rörligt. Detta innebär, att man kan höja eller sänka maximum allt efter kyrkofondens finansiella ställning. Visar kyrkofonden tendens att växa, antingen i följd av rikligare tillflöde av inkomster eller på grund av minskade utgifter, kan man genom att sänka maximum öka tillskotten till pastoraten och därigenom återställa jämvikten i kyrkofonden. Framträder åter hos fonden tendens till underskott, kan man på motsvarande sätt åstadkomma jämvikt i densamma genom att höja maximum för församlingsavgifterna.

En annan möjlighet är att göra kyrkoavgiften rörlig, vilket innebär, att densamma kan anpassas efter kyrkofondens behov. Denna rörlighet bör lämpligen anordnas på samma sätt som vid den kommunala utjämningsskatten, nämligen så att i lag fastställes ett grundbelopp samt att det överlämnas åt Konungen att årligen bestämma, huru stor del av grundbeloppet skall för det året uttagas.

En tredje möjlighet är att göra såväl maximum för församlingsavgifterna som kyrkoavgiften rörliga, den sistnämnda på nyss angivet sätt.

Samtliga dessa utvägar överensstämma med den viktiga grundsatsen, att man ej bör upptaga högre avgifter än som behövas.

Mot ett rörligt maximum, förbundet med en fast kyrkoavgift, exempelvis 5 öre för skattekrona, talar, bland annat, att en sådan anordning lätt leder till att prästlönebesväret upphör att vara en angelägenhet för det särskilda pastoratet. Växer nämligen skatteunderlaget, kommer kyrkofonden att tillföras en

motsvarande ökning av inkomsterna, en omständighet som å sin sida måste medföra — om man vill upprätthålla jämvikt i kyrkofonden — att maximum för församlingsavgifterna sänkes och tillskotten från fonden göras större. Församlingen upphör i följd härav mer och mer att själv avlöna sitt prästerskap och kostnaderna härför läggas allt mera på andra församlingar. Detta innebär en eftergift i den vedertagna grundsatsen, att avgifter från ett pastorat icke skola användas till avlönande av prästerskap i ett annat pastorat. Mot anordningen talar även, att den innebär en skatteutjämning vid sidan av den kommunala skatteutjämningen, vilken sistnämnda även omfattar församlingsavgifterna för prästlöneändamål, och stundom kommer i strid med syftet för densamma.

Mot rörlig kyrkoavgift i förening med fast maximum för församlingsavgifterna kan anföras, bland annat, att det innebär nackdelar för kyrkofonden och därtill anknutna intressen, att en av fondens inkomster göres beroende av årliga beslut.

En anordning med rörligt maximum och rörlig kyrkoavgift torde förutsätta, att inkomst- och utgiftsstaten för kyrkofonden uppdelas i två särskilda stater. *Den ena staten* skulle avse det församlingsmässiga prästlöneväsendet och hit skulle alltså föras utgifterna för kyrkofondens tillskott till avlöningarna till prästerskapet i församlingarna samt de inkomster, som äro avsedda för sådant ändamål, nämligen tiondeersättningen m. m. *Den andra staten* skulle avse pastoratens gemensamma uppgifter och dit skulle alltså föras utgifterna för prästerskapets pensionering, prostarvoden, stiftsadjunkter m. m. samt de inkomster, som äro avsedda för sådana ändamål, främst den allmänna kyrkoavgiften. Genom anordningen med två stater blir alltså kyrkofondens inkomster och utgifter uppdelade efter sina ändamål.

Inom envar av dessa stater bör jämvikt mellan inkomster och utgifter eftersträvas. Jämvikt åstadkommes inom den ena staten genom förändringar i maximum för församlingsavgifterna samt inom den andra genom förändringar i det belopp, som uttages genom kyrkoavgift.

Om anordningen med rörligt maximum och rörlig kyrkoavgift utformas på nu angivet sätt, drabbas anordningen icke av anmärkningen, att avgifter från en församling användas för avlönande av prästerskap i annan församling, eller av den andra här ovan vid behandling av den första utvägen framställda anmärkningen. Kvar står dock den nackdelen, att en av kyrkofondens inkomster bestämmes genom årliga beslut.

Väljer man den sist föreslagna anordningen, komma, enligt vad nedan intagna finansplaner utvisa, de av utredningsmännen föreslagna reformerna att medföra ett finansiellt utgångsläge dels av ett till 40 öre för skattekrona (4 öre för fyrk) sänkt maximum för församlingsavgifterna, dels ock av en till 7 öre för skattekrona (0.7 öre för fyrk) avvägd allmän kyrkoavgift.

Utredningsmännen, som sålunda antytt några möjligheter att upprätthålla jämvikt mellan kyrkofondens inkomster och utgifter, anse sig emellertid icke böra i detta sammanhang förorda någon särskild av dem.

Överskott å lokala avlöningstillgångar.

I det föregående har förutsatts, att pastoratens årliga överskott å de lokala avlöningstillgångarna även efter den föreslagna reformen skola ingå till kyrkofonden. Såsom av anförda siffror framgår, äro överskotten icke av någon större betydelse för kyrkofondens betalningsförmåga. Enligt en överslagsberäkning, vilken emellertid delvis grundar sig på föråldrat primärmaterial, komma överskott att finnas i följande pastorat:

Stift	Pastorat	Överskott kr.	Summa	Stift	Pastorat	Överskott kr.	Summa
Uppsala	Ockelbo . . .	14 915		*Lunds*	Stora Herrestad	162	
	Skog	1 121			Gårdstånga . .	1 902	
	Ljusdal . . .	17 058			Löderup . . .	4 574	
	Bergsjö . . .	2 752	35 846		Ingelstorp . .	4 634	11 272
				Göteborgs		—	—
Linköpings	Törnsfall . .	120		*Karlstads*	Stora Kil . .	1 041	
	Hjorted . . .	870	990		Ekshärad . .	32 710	
Skara		—	—		Norra Råda .	77 510	
					Sunne	4 750	
Strängnäs	Näshulta . .	1 327			Fryksände . .	14 285	130 296
	Svennevad . .	3 663	4 990	*Härnösands*	Ramsele . . .	42 514	
Västerås	Ramnäs . . .	215			Helgum . . .	7 479	
	Söderbärke .	12 503			Sidensjö . . .	110	
	Garpenberg .	237	12 955		Stöde	4 908	
					Haverö . . .	6 711	
Växjö	Hovmantorp .	26 332			Alanäs	25 435	
	Hemmesjö . .	630			Revsund . . .	13 524	
	Hälleberga . .	2 708			Hällesjö . . .	2 790	
	Nottebäck . .	1 477			Rätan	11 875	
	Ekeberga . .	4 408			Ytterhogdal .	3 070	118 416
	Villstad . . .	220		*Luleå*		—	—
	Åsenhöga . .	3 854	39 629	*Visby*		—	—
					Summa		354 394

Olika meningar hava gjort sig gällande i frågan, huruvida ett pastorat, där — sedan prästlönerna täckts — överskott uppkommer, bör få behålla överskottet och använda detsamma till andra kyrkliga ändamål inom pastoratet eller, liksom nu, avlämna överskottet.

Från något håll har yrkats, att pastoratet borde få behålla hela överskottet, från annat håll, att pastoratet borde få behålla någon del av överskottet.

Redan vid 1910 års riksdag gjorde sig Olof Jonsson i Hof och J. Ericsson i Vallsta till talesmän för sistnämnda tanke (motionerna nr 71 i första kammaren och nr 256 i andra kammaren) men vunno icke gehör för sina förslag

(se särskilda utskottets utlåtande nr 1 s. 71). Vid 1929 års riksdag framfördes i motioner nr 279 och 280 i andra kammaren samma tanke. I en särskild motion nr 38 i andra kammaren väcktes förslag, att Ore församling skulle berättigas använda till kyrkofonden influten avkastning från sitt boställe till reparation av sin kyrka. I detta ärende gav kammarkollegiet i utlåtande den 18 september 1929 (B IV nr 138) sin anslutning till tanken, ehuru kollegiet ansåg dess förverkligande förutsätta lagändring.

Det står givetvis bättre i överensstämmelse med pastoratets rättsliga ställning till prästlönejorden att pastoratet får behålla överskottet. Särskilt gäller detta beträffande boställen, som donerats till församling eller anskaffats av densamma. Utredningsmännen finna det därför naturligt, att pastorat, som har överskott å sina lokala avlöningstillgångar, berättigas att ur överskottet täcka sin allmänna kyrkoavgift, och beträffande resten av överskottet hava utredningsmännen funnit sig böra föreslå, att pastoratet resp. församlingen berättigas att använda densamma åtminstone till täckande av större kostnad för uppförande av prästgård, byggande eller reparation av kyrka eller annan lokal för kyrklig verksamhet, anläggande av begravningsplats och anskaffande av inventarier för kyrkligt bruk m. m.

Den av förslaget föranledda minskningen i kyrkofondens inkomster torde böra kompenseras genom höjning av den allmänna kyrkoavgiften.

Organisatoriska frågor.

Utbetalningen av tillskotten till pastoraten bör anförtros åt domkapitlen. De nuvarande tablåerna och den därpå grundade avräkningen bliva överflödiga. Uträkningen av tillskotten kan ske på enklare sätt. Av de uppgifter, som erfordras härför, kan antalet skattekronor utläsas ur taxeringslängderna, och prästlöneutgifterna äro kända.

Boställsavkastningen är visserligen icke känd för domkapitlen, men någon större svårighet att härutinnan finna en lämplig utväg föreligger ej. Olika anordningar kunna tänkas. Närmast ligger till hands att tänka på någon form av självdeklaration eller att pastoraten årligen skulle uppgiva avkastningen av sina boställen. En sådan anordning lider dock av betänkliga svagheter, särskilt vad angår skogsavkastningen, vilken icke inflyter med ens ungefärligen lika belopp årligen, och pastorat, vilka åtnjuta tillskott ur kyrkofonden — och endast för sådana erfordras ju den nu ifrågavarande beräkningen — skulle måhända förlora intresset för att uttaga största möjliga avkastning ur boställena. Vart bristen på sådant intresse kan leda, har tydligt visat sig under den nuvarande ordningen. Det har sålunda förekommit att pastorat i fråga angående försäljning av dess boställe eller del därav visat sådan månhet om köparens väl, att det förordat nedsättning i den av honom erbjudna köpeskillingen. Det är uppenbart, att en sådan nedsättning skulle kunnat föranleda ökning av pastoratets tillskott från kyrkofonden. Det är på grund härav och med hänsyn till erfarenheter från liknande fall nödvändigt tillse, att en minskning i boställsavkastningen, orsakad av åtgärd från pastoratets sida, icke medför en motsvarande ökning i pastoratets tillskott från

kyrkofonden. Utredningsmännen anse det därför vara av vikt, att tillskotten från kyrkofonden icke äro beroende av den större eller mindre omsorg, varmed pastoraten förvalta sina boställen. En annan utväg måste därför väljas, och lämpligast synes vara, att man beräknar ett *normalvärde* å boställenas nettoavkastning.

Utredningsmännen erinra därom, att en sådan anordning tidigare tillämpats i analoga fall. Sålunda gällde enligt 1862 års förordning, att vid bestämmande av prästmans lön boställenas normalavkastning skulle tagas i beräkning. Om boställena gåvo högre avkastning än beräknats, tillkom vinsten innehavaren; blev avkastningen lägre, drabbade förlusten likaledes innehavaren. Samma anordning bibehölls i prästlöneregleringskommitténs förslag. Den tillämpas även fortfarande, nämligen beträffande landsfiskals- och lektorsboställen.

Beträffande grunderna för beräkningen av *skogsavkastningens normalvärde,* erinras, att enligt utredningsmännens förslag pastoraten skola vara underkastade utsyningstvång. Skogsavkastningens normalvärde kan lämpligen bestämmas i sammanhang med utsyningen. Detta kan ske på följande sätt. Vid varje utsyning beräknar vederbörande förrättningsman värdet av det utsynade på rot. Från detta värde drages dels det belopp, vartill husbehovsrättigheterna uppskattas, dels ock pastoratets kostnader för utsyningen och skogens skötsel under den period, utsyningen avser. Sker utsyning för en period av flera år, fördelas nettovärdet på de särskilda åren. Härigenom får man en årlig genomsnittsavkastning, ett normalvärde. Endast detta normalvärde, men icke vad pastoratet genom sparsamhet med husbehovsvirke, tillgodogörande av avfall och omtänksamhet vid försäljning kan tillgodogöra sig därutöver, skall tagas i beräkning vid bestämmandet av tillskottet.

Normalvärdet å boställenas jordbruksavkastning bör lämpligast fastställas av boställsnämnden genom uppskattning att gälla för viss tid, exempelvis 25 à 30 år.

Till grund för uppskattningen bör läggas värdet av den avkastning, som kan erhållas genom förvaltning av bostället — vederbörligen bebyggt — på mest ekonomiska sätt. Härvid har man att taga hänsyn till de inkomster, som kunna erhållas genom tomtupplåtelser och ett normalt utnyttjande av boställets tillgångar, grustäkter, stenbrott o. d.

Å andra sidan bör hänsyn tagas till erforderliga underhålls- och nybyggnadskostnader, vilka böra avdragas, de sistnämnda, jämte ränta, fördelade å lämpligt antal år.

Vid uppskattningen bör hänsyn icke tagas till förbättring i boställsavkastningen, som kan ske genom vattenavledning, större täckdikning, skiften, ägoutbyten och andra kapitalkrävande företag. Vinsten av förbättringen bör tillfalla pastoratet. Härav följer, att pastoratet icke heller bör erhålla ersättning för kostnaderna för förbättringen. Dessa kostnader skola således icke tagas i beräkning vid bestämmandet av kyrkofondens tillskott till pastoratet.

Har ett pastorat å sitt boställe utfört förbättringar av angivet slag, uppstår fråga, i vad mån vid näst följande uppskattning av normalvärdet av boställets jordbruksavkastning hänsyn skall tagas till boställets förbättrade skick. Det är sannolikt, att, därest förbättringen toges i beräkning vid nästa uppskattning, pastoratets benägenhet att vidtaga förbättringar skulle bliva mindre och mot slutet av den första uppskattningsperioden måhända helt upphöra. För att undvika sådant föreslå utredningsmännen, att man, då ny uppskattning av normalvärdet skall ske, lämnar förbättringen ur räkningen, intill dess kostnaderna för densamma till fullo avskrivits. Detta innebär, att pastoratet skulle med avseende å förbättringen få åtnjuta frihetsår.

Frihetsårens antal bör bestämmas av boställsnämnden efter omständigheterna i de särskilda fallen, och möjlighet bör beredas pastoraten att få frihetsårens antal bestämt redan före ett företags igångsättande, detta för att med större säkerhet kunna beräkna företagets räntabilitet.

Uppgift å avkastningen från avlöningsfonder, som förvaltas av pastoraten, kan, då det gäller att bestämma kyrkofondens tillskott till pastoraten, inhämtas ur den liggare över fonderna, som av utredningsmännen föreslagits skola finnas hos domkapitlen.

Finansplan för kyrkofonden.

Utredningsmännen anse sig böra här meddela en finansplan, utvisande kyrkofondens inkomster och utgifter under förutsättning, att vad utredningsmännen föreslagit blir genomfört samt att maximum för församlingsavgifterna bestämmes till 55 öre för skattekrona (5.5 öre för fyrk).

Kyrkofondens inkomster.

Ersättning för prästerskapets tionde	4 628 000:—
Ersättning för anslag i krono- och kyrkotionde m. m.	305 000:—
Avkastning från de till kyrkofonden indragna boställena	350 000:—
Ränte- och annan vinst å kyrkofondens tillgångar	2 237 000:—
Allmän kyrkoavgift å 4.3 öre för skattekrona	2 150 000:—
Diverse	24 000:—
Summa	9 694 000:—

Kyrkofondens utgifter.

Tillskott till pastoraten	5 913 000:—
Ålderstillägg till komministrar	270 000:—
Prostarvoden m. m.	124 000:—
Adjunktsarvoden	525 000:—
Resersättning till e. o. präster samt till prästmän, som tjänstgöra i mer än ett pastorat	45 000:—
Emeritilöner	2 162 000:—
Anslag till prästmän för särskild tjänstgöring	115 000:—
Arvoden åt boställsnämndernas ordförande	60 000:—
Stiftsjägmästarna och dem underställd personal	320 000:—
Semesterersättningar	100 000:—
Bidrag åt pastorat till anställande av skrivbiträden	60 000:—
Summa	9 694 000:—

Därest förslaget om uppdelning av kyrkofondens inkomster och utgifter å två stater godtages, skulle utgångsläget bliva följande.

Stat för det församlingsmässiga prästlöneväsendet.

Inkomster.

Ersättning för prästerskapets tionde	4 628 000:—
Avkastning från de till kyrkofonden indragna boställena	350 000:—
Ränta och annan vinst å kyrkofondens tillgångar	2 237 000:—
Diverse	24 000:—
Summa	7 239 000:—

Utgifter.

Tillskott till pastoraten (maximum för församlingsavgifterna bestämt till 40 öre för skattekrona = 4 öre för fyrk)	7 239 000:—
Summa	7 239 000:—

Stat för pastoratens gemensamma uppgifter.

Inkomster.

Ersättning för anslag i krono- och kyrkotionde m. m.	305 000:—
Allmän kyrkoavgift å 7 öre för skattekrona (0.7 öre för fyrk)	3 476 000:—
Summa	3 781 000:—

Utgifter.

Ålderstillägg till komministrar	270 000:—
Prostarvoden m. m.	124 000:—
Adjunktsarvoden	525 000:—
Resersättning till e. o. präster samt till prästmän, som tjänstgöra i mer än ett pastorat	45 000:—
Emeritilöner	2 162 000:—
Anslag till prästmän för särskild tjänstgöring	115 000:—
Arvoden åt boställsnämndernas ordförande	60 000:—
Stiftsjägmästarna och dem underställd personal	320 000:—
Semesterersättningar	100 000:—
Bidrag åt pastorat till anställande av skrivbiträden	60 000:—
Summa	3 781 000:—

Sammanfattning.

1.

Av den historiska utredningen framgår, att det övervägande flertalet av prästboställena donerats av enskilda eller anskaffats av församlingarna. Endast ett mindre antal boställen, oftast smärre, har anslagits av kronan.

2.

Boställena äro avsedda att bereda prästerskapet bostad och lön.

Ett mindre antal boställen har indragits till kyrkofonden. Övriga äro rättsligen bundna vid bestämda pastorat. Pastoraten äro dock för närvarande under viss förutsättning skyldiga att avstå avkastningen eller del därav till kyrkofonden.

3.

Förvaltningen av boställena tillkommer enligt gällande bestämmelser icke pastoraten utan handhaves av ett flertal myndigheter, nämligen ecklesiastik boställsnämnd, domkapitel, länsstyrelse, domänstyrelsen och kammarkollegiet.

Enligt utredningsmännens förslag lägges förvaltningen av de till pastoraten bundna boställena, såväl jordbruksförvaltningen som skogsförvaltningen, till pastoraten och deras förvaltningsorgan, kyrkoråden.

För skogsförvaltningen tillhandahålles pastoraten erforderlig fackkunskap genom stiftsjägmästare.

Kontroll över att boställena vidmakthållas för sitt ändamål utövas av boställsnämnderna, stiftsjägmästarna och i sista hand domkapitlen.

4.

Förvaltningen av de till kyrkofonden indragna boställena föreslås nu att handhavas av domkapitlen närmast genom stiftsjägmästarna.

5.

Kostnaden för den nuvarande förvaltningsorganisationen kan beräknas till 1.10 million kronor, kostnaden för den av 1927 års sakkunniga föreslagna organisationen till 1.58 million kronor och kostnaden för den av utredningsmännen föreslagna organisationen till 0.48 million kronor.

6.

Prästlönejorden bör icke av enbart räntabilitetsskäl förvandlas till penningar. Kyrkans verksamhet tillgodoses bäst, om prästlönetillgångarna, såsom hittills, utgöras av fast egendom.

Prästlönejorden kan icke utan uppgivande av vedertagna lagstiftningsgrundsatser tvångsvis tagas i anspråk för främmande ändamål vare sig i större omfattning än enskild jord eller annorledes än mot fullt vederlag.

7.

Friköp av lägenheter å ecklesiastik jord bör fortfarande kunna ske i samma utsträckning som hittills.

Friköpen böra ske med tillämpning av ensittarlagen.

8.

Pastoraten hava hittills fått tillgodogöra sig avkastningen av sina boställen m. m., först sedan till prästlön uttaxerats 30 öre för skattekrona (3 öre för fyrk).

Det föreslås nu, att boställsavkastningen lägges i botten, och alltså denna avkastning i första hand tages till prästlön.

9.

För pastoratens gemensamma uppgifter, såsom prästerskapets pensionering, stiftsjägmästarnas avlönande, stiftsadjunkter m. m. föreslås en viss lägre, allmän kyrkoavgift att utgå efter skattekrona.

10.

Pastoraten böra berättigas, att för andra kyrkliga ändamål inom pastoraten använda uppkommande överskott å sina lokala avlöningstillgångar.

11.

Särskild anordning bör vidtagas för åstadkommande av jämvikt mellan kyrkofondens inkomster och utgifter. Detta kan uppnås genom en viss rörlighet antingen hos församlingsavgifternas maximum eller hos den allmänna kyrkoavgiften eller hos bådadera. I sistnämnda fall komma, enligt vad ett överslag givit vid handen, de av utredningsmännen föreslagna reformerna att medföra ett utgångsläge dels av ett till 40 öre för skattekrona (4 öre för fyrk) sänkt maximum för församlingsavgifterna, dels ock av en till 7 öre för skattekrona (0.7 öre för fyrk) avvägd allmän kyrkoavgift.

Redogörelse för frågan om församlingarnas rätt till sina boställens avkastning från 1800-talets mitt till 1910 års reform.

1862 års förordning.

Frågan om en ny reglering av prästerskapets avlöning väcktes åtskilliga gånger under förra hälften av 1800-talet vid riksdagarna utan att dock något egentligt resultat vanns. Visserligen avläts en skrivelse i ämnet till Kungl. Maj:t av 1847—48 års riksdag, men denna ledde ej till lagstiftning.

Vid 1856—58 års riksdag väcktes ett flertal motioner i frågan. Syftet med flertalet av dessa var att erhålla en jämnare fördelning mellan de särskilda prästerliga befattningshavarna av de medel, boställsavkastning, tionde o. s. v., som funnos tillgängliga till prästlönernas bestridande. Utjämningen åsyftade i främsta rummet förhållandet mellan kyrkoherdar och komministrar men även i viss mån förhållandet mellan kyrkoherdarna inbördes. Någon tanke på att direkt överföra prästlönemedel från ett pastorat till ett annat synes därvid icke hava förekommit. Man föreställde sig i stället, att utjämningen skulle kunna vinnas genom en omreglering av pastoraten genom delning, sammanslagning eller överförande av områden från större pastorat till mindre. Även framkastades tanken på att staten skulle övertaga prästlönernas gäldande och boställen och tionde i stället indragas till statsverket. *1856—58 års riksdag.*

Motionerna remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, vilket i ämnet avgav utlåtande (nr 93). Utskottet undvek emellertid att taga position till frågan om utjämning pastoraten emellan och uttalade i denna fråga allenast, att prästerskapets inkomster borde fördelas emellan det ordinarie prästerskapet sålunda, att varje tjänstgörande ordinarie prästman finge anständig bärgning. Av reservationer vid utskottsutlåtandet synes dock framgå, att inom utskottsmajoriteten sympati funnits för prästlöneväsendets centralisering stiftsvis eller för hela riket.

Reservanterna opponerade häremot. Ur deras uttalanden må anföras följande.

Kontraktsprosten, sedermera biskopen LANDGREN:

»Utskottet har förbisett både rättvisans fordran och själva huvudsyftemålet med reformen, som ju ej kan vara prästerskapets löneförmåner, utan församlingens sannskyldiga gagn.

— —

Emedan så väl prästboställen som pastoralier ursprungligen måste anses för varje församlings tillhörighet in corpore och icke för statens egendom, så synes svårligen, mot de enskilda församlingarnas bestridande, någon sammanslagning böra äga rum av prästlönerna, vilka utan tvivel i varje församling kunna av kyrkvärdarna, mot uppbördsprocent, indrivas och levereras åt prästen i persedlar eller kontanter. Till följe härav anser jag nödigt, att utskottet måtte ännu en gång få taga detta viktiga ärende under överläggning.»

Doktor NORLANDER:

»Beslutet förorsakar en kränkning av prästerskapets privilegier, som innebära, att varje församlings prästerskap skall bibehållas vid de förmåner, det åtnjuter.

Beslutet medför ett orättmätigt dragande av tionden från den ena församlingen till den andra. De små socknarna skola fröjdas över att få sina nu svagt lönade präster nöjaktigt underhållna på de stora församlingarnas bekostnad. Dessa senare åter skola lika rättmätigt klaga över åtgärden.»

Utskottets uttalande i ämnet gjordes emellertid av ständerna till deras eget och intogs i riksdagens skrivelse nr 88, varigenom utredning i prästlönefrågan begärdes.

1859—60 års riksdag.

Innan Kungl. Maj:t tillsatte en kommitté för den äskade utredningens verkställande, fann Kungl. Maj:t emellertid nödigt att vinna riksdagens bifall till vissa allmänna grundsatser för frågans lösning. Förslag i detta avseende förelades sålunda 1859—60 års riksdag i proposition nr 46. Vid propositionen fanns fogat utdrag av statsrådsprotokollet, innehållande ecklesiastikministern greve HENNING HAMILTONS föredragning av ärendet. I denna anför greve Hamilton om den av ständerna förordade grundsatsen, att prästerskapets inkomster skulle fördelas sålunda, att varje tjänstgörande ordinarie prästman finge anständig bärgning, bland annat, följande:

»Mot denna punkt synes intet vara att i huvudsaken anmärka, endast därvid uttryckligen tillägges, att, så vida frågan rörer inkomster av församlingen, fördelningen skall ske inom varje pastorat mellan dess prästerskap. Kungl. förordningarna den 8 februari 1681 och 16 oktober 1723, den förra i allmänhet tillämplig för övriga delar av riket, och den senare särskilt för Skåne, giva tydligen vid handen, att prästerskapets rätt till tionde endast sträcker sig till sådan av deras egna 'åhörare' eller de 'som bondehemman bruka i socknen'. Varken billighet eller gällande författningar giva däremot anledning, att tionde eller annan avgift från hemman uti ett pastorat skulle kunna användas till avlöning av prästerskapet inom ett annat, och skulle en reglering i sådan syftning utan tvivel väcka allmän ovilja och allt det motstånd, som lagligen kunde göras. Visserligen finnes det ingenstädes bestämt uttalat, att en sådan inkomsternas förflyttning ingått i rikets ständers avsikt, men då åtskilliga förslag i sådan syftning blevo vid sistlidne riksdag väckta, och allmänna besvärs- och ekonomiutskottets betänkande i ämnet, varmed rikets ständers underdåniga skrivelse i denna del ordagrant överensstämmer, framkallat reservationer särskilt mot ett av utskottets förslag följande, 'orättmätigt dragande av tionden från den ena församlingen till den andra', varigenom antingen en allmän uppskattning av alla rikets pastorater

skulle bliva nödvändig, eller ock de församlingar, som hittills allt för lågt avlönat sitt prästerskap, i all framtid skulle gynnas på andra församlingars bekostnad; hinder läggas i vägen för större pastoraters delning, vilken, sedan tionden vore på förhand disponerad till andra socknars prästerskap, ej kunde äga rum förr än rikets ständer blivit däröver hörde och meddelat nödigt löneanslag o. s. v., lärer det vara nödvändigt, att genom fullständigare uttryck förekomma all tvetydighet.

Ett annat förhållande äger däremot naturligtvis rum med behaglig tids förläningsspannmål och andra anslag, som tid efter annan blivit vissa församlingar såsom bidrag för prästerskapets avlöning tilldelade, och vilka, när behovet upphör, visserligen kunna indragas eller till andra församlingar överflyttas.»

I de av Kungl. Maj:t föreslagna grunderna för löneregleringen heter det i anslutning härtill i punkt 1:

»Prästerskapets inkomster fördelas sålunda, att varje tjänstgörande prästman erhåller en efter tjänstegrad och ämbetsåligganden lämpad, anständig bärgning. Avgifter, som av en församling utgå, eller inkomster, som till följd av bidrag från densamma tillfalla dess prästerskap, må ej till avlönande av annan församlings präst användas, men väl sådana medel, som grunda sig på statsanslag eller arrenden av kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen, i händelse av befogenhet från en till annan församling överflyttas eller alldeles indragas, det senare dock endast i de fall, då de icke äro prästerskapet för all framtid tillförsäkrade.»

I grundernas tionde punkt säges vidare om de nämnder, som skulle verkställa löneregleringarna:

»Nämnden äger ock att till Kungl. Maj:t göra underdånig framställning angående överflödiga komministraturers indragning, ävensom anmälan, då för prästerskapets avlöning icke vidare behövliga statsmedel finnas en församling tilldelade, eller församling för sitt prästerskaps anständiga bärgning av sådant understöd är i behov, då Kungl. Maj:t, efter vederbörande Kungl. Maj:ts befallningshavandes och domkapitels hörande, vill om medlens indragning eller överflyttande från en församling till annan eller beviljande av nytt anslag i nåder besluta.»

Propositionen remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, som avgav betänkande (nr 61), vari utskottet hemställde om godkännande av ovan intagna punkter i propositionen. Reservation anmäldes av kyrkoherden Ternström, vilken bland annat anförde:

»Särskilt måste jag anse den dispositionsrätt över hemman och lägenheter, vilka icke äro bostadsboställen, varom mom. 1 handlar, omöjligen kunna inom de s. k. erövrade provinserna komma i fråga, så länge gällande kraft ännu tillerkännes 9 § av Malmö recess den 18 sept. 1662, varigenom bestämmes, att 'Prästerna skola njuta de beneficia och underhåll, som de för deras kall och ämbeten härtill åtnjutit hava, bestående uti deras *prästgårdar, stommar*', eller som det med åberopande av samma recess i Präst. priv. den 16 okt. 1723 § 4 heter '*prästgårdar, mensalrättigheter* och *annexer* med all frukt, städsmål, äckor och arbete därav'; ett stadgande, vari enligt kungl. res. den 16 jan. 1728 § 33

'ingen förändring kan tillåtas', varför jag även gör mig förvissad, att det är huvudsakligen avsett, genom slutorden i bemälde 1:sta mom., samt högeligen betvivlar att även stiftets representanter kunna vara berättigade däri 'tillåta ändring'.»

Punkterna godkändes av riksdagen, därvid prästeståndet dock till sitt beslut fogade det förklarande, att godkännandet skett med villkor, att om en på de godkända grunderna byggd författning komme att utfärdas, densamma icke skulle anses innebära någon rubbning av det hägn, som genom prästerskapets privilegier och 114 § regeringsformen blivit svenska kyrkan med avseende på de till dess prästerskap anslagna och då utgående löneförmåner tillförsäkrat.

Ehuru riksdagen sålunda icke företog någon ändring i Kungl. Maj:ts förslag i nu förevarande detalj, så förekom dock en del meningsyttringar i frågan inom ständerna. Av dessa må här anföras följande.

Under debatten i prästeståndet yttrade kyrkoherden TERNSTRÖM:

»Prästrättigheterna måste betraktas såsom privategendom, men av ett besynnerligt slag, såsom ett slags arv, donation eller fideikommiss, som innehaves, brukas och nyttjas på tid, på livstid och under nådår eller till dess avträde sker. De äro så enskilt biskops, pastors eller prästlägenhets innehavares tillhörighet, att ingen annan kan varken därav tillägna sig ett öre eller föreskriva, huru han skall förvalta och använda dem. Han har dem för att han skall förvalta ämbetet, upprätthålla gudstjänsten, utöva själavården och vaka över församlingsordningen. De äro honom i detta ändamål anslagna just för ämbetets skull. Äganderätten grundar sig på förutnämnda prästerskapets privilegier, omgärdade av 114 § regeringsformen, Malmö recess samt andra mera allmänna eller lokala konventioner. Är det nu så, då följer därav, att varje försök till förändring, det må utgå från vem som helst och avse inkomsternas förstorande eller förminskning eller ställande på annan fot eller fördelande, är ingrepp i äganderätten. Jag vågar hysa den djärva meningen, att icke en gång prästeståndets här delibererande medlemmar äga att annorlunda än för deras del, det är vad deras eget väl eller ve beträffar, gå in på den föreslagna förändringen. De hava ingen moralisk eller juridisk rätt att disponera över en framtid, som icke är deras, ej eller över sina kommittenters och ännu mindre över sina efterkommandes löneförmåner. De hava icke en gång rätt att taga på sig det moraliska ansvaret för att hava bortskänkt, vad som icke är deras, utan för en kort tid, vad de en gång måste oavkortat lämna efter sig åt andra. De äga icke annat än i grundlaglig ordning behandla en grundlagsfråga, sådan denna onekligen är. De äga icke att medverka till en upplösning av det bestående för en tid av 50 eller 100 eller 200 år, — ty tidsbestämmelsen betyder här i själva verket ingenting, då en grundsats är i fråga. Videant Consules, ne quid detrimenti capiat respublica! Och lika litet äga statsmakterna, var för sig eller kollektive, att i annan än i sagda ordning förfoga om en så lagstadgad avlöning som prästerskapets. Dess äganderätt till sina inkomster, om de äro små eller stora, har samma och, om möjligt, ännu större helgd än all annan. Den saken är klar; och därför är det även klart, att, då grunderna för det kungl. lagförslaget äro ställda på en annan basis, jag varken vill eller vågar ikläda mig ansvaret för att med min röst hava medverkat till deras antagande. Jag hyser för mycken aktning för besvuren grundlag och be-

stående privilegier för att tillåta mig rubba eller kränka äganderätten, som är i dem tagen i så säkert beskydd.»

— — — —

Prosten SCHRAM yttrade:

»Jag yrkar och tillstyrker ett tillägg närmast före §:ns slutord, varigenom tydligare bleve bestämt, att överflyttning må medgivas från en till annan församling endast och allenast av sådana kronohemman och lägenheters arrenden, vilka icke äro prästerskapet 'i vissa församlingar' för all framtid tillförsäkrade. De till sådan överflyttning däremot nu av högv. ståndet icke medgivna hemman och lägenheter, vilka således även härefter skola oförkränkt tillyda de prästerliga ämbeten och tjänster de nu tillhöra, må hava tillkommit huru som helst genom donationer och förläningar eller innehavas på grund av urminnes hävd, om vilkas bibehållande dessutom privilegierna tillförsäkra så väl varje församling själv som dess prästerskap. Denna 1:sta § skulle således efter dessa högst väsentliga nu yrkade förändringar däruti bliva av följande lydelse:

'Presterskapets inkomster fördelas sålunda, att hvarje tjenstgörande prestman erhåller en, efter tjenstegrad och embets-åligganden lämpad, anständig bergning. Afgifter, som af en församling utgå, eller inkomster, som till följd af bidrag från densamma tillfalla dess presterskap, må ej till aflönande af annan församlings prest användas, men väl må sådana medel, som grunda sig på stats-anslag eller arrenden af krono-hemman och lägenheter, som icke äro bostads-boställen, i händelse af befogenhet, från en till en annan församling öfverflyttas, dock endast i de fall, då de icke äro presterskapet i vissa församlingar för all framtid tillförsäkrade'.»

Doktor BJÖRKMAN anförde:

»Att syftemålet med det föreliggande förslaget är gott och en reglering nödvändig, lärer väl ej kunna nekas, men såsom 1:sta punkten är formulerad, synes den mig kunna hava stora orättvisor till följd samt leda till befrämjande av vådliga kommunistiska läror, ty den genomgås av grundprincipen, att taga den enes gods för att fylla den andres behov. Av denna anledning skulle jag önska, att ordalagen närmare bestämdes än vad förhållandet är i Kungl. Maj:ts proposition. Isynnerhet har jag fästat mig vid orden 'statsanslag eller arrenden af kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen'. Med 'statsanslag' måste här menas det ständiga vederlaget, ty, såsom vi veta, är behaglig tids förläningsspannmålen på de flesta ställen indragen. Uttrycket 'kronohemman' innefattar väl åter stom-, annex- och mensalhemman. För att undanröja all ovisshet böra emellertid dessa ord närmare bestämmas.

Vad angår det så kallade ständiga vederlaget, så härleder det sig från Gustaf I:s tid och finnes i 1557, 1558, 1559 och 1560 års räkenskaper uppfört såsom ersättning till kyrkor och prästebord för mistat landgille, det är indragna kyrkogods eller landboräntor, och har sin benämning därav, att prästerskapet alltid varit försäkrat att få det samma orubbat besitta. Det så kallade behaglig tids vederlaget gavs i ersättning för gästning, mistade gruvdelar, prästbolens ringhet m. m.

Ända från de nämnda Gustaf I:s sista regeringsår hava konungarne städse förklarat de ständiga vederlagen för orubbliga och, till och med sedan rikets ständer 1809—1810 anhållit om en allmän undersökning av prästerskapets vederlag, föreskrevs, att den spannmål, som av prästerskapet innehades såsom ersättning för indragna hemman, landgillen, stomhemman eller ägor av prästborden och andra till prästerskapets avlöning av ålder anslagna lägenheter, skulle anses såsom rätt vederlag och ej vara underkastad indragning. Av det

nu anförda kan ses, att förslagets första punkt verkligen kan tydas så, att den leder till befrämjande av kommunistiska principer. Inom ärkestiftet torde vederlaget uppgå till 1,200 à 1,300 tunnor. Om det är förslagets mening, att dessa inkomster skulle kunna överflyttas till vilket annat stift i riket som helst, bör det åtminstone i tydliga ord uttalas. Dock torde man med skäl kunna betvivla, att det överklagade missförhållandet emellan vederbörande prästerskaps lönevillkor skulle bliva avhjälpt genom ett dylikt arrangemang. Min mening står närmast den av prosten Schram uttalade, men jag ville gå mera rakt på saken. Därför tager jag mig friheten föreslå, att 1:sta punkten måtte erhålla följande lydelse: 'Presterskapets inkomster fördelas sålunda, att hvarje tjenstgörande prestman erhåller en efter tjenstegrad och embetsåligganden lämpad, anständig bergning. Alla lönebidrag och anslag, som i stöd af Kongl. Maj:ts Förordning 1681 och Presterskapets år 1723 stadfästade privilegier af församlingarna eller staten utgå till presterskapet i ett gäll, må ej till aflönande af ett annat gälls presterskap användas, utan blott emellan gällets presterskap behörigen fördelas; men alla andra statsanslag, som tillsvidare åt vissa församlingar äro till hjälp uti dess presterskaps aflöning anordnade, eller som i egenskap af räntor eller arrende-medel af kronan tillhörande, sedan 1723 till presterskapets löneunderstöd förlänade, hemman och lägenheter utgå, kunna, i händelse af befogenhet, till hvilken församling som helst, som deraf till presterskapets aflöning är i behof, öfverflyttas, eller till staten åter indragas'.»

1861 års kommitté-förslag.

Sedan grunderna för prästlöneregleringen blivit fastslagna, tillsattes den begärda kommittén, vilken den 6 december 1861 avgav sitt utlåtande. I detta heter det bland annat:

»Enär samma punkt vidare föreskriver, att 'afgifter, som af en församling utgå, eller inkomster, som till följd af bidrag från densamma tillfalla dess presterskap, ej må till aflönande af annan församlings prest användas', kan någon tvekan uppstå, i vad mån 'afgifter, som af en församling utgå' skilja sig från 'inkomster till följd af bidrag från densamma'. Kommitterade föreställa sig, att med förstnämnda 'afgifter' menas sådana som grunda sig på allmänna författningar om prästrättigheter och komministerslön, eller fastställda konventioner därom, men att med 'inkomster genom församlingarnes bidrag' torde förstås de inkomster, vilka tillfalla prästerskapet till följd till exempel därav, att församlingen inköpt eller anskaffat något hemman, lägenhet eller annan fördel till löneförbättring åt detsamma, samt att Kungl. Maj:t och rikets ständer åt dylika inkomster, ehuru de ej grunda sig på författningar eller konventioner, velat tillförsäkra lika mycken orubblighet inom församlingen till förmån för endast dess prästerskap, som åt de förra. Om denna kommitterades tydning är riktig, få kommitterade i underdånighet hemställa, huruvida icke en närmare förklaring, i överensstämmelse härmed, om beskaffenheten av 'inkomster genom bidrag från församlingen', må, till undvikande av missförstånd, i författningen inflyta. Därjämte, och enär sådana inkomster kunna härröra icke blott av bidrag från församlingen själv och kollektivt, utan ock från anslag och donationer av enskilda inom eller utom församlingen, vilket i synnerhet vid patronella pastorat ofta nog är händelsen, samt så beskaffade inkomster ingalunda böra vara underkastade större, utan snarare mindre rubbning än de förra, få kommitterade, till ledning för nämnderna, i underdånig-

het föreslå det tillägg eller förtydligande i denna föreskrift, att den även uttryckligen må förklaras omfatta enskildas till prästerskapet gjorda dispositioner och deras framtida fortfarande för de ändamål, vartill de varit avsedda, i överensstämmelse med de för varje fall därom utfärdade och gällande urkunder.

Till överflyttning från en till annan församling, i händelse av befogenhet, avser däremot denna punkt 'sådana medel, som grunda sig på statsanslag eller arrenden af kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen'. Kommitterade taga för givet, att med berörda 'statsanslag' icke menas till exempel den frihet från utgörande av hemmansränta, kronotionde och allmänna besvär, som på grund av författningar tillkommer de prästerskapet anslagna boställen samt övriga hemman och lägenheter, varav följden skulle bliva, att om någon innehavare därav ansåges förutan åtnjutande av dessa förmåner äga anständig bärgning, han kunde åläggas utgiva värdet därav till förbättring av prästerskapets lönevillkor i någon annan församling, varigenom en olikhet i beskattningen av ifrågavarande slags hemman och lägenheter skulle uppkomma, som säkerligen icke varit Kungl. Maj:ts eller rikets ständers avsikt att tillvägabringa; utan att därmed blott åsyftas de 'statsanslag' i kontanta penningar, hemmansräntor och huvudsakligen kronotionde, som blivit prästlägenheter beviljade, för det mesta i ersättning för de genom reduktion från dem indragna lantbohemman och räntor, och vilka anslag, de flesta under namn av 'ständigt vederlag', hittills varit, enligt prästerskapets privilegier, orubbligt fästade vid de prästerliga kall dit de från början förunnats, men nu skulle ställas på mera rörlig fot för att kunna indragas från dessa, om de därförutan ansåges vara med tillräckliga inkomster försedda, och tilldelas andra prästbeställningar, som därav kunde befinnas vara i större behov. Någon fullständig specifikation å de 'ständiga vederlagen' är väl för kommitterade icke tillgänglig, utan endast spridda meddelanden därom i de från prästerskapet i riket infordrade uppgifter på dess löneinkomster, som i Kungl. Maj:ts nådiga proposition och brev i förevarande ämne omförmäles, och varutur en systematisk översikt över vederlagen, upprättad i tabellarisk form, icke skulle kunna genom kommitterades försorg sammandragas utan alltför stor möda och tidsutdräkt, ingalunda motsvarande det ändamål, som därmed för närvarande kunde vinnas; men beloppet av vederlagsspannmålen är utan tvivel, för hela riket räknat, ganska betydligt, ehuru det för varje lägenhet, som därav är i åtnjutande, i allmänhet blott uppgår till ett mindre tunntal. För nämnderna i orterna blir det däremot av vikt att å dessa vederlag fästa ett betydligt avseende, enär de för övre Sverige utgöra den förnämsta tillgång till löneförbättring för prästerskapet; och i varje fall, då överflyttning därav från ett pastorat till ett annat kommer att, enligt 10:de punkten, föreslås, lärer Kungl. Maj:t icke underlåta att från vederbörande ämbetsverk infordra tillförlitlig underrättelse om anslagets beskaffenhet, användbarhet och belopp.

Utom förenämnda 'statsanslag', förutsättes här, såsom nämndes, till överflyttning även 'arrenden av kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen'. Däruti gör likväl 6:te punkten den viktiga inskränkning, att till utarrendering och frånskiljande från det ämbete, vartill jorden nu är anslagen, icke må avses annan jord än den, 'som icke utan olägenhet kan i förening med bostadsboställe brukas'. Detta slags hemman kallas i övre Sverige i allmänhet stommar, i Skåne och övriga från Danmark erövrade landskap annex- och mensalhemman. Sedan genom kungl. brevet den 23 september 1842 föreskrift blivit given angående utarrendering av dylika hemman i Bohus län, har först nyligen medelst kungl. förordningen den 12 november 1858 samma åtgärd blivit

förordnad för annex- och mensalhemmanen i Skåne, Halland och Blekinge, men angående utarrendering av stomhemman i det övriga riket har allmän föreskrift hittills saknats; vadan man ännu icke äger någon vidsträcktare erfarenhet om de tillgångar för löneregleringen, som härav kunna hämtas. Vid 6:te punkten få kommitterade vidare tillfälle att härom yttra sig, men få nu blott i förbigående erinra, att vad som av sådana arrenden kan komma att antingen åt en församlings prästerskap bibehållas, eller därifrån skiljas för att en annan församling tilldelas, i första hand måste bero på nämndens omdöme om vad som i ena och andra fallet till anständig bärgning erfordras.

Slutligen omtalas i denna punkt sådana 'statsanslag', som kunna från prästerskapet 'alldeles indragas', ty arrenden av kronohemman och lägenheter kunna hit icke hänföras, enär några sådana veterligen icke blivit åt prästerskapet på obestämd tid förlänade. Med dessa statsanslag kan i allmänhet blott förstås den åt kyrkoherdarna i vissa församlingar på behaglig tid beviljade kronotiondespannmål, som blivit dem, huvudsakligen för pastoratens ringhets skull, förlänad; och angående grunderna för denna kronotiondes bibehållande vid pastoraten eller indragning till statsverket äro föreskrifter, enligt rikets ständers beslut, senast utfärdade genom kungl. brevet den 9 november 1840, vilket alltså länder nämnderna, liksom övriga vederbörande, till underdånig efterrättelse. Kommitterade få, i anledning av 10:de punkten, tillfälle att härtill återkomma; dock torde den anmärkning här vara på sin plats, att ehuru av nyssnämnda nådiga brev nämnden lärer finna sig förhindrad att tillstyrka bibehållande av behaglig tids förläningsspannmål vid kyrkoherdebeställningar, vilkas behållna inkomster uppgå till 150 tunnor spannmål, denna summa dock icke synes behöva binda nämndens omdöme om anständig bärgning, utan nämnden, oberoende därav, och fastän förläningen till statsverket indrages, kunna föreslå inkomsternas förökande medelst andra tillgångar, till exempel av ständigt vederlag, om sådant anses erforderligt.»

— —

»Då nämnden hos Kungl. Maj:t i underdånighet anmäler, att statsmedel finnas en församling tilldelade, vilka för prästerskapets avlöning icke vidare erfordras, bör nämnden uttryckligen skilja emellan sådana statsmedel, vilka jämlikt förut utfärdade, ännu gällande författningar och föreskrifter skola, under vissa förhållanden, till statsverket indragas, och dem som kunna, till följd av Kungl. Maj:ts och rikets ständers nu vidtagna beslut, från en till annan församling överflyttas. Av förra slaget är huvudsakligen behaglig tids förläningsspannmålen; dock finnas även vissa kontanta statsanslag beviljade med villkor att indragas så snart församlingen hunnit den förkovran, att hon därförutan kan tillräckligt avlöna sitt prästerskap. I avseende på behaglig tids förläning gäller, på sätt kommitterade anfört, kungl. brevet den 9 november 1840; den måste indragas från de kyrkoherdebeställningar, varvid behållna inkomsten uppgår till 150 tunnor spannmål, och anslag därav kan visserligen andra dylika beviljas, men blott till fyllnad i 100 tunnors inkomst. Från dessa, av Kungl. Maj:t och rikets ständer föreskrivna grunder för disposition av berörda kronotiondespannmål, lärer någon avvikelse icke kunna äga rum, utan, om Kungl. Maj:t i och för ifrågavarande löneregulering skulle anse vidsträcktare dispositionsrätt därav, antingen i allmänhet eller för något särskilt fall, erforderlig, nådig proposition därom böra till rikets ständer avlåtas.

Vad åter angår dispositionen av sådana medel, som kunna till andra församlingar överflyttas, förnämligast ständig vederlagsspannmål samt arrenden av kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen; så hava några

andra gränser för denna överflyttning icke blivit, i avseende på beloppet, utstakade, än att medlen på ena stället skola vara för avlöningen överflödiga och på det andra därtill erfordras, allt under synpunkten av prästerskapets anständiga bärgning. Huruvida åter denna disposition må till orten vara inskränkt inom vissa trängre eller rymligare gränser, har utgjort föremål för överläggning emellan kommitterade; och då kommitterade härvid icke kunnat uppfatta de av Kungl. Maj:t och rikets ständer fastställda grunder för reglering av prästerskapets löner såsom innefattande någon bestämmelse, om de inkomster, vilka få överflyttas från ett pastorat till ett annat, skola vid samma stift eller län bibehållas, eller om dessa inkomster få användas över hela riket, där de bäst behövas, hava kommitterade vid sådant förhållande ansett sig åligga att yttra sig i denna fråga. Kommitterade tveka då så mycket mindre att tillstyrka, det ifrågavarande tillgångar må, där laga hinder icke möter, utan avseende på stift eller län, över hela riket användas, som en sådan frihet i användningen ej strider emot prästerskapets privilegier av den 16 oktober 1723, emedan dessa ingenstädes föranleda därtill, att prästerskapets löneförmåner äro vid visst stift eller län bundna. Men då 9 § i Malmö recess av den 18 september 1662 särskilt tillförsäkrar prästerskapet i Skåne, Halland och Blekinge, bland annat, att bibehållas vid sina annex-, stom- och mensalhemman, samt arrendeavgifter för dessa hemman följaktligen, efter kommitterades tanke, icke utan ett uttryckligt, i grundlagsenlig väg fattat beslut kunna från prästerskapet i nämnda landskap till annan del av Sverige överflyttas, hava kommitterade ansett sig å detta förhållande böra fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet.

Med en så vidsträckt användning av de prästerskapet tilldelade, nu rörligblivna statsanslag, kronohemman och lägenheter, att på sin höjd Skåne, Halland och Blekinge i detta hänseende komma att utgöra en särskild krets, kan nämndens åliggande, på sätt detta moment ock antyder, naturligtvis icke heller sträcka sig utöver en anmälan till Kungl. Maj:t, att sådana anslag m. m. antingen vid en församling äro överflödiga, eller ock församlingen i behov av statsunderstöd för prästerskapets bärgning, helst nämnden, som icke äger sträcka sin befattning utöver länet, saknar den översikt, som erfordras för att bedöma, varifrån ett såsom behövligt insett understöd må kunna erhållas, om det icke genom indragning från annan församling inom samma län finnes att tillgå, och nämndens omdöme om anständig bärgning icke bör göras beroende av tillgångarna därtill blott inom länet. Kungl. Maj:t, som erhåller alla nämndernas framställningar angående tillgångar och behov, och som däröver kan inhämta vidare underdåniga utlåtanden från sina befallningshavande, domkapitlen och kammarkollegium, är ensam i tillfälle att bedöma, när, varifrån och vart ett anslag av statsmedel, kronotionde eller arrende bör indragas eller förflyttas, samt i följd därav, om och i vad mån nya anslag må behöva av rikets ständer äskas. — Vidkommande den förändring i uppbörd och disposition, som härav föranledes, föreställa sig kommitterade, att kontanta anslag, då de icke till statsverket indragas och besparas, kunna med lätthet i statsräkenskaperna från en till annan lägenhet överflyttas samt enligt Kungl. Maj:ts och rikets statskontors föreskrift från lantränteriet till vederbörande anordnas och utbetalas; samt att hemmansräntor och kronotionde, ävensom arrendemedel för kronohemman och lägenheter, vilka tilldelas annan lägenhet än den, vartill de hittills varit anslagna, böra till statsverket indragas och motsvarande summa i penningar genom statskontorets försorg utanordnas åt anslagets nya innehavare från lantränteriet i det län, inom vilket han är tjänstgörande.»

Det av kommittén framlagda förslaget innehöll följande stadganden:

§ 1 mom. 2: »Avgifter, som av en församling till dess prästerskap utgöras, må ej till avlönande av annan församlings präst användas; icke heller inkomster, vilka tillfalla prästerskapet till följd av bidrag antingen av församlingen gemensamt, såsom då hemman och lägenheter eller andra fördelar blivit till löneförbättring för prästerskapet inköpta eller anskaffade, eller ock från enskilda personers för samma ändamål gjorda anslag och donationer.»

§ 1 mom. 3: »De medel åter, som grunda sig på statsanslag i kontanta penningar, kronotionde och hemmansräntor, eller på arrenden av kronohemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen, må, i den ordning här nedanföre stadgas, i händelse av befogenhet, från en till annan församling överflyttas eller alldeles indragas; det senare dock endast i de fall, då de icke äro prästerskapet för all framtid tillförsäkrade.»

§ 10 mom. 10: »Så vida för prästerskapets avlöning icke vidare behövliga statsmedel finnas en församling tilldelade, eller församling för sitt prästerskaps anständiga bärgning av sådant understöd är i behov, äger nämnden sådant hos Kungl. Maj:t i underdånighet anmäla; då Kungl. Maj:t, efter dess vederbörande befallningshavandes och domkapitels hörande, vill om medlens indragning eller överflyttande från en församling till annan eller beviljande av nytt anslag i nåder besluta.»

Såsom belysande för frågeställningen inom kommittén må ur en av ledamoten i kommittén kontraktsprosten Holmberg anförd reservation anföras följande:

»Då i slutet av 10:de punkten av Kungl. Maj:ts nådiga proposition omtalas 'medelst öfverflyttande från en församling till annan' utan någon närmare bestämning av omfånget för överflyttningen, yttrar kommittén med anledning härav, att 'den icke kunnat uppfatta de af Kungl. Maj:t och Rikets Ständer fastställda grunder såsom innefattande någon bestämmelse, om de inkomster, hvilka få öfverflyttas från ett pastorat till ett annat, skola vid samma stift eller län bibehållas, eller om dess inkomster få användas öfver hela riket, där de bäst behöfvas'. Kommittén har ej tvekat att omfatta den sistnämnda åsikten; men det är i denna punkt som jag bestämdast må skilja mig från kommittén. Jag har nämligen icke kunnat antaga, att både Kungl. Maj:t och rikets ständer skulle lämnat en så viktig sak oavgjord, utan finner svaret på frågan tydligt ligga i de första orden av 4:de punkten i Kungl. Maj:ts nådiga proposition, att 'löneregleringen inom hvarje stift verkställes länsvis'. Jag tolkar dessa orden så, att stiftet utgör det område, inom vilket löneregleringen i sin helhet skall försiggå; men till följd av sättet för löningsnämndernas bildande skall regleringens första stadium, eller bestämmandet av lönebeloppet, inskränkas inom länet; regleringens fullständiga tillämpning åter skall sträcka sig över stiftet, men icke därutöver. Av förhandlingarna i riksstånden, i synnerhet i prästeståndet, där ärendet, till följd av sin natur, fullständigast diskuterades, inhämtas visserligen, att man allmänt tänkte sig, att hela regleringen skulle vara inskränkt inom länet; men detta synes mig strida såväl emot de nyss anförda huvudorden i 4:de punkten av Kungl. Maj:ts nådiga proposition, som emot stadgandet i slutet av 7:de punkten, att nämnden skall, bland annat, 'fästa afseende på de afgifter, som under likartade förhållanden utgöras af öfriga pastorater inom stiftet', och icke inom länet. När det vidare i 11:te punkten heter, att 'såväl pastorater som comministraturer hänföras stiftsvis till vissa klasser', synes det mig alldeles klart, att Kungl. Maj:t i hela dess proposition hållit sig vid den gamla kyrkliga stiftsindelningen, vilken ligger till grund för de prästerliga befordringslagarna. Kommittén har således icke i riksdagsför-

handlingarna kunnat finna något stöd för sin mening; men den har sökt ett sådant i prästerskapets privilegier, om vilka den yttrar, 'att de ingenstädes föranleda dertill, att presterskapets löneförmåner äro vid visst stift eller län bundna'. Detta äger sin riktighet; men det kommer helt enkelt därav, att privilegierna, enligt deras klara ordalydelse och ursprungliga mening, fastbinda prästerskapets löneförmåner inom ett mycket trängre område, eller vid de lägenheter, till vilka de från början varit anslagna. Nu har visserligen prästeståndet medgivit en av tidsförhållandena påkallad friare tolkning av privilegierna, så att de icke så mycket skola anses garantera vissa anslag och inkomster åt några vissa särskilda tjänster och personer, utan fastmer åt kyrkan såsom en persona moralis; men därav följer icke, att de medel, som kunna överflyttas från en församling till annan, skola få flyttas över hela riket, alldenstund kommittén själv erkänt, att något spår icke finnes, varken i Kungl. Maj:ts proposition eller i rikets ständers beslut, att en så vidsträckt förflyttning åsyftats. Ifrån sin åsikt om denna vidsträckta flyttning har kommittén funnit sig nödsakad göra ett undantag för de erövrade provinserna, alldenstund, till följd av stadgandet i 9:de punkten av Malmö recess, några medel icke kunna från dessa provinser dragas till någon annan del av riket, utan att ett i grundlagsenlig väg fattat beslut därom föregått. Att ett sådant beslut icke kunnat sistlidne riksdag äga rum, är tydligt, då Kungl. Maj:t icke nämnt det ringaste om ett sådant dragande i dess nådiga proposition, och hos rikets ständer, såsom jag redan erinrat, den föreställningen var allmän, att löneregleringen skulle inskränkas till varje län för sig. Annorlunda var förhållandet med Kungl. Maj:ts nådiga proposition om regleringen av biskopslönerna i riket, ty i den var tydligt tillkännagivet och föreslaget, att en del av biskopsstolens i Lund inkomster skulle få användas till förbättring av andra biskopslöner i riket. Oaktat jag således varit fullkomligt av samma tanke som kommittén med hänseende till ovannämnda undantag, har jag dock icke kunnat gilla den vidare tolkning av Malmö recess, som kommittén gjort, enligt vilken provinserna Skåne, Halland och Blekinge skulle tillhopa utgöra *en* krets, så att de överskottsmedel, som kunde finnas i endera provinsen, skulle få användas även för de båda andras behov. Denna tolkning har emot sig dels det ovanliga i densamma, ty det är säkerligen nu första gången den blivit framställd under de 200 år, som förflutit sedan recessen utfärdades, och dels den tolkning av samma recess, som Kungl. Maj:t själv givit i 1 § av förordningen den 16 oktober 1723, enligt vilken 'Presterskapet i Skåne skall, efter fredsfördragen och Malmö recess, njuta och *behålla sina* inkomster och förmåner, likmätigt deras från Danska tiden medbragta privilegier'. Det lär väl således vara obestridligt, att det är överensstämmande med bestående rätt, — och på denna är hela Kungl. Maj:ts proposition grundad, — att vardera av de tre provinserna äger att för sig behålla och använda sina tillgångar, och är det en stor tillfredsställelse för mig att kunna åberopa, att samma aktade och insiktsfulle man, domprosten Knös, som i prästeståndet klarast utvecklade den högre betydelsen av prästerskapets privilegier, såsom ett mellan staten och kyrkan ingånget konkordat, och försvarade den friare, tidsenligare tolkningen därav, på samma gång yttrade, för att lugna de farhågor, som av skånska prästerskapets deputerade uttalades, att 'detta presterskap har till sin förmån det allra starkaste värn i Malmö recess, grundad på Roskildska fredsfördraget'. Visserligen är Skåne, även med hänseende till tillgångar till sitt prästerskaps avlöning, lyckligare lottat än flera andra delar av riket; men om än betydligare överskottsmedel, till följd av den blivande regleringen, kunna i en framtid uppstå i den sydliga och fruktbarare delen

av provinsen, komma de mycket väl att behövas till nödig förbättring av de flera med ganska medelmåttiga inkomster försedda pastorater, som finnas i provinsens mellersta och nordliga delar. Rätta förhållandet med överskottsmedlen synes mig alltså vara detta enkla, att till följd av den friare tolkning av sina privilegier, som prästeståndet medgivit, kan förflyttning ske från ett pastorat till ett annat, men på grund av det vid sistlidne riksdag fattade beslut får en sådan överflyttning icke sträckas utom stiftet. Härifrån göra dock provinserna Skåne, Halland och Blekinge, på grund av fredstraktaterna och Malmö recess, i så måtto ett undantag, att någon överflyttning av ifrågavarande medel ej får äga rum utom någondera provinsen. Är, såsom jag vågar tro, detta det rätta förhållandet, kan löneregleringen alltjämt försiggå inom varje stift, ty så snart som överskottsmedel därinom bliva tillgängliga, kunna dessa allt efter hand, efter Kungl. Maj:ts befallningshavandes och domkapitlets förslag, tilldelas det eller de pastorater inom stiftet, som därav prövas vara mest i behov. Enligt den mening åter, som kommittén omfattat, kan någon disposition av ifrågavarande medel icke äga rum förr än inkomsternas belopp blivit för varje pastorat inom hela riket av löningsnämnderna bestämt; och när detta en gång skett, måste det bliva utomordentligt svårt för Kungl. Maj:t att rättvist avgöra mellan alla de förslag till oftanämnda medels användande, som samtidigt komma att av rikets tjugufyra landshövdingar och tolv domkapitel för Kungl. Maj:t framställas; en svårighet, som i hög grad ökas därav, att beloppet av dessa medel blir, såsom kommittén under sina förhandlingar nogsamt erfarit, jämförelsevis, med undantag måhända av södra Skåne, ganska obetydligt; och kommer detta att i synnerhet äga rum under de första decennierna, innan ännu alla annex- och stomhemman hunnit att bliva utarrenderade.»

Kammarkollegiet avgav utlåtande över kommitténs förslag den 15 mars 1862 och anförde därvid angående första punkten i grunderna: *Kammarkollegiet.*

»Vid vad kommitterade härom yttrat, har kollegium icke funnit något att erinra, men efter granskning av 1 § i den föreslagna förordningen hemställer kollegium underdånigst, om icke till fullständigande och förtydligande av föreskrifterna, må dels uti 3 mom. efter ordet 'lägenheter' tilläggas: 'ehvad de äro stom-, annex- eller mensal-hemman eller lägenheter', till stöd för vilket tillägg kollegium i underdånighet åberopar vad här nedan under 10:de punkten i detta ämne förekommer.»

Angående tionde punkten utlät kollegiet sig:

»Kollegium delar kommitterades tanke, att nämndens åtgärd i fråga om statsmedels indragning och överflyttning icke må sträcka sig utöver en anmälan i ämnet hos Kungl. Maj:t.

Kommitterade, som ansett sådana medel, vilka kunna bliva föremål för överflyttning från en till annan församling, böra få över hela riket, utan avseende på stift eller län, användas, hava därjämte fästat Eders Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet därå, att arrendeavgifter för annex-, stom- och mensalhemman i Skåne, Halland och Blekinge synas icke kunna, utan ett uttryckligt, i grundlagsenlig väg fattat beslut, från prästerskapet i dessa landskap till annan del av Sverige överflyttas.

Härifrån hava inom kommittén skiljaktiga meningar i så måtto yttrats, att kontraktsprosten Holmberg ansett överskottsmedlen böra dels, vad ovannämnda trenne landskap angår, bibehållas inom vart landskap för sig, så att land-

skapen icke komma att tillhopa utgöra en krets, och dels, beträffande riket i övrigt, endast få inom stiftet användas, varemot kammarrådet, greve Wrangel och domprosten Widebeck, för deras del, funnit något undantag för Skåne, Halland och Blekinge icke böra äga rum.

För bedömande av denna fråga bör i första rummet tillses vad de den 16 oktober 1723 utfärdade privilegierna för biskoparna och 'samteliga Presterskapet i Sverige och dess underliggande landskaper', å nu förevarande ämne tillämpligt, innehålla (sådana de i verkligheten enligt årstrycket och icke enligt det så kallade Modée Verk lyda), i vilket avseende förekommer, att, sedan i 3 § i allmänhet blivit stadgat, det alla personer, som i predikoämbetet och lärostånd leva, 'hvar och en efter sin grad, heder och värde, skola oförändradt och oförrycket njuta och behålla sina välfångna friheter, donationer och förläningar samt andra villkor, lägenheter och ordinarie underhåll, af hvad namn de vara måge, som deras embeten tillhöra, jemnväl ock de vederlag, hvilka de åtnjuta, under samma titul och förbehåll, som de dem innehafva, alldeles efter brefvens innehåll', så meddelas härom uti 4 § speciellare föreskrifter, nämligen:

A) 'Alle Biskoppar — — — Pastores i städerne och på landet — — — och alle prester i gemen måge oförändradt njuta och behålla, efter gammal häfd, sina biskopsstift, præbende-socknar och hemman, prestgårdar i städer och på landet, indelningsstommar vid deras annexer, tomter, kapellanshemman och boställen, klockarebol, utjordar, ängetegar, torp, bergsbruk och qvarnställen med alle deras tillhörige egor och lägenheter, hvad namn de ock hafva kunna, som anten urminnes häfd är på, eller af andra lagliga skäl kunna bevisas dertill lyda, hvilka prestgårdars bemälta egor och tillegor presterskapet skola till sitt underhåll skäl- och lag-ligen, utan andras förfång, bruka och häfda eller häfda låta till vatten och land. Wi vele ock hafva i Nåder till presterskapet confirmerad all härtill åtnjuten tionde samt pastorater och rättigheter, så att de skola af vederbörande rigtigt utgöras. — — — Wi stadfäste ock hvad presterskapet härtills njutit uti kyrkoherbergen af Konungstionden, som till Biskoppars — — — Kyrkoherdars och predikanters i städer och på landsbygden samt andre kyrko- och skole-betjenters — — — underhåll och lön förordnadt är, hvilket skall alltid blifva dem, utan någon afkortning i en eller annan måtto, förbehållet, så att inga rågar skola af deras tillslagna lön afdragas och förminskas. — — — Skolandes Landshöfdingarne och Kronobetjenterne ej vara tillåtligt att tillegna sig någon disposition öfver — — — presterskapets tionde, vederlag och underhållsspannmål och dem, som detsamma är anslaget, under namn af öfvermåls efterfrågande, transporterande till andra kyrkoherbergen eller hvad eljest föregifvas kan, något men och hinder i dess fria och oafkortade uttagande tillfoga. Hvad penningeränta — — — kan vara tilldelt — — — pastorater eller andra kyrkotjenster, den skall dem ock tillställd blifva efter den ordning och sätt, som för detta stadgadt är'; och

B) 'Hvad Skåne, Halland, Blekingen och Bohus Län vidkommer, så skall presterskapet, efter Fredsfördragen och Malmö Recess, njuta och behålla, under vanlig frihet, deras prestgårdar, mensalrättigheter och annexer med all frukt och landtgille samt städsmål, äcker och arbete af sådana annexhemman. Desslikes skola de ock njuta de inkomster och förmåner, som de i kraft af förrbemälte Fredsfördrag och Malmö Recess af ålder haft hafva; rättandes presterskapet sig i Skåne och Halland uti uppbörd och inkomster utaf sine åhörare alldeles efter den Förordning, som uppå närvarande Riksdag gjord varder.'

I sammanhang härmed torde böra anmärkas, att sistnämnda förordning, daterad samma dag eller den 16 oktober 1723, förmår uti 1 §: 'Skall presterskapet i

Skåne efter Fredsfördragen och Malmö recess njuta och behålla sina inkomster och förmåner, likmätigt deras från Danska tider medbragte privilegier, bestående uti församlingarnes frivilliga offer på de tre stora högtidsdagar Jul, Påsk och Pingst, jemnväl ock Allhelgonadag, der sådant offer af uråldriga tider varit och ännu är i bruk, men eljest intet, hvilket offrande uti kyrkorna förrättas efter vanligheten'; — och, efter uppräknande i 2—11 §§ :na vad åhörarna skulle betala vidare uti 12 §: 'Dessutom skola kyrkoherdarne behålla och få bruka sina rätta prestgårdar fria för de krono utlagor och besvär, som det hit intill vanligt varit — — — item nyttja och njuta landtgille af deras annex- och mensal-hemman med städsmål, dock liftidsstädja oförkränkt, eck och arbete efter öfverenskommande samt ollongäld; och, der intet prestgården eger nödig skog till bränneved och vid annex- eller mensal-hemmanet finnes skog, så njuter presten af annex- eller mensal-gården fri bränneved till nödtorften efter vederbörlig utvisning; men med presternes bränna på slätten förhålles, som härtills skett efter Kongl. Resolutioner och Förordningar, så vida skogarne det tillåta och tåla kunna.'

Den av Kungl. Maj :t den 9 juni 1747 stadfästade föreningen emellan prästerskapet och allmogen i Blekinge om prästrättigheterna innehåller icke något beträffande prästernas annex- och mensalhemman.

Utgående från den i 3 § av prästprivilegierna för hela riket utan undantag givna allmänna försäkran för prästerskapet att få 'oförändradt och oförryckt njuta och behålla' vad detsamma var anslaget, under vilken benämning det än vara måtte, befinnas vid granskning av de, med tillämpning härav, uti 4 § givna speciellare försäkringar, först för riket i allmänhet och sedermera för de så kallade erövrade provinserna, dessa försäkringar gå ut på ett och detsamma, ehuru till en del med begagnande av olika uttryck, såsom en följd därav, att prästerskapet i sistnämnda provinser redan vid avträdandet till Sverige från Danmark voro försäkrade om åtnjutande av sina inkomster, däribland även funnos mensalrättigheter, som icke hade något till uttrycket, men väl i saken motsvarigt i gamla Sverige, ty mensalrättigheter eller som det uti 1569 års Lunds stifts landebok rättare och fullständigare heter 'ad mensam pastoris', betyda helt enkelt, att de därmed avsedda förmåner voro till prästernas underhåll anslagna. Då det omtalas för riket i allmänhet 'indelningsstommar vid deras annexer' och för de erövrade provinserna blott 'annexer', utmärker både det ena och andra uttrycket de prästgårdar, som funnos i församlingar, vilka från början utgjort särskilda pastorat, men förlorat denna egenskap och med andra annexerats eller förenats, varför dessa lägenheter ock i äldre handlingar benämnas 'annex-prestgårdar'.

Likasom de för prästerskapet uti riket i allmänhet uppräknade förmåner i jord, eller 'hemman', 'prestgårdar', 'indelningsstommar vid annexer', 'tomter', 'kapellanshemman och boställen', 'utjordar', 'ängetegar' och 'torp', äro i allmänhet av staten till prästerskapets underhåll anslagna, inträffar ock enahanda förhållande i de erövrade provinserna med de därför omtalade 'prestgårdar', 'mensalrättigheter' och 'annexer' eller 'annex-hemman', varför det ock i 54 § av kungl. resolutionen den 25 maj 1720 på allmogens besvär uttryckligen säges, att präst- och annexhemmanen i Skåne äro 'pure kronohemman'.

Rikets ständers underdåniga skrivelse den 6 juli 1857 avser en 'fullständig utredning av presterskapets inkomster och uppgörande af ett derpå grundadt förslag till allmän löneregleringen' med syftning, 'att derigenom måtte beredas åt presterskapets samtlige medlemmar mera sjelfständighet och anständig bergning', dock att prästerskapets inkomster 'icke fingo till främmande ändamål

förryckas', i sammanhang varmed rikets ständer funnit, att de prästerskapet 'anslagne särskilda hemman och lägenheter', som icke kunde i förening med boställena brukas, borde utarrenderas, vilket än ytterligare i skrivelsen uttalas, liksom att de prästerskapet 'på det hela' tillhörande inkomster icke måtte 'förminskas eller till annat ändamål användas'.

Denna underdåniga skrivelse giver icke ringaste anledning därtill, som skulle rikets ständer avsett en lönereglering stifts- eller landskapsvis, utan uttalar tydligen motsatsen genom ordalagen, 'allmän lönereglering' och 'samtlige medlemmar' av prästerskapet, varemot den uttryckligen innehåller, att prästerskapets inkomster icke må till 'främmande ändamål' förryckas eller användas, det vill säga begagnas till annat än prästerskapets avlöning; ävensom skrivelsen i allmänhet omtalar prästerskapet anslagne 'hemman och lägenheter', utan något undantag för de erövrade provinserna.

Enahanda äro ock förhållandena med Kungl. Maj:ts nådiga proposition den 4 november 1859 uti första punkten, som blivit av rikets ständer, enligt deras underdåniga skrivelse den 26 september 1860, godkänd och varvid prästeståndet, uti dess särskilda underdåniga skrivelse den 17 nästpåföljde oktober, icke med ett enda ord gjort någon anmärkning. Att denna prästeståndets tystnad icke har sin grund uti något förbiseende, utan tvärtom måste antagas hava med avsikt tillkommit, är ostridigt, enär dess uppmärksamhet på privilegierna blivit fästad genom en allmänna besvärs- och ekonomiutskottets betänkande den 27 mars 1860, nr 61, vidfogad, av en präst från Skåne avgiven reservation, däruti prästerskapets förmenta, okränkbara rätt till annex-, stom- och mensalhemmanen på grund av recessen och privilegierna uttryckligen framhålles, så att prästeståndet följaktligen icke saknat anledning att, under åberopande av privilegier och 114 § i regeringsformen, bestrida författningens tillämpning å de erövrade provinserna, om ståndet ansett skäl härtill vara för handen, på sätt ståndet icke underlåtit emot en annan del av Kungl. Maj:ts nådiga förslag, vilket härutinnan därför förföll.

Att löneregleringen bör vara allmän, det är omfatta hela riket och således icke ske inskränkt eller blott för en del, varken stiftsvis i det gamla Sverige eller landskapsvis i de erövrade provinserna, synes också av de påföljder, en sådan inskränkt lönereglering skulle medföra, i avseende varpå förekommer: dels att, när samtliga prästerskapet i stiftet eller landskapet blivit, varje person för sig, tilldelat vad för dess anständiga bärgning erfordrades och varutöver det icke har rätt att något erhålla, men tillgångarna inom distriktet likväl lämnade överskott, så bleve frågan, huru detta överskott skulle användas, då det icke finge varken anslås till det redan förut tillräckligt avlönade prästerskapet i distriktet eller till annat distrikt, där brist i tillgångarna förefanns, överflyttas och ej heller förryckas till för prästerskapets avlöning främmande ändamål; — och dels att, när tillgångarna i ett distrikt icke voro för prästerskapets därstädes anständiga bärgning tillräckliga, någon annan utväg att fylla den sålunda yppade bristen icke skulle finnas än genom statsanslag, vartill rikets ständer likväl icke torde finnas särdeles benägna, då överskottsmedel i annat distrikt funnos att tillgå.

Kollegium, som icke torde behöva anmärka, varken att Lunds stift i äldre tider bestod icke blott, såsom nu, av Skåne och Blekinge, utan även av Halland, eller att de i den nådiga propositionen förekommande uttrycken om stift huvudsakligast hava avseende på bestämmande av lönebeloppen, på det härutinnan inom samma stift en viss proportion måtte bliva iakttagen, kan icke annat än finna, att en prästerskapets lönereglering måste, för att kunna åstadkomma

det därmed i alla hänseenden åsyftade ändamål, bliva allmän, det är omfatta hela riket såsom ett distrikt utan ringaste undantag.

På grund av vad nu är vordet anfört och under åberopande jämväl av vad kommittéledamöterna, kammarrådet, greve Wrangel och domprosten Widebeck yttrat, tillstyrker kollegium underdånigst, att överskottsmedlen må över hela riket, utan avseende på stift eller landskap, användas och något undantag för Skåne, Halland och Blekinge således icke i någon måtto äga rum, i överensstämmelse med vilken åsikt och till förekommande av all tvetydighet eller osäkerhet vid tillämpningen, kollegium ock vid 1 § 3 mom. ett tillägg föreslagit.»

Inom kollegiet förekom en skiljaktig mening, i det kammarrådet CHARPENTIER yttrade om § 10:

»Vid § 10 mom. 10 av förslaget anser jag mig böra underdånigst erinra, att varken rikets ständers underdåniga skrivelser den 6 juli 1857 och den 26 september 1860 eller Kungl. Maj:ts nådiga proposition den 4 november 1859 innefatta, så vitt jag kunnat finna, något uttryckligt förklarande, huru vidsträckt överflyttningen av löneförmånerna ifrån en till annan församlings prästerskap må ske, sedan därifrån först avgått de uti § 1 mom. 2 omförmälda avgifter och inkomster, vilka icke få till avlönande av annan församlings präst användas. De i rikets ständers förstnämnda underdåniga skrivelse begagnade uttryck: 'fullständig utredning af presterskapets inkomster' och 'allmän lönereglering' utmärka väl egentligen, att regleringen icke skulle inskränkas till blott vissa prästerliga befattningar, utan, såsom det vidare heter, avse 'prästerskapets samtlige medlemmar', men därav följer icke, att prästerskapets alla disponibla inkomster och däribland även de till prästerskapet i Skåne, Halland och Blekinge nu ingående löneförmåner av deras annex- och mensalhemman skulle sammanslås och över hela riket disponeras. Av förhandlingarna i det utskott, som handlagt detta ärende, och särskilt av utskottets yttrande, i anledning av en hos ridderskapet och adeln väckt motion, vari blivit yrkat, att löneregleringen skulle omfatta hela riket, emedan en lönereglering, sluten inom vart stift, skulle stänga de bidrag, som till nya löner vid pastoraters fördelning eljest kunnat erhållas, vill det synas som om man i allmänhet föreställt sig, att regleringen, även i fråga om anslagens överflyttning, icke skulle komma att sträcka sig utom länet eller stiftet. Då likväl någon bestämd föreskrift härom icke meddelats och uttrycket 'allmän lönereglering' kan tydas så vidsträckt, kommitterade gjort, instämmer jag uti deras åsikt, att ifrågavarande tillgångar må, där laga hinder icke möter, utan avseende på län eller stift, över hela riket användas, men anser dock härvid icke böra förbises de förhållanden, som föranleda därtill, att prästerskapets inkomster i nyssberörda provinser vid den blivande löneregleringen icke kunna lagenligt överflyttas till andra län eller stift.

Uti fredsfördraget i Roskilde den 26 februari 1658, 9:de punkten, stadgas, att prästerskapet skulle bliva vid dess vanliga 'rätt, Lagh och gamble privilegier och friheter oturberade och obehindrade, så vida som de icke löpa eller strida contra leges fundamentales aff Sveriges Chrono'. Fredsfördraget i Köpenhamn den 27 maj 1660 innefattar uti dess 12:te punkt stadgande eller försäkran i samma syftning. Malmö recess den 18 september 1662 innehåller uti 9:de punkten, bland annat, att biskopen och prästerna skulle 'njuta the beneficia och underhåll, som the för theras kall och embeten härtill åthnjutit hafva, beståendes uthi theras prestegårdar, stombar, offer, tiionde — — — deremot

Biskoppen och hela ståndet — — — tillbjuda sigh at förena så mycket möijeligit ähr medh presterskapet i Sverige och theras privilegier, seder och constitutioner, at een liikformighet uthi Kyrkio Regementet och Ceremonier, så väl som uthi sjelfva lähran hållas och observeras måtte, theröfver medh H. K. M:ts Nådige tillåtelse een serdeles afhandling och författning uthi General Consistorio på Riksdagarne i Stockholm framdeles står til at opretta'.

Jämföras nu dessa stadganden med 4 § i prästerskapets privilegier den 16 oktober 1723, däri det heter, att prästerskapet i omförmälda, från Danmark erövrade provinser skulle efter fredsfördragen och Malmö recess under vanlig frihet njuta och behålla deras prästgårdar, mensalrättigheter och annexer med all frukt och landgille samt städsmål och desslikes de inkomster och förmåner, som de i kraft av förbemälda fredsfördrag och recess av ålder haft, så torde det vara klart, att dessa rättigheter och förmåner icke kunna, utan ett uttryckligt medgivande, till någon del frånryckas prästerskapet i dessa provinser och till andra provinsers prästerskap överflyttas. Då man känner, att de till prästerskapet i mera nämnda provinser förunnade hemman och lägenheter samt rättighet till städsmål i allmänhet härleda sig från en tid, då församlingsmedlemmarna vid socknarnas bildande överläto dem till sina präster och sedermera tid efter annan genom donationer förökade desamma, och att vid reformationen det var egentligen de av biskoparna och klostren disponerade, högst betydliga gods och inkomster, som till staten indrogos, torde det icke med framgång kunna påstås, att staten till prästerskapets underhåll i allmänhet anslagit de uti nämnda privilegier omförmälda hemman och förmåner, och allraminst lärer något stöd för ett sådant påstående kunna, enligt mitt omdöme, hämtas från 54 § uti kungl. resolutionen på allmogens besvär den 25 maj 1720, som innehåller, att 'präste och annexe bönderne i Skåne blifva förskonte för att gifva ny penningestädja åt en ny kyrkoherde, emedan prästerskapet icke ens är befogadt affordra någon städsla af dem, ty de äro pura kronohemman, som inte böra städjas'. Att denna resolution, som så uppenbart avviker från vad fredsfördragen och Malmö recess påbjuda, tillkommit genom förbiseende av verkliga förhållandet, torde med allt skäl kunna antagas, och den har dessutom redan medelst åberopade 4 § i prästerskapets privilegier förlorat all verkan. Anledningen till yttrandet i berörda resolution, att annexhemman skulle vara 'pura kronohemman', härleder sig sannolikt därifrån, att, till följd av det redan år 1718 antagna nya formulär för jordeböckers upprättande, varom föreskrifter meddelats uti kungl. kammarkollegii cirkulärbrev den 7 februari och den 6 maj 1718 samt den 10 december 1724, dessa hemman, vilka, likasom prästgårdar, före år 1718 varit i jordeböckerna upptagna under titel: 'Geistlige' eller 'Kyrko geistlige', därefter blivit införda i kronokolumn, emedan blott tre slags titlar eller hemmansnaturer, nämligen skatte, krono och frälse, från nämnda tid finge i jordeboken upptagas. Men, att denna omständighet icke i ringaste mån inverkade till förändring av prästgårdars, stom-, annex- och mensalhemmans ursprungliga natur, är otvivelaktigt, då man överväger stadgandet uti 10 § av kungl. resolutionen på prästerskapets besvär den 7 juli 1752, varigenom förklaras, det prästeståndet kunde 'trygga sig dervid, att de dem tillslagna hemman och lägenheter genom Jordebokens inrättning icke ombyta den natur, som dem efter privilegierne tillkommer'.

Genom de så kallade Ribe-artiklar av år 1542, men ännu fullständigare uti Lunds stifts landebok, upprättad till följd av konung Fredrik den II:s befallning av den 11 augusti 1569, erhålles kännedom av förhållandet med prästernas och kyrkornas gods och inkomster i oftanämnda provinser, och särskilt beträf-

fande prästgårdarna (Bona Curiae pastoris) och de 'ad mensam pastoris' hörande hemman, lägenheter och landgillen — ett förhållande, som, åtminstone vad hemmansnaturen beträffar, utan väsentliga förändringar fortgått intill närvarande tid och vilket tillräckligen utmärker de rättigheter till nämnda hemman, prästerskapet i samma provinser fortfarande tillkomma och genom vilkas åtnjutande det allmänna icke kan anses i någon mån förnärmas.

Då i den vid allmänna besvärs- och ekonomiutskottets betänkande i ämnet den 27 mars 1860 fogade, av en bland Lunds stifts prästerskap avgivna reservation väl framhållits prästerskapets rätt till annex-, stom- och mensalhemman, på grund av Malmö recess och prästerskapets privilegier, men detta skett på ett sätt, som tydligen utmärkte, att varje prästerlig lägenhet borde framgent bibehållas vid hittills åtnjutna löneförmåner eller att åtminstone det skulle få bero på pastor och församlingarna att antaga eller förkasta uppgjort regleringsförslag, varigenom det åsyftade ändamålet med en allmän lönereglering skulle förfelas, torde vid sådant förhållande vara tydligt, att prästeståndet av denna sålunda avfattade reservation saknat anledning att någon åtgärd vidtaga.

Man har ansett löneregleringen icke kunna inskränkas särskilt inom ovannämnda landskap även därför, att, om, sedan samtliga prästerskapet därstädes undfått vad till dess anständiga bärgning erfordras, medel därutöver återstode, olämpligt vore, att överskottsmedlen icke skulle få användas till fyllande av bristen för prästerskapet i andra län; men, därest några överskottsmedel skulle uppstå, sedan regleringen inom dessa landskap blivit av Kungl. Maj:t fastställd, blir då först tillfälle att, efter vederbörandes hörande, besluta om överskottets användande, helst dessförinnan icke är känt, om överskottsmedel uppkomma och än mindre deras belopp. Då man besinnar, att i Skåne prästgårdarna byggas av boställshavarna själva och att där lärer finnas prästgårdar, varvid för överbyggnad årligen måste erläggas ränta och amorteringsavgift till belopp av 1,200 riksdaler, vilket jämväl bör ingå i beräkning vid avlöningens bestämmande, samt därjämte tager i betraktande det stora antal pastorsadjunkter, vilka, i saknad av komministraturer i landsförsamlingarna inom Lunds stift, böra underhållas, torde det vara ovisst, om ens något överskott och än mindre av betydligt belopp kan uppkomma. Den tilltagande folkmängden i de sydligaste länen, i förening med odlingens och industriens snabbare framsteg, torde även inom ett eller annat decennium påkalla klyvning av större och folkrikare pastorater, och för sådant ändamål är det av vikt, att medel därtill icke heller saknas.

På grund av vad sålunda blivit yttrat, hemställer jag underdånigst, lika med kommitterades pluralitet, att Skåne, Halland och Blekinge må utgöra en särskild krets och prästerskapets löneförmåner därstädes icke överflyttas till prästerlig befattning utom dessa landskap förr, än sådant i grundlagsenlig ordning blivit bestämt.»

1862 års förordning.

Förordningen angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster utfärdades den 11 juli 1862. Dess 9 § lyder:

»Mom. 1. Avgifter, som av en församling till dess prästerskap utgöras, må ej till avlönande av annan församlings präst användas; icke heller inkomster, vilka tillkomma prästerskapet antingen till följd av bidrag utav församlingen gemensamt, såsom då, till löneförbättring för prästerskapet, hemman och lägenheter blivit inköpta och andra fördelar anskaffade, eller ock från enskilda personers för samma ändamål gjorda anslag och donationer.

Mom. 2. De inkomster åter, som grunda sig på statsanslag, i kontanta penningar, kronotionde och hemmansräntor eller på arrenden för de av kronan upp-

låtna stom-, annex- och mensalhemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen, må, i den ordning här nedan stadgas, i händelse av befogenhet från en till annan församling överflyttas eller alldeles indragas, det senare dock endast i de fall, att de icke äro prästerskapet för all framtid tillförsäkrade.

Mom. 3. Så vida för prästerskapets avlöning icke vidare behövliga medel av den beskaffenhet, varom i näst föregående moment förmäles, finnas en församling tilldelade eller ock församling för sitt prästerskaps anständiga bärgning är i behov av understöd utav dylika medel, äger nämnden sådant hos Kungl. Maj:t i underdånighet anmäla, då Kungl. Maj:t, efter vederbörandes hörande, vill om medlens indragning eller överflyttande från en församling till annan eller ock rörande anvisande av nytt anslag yttrande meddela.»

1866 års skogsordning.

Förutom de i 1862 års förordning angivna statsanslagen har även skogsavkastning i viss utsträckning tagits i anspråk för utjämningsändamål. Härom må anföras följande:

Föregående rättsutveckling.

Av gammalt har i vårt land med äganderätt till jord följt dispositionsrätt för ägaren till skog, jämväl till avsalu, om än på grund av den allmänna skogsrikedomen yrkesmässig avverkning mera sällan kom i fråga. Innehades jorden av landbo, hade denne emellertid, där ej annorlunda med ägaren avtalats, endast husbehovsrätt till skogen (rätt till vedbränsle och husbyggnad, se t. ex. skogsordningen den 22 mars 1647). Innehavare av boställe intog en mellanställning mellan ägare och landbo. Från det allmännas sida var väl — bortsett från den på regalrätt stödda inskränkningen beträffande bärande träd — ej någon inskränkning i dispositionsrätten stadgad för det rättssubjekt, bostället ansågs tillhöra, men den tillfällige innehavaren av bostället fick ej missbruka sin rätt till skogen, efterträdaren till förfång, och han var därutinnan underkastad överordnades kontroll. I 1647 års skogsordning, som utfärdades efter riksdagens prövning, heter det sålunda: »Präst må präste- och stomgårdsskog till husbehov nyttja, men ej för efterträdaren fördärva eller utöda, vid äventyr av böter och skadeståndsskyldighet.» Motsvarande stadgande upptogs i 1664 års skogsordning, och innehöllo ej heller prästerskapets privilegier någon särskild inskränkning härutinnan, utan stadgades allenast i 1650 års privilegier, utan att skogen särskilt nämndes, att boställshavaren fick bruka boställets ägor »till sitt hus behov», i 1675 och 1723 årens privilegier utbytt mot »till sitt underhåll». Givetvis var den rätt, som sålunda tillkom boställshavaren, vidsträcktare än landbons, då avsalu av skog kunde äga rum, i den mån boställsskogens bestånd ej äventyrades, men synes denna rätt ej i nämnvärd utsträckning hava tagits i anspråk.

Efter hand blevo såväl skatteböndernas jord som de ecklesiastika boställena förda in under den allmänna uppsikt, som vanliga kronohemman voro underkastade, i samband varmed staten även hävdade sin rätt till maste- och stor-

verksträd, och boställshavarens skogsrätt blev därvid till skydd för skogen lika med landbons, med vissa undantag t. ex. för tjärtillverkning efter utsyning, begränsad till husbehovsrätt, se t. ex. husesynsordningen den 18 juli 1681 och kungl. resolutionen på allmogens besvär den 17 september 1723 p. 48, vilken senare innehöll det första uttryckliga förbudet mot avverkning av skog till avsalu från boställen. I skogsordningen den 12 december 1734 stadgades i överensstämmelse därmed i p. 17: »Vad prästgårdar hava för särskilda ägor och skog, det står väl prästmannen fritt att nyttja till gårdens tarv (sålunda ej till eget tarv), dock så att prästebordet eller stommen för den, som efterkommer, icke förringas eller förvärras vid böter och skadans ersättande.» Denna uppfattning fortlevde även, sedan mot slutet av 1700-talet inskränkningen i skattebondens fria dispositionsrätt över skogen i huvudsak bortfallit. I 1793 års förordning om skogarna i riket, liksom i 1805 års skogsordning, meddelades sålunda gemensamma bestämmelser om boställs- och kronohemmans skogar, utvisande att boställshavaren, evad han vore militär, civil eller präst, lika med kronobonden hade skogsrätt till husbehov, men ej till avsalu, och gjordes därvid ej skillnad mellan boställen efter deras natur och tillkomst.

Vad sålunda anförts gällde, på sätt ovan antytts, ej endast ecklesiastika utan även civila och militära boställen. Vad de ecklesiastika boställena angår, avsågos väl efter ordalagen närmast prästgårdar och stomhemman, liksom också innehavaren merendels benämndes präst, men inbegrepos därunder givetvis alla dem, som ägde tillgodonjuta prästerskapets privilegier, sålunda jämväl klockare och lärare vid de allmänna läroverken för deras boställen.

Med det stigande värdet av skogsprodukter kunde denna ståndpunkt ej i längden vidmakthållas. Följden blev, att, där skogstillgången var knapp, skogen anlitades för husbehov utan jämförlighet med tillgången, under det att, där denna översteg behovet, boställshavaren, som icke hade något intresse att vårda skogen, då han ej därav ägde skörda någon inkomst, ej tog vård om densamma.

Redan tidigt hade, på sätt ovan nämnts, för vissa ändamål, såsom tjärtillverkning, kolning m. m., avsalurätt medgivits boställshavare, som hade ansenlig skog, utan eller vanligen efter utsyning, enligt Konungens befallningshavandes förordnande (se 1793 och 1805 årens skogsordningar). I militieboställsordningen den 23 januari 1836, i vilken föreskrifter meddelats om införande av ordnad hushållning å militieboställens skogar, tillades boställshavaren, där sådant boställe ägde större skogstillgång än som kunde anses behövlig för boställets eller annat inom tre mils avstånd beläget militieboställes husbehov, med bifall av Konungens befallningshavande och regementschefen, rätt till avsalu efter föregången utsyning av årsavverkningsbeloppet. På samma sätt medgåvo vederbörande myndigheter i ej så få fall jämväl ecklesiastika boställshavare en större rätt till skogsavkastningen å deras boställen, än efter skogsordningen skulle tillkommit dem, och byggde man, då vid mitten av 1800-talet ny skogsordning skulle utfärdas, vidare på denna grund.

1854 års riksdagsskrivelse.

Uti und. skrivelse den 5 december 1854 anhöllo rikets ständer, att ordnad skogshushållning skulle införas å alla »till civil-, militär- och ecklesiastikstaten hörande boställens skogar» samt att, sedan detta skett, boställshavaren skulle tillförbindas att, i enlighet med uppgjord och fastställd skogshushållningsplan samt under jägeribetjäningens tillsyn, vårda boställets skog, mot rättighet för boställshavare att av de årliga avverkningarna å densamma avyttra vad som

1856 års kommitté-förslag.

överstege boställets behov av skogsfång. En i anledning därav tillsatt kommitté avgav den 28 juni 1856 betänkande angående åtgärder för befrämjande av en förbättrad skogshushållning med förslag till förordning om skogarna i riket, vilken innehöll bestämmelser ej endast om de allmänna skogarna utan även om enskildas skogar. Beträffande boställen utgick kommittén från att, innan ordnad hushållning införts, boställshavare ej finge, utan särskilt tillstånd, begagna skogen annorledes än till husbehov, men att sedermera boställshavaren, om han efterlevde skogshushållningsplanen, skulle få fritt använda vad av skogens avkastning icke åtginge till boställets behov, men utsatte kommittén dock, till förekommande av alltför stor olikhet i den förmån, som härigenom skulle tillkomma innehavare av boställen med större skogstillgång mot dem, som hade ringare eller ingen, ett maximum i skogsvidd, varöver boställshavare i intet fall finge på ifrågavarande sätt begagna skogen, beträffande vars överskjutande vidd det skulle ankomma på Kungl. Maj:ts prövning, huruvida den finge nyttjas till bostället eller borde särskilt såsom annan kronoskog vårdas och förvaltas, utan att därvid dock uttryckligen något utsades om behållningens disposition. Där skogen uppginge på kapteners, kyrkoherdars och med dem lika eller högre värdighet beklädda ämbetsmäns boställen till mera än 2 000 tunnland och på andra boställen till mera än 1 000 tunnland i de 6 norra länen samt till hälften av berörda vidder i de övriga länen, skulle det ankomma på Kungl. Maj:ts prövning, om den överskjutande skogsvidden finge till bostället nyttjas eller borde särskilt såsom annan kronoskog vårdas och förvaltas. En reservant (Falkman) hade emellertid, under åberopande bland annat beträffande ecklesiastika boställen av § 114 regeringsformen, uttalat, att, sedan boställshavaren undfått vad honom lagligen tillkomme och kostnaderna för skogens vård och förvaltning betäckts, överskottet skulle tillfalla de stater eller kårer, till vilka boställena hörde, för att till de förras och sålunda alla boställshavares gemensamma nytta användas, såsom till löneförbättringar eller pensioner och dylikt efter vad överenskommas kunde eller statsmakterna funne för gott förorda. Över detta 1856 års kommittés förslag hördes högsta dom-

Högsta domstolen.

stolen. Högsta domstolen, som avgav yttrande den 16 november 1856, ansåg det icke tillkomma domstolen att avgiva något omdöme angående ändamålsenligheten eller lämpligheten av de i förslaget intagna föreskrifterna rörande hushållningen med skogarna i riket, och fann sig förty, vid granskningen av nämnda föreskrifter, endast böra tillse, bland annat, huruvida genom desamma den enskildes rätt finge anses vara för nära trädd, och gjordes ej av högsta domstolens ledamöter någon erinran i vad förslaget angick boställen.

I en till rikets ständer vid 1856—58 årens riksdag avlåten proposition redogjorde Kungl. Maj:t för de bestämmelser, som Kungl. Maj:t ansett böra läggas till grund för ny skogslagstiftning, och uttalade Kungl. Maj:t därvid i överensstämmelse med de sålunda yttrade åsikterna beträffande boställen, att samma rätt och förmån, som vad anginge kronohemman och lägenheter, vilka besutes med stadgad åborätt, deras innehavare skulle äga — eller att, såframt den vid indelningen föreskrivna hushållning iakttoges, fritt använda årliga avkastningen av skogen, vilken, till dess indelning skett, finge endast till husbehov begagnas, samt, i händelse hushållsplanen överträddes, kunde på lämplig tid sättas under förbud — även måtte tillkomma boställshavare, därest boställets skog ej överstege 500 tunnland eller, ehuru mindre, likväl vid dess indelning befunnes i betydligare mån överstiga boställets behov av skogsfång, i vilka fall det borde ankomma på Kungl. Maj:ts prövning, om och under vad villkor skogen finge antingen av boställshavaren bibehållas och nyttjas eller ock av skogsbetjäning särskilt vårdas och förvaltas, med iakttagande att av skogens behållna avkastning i första rummet tilldelades boställshavaren vad honom skäligen borde tillkomma. *1856—58 års riksdag.*

Detta förslag vann emellertid icke prästeståndets gillande. Ståndet återremitterade således ett av sammansatt stats-, lag- samt allmänt besvärs- och ekonomiutskott avgivet memorial, vilket endast däri avvek från propositionens ståndpunkt beträffande boställsskogarna, att bestämmelsen om de 500 tunnlanden utbytts mot en smidigare regel.

Från diskussionen i prästeståndet må anföras följande.

Doktor Nordlander:

»Detta förslag förefaller mig alltför svävande så väl med avseende på möjligheten att utröna ett boställes behov av skogsfång som med hänsyn till den ersättning, vilken bör tillkomma en boställshavare, samt dessutom ej väl kunna stå tillsammans med dennes på fullmakt grundade rätt. Mig synes, som skulle innehavaren utav en tjänst, så snart han erhållit fullmakt å densamma med alla därtill hörande förmåner, böra tillgodonjuta all möjlig avkastning likaväl av ett boställes skog som av dess inägor. Hittills har det i allmänhet varit en boställshavare medgivet att endast till gårdens behov bruka dess skog, men, där ett boställe haft större skogstillgång, än till husbehov ansetts erforderlig, har boställshavaren, uppå särskild ansökan, erhållit rättighet att till avsalu använda den överflödiga skogstillgången. Utskottet synes hava varit mindre nogräknat med avseende på denna boställshavarnes rättighet, vilken jag anser böra bibehållas, och varå jag fördenskull velat fästa ståndets uppmärksamhet. Med sitt förslag har utskottet väl avsett ett gott ändamål, att i möjligaste måtto befrämja ett sparsamt begagnande av befintlig skog, men, då boställshavarnes nämnda rättighet därigenom blivit för nära trädd, anhåller jag om återremiss av förevarande punkt.»

Kontraktsprosten Malmstedt:

»Jag instämmer så mycket hellre uti att yrka återremiss, som ifrågavarande stadgande icke allenast strider emot boställsinnehavarnes fördel, utan även

förnärmar deras, församlingarnas och prästerskapets rätt, grundad på urgammal hävd, privilegier och kungl. resolutioner.

Prästbolen äro lika gamla som socknarna, emedan enligt konung Christoffers landslag och de gamla landskapslagarna det ålåg församlingarna att, så snart kyrka var byggd, göra sammanskott till prästbol, vilka sedermera dels förbättrades genom tillagda lägenheter, dels förökades till antal genom köp för kyrkornas medel och genom enskildas testamenten. Vid reformationens införande hade dessa prästbol och kyrkornas hemman växt till ett stort antal, varför Gustaf I, som ansåg en mängd av dem vara för prästerskapet och kyrkorna överflödiga, men för staten högst behövliga, indrog dem och det utan att ens tillfråga varken ständer eller församlingarna. De indragna prästbolen blevo då förvandlade till kronohemman, men de icke indragna fortforo att vara församlingarnas egendom och prästerskapets besittning i likhet med det forna andliga frälset, varför dessa hemman och lägenheter, då de infördes uti jordeböckerna, vilket skedde först 1686, där benämndes geistliche och hade sin särskilda linje. Men då de många titlarna och linjerna försvårade jordeböckernas upprättande, så började man 1718 att inskränka titlarnas antal, då prästbolen uppfördes under kronotitel. Detta väckte allmogens och prästerskapets uppmärksamhet och bekymmer i avseende på äganderätt och hemmanens natur. Till förebyggande av intrång och förändring av forna förhållanden inflöt stadgandet uti 4 § av prästerskapets privilegier den 16 oktober 1723. Men då enligt kungl. kammarkollegii cirkulär den 10 december 1724 förändringen av jordeböckerna anbefalldes, vaknade ånyo oron och bekymret hos båda de nämnda riksstånden, varför de sökte att få jordeböckerna återförda till deras gamla skick i avseende på prästbolen, men detta vägrades, emedan det skulle hava medfört allt för stort besvär och arbete. Däremot gav regeringen uti resolution på prästerskapets besvär den 7 juli 1752 § 10 följande försäkran: 'Presterskapet kan trygga sig dervid, att de dem tillslagne hemman och lägenheter, genom Jordebokens inrättning, icke ombyta deras natur, som dem efter Privilegierna tillkommer.' Resolutionen på allmogens besvär den 29 november 1756 § 79 innehåller samma försäkran. Om fortfarandet av detta förhållande fann Kungl. Maj:t för gott att erinra uti nådigt brev den 3 februari 1803 samt kungl. kammarkollegium uti kungörelse den 15 mars samma år. När därför 1805 års skogsstadga utkom, verkade den ingen förändring uti prästerskapets rätt till erhållande av utsyning å boställenas skog under bestämda villkor. Men med tiden glömdes förhållandet och en process uppstod angående skogsavbrukning å ett prästboställe i Värmland, vilken slutades så, att Kungl. Maj:t genom utslag den 12 maj 1824 förklarade nämnda boställe vara av pur frälsenatur, emedan det var sådant då det till församlingen donerades. Det fritogs från all kontroll av krono- och jägeribetjäning.

Då det således är obestridligt, att de flesta prästboställen icke äro av krononatur, utan privilegierade, och då det endast är å sådana, som någon betydligare skog lärer finnas, så vore godkännandet av vad det sammansatta utskottet föreslagit ett medgivande av en ny godtycklig reduktion, ehuru endast av prästboställenas avkastning, vilket det högv. ståndet ej lärer kunna tillstyrka, helst, då under nuvarande förhållanden prästgårdar, vilkas skog blivit till trakthuggning indelade, lämna innehavarna fri disposition av behållna avkastningen.

Det finnes visserligen prästboställen, som i senare tider blivit av forna konungar donerade; att dessa äro av krononatur kan icke bestridas, men dels äro de av mindre betydenhet med obetydlig skog, dels lärer ingen vilja i be-

handlingen skilja dem ifrån de andra, varför någon särskild lagstiftning i avseende på dem ej bör komma i fråga.

Att skogen å prästboställen bör vårdas och denna vård kontrolleras, kan ingen vilja bestrida, men disposition av behållna avkastningen bör icke skiljas från bostället.»

Adeln och bondeståndet biföllo utskottets förslag, men borgarståndet avslog detsamma.

Vid detta förhållande föranledde prästeståndets återremiss ingen annan utskottets åtgärd än att utskottet — efter en redogörelse för de skäl, som anförts mot förslaget — hemställde, att prästeståndet behagade i ämnet fatta sitt beslut.

Diskussionen angående boställsskogarna vid ärendets förnyade företagande i prästeståndet må här införas in extenso.

Prosten MALMSTEDT yttrade:

»Utskottet har uti förevarande betänkande fullständigt redogjort rörande förhållandet med ecklesiastika boställens skogar, så att något vidare ordande därom nu icke torde vara erforderligt. Av denna redogörelse synes emellertid klarligen, att all den avkastning, en sådan skog lämnar, nu är enligt författningarna boställshavaren tillförsäkrad. Då utskottets förslag skulle medföra en högst betydlig inskränkning i denna boställshavarnas rättighet och dessutom är till sin uppställning så svävande, att det säkerligen mången gång skulle leda till obehagliga förvecklingar, så finner jag mig förhindrad att kunna därtill lämna mitt bifall, utan tillstyrker vördsamt, att högv. ståndet ville, med avslag därå, för sin del besluta, att skogen å prästboställen bör av skogsbetjäning särskilt vårdas, men att skogens behållna avkastning tillfaller boställshavaren. Härmed vore boställsskogarnas vanvård förebyggd utan förnärmande av någons rätt.»

Doktor BJÖRKMAN:

»Jag för min del anser lämpligast vara, det ståndet rörande förevarande fråga vidhåller samma åsikt, som uttalades i rikets ständers vid 1853 och 1854 årens riksdag i ämnet avlåtna underdåniga skrivelse, eller 'att boställs-innehafvare måtte tillförbindas att, i enlighet med uppgjord och fastställd skogshushållnings-plan samt under Jägeribetjeningens tillsyn, vårda boställets skog, mot rättighet för boställshafvaren att af de årliga afverkningarne å densamma föryttra hvad som öfverstege boställets behof af skogsfång'. Ett sådant stadgande ansluter sig även till det av den föregående värde talaren framställda förslag, men står dessutom i närmare överensstämmelse med innehållet av Kungl. Maj:ts nådiga proposition i ämnet. När man besinnar, att tillbindelsen att under vederbörandes tillsyn 'vårda boställets skog' även innefattar skyldigheten att enligt givna föreskrifter beså de årligen avverkade skogsdelarna och under de första åren tillse samt möjligen genom någon hägnad försäkra sig, att de uppkommande trädplantorna fredas från betning av kreatur, så finner man nogsamt billigheten därav, att för de utgifter, som boställsinnehavaren komme att härför få vidkännas, någon ersättning honom beredes genom medgivandet att få föryttra vad som av de årliga avverkningarna kunde överstiga boställets behov av skogsfång. Jag tillstyrker därför vördsamt, att högv. ståndet ville, med av-

slag å utskottets här omförmälda förslag, vidhålla ovannämnda, av rikets ständer förra riksdagen gillade bestämmelse uti ifrågavarande hänseende.»

Häruti instämde vice talman biskop ANNERSTEDT, prosten TELLBOM med flera av ståndets ledamöter.

Prosten WÅHLANDER:

»I likhet med de tvenne föregående värde talarne, inser jag både vikten och billigheten därav, att ersättning beredes boställsinnehavaren för de omkostnader han måste vidkännas för införandet och handhavandet av ett rationellt skogshushållningssätt å bostället, och att rättighet därför honom tillerkännes, att få avyttra av de årliga avverkningarna vad som icke erfordras för boställets behov; men jag ber få erinra, att denna avverkningsinkomst kan flerstädes bliva övermåttan stor, att det kan ifrågasättas, huruvida boställsskog bör användas till något annat, än boställets behov, och följaktligen, om det kan vara enligt med en rätt tolkning av gällande skogsförfattningar, att en del därav användes till boställsinnehavarens enskilda fördel. Det torde ock böra erinras därom, att prästeståndets beslut icke är rikets ständers, och jag fruktar, att de föregående tvenne talarnas förslag icke skola tillvinna sig medståndens bifall, eller med deras beslut kunna sammanjämkas. För att så mycket lättare bereda en möjlighet därtill, har jag, med huvudsakligt fästat avseende på de ecklesiastika boställena, uppsatt ett förslag, som jag ber få underställa högv. ståndets prövning. Jag har föreställt mig, att ståndets beslut kunde bliva följande: 'att den rätt till begagnande af boställsskog, som blifvit föreslagen att tillkomma boställshafvare, lika med innehafvare af kronohemman och lägenheter, som besittas under stadgad åborätt, ej må göras beroende deraf, att skogen icke öfverstiger ett visst tunnlandtal; börande dock, derest boställets skog, vid densammas indelning, befinnes i betydligare mån öfverstiga boställets behof af skogsfång, det i sådant fall ankomma på Kongl. Maj:ts pröfning, om hela den årliga afkastningen må af boställshafvaren bibehållas och nyttjas eller någon del deraf kunna till lindring i församlingens och boställshafvarens byggnadsskyldighet reserveras'.»

Prosten TELLBOM:

»Jag har redan instämt med doktor Björkman och därmed tillkännagivit min tanke rörande denna fråga; men i avseende å den siste värde talarens yttrande och förslag har jag dock velat säga några ord. Han förmälde sig frukta, att doktor Björkmans förslag, om ock godkänt av högv. ståndet, icke skulle kunna tillvinna sig medståndens bifall och sålunda icke bliva ett rikets ständers beslut. Härvid beder jag få anmärka, att, vad skogarna å ecklesiastika boställen beträffar, ingenting kan bliva ett rikets ständers beslut emot prästeståndets gottfinnande, så vitt detta icke överskrider innehållet av prästerskapets privilegier, vilket väl icke lärer kunna sägas om doktor Björkmans förslag, enär ingen annan än boställshavaren enligt dem äger rättighet att tillgodonjuta vad sådant boställes skog kan avkasta. Vad åter angår det av den siste talaren framlagda förslag, eller att det skulle överlämnas till Kungl. Maj:ts prövning, om hela den årliga avkastningen må av boställsinnehavaren bibehållas, eller någon del därav kunna till lindring i församlingens eller boställshavarens byggnadsskyldighet reserveras, finner jag mig icke kunna antaga detsamma. Väl har församling, när tillgången så medgiver, rättighet att an-

vända virke från boställets skog till de byggnader å bostället, vilka det åligger den att uppföra och underhålla; men någon rättighet att till annat behov använda boställsskogen synes mig ej skäligen kunna för församlingen begäras. Vad åter angår frågan om reserverande av någon del utav avkastningen till lindring i boställshavarens byggnadsskyldighet, kan jag ej rätt fatta meningen av förslaget i denna del. Är härmed åsyftat, att tjänstemän, som innehava boställen, vilka sakna skog, skola kunna erhålla, efter Kungl. Maj:ts prövning, skogseffekter, för fullgörandet av sin byggnadsskyldighet, från andra boställen, som äga skog, så är detta, åtminstone vad ecklesiastika boställen beträffar, en nyhet, varom fråga, mig veterligen, förut icke blivit väckt, och som icke lärer bifallas. Skall meningen åter vara, att boställsinnehavare får av eget boställes skog hämta timmer till fullgörandet av honom åliggande byggnadsskyldighet å bostället, så må blott erinras, att lämpliga och tillräckliga föreskrifter härom redan äro givna.»

Prosten SONDÉN:

»Klart vill det synas mig, att nuvarande föreskrifter rörande boställsskogar icke kunna bliva tillfyllestgörande under de förändrade förhållanden, som måste uppkomma genom införandet av en rationell skogshushållning. Nu äger boställsinnehavaren rättighet att använda skogen för egna behov, däribland även inberäknat till reparationer och nybyggnad å bostället, och hava även församlingarna stundom, på därom gjord framställning, blivit berättigade att från boställsskogen hämta timmer för fullgörandet av dem åliggande byggnadsskyldighet. Men vad som för dessa behov icke åtgått, har lämnats på roten att ruttna. Det senare skulle numera icke få äga rum, utan skogen till traktbuggning indelas och en viss jordrymd årligen avverkas. Härav uppkomme en årlig avkastning, och så tillvida instämmer jag med alla de föregående talarne, att någon del därav icke skäligen bör kunna komma staten eller kronan till godo. Men däremot anser jag, att man icke bör helt och hållet förbise församlingarnas rättighet. Där skogen nu är betydlig och tillräcklig för att lämna timmer för så väl boställsinnehavarens som församlingens byggnadsskyldighet, kan det väl hända, att den årliga avverkningen däremot blir alldeles otillräcklig för en nybyggnad eller större reparation, som måste företagas. Församlingen liksom även pastor själv skulle då vid sådana tillfällen nödgas inköpa timmer, oaktat vid bostället finnes överflöd på skog. Sådant kan jag icke finna billigt. Därför instämmer jag med prosten Wåhlander och finner hans förslag antagligt, såsom det där vilket på en gång betryggar nuvarande rättigheter och därjämte avser framtida behov.»

Prosten WÅHLANDER:

»Endast några ord i avseende å min värde väns, prosten Tellboms, yttrande. Han erinrade om prästeståndets privilegier och att medståndens beslut icke kunna, utan prästeståndets medgivande, få, i avseende å ecklesiastika boställens skogar, någon gällande kraft, för så vitt dessa beslut skulle stå i strid mot privilegiernas innehåll. Detta känner jag; men jag hade trott det vara önskvärt, om man, utan att behöva åberopa privilegierna, kunnat, rörande denna fråga, komma till ett resultat, som även av medstånden vunnit erkännande. I sådant syftemål uppsatte jag mitt förslag, utan att likväl hysa den tanken, att det vore det bästa eller ändamålsenligaste. Jag låter det därför ock gärna vika undan för ett annat, som kan finnas lämpligare. Det har blivit sagt, att

församlingarna, för fullgörandet av sin byggnadsskyldighet vid de ecklesiastika boställena, icke äga rättighet att hämta timmer av boställsskogarna i annat fall, än att dessa överstiger boställenas behov av skogsfång. Detta är ock en av mig alltför väl känd sak. Men om nu boställsskogarna äro av ett betydligare omfång, så att, efter desammas indelning, utom det erforderliga årsbehovet, en större årlig inkomst kunde påräknas — och jag vet, att sådana skogar finnas t. ex. både i Värmland och Norrland — så vore det väl icke ur viset, om någon del av denna avkastning avsattes till lindring i församlingens byggnadsskyldighet. Genom en sådan åtgärd skulle man även kunna undvika olägenheter, som annars, efter införandet av ett rationellt skogshushållningssätt, lätteligen skulle kunna uppkomma, vid utförandet av ett större byggnadsföretag. Ty om nu en större nybyggnad skall företagas, sedan trakthuggning är införd, så kan det hända, att avverkningen på årsblocket icke kan lämna tillräckligt timmer, oaktat det finnes överflöd av skog på bostället. Vare sig nu att församlingen eller boställsinnehavaren är den som skall bygga, måste i sådant fall timmer köpas, oaktat all rikedom på skog. För att förekomma detta, har jag föreställt mig, att någon del av den årliga avverkningen, där boställets skog befinnes i betydligare mån överstiga boställets behov av skogsfång, kunde reserveras, antingen in natura eller i kontanta medel, som influtit för försäljningen av den reserverade andelen; det senare så mycket lämpligare, som för en nybyggnad erfordras icke endast timmer, utan även en mängd andra rekvisita. Byggnadsskyldigheten skulle då icke falla sig så tung, som den nu mången gång är. Och på det att icke någon tvist måtte uppstå, när det vore skäligt, att utav den årliga avkastningen för avverkad boställsskog en del reserverades till ovansagda ändamål, har jag ansett detta böra överlämnas åt Kungl. Maj:ts nådiga prövning. Emellertid, såsom jag sagt, håller jag icke hårt på detta mitt förslag, men har likväl velat fästa ståndets uppmärksamhet på de skäl, som föranlett mig att uppsätta detsamma.»

Prosten Tellbom:

»För att vinna det av prosten Sondén omnämnda ändamål, anser jag icke så väsentliga förändringar i nu gällande stadgar erforderliga, som dem han förordat, eller att frågor i berörda hänseende skulle hänskjutas till Kungl. Maj:ts nådiga prövning och avgörande. Det torde endast behöva stadgas, att vid de årliga avverkningarna tillses, att virke, som kan erfordras till en förestående nybyggnad eller reparation å bostället, för detta behov vederbörligen reserveras.»

Doktor Björkman:

»Det av mig framlagda förslag avsåg egentligen blott ecklesiastika boställen, men jag överlämnar till högv. ståndets prövning, huruvida det även må kunna utsträckas till boställen i allmänhet, för så vitt det annars vinner högv. ståndets bifall.»

Vice talman biskop Annerstedt:

»Då här just är fråga om att, med införandet av en rationell skogshushållning, få en för alla boställen tillämplig författning, så torde det beslut, högv. ståndet kommer att i berörda hänseende fatta, avse vinnandet av ett sådant ändamål. Jag tror ock, att det förslag, doktor Björkman framställt, kan i ett

dylikt vidsträcktare syfte godkännas; men på det att icke i följd av medståndens beslut någon för ecklesiastika tjänstemän menlig förändring däri må kunna äga rum, föreslår jag vördsamt, att, om högv. ståndet bifaller doktor Björkmans förslag, såsom omfattande boställen i allmänhet, den reservation bifogas, att detta beslut dock är fattat, i avseende å skogar, som tillhöra ecklesiastika tjänstemäns boställen, med särskild hänsikt till vad i prästerskapets privilegier är dessa boställshavare tillförsäkrat.»

Sedan diskussionen blivit förklarad slutad, beslöt ståndet att, med avslag å utskottets förslag, antaga enahanda bestämmelse, som innehölles uti rikets ständers vid 1853 och 1854 årens riksdag till Kungl. Maj:t i ämnet gjorda underdåniga framställning eller »att boställsinnehafvare måtte tillförbindas att, i enlighet med uppgjord och fastställd skogshushållningsplan samt under Jägeri-betjeningens tillsyn, vårda boställets skog, mot rättighet för boställshafvaren att af de årliga afverkningarne å densamma föryttra hvad som öfverstege boställets behof af skogsfång»; »vilket beslut i avseende på skogar, som tillhöra ecklesiastika tjänstemäns boställen, fattades med särskild hänsikt till vad i prästerskapets privilegier är dessa boställshavare tillförsäkrat».

Till följd härav förklarade ständerna i und. skrivelse den 16 februari 1858, att beträffande förslaget i vad det avsåge, bland annat, den dispositionsrätt över skogen, som skulle tillkomma boställshavare, sådana betänkligheter förekommit, som hindrat ständerna att godkänna detta stadgande.

Ständerna hade emellertid godkänt en annan del av det kungl. förslaget, vilken del innebar inrättande av en skogsstyrelse. En sådan organiserades också, och dess chefs, generaldirektören Ros', första uppgift blev att utarbeta förslag till förordning om hushållningen med skogarna i riket.

Skogsstyrelsens förslag 1859.

Skogsstyrelsen avgav sitt förslag den 9 maj 1859. I förslagets 7 § föreskrevs beträffande »boställen av alla slag, vilka icke äro till kronan indragna» — jämte det föreskrift meddelades om införande, så vitt sådant av skogsstyrelsen prövades tjänligt, av regelbunden hushållning genom styrelsens försorg — att, innan sådan indelning skett, boställshavaren icke utan särskilt av Konungens befallningshavande efter skogsstyrelsens utlåtande erhållet tillstånd finge begagna skogen annorledes än till husbehov, men att, sedan indelningen skett, boställshavaren, emot skyldighet att vårda och nyttja skogen i överensstämmelse med fastställd plan för avverkning och återväxt, skulle vara berättigad att till hälften med kronan använda vad skogen utöver husbehovet avkastade. Till stöd för sistnämnda förslag anfördes, att någon laglig grund icke gåves för bestämmande av vem, som behållna avkastningen av boställsskog må till större eller mindre del tillkomma, utan att ett stadgande härom måste bliva helt och hållet konventionellt. Med avseende härå och för att icke lämna dylika frågor om avkastningens tillgodonjutande beroende av särskild prövning, hade i förslaget blivit antaget, att kronan skulle få den ena och boställshavaren den andra hälften av avkastningen, sedan boställshavaren först fått sitt husbehov. En sådan fördelning mellan den egentlige jordägaren och brukaren

hade synts vara billig och det jämväl på den grund, att kronans genom offentlig skogstjänsteman utövade tillsyn och kontroll sannolikt beträffande kostnaden bleve fullt jämförliga med boställshavarens uppoffringar i och för skötseln av boställets skog.

Länsstyrelserna.

I de av Konungens befallningshavande avgivna yttrandena gjordes anmärkningar bland annat mot den av skogsstyrelsen föreslagna ordningen för ej indelad skogs begagnande till annat än husbehov samt beträffande dispositionen av behållningen från indelad skog. I sistnämnda avseende framhöll Konungens befallningshavande i Kristianstads län, att det av skogsstyrelsen föreslagna stadgandet kunde tåla någon jämkning till boställshavarens fördel. Konungens befallningshavande i Nyköpings län uttalade, att i de flesta fall rättigheten för boställshavaren att få åtnjuta den behållna avkastningen oförminskad icke torde utgöra mera än skälig ersättning för dennes på skogens skötsel nedlagda kostnader och möda, men att, om en boställsskog skulle vara av så stor vidd, att hela avkastningen ej skäligen borde åt boställshavaren överlåtas, lämpligare syntes vara, att en viss areal av skogen särskilt avrösades för att i likhet med kronoskogarna förvaltas för kronans räkning. Konungens befallningshavande i Stockholms län ansåg boställshavare icke böra av skogen tillerkännas större vidd än som erfordrades för fyllande av hans husbehov, varemot överskottet borde avvittras antingen såsom kronopark eller till fördel för den kår eller kommun, varunder bostället lydde. Konungens befallningshavande i Värmlands län uttalade, att boställshavaren borde åtnöjas med så stor andel i avkastningen, som utgjorde minst dubbel ersättning för besväret med hushållningens handhavande, varvid Konungens befallningshavande emellertid särskilt anmärkte, att inom länet funnes prästbord av frälse natur, över vilkas avkastning kronan icke torde kunna förfoga. Konungens befallningshavande i Kalmar län ansåg boställshavarens förmån av skogen böra inskränkas till 500 tunnland (överjägmästaren i samma län hade föreslagit begränsning till $^1/_{10}$ av behållna avkastningen). Konungens befallningshavande i Kronobergs län hemställde, att boställshavarens andel av behållna skogsavkastningen borde inskränkas till $^1/_5$, så vida ej vid hushållningsplanens prövning högre andel kunde anses böra honom tillerkännas. Konungens befallningshavande i Älvsborgs län ansåg det föreslagna stadgandet icke böra bliva allmänt utan erhålla det tillägg, att, där skogsstyrelsen ansåge undantag från regeln böra äga rum, sådant skulle ankomma på Kungl. Maj:ts prövning.

Kammarkollegiets utlåtande 1859.

Kammarkollegiet avgav utlåtande över förslaget den 21 december 1859. Härur må återgivas:

»Beträffande boställen, så har, på sätt kollegium redan i underdånigt utlåtande den 18 sistlidne mars rörande förslag till civil boställsordning tillkännagivit, ingen boställsinnehavare hittills haft större rätt till boställsskogens begagnande än i och för sitt husbehov, med undantag av den rätt att kola till avsalu, som jämlikt 23 § i 1805 års skogsordning varit några få boställsinne-

havare tillerkänd, och vilken nu även synes böra underkastas en allmän revision, i vad mån den må hava vid löneregleringar ingått i beräkning. Att några boställen vid Dalregementet blivit utarrenderade med oinskränkt rätt till skogens begagnande efter trakthuggning, har alltså varit oriktigt, i det att löningsfonden därigenom tillflutit större inkomster, än innehavarna, om boställena varit viss löntagare anslagna, skulle hava tillkommit. Om man nu tillade boställsinnehavare rätt att dela den husbehovet överskjutande skogsavkastningen till hälften med kronan, så skulle därigenom, på sätt åtskillige Kungl. Maj:ts befallningshavande erinrat, löneregleringarna rubbas till fördel för de ämbets- och tjänstemän, vilkas boställen vore försedda med överflödig skog, utan motsvarande skyldigheter, enär deras tjänstgöring i allt fall förbleve densamma. Någon åtskillnad häri bör ej uppkomma därav, att åtskilliga boställen ursprungligen varit av frälsenatur, emedan dessa, såsom boställen, likväl ej mindre än de övriga stå under statens disposition och inseende. Särskild gottgörelse till boställsinnehavaren för vården av skogen torde icke heller erfordras, enär denna bör av staten genom jägeristatens tjänstemän och betjäning huvudsakligen besörjas. Å de boställen, vilkas skog är till trakthuggning indelad, bör alltså vid den årliga utsyning, som av överjägaren i reviret verkställes, först avsättas vad som erfordras för boställsinnehavarens husbehov för året och återstoden för kronans räkning på offentlig auktion försäljas samt inkomsten därav, efter avdrag av vad till bestridande av kostnaderna för skogens hushållning och vård åtgår, i behörig ordning levereras och redovisas. Dock skulle även från boställen med betydligare skog den del, som för innehavaren ej erfordras, kunna särskilt avrösas och såsom kronopark förvaltas. Kollegium får alltså hemställa, att detta moment måtte i överensstämmelse härmed förändras.»

Kammarrådet Charpentier framförde en särskild mening, innefattande annorlunda utformat förslag om boställsskogarna:

»Förslaget vore, att vid varje boställe, där skogsområdet icke överstege ett visst maximum, t. ex. 500 tunnland, detsamma skulle vid bostället bibehållas och indelas till trakthuggning, om detta hushållningssätt prövades lämpligen kunna användas; att, innan sådan indelning skett, boställshavaren väl icke skulle få begagna skogen annorlunda än till husbehov, men sedan indelningen blivit verkställd vara berättigad att, med undantag blott för det fall § 11 omförmäler i avseende på prästgårdars byggnad, taga all avkastningen, emot skyldighet att vårda och nyttja skogen efter fastställd plan, att kostnaden för indelningen borde bestridas genom försäljning av det virke, som fälldes i skifteslinjerna, men, om därav inflytande medel bleve otillräckliga, resten tillskjutas av boställshavaren, emot ersättning av efterträdare genom årsberäkning; samt att, där boställsskogen omfattade större område än det bestämda maximum, det skulle bero på särskild prövning, huruvida detta överskott vore av sådan betydenhet, att det borde avrösas och förvaltas såsom kronopark, eller, i annat fall, om det för sådan skötsel kunde förenas med annat närbeläget skogsområde, eller ock, såsom av ringa värde, borde överlämnas åt boställshavarens vård i sammanhang med den övriga boställsskogen. De inkast, som häremot kunde göras om rubbning i löneregleringar, äro, efter mitt omdöme, av mindre vikt, enär sådana ojämnheter i avlöningarna, som möjligen kunde uppstå genom skogens disposition på nu föreslagna sätt, icke bleve särdeles betydliga i jämförelse med många andra, som följa av boställsinrättningen, och även borde

kunna rättas vid ny uppskattning, varom fråga är väckt både för militie- och civilboställen. För övrigt synes det i § 38 av 1836 års militieboställsordning lämnade begivande för innehavare av sådant boställe att, under vissa förbehåll, genom avsalu både av timmer och andra skogseffekter, få sig till nytta använda överflödig tillgång därav, redan hava tillerkänt boställshavaren rätt att draga fördel av skogsmarkens, så väl som av andra jordägors avkastning.»

Även kammarrådet CEDERSCHIÖLD var skiljaktig från utlåtandet och förordade, att boställsskogarna skulle i större utsträckning övertagas av statliga organ.

Skogsstyrelsens förslag 1862.

Skogsstyrelsen erhöll tillfälle att bemöta de framställda anmärkningarna och anförde därvid i utlåtande den 26 april 1862:

»Förslaget att å de i förevarande § mom. 1 omförmälda boställen, hemman och lägenheter med stor skogsvidd, till kronopark avsätta den del, som icke erfordras för fyllande av husbehovet, torde få antagas möta på bestående rättigheter grundat motstånd från de kårer och myndigheter, som över dem disponera, vadan styrelsen vidhåller vad, angående tillgodonjutandet av avkastningen, i detta moment föreslås, såsom den enda utvägen att i berörda hänseende nöjaktigt reglera förhållandena; dock enär av Kungl. Maj:ts befallningshavande åtskilliga förordat åt boställsinnehavare en större andel än styrelsen föreslagit uti den vinst, som erhålles genom försäljning av skogsalster, under det andra tillstyrkt en mindre, och det måste erkännas att, till följd av lokala förhållanden, kostnaderna för vården och skötseln på det ena stället bliva vida högre än på ett annat, samt nettobehållningen efter avkastningens försäljning högst olika, oaktat skogarna till areal kunna vara tämligen överensstämmande, får styrelsen, som, av de skäl motiverna till författningen giva vid handen, anser att bestämmelsen om halva vinsten bör såsom regel kvarstå, föreslå att förhöjning i boställsinnehavarens andel i vinsten må kunna, efter sig företeende omständigheter, varvid också de omförmälda löneregleringarna kunna komma under övervägande, av Kungl. Maj:t medgivas; och lärer, därest denna åsikt vinner Kungl. Maj:ts nådiga bifall, till följd härav och vad styrelsen i avseende på annan erforderlig förändring i detta moment anfört, redaktionen böra förändras till följande lydelse:

'Innan sådan indelning av skogen, som sagt är, ägt rum och fastställd blivit, må densamma av hemmanslägenhets- eller boställsinnehavare icke begagnas annorledes än till husbehov; men sedan dylik indelning tillkommit, vare innehavaren, mot skyldighet att skogen vårda och nyttja i överensstämmelse med fastställd plan och särskilda föreskrifter för avverkningen och befordrande av återväxt, berättigad att använda vad skogen, utöver nämnda behov, avkastar; boställsinnehavare dock endast till hälften med kronan, därest, vid hushållningsplanens prövning, högre andel icke anses böra honom tilläggas, och sådant, på därom gjord underdånig ansökning, av Oss medgives'.»

1862—63 års riksdag.

Frågan om en ny skogslagstiftning kom ånyo upp vid 1862—63 års riksdag icke genom en kungl. proposition utan på grund av motioner. Boställsskogarnas avkastning berördes därvid i motioner av herrar C. E. Ljungberg (borgarståndet nr 160), Erik Andersson och Per Tjernlund (bondeståndet nr 348 och 479).

Ärendet behandlades i sammansatt stats-, lag- samt allmänt besvärs- och ekonomiutskott. I dess betänkande (nr 50) anfördes efter redogörelse för frågans tidigare utveckling:

»Skogsstyrelsen — — — har, beträffande boställshavarnas rätt till skogens avkastning ansett, att, enär bestämmelsen härom kunde vara helt och hållet konventionell, men det icke vore lämpligt att dylika frågor lämnades beroende av särskild prövning i varje fall, boställshavarna borde, i anseende därtill att kostnaden för den av skogstjänstemännen utövade tillsyn sannolikt bleve fullt jämförlig med boställshavarens uppoffringar för skogens skötsel, tilläggas hälften av avkastningen, därest icke, vid hushållningsplanens prövning, högre andel ansåges böra honom tilldelas och sådant, på därom gjord underdånig ansökning, av Kungl. Maj:t medgåves, samt att avkastning från boställsskog, däri kronan hade del, skulle å offentlig auktion försäljas. Beträffande denna del av skogsstyrelsens förslag hava flera av Kungl. Maj:ts befallningshavande yttrat skiljaktiga meningar, i det flera ansett boställshavarna böra nöja sig med mindre än hälften eller endast husbehovet, och andra att hela avkastningen icke vore mera än skälig ersättning för deras på skogens skötsel använda kostnad och möda. Kammarkollegium åter har anmärkt, att enär ingen boställshavare hittills haft rätt att begagna skogen annat än till husbehov, med undantag för några få, som, enligt 23 § skogsordningen, fått tillstånd till kolning, skulle, genom att tillägga boställshavarna rätt att med kronan dela skogsavkastningen, löneregleringarna rubbas till förmån för de ämbets- och tjänstemän, vilkas boställen vore försedda med överflödig skog, utan att motsvarande skyldigheter dem ålades. Någon särskild gottgörelse till boställshavaren för vården av skogen ansåg kammarkollegium ej erfordras, enär denna skulle huvudsakligen av skogstjänstemännen besörjas. Kammarkollegium har därför föreslagit, att, där indelning av skogen till ordnad hushållning skett, borde vid den årliga utsyning, som av överjägaren verkställdes, först avsättas vad som erfordrades för boställets husbehov, och återstoden försäljas för kronans räkning, samt inkomsten därav, efter avdrag av vad till bestridande av kostnaderna för förvaltningen åtginge, i behörig ordning levereras och redovisas, eller ock att, i likhet med vad Kungl. Maj:ts befallningshavande i Stockholms och Nyköpings län föreslagit, från boställen med betydligare skog den del, som för innehavaren ej erfordrades, borde särskilt avrösas och såsom kronopark förvaltas. Mot detta kammarkollegii förslag har blivit anmärkt, bland annat, att, om all fördel av skogens förkovran och all uppmuntran till dess skötande undandroges boställshavaren, han även borde befrias från de med skogens skötsel förenade stora kostnader, vilka i sådan händelse måste drabba kronan, men att det otvivelaktigt vore en fördel för kronan, om, genom en billig fördelning av avkastningen mellan kronan och boställshavaren, den speciella skogsvården kunde åt boställshavaren anförtros, och därigenom ett minskat behov av skogsbetjäning uppstå. Kammarkollegii förslag, att avskilja vissa delar av de betydligare boställsskogarna, skulle, åtminstone i fråga om de ecklesiastika boställena, möta hinder av de rättigheter, som, på sätt ovan är antytt, kommunerna i flera fall kunna äga till dem. Församlingarnas rätt till prästebolens skogar är erkänd genom 24 och 25 §§ i 1805 års förordning, vilka stadga, bland annat, att, när socknemän skola prästgård bygga och bättra, äga de att å prästboställets ägor taga därtill nödigt timmer och virke, så vida där tillgång finnes, utan att skogen till prästboställets övriga behov för mycket medtages, samt att församlingarnas innevånare äga att åtala missbruk, som vid hushållningen med prästgårdsskogarna kunna förelöpa; och i överensstämmelse härmed har skogsstyrelsen föreslagit, att socknemännen skulle äga att för ifrågavarande behov ej mindre från boställets, än även från annat därtill hörande hemmans eller lägenhets skog, efter utsyning av behörig skogs-

tjänsteman, taga nödigt timmer och virke, så vitt med bevarande av skogens bestånd, efter antagen hushållningsplan, utsyningen kan äga rum utan inskränkning i den tillgång på skogsalster till husbehov, som eljest erfordras, eller i den rätt till avkastningen, som, enligt förslaget, på sätt ovan är nämnt, skulle tillkomma boställshavaren; varemot styrelsen ansett, att kronan icke i detta fall borde göra anspråk på sin andel i avkastningen.

I överensstämmelse med kammarkollegii ovanberörda förslag står herr *Ljungbergs* särskilda yrkande:

att, enär den av skogsstyrelsen föreslagna fördelningen av boställenas avkastning skulle än ytterligare öka den olikhet i tjänstemännens avlöning, som, oavsett skogen, redan är en följd därav, att vissa bland dem äro med boställen försedda, men andra icke, 'boställsinnehafvare må erhålla utsyning till husbehof af boställets skog, men den öfriga afkastningen tillfalla det allmänna',

ävensom *Erik Anderssons* motion, såvitt genom densamma icke påyrkas införande av stadganden, vilka, enligt vad ovan omförmält blivit, redan förefinnas. Erik Andersson föreslår nämligen, bland annat:

'att den skog i de årliga trakthyggena, som vid boställena icke är behöflig för innehafvarens räkning, eller kan till hemmanets byggnader, stängsel och vedbrand erfordras, bör antingen utsynas åt annat närbeläget boställe och kronohemman eller ock på offentlig auktion försäljas, samt köpeskillingen derför användas, dels till skogsåterplantering, dels till bildande af en byggnadsfond för prestboställena, dels ock, om öfverskott derutöfver uppstår, detta redovisas till skogsplanteringskassan.'

I anseende till nödvändigheten att vid anordnandet av hushållningen med boställenas skogar taga i betraktande kommunernas rätt till skogarna å prästbolen, torde i sammanhang härmed böra avhandlas den av *Tjernlund* gjorda framställning, att, då kyrkobyggnad i skoglösa orter är en svår tunga för församlingarna, och i många orter, där skogen på enskildas hemman blivit sällsynt, prästbolen äga riklig tillgång på sådan, som nu ofta i anseende till gällande föreskrifter får ruttna ned i stället för att komma till någon nytta, men sedan skogsstyrelse och talrikare jägeribetjäning numera blivit tillsatt, det vore lätt att få undersökning verkställd, vilka prästbolsskogar kunde hava så ymnig tillgång på skog, att något därav kunde få användas till kyrkobyggnad, samt till vad belopp skogen kunde utöver boställshavarens årliga framtida behov tåla avverkning:

'Rikets Ständer måtte hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla om utfärdande af en förordning, hvarigenom tillåtelse lemnas att vid ifrågakommande kyrkobyggnad, vare sig nybyggnad eller reparation, till bestridande af kostnaderna derför, synnerligast i små och fattiga församlingar i skogrika orter, der pastoratets eller socknens prestbol eger större skogstillgång, än som till boställets och dess innehafvares egna behof synes erforderlig, densamma kunde, efter utsyning, af socknemännen få användas för kyrkans räkning, såväl genom virkets nyttjande in natura, som genom försäljning deraf och de inflytande medlens användande till nödiga utgifter i och för byggnaden i den mån skogstillgången sådant kunde medgifva, likväl med iakttagande deraf, att nödiga tillgångar för prestbolsinnehafvaren ej må saknas.'

Vad sålunda i fråga om hushållningen med boställsskogarna blivit föreslaget, har utskottet tagit i övervägande, och därjämte, angående de särskilda boställsskogarnas vidd, av upplysningar, som från skogsstyrelsen kommit utskottet

tillhanda, inhämtat, att skogsarealen kan beräknas utgöra för 17 boställen över 4 000 tunnland (ett har 15 000, ett 13 000, tre omkring 8 000 tunnland), för 21 mellan 3 500 och 4 000 tunnland, för 5 mellan 3 000 och 3 500 tunnland, för 9 mellan 2 500 och 3 000 tunnland, för 19 mellan 2 000 och 2 500 tunnland, för 31 mellan 1 500 och 2 000 tunnland, för 64 mellan 1,000 och 1 500 tunnland, för 83 mellan 750 och 1 000 tunnland, för 125 mellan 500 och 750 tunnland, för 24 omkring 500 tunnland; de övriga antingen sakna skog eller hava mindre skogsareal än 500 tunnland. Dessa uppgifter ådagalägga en sådan olikhet mellan skogsarealen på de särskilda boställena, att, på enahanda skäl, som äro här ovan vid fråga om de utarrenderade kronoegendomarna anförda, det icke synes lämpligt att vid bestämmandet av de åtgärder, som beträffande boställsskogarnas vård böra från statens sida vidtagas, uteslutande fästa sig vid någotdera av de båda ifrågaställda systemen: 'vård och förvaltning' å ena, 'uppsigt' å andra sidan, utan torde, liksom i avseende på nyssberörda kronoegendomar, bägge systemen böra efter omständigheterna jämte varandra tillämpas, sålunda att de större boställsskogarna, där så tjänligt finnes, tagas under kronans omedelbara vård och förvaltning, men de övriga lämnas åt boställshavarnas vård, under skogstjänstemans uppsikt.

Härvid möter den förut omtvistade frågan, huruvida staten är befogad att oinskränkt disponera även över de boställen, vilka tilläventyrs äro av frälse- eller skattenatur och härleda sig från donationer, varigenom de blivit av enskilda eller menigheter till vissa tjänster anslagna. Utskottet anser, att jordnaturen icke härvid bör göra någon skillnad i statens rätt att över dem förfoga, vilken beror allenast av den omständighet, att de äro anslagna till statens tjänstemän, varav följer, att staten äger enahanda rätt att bestämma över dem, som över själva de tjänster, vilka de åtfölja, och att en förändring i dessa avseenden är lika berättigad och kan, under iakttagande av nuvarande tjänsteinnehavares rätt, åvägabringas på enahanda sätt, som varje annan löneförändring. Är det obestridligt, att staten kan, utan intrång i enskildas rätt, fritt förfoga över hushållningen med samtliga boställsskogarna, och medgives det att vid dem, liksom vid de utarrenderade kronoegendomarnas skogar, förenämnda bägge hushållningssystemer böra allt efter skogarnas betydenhet jämte varandra användas, så följer i ordningen att bestämma, i vilka fall vartdera systemet skall äga tillämpning. Det har visserligen synts utskottet, att, på sätt även tillförene ansetts, en skogsvidd av omkring 500 tunnland vore den areal, som åtminstone erfordrades, för att staten skulle kunna med fördel underhålla särskild personal för en skogs vård och förvaltning, och att de boställsskogar, som hava mindre areal, kunna överlämnas åt boställshavarnas egen vård, utan fara att hushållningen därmed överstiger dessas förmåga eller utgör hinder för deras ämbetens behöriga skötande. Men, ehuru utskottet sålunda funnit den begränsning, man förut tänkt sig, vara i allmänhet den rätta, har utskottet likväl sökt undvika felet att härvid bestämma någon viss skogsareal såsom ett oeftergivligt villkor för det ena eller andra systemets användande, och ansett lämpligt, att i varje fall särskilt prövades, om den befintliga skogsarealen och boställets övriga ägor stode till varandra i ett motsvarigt förhållande, eller om den förra ägde sådan betydenhet, att den borde såsom särskild skogsegendom betraktas. Därvid har utskottet även tänkt sig den möjligheten, att, där större boställsskog finnes, huvudskogen kunde ställas under allmän förvaltning, men någon mindre del, som vore antingen bland inägorna belägen eller eljest skild från den övriga skogen, överlämnas åt boställshavarens egen vård.

Vid frågan om den andel i boställsskogarnas avkastning, som bör tilläggas boställshavaren, vill utskottet till en början hava anmärkt, att, då skogslagstiftningen uteslutande har till uppgift att åt skogarna bereda en bättre vård och äger endast ett yttre samband med reglerandet av tjänstemännens förmåner av deras boställen, vilket ämne bör innefattas i de särskilda boställsordningar, vilka dels redan förefinnas, dels lära vara att förvänta, utskottet ansett, att man i allmänhet bör inom skogslagstiftningen endast så tillvida hava hänsyn till berörda ämne, att genom de i nämnda lagstiftning införda stadganden om hushållningen med boställenas skogar hinder icke lägges för tillämpligen av de särskilda föreskrifter om boställshavarnes rätt till andel i avkastningen, som antingen redan kunna vara meddelade genom militieboställsordningen och särskilda resolutioner eller ock framdeles komma att genom nya boställsordningar stadgas. Men å andra sidan tillkommer det skogslagstiftningen att bestämma, huruledes kronan, i de fall, där hon tager befattning med själva skogshushållningen, skall erhålla en skälig ersättning för sina därå nedlagda kostnader, så att icke vinsten därav utan motsvarande skyldigheter tillfaller boställshavaren och kronan utan motsvarande inkomst betungas med nya utgifter. Utskottet, som trott sig kunna antaga, att skogens avkastning genom dess regelbundna behandling och sorgfälliga vård skall kunna i framtiden åtminstone fördubblas, har därför ansett det vara med alla billiga anspråk förenligt, att kronan, vare sig att hon övertager skogshushållningen eller endast förbehåller sig kontrollen därå, tillerkänner sig hälften av skogens avkastning såsom sin andel, över vilken genom boställsordningar icke må förfogas. Men då utskottet förutsett att detta förslag nu, såsom tillförene, skulle möta motstånd ur den synpunkten, att dels genom ett beslut att till kronan indraga någon del av de ecklesiastika boställenas avkastning intrång skulle kunna synas hava skett i prästerskapets privilegier, dels enahanda åtgärd i avseende på militieboställena, vilka av ålder ansetts vara genom indelningsverket för alltid anslagna till de särskilda regementena och kårerna, skulle synas förminska de militära ämbetsmäns rätt, vilka ingått i krigstjänst under förutsättning att löningsfonderna skulle varda bibehållna vid all den jordegendom, från vilken deras inkomster härflyta; så har utskottet ansett, att, till förekommande av det motstånd, som av dessa skäl eljest ofelbarligen skulle mot förslaget uppresa sig, kronan borde till prästerskapet och militärkårerna avstå hela sin andel i de ecklesiastika och militära boställenas avkastning till förbättrande av dithörande ämbetsmäns lönevillkor, helst åtgärder i sådan syftning ändock måste vidtagas och till en del äro under utförande. Det synes, att, sedan de gemensamma ecklesiastika och militära löningskassorna härigenom erhållit en högst betydlig förstärkning, man även med skäl kan på dem ställa det anspråk, att de skola i form av lönefyllnad lämna ersättning åt de boställen, vilka lida förlust därigenom att de förlora sin förmånsrätt till utsyning på häradsallmänningarna, såsom utskottet här ovan föreslagit. Då ett sådant förfogande, som härmed blivit föreslaget, icke utesluter möjligheten att framdeles, sedan de särskilda korporationernas eller kårernas behov av inkomster på annan väg blivit fyllda, i sammanhang därmed till statsverkets eller skogsstyrelsens omedelbara disposition indraga den ifrågavarande andelen av boställsskogarnas avkastning, torde den här ovan uttalade grunden för statens andel i boställsskogarnas avkastning, om den, till följd av nu föreslagna eftergifter, för närvarande erkännes, framdeles även bliva i hela sin vidd tillämpad, varigenom en betydande tillgång för utgifternas bestridande komme att tillfalla statens skogsförvaltning.

Om, på sätt utskottet föreslagit, vården och förvaltningen av de mindre betydande boställsskogarna skall uppdragas boställshavarna, lärer därav böra bliva en följd, att dessa tilläggas sådan andel av skogarnas avkastning, som icke allenast motsvarar deras på förvaltningen nedlagda kostnader, utan även innebär en lämplig uppmuntran till omsorg om skogens behöriga skötsel och bevakning mot åverkan. Av vad ovan blivit yttrat om kronans andel i alla boställsskogars avkastning, följer, att härtill kan disponeras högst hälften, vilket maximum dock även måste överskridas för nuvarande innehavare, vilka genom särskilda resolutioner hava sig större rätt tillerkänd. Ehuru utskottet visserligen hade ansett det vara till större enkelhet i föreskrifterna ledande, om allt vad som återstode av skogens avkastning, sedan kronan bekommit sin hälft, kunde tilläggas boställshavaren, och sålunda ett slags hälftenbruk mellan kronan och boställshavaren ägde rum, har likväl, med avseende å den vid föregående riksdagar framställda anmärkningen, att en stor olikhet mellan förmånerna av de boställen, som hava t. ex. 500 tunnland skog, och de, som hava ringa eller ingen sådan, därigenom skulle uppstå, och enär förhållandet mellan omkostnaderna för och avkastningen av särskilda boställsskogar, även utan avseende å skiljaktigheterna mellan deras areal, otvivelaktigt kan vara högst växlande och ombytligt, utskottet ansett den åsikten böra föredragas, enligt vilken för varje särskilt boställe, där skogen upplåtes åt boställshavarens egen förvaltning, bör av vederbörande myndighet prövas, huru stor del av den årliga avkastningen, efter uppgjord hushållningsplan, må årligen tillfalla boställshavaren såsom ersättning för skogens skötsel och uppmuntran till dess vårdande, och huru mycket utöver hälften bör till staten eller den korporation, som fått sig statens rätt med avseende å skogens avkastning upplåten, i vederbörlig ordning redovisas. Men då ingen nuvarande boställshavare lärer skäligen kunna tvingas att antaga de av statens förvaltande myndigheter sålunda på förhand och utan ömsesidig överenskommelse uppgjorda villkoren för skogens vårdande, har det synts nödvändigt att lämna nuvarande boställshavare öppet att, utan rationell skogshushållnings införande, behålla skogen på samma villkor som för närvarande, eller, där ej särskilda resolutioner annorledes förmå, till nyttjande allenast för husbehov.

I anledning av herr Ljungbergs och Erik Anderssons motioner får utskottet, på nu anförda skäl, till rikets ständers granskning framställa det förslag till reglerande av hushållningen med boställsskogarna:

att skogar å boställen skola, så vitt de ej ligga i samfällighet med enskild egendom eller annat hinder möter, till regelbunden hushållning indelas;

att därest, vid indelning av boställes skog, densamma finnes i betydligare mån överstiga boställets behov av skogsfång, skogen i dess helhet eller lämplig del därav skall ställas under vård och förvaltning av skogsstyrelsen, med iakttagande att av skogens behållna avkastning i första rummet må tilldelas boställshavaren, vad honom med avseende på dittills åtnjuten rätt eller förhanden varande förhållanden skäligen bör tillkomma, samt återstoden tillfalla Kungl. Maj:t och kronan, men vid militieboställen disponeras av vederbörande boställsdirektion och vid ecklesiastika boställen användas till bidrag vid reglerande av prästerskapets inkomster; samt

att, där boställes skog ej tages under vård och förvaltning av skogsstyrelsen, den bör, under nämnda styrelses uppsikt, vårdas av boställshavaren,

som i detta fall, och så framt den vid indelningen föreskrivna hushållning av honom iakttages, må, där bättre rätt ej härförinnan blivit honom särskilt medgiven, åtnjuta utöver sitt husbehov högst halva behållna avkastningen av skogen, vilken, till dess sådan indelning skett, får av boställshavaren, såvida han icke för sin tjänstetid blivit bättre rätt tillerkänd, endast till husbehov begagnas, skolande, på sätt ovan förmäles, den del av avkastningen, som icke tillkommer boställshavaren, antingen tillfalla Kungl. Maj:t och kronan, eller disponeras av regementenas boställsdirektioner eller användas till prästerskapets avlönande.

På sätt ovan förmäles, hava kommunerna redan den rätt till prästbolens skogar, att de därstädes åtnjuta utsyning för de byggnader å prästbolen, vilka det åligger socknemännen att uppföra och bättra. Det har synts billigt att, i överensstämmelse med Tjernlunds motion, denna utsyningsrätt medgåves även för kyrkobyggnader; och finner utskottet sig desto hellre böra tillstyrka en sådan förändring, som den väl sammanhänger med de ecklesiastika boställenas egenskap att vara till kyrkans gagn anslagna. Utskottet får därföre tillstyrka, att, när socknemän skola kyrka eller prästgård bygga eller bättra, de må från prästebolets eller annat därtill hörande hemmans skog, efter utsyning av vederbörande skogstjänsteman, njuta nödigt timmer och virke, såvitt, med skogens bestånd efter antagen hushållningsplan, utsyningen kan äga rum utan inskränkning i den rätt till avkastningen, som blivit boställshavaren tillerkänd.»

Mot betänkandet anfördes reservation av generaldirektören Ros:

»Beträffande boställsskogarna, så torde ej vara nödvändigt att, såsom utskottet föreslagit, ställa de större av dessa skogar under skogsstyrelsens förvaltning. Med en allvarligare uppsikt och biträde i tekniskt hänseende av statens skogstjänstemän, på sätt som skogsstyrelsen i detta hänseende föreslagit, synes mig samma ändamål, en förbättrad skogshushållning, kunna åstadkommas, och detta med ojämförligt mindre kostnader än om hela förvaltningen övertages av staten. Ingen kan, under förutsättning av tillräcklig kontroll, för bättre pris än boställsinnehavarna ombesörja vården och skötseln av den skog, som tillhör hans boställe, ty skogsarbetena uträttas merendels å tider, då hans folk icke behöver användas för andra göromål, och bevakningskostnaden måste jämväl bliva lindrigare än genom anställande av särskilda kronojägare å ifrågavarande skogar. Det är till följd härav som jag anser avkastningen från boställsskog, utan hänsyn till boställets natur av skatte eller frälse, eller om det är militär-, ecklesiastik- eller civilstaten anslaget, böra tillkomma boställsinnehavaren till en del, såsom ersättning för arbete och såsom en billig vinst därav för att öka hans intresse för saken, och den övriga andelen av avkastningen staten, för den tillsyn och det tekniska biträde, den genom sina tjänstemän utan annan ersättning därför lämnar. Man förnekar boställsinnehavaren denna fördel, såsom det vill synas, huvudsakligen till följd av den föreställning, att hans vinst skall bliva så oerhört stor där skogens areal uppgår till 1 000 eller flera 1 000 tunnland, och detta kan visserligen bliva förhållandet någonstädes, men dock endast undantagsvis. Något stöd för omdömet i detta hänseende lämna de av utskottet meddelade uppgifterna om skogarna å de militära och ecklesiastika boställena, ävensom av de, dels på kartebeskrivningar och dels på approximativa beräkningar grundade uppgifter, som kommit skogsstyrelsen till handa rörande de civila boställenas skogar, och av vilka uppgifter inhämtas, att bland dessa senare finnas tvenne med en skogsvidd emellan 1 000 och 2 000 tunnland, 5 emellan 700

och 900 tunnland, 29 emellan 300 och 500 tunnland och 47 emellan 200 och 300 tunnland, varemot de övriga hava under 200 tunnland skog eller sakna sådan helt och hållet. Härav torde kunna antagas, att de flesta boställsskogarna icke komma att lämna större avkastning än som åtgår för boställets husbehov, och avkastningen från de övriga får ej alltid beräknas efter deras stora vidd. De ansenligaste boställsskogarna förekomma i Värmland och Dalarna samt de norra länen, varest den årliga avverkningsarealen måste inskränkas med hänsyn till skogens längre återväxttid, och virkeskvantiteten blir mindre därigenom att, i anseende till det svagare virkets värdelöshet, den vanliga trakthuggningsmetoden där icke kan tillämpas, utan avverkningen däremot ske förmedelst en rationell blädning av grövre träd till bjälkar och sågblock. Härtill kommer för övrigt att de större skogarna under än längre tid tarva större omkostnader för skötseln och vården samt även den omständigheten, att boställenas jordbruk i dessa orter är av mindre betydenhet, så att någon inkomst av skogen synes böra tillkomma boställsinnehavaren.

Av dessa skäl måste jag förorda det av skogsstyrelsen gjorda förslag, att, i fråga om fördelning av boställsskogarnas avkastning, såsom regel måtte antagas, att boställsinnehavaren skall njuta hälften, men även därutöver, om vid skogsindelningen omständigheterna därtill föranleda och Kungl. Maj:t, på därom gjord hemställan, därtill lämnar sitt bifall. — Men på det skogarnas avkastning ej blott må komma staten och de enskilda boställsinnehavarna till godo, torde, för att icke helt och hållet förbise de av utskottet avsedda anspråken från de så kallade privilegierade kårernas sida, det vara skäligt, att hälften av kronans andel, eller fjärdedelen av hela avkastningen, tilldelas den kår eller stat, varunder bostället lyder, synnerligen till byggnadshjälp för skoglösa boställen, varom stadganden lämpligast kunna införas uti de under omarbetning varande boställsförordningarna.

I överensstämmelse med vad jag sålunda andragit, får jag vördsamt hemställa:

att å boställen av alla slag, vilka icke äro till kronan indragna, skall, så vitt de ej ligga i samfällighet med enskild egendom, eller annat hinder möter, sedan från skogsmarken avskilt blivit vad till inägor och rätter beteshage räknas må, genom skogsstyrelsens försorg införas en efter sig företeende ortförhållanden lämpad regelbunden hushållning, samt, sedan detta skett, boställsinnehavaren vara berättigad, mot skyldighet att skogen vårda och nyttja i överensstämmelse med fastställd plan och särskilda föreskrifter för avverkningen och befordrande av återväxt, att använda hälften av vad skogen utöver boställsinnehavarens husbehov avkastar, därest vid hushållningsplanens prövning högre andel icke anses böra honom tilläggas och sådant, på därom gjord underdånig hemställan, av Kungl. Maj:t medgives, varemot den återstående avkastningen fördelas lika emellan kronan och den kår eller stat, varunder bostället lyder, vilken har att över dess andel disponera i enlighet med vad därom för densamma gällande boställsordning kan komma att bestämma.»

I prästeståndet diskuterades frågan ingående:

Domprosten Sundberg:

»Varför skulle nu detta då ske? — Jo, för att kunna åvägabringa en rationell skogshushållning. Men detta bör väl kunna ske utan ingrepp i annans rätt. Men, säger man, när en rationell skogshushållning införes, stiger avkastningen av skogen betydligt, och jag frågar, vilken våda kunde ligga däri, eller vilket

giltigt skäl må därav kunna hämtas för att beröva boställsinnehavaren avkastningen av hans på lön innehavande hemman? Jo — säger man, lönerna skola annars bliva alltför ojämna mellan tjänstemän av samma grad. Jag tror icke, vad nu vårt stånd beträffar, meningen med den nyligen beslutade löneregleringen hava varit att åstadkomma en nivellering alla löner emellan; ty hade det varit meningen, så hade rättast varit att låta alla prästerskapets inkomster ingå till statskassan och sedan utdela den influtna summan lika bland alla dess medlemmar. För min del anser jag såsom en plikt att motsätta mig varje försök att vidare kringskära boställsinnehavarnas lagliga rätt. Därför är jag icke emot införandet av en rationell skogshushållning, utan tillstyrker bifall i detta avseende till det av herr Ros i dess reservation framlagda förslag, såsom bättre än utskottets, men med den ändring, att efter ordet: 'återväxt' tilläggas i stället för: 'att använda hälften af hvad skogen utöfver boställsinnehafvarens husbehof afkastar' orden: att använda vad skogen avkastar, samt att vad därefter följer utelämnas.»

Doktor Petrelli, vilken varit ledamot i utskottet:

»Det må jag likväl nu anmärka, att boställsinnehavaren nu icke äger rättighet att vidare än till husbehov använda boställets skog, för så vitt icke särskilda resolutioner i enskilda fall lämna en något utvidgad dispositionsrätt. För övrigt är förhållandet med ecklesiastikboställen icke överallt lika. Åtskilliga boställen äro av kommunerna anskaffade och andra av enskilda personer donerade. Det är klart, att med sådana kan skogsstyrelsen icke hava något att skaffa. Andra boställen finnas även, vilkas innehavare fått rättighet att till avsalu kola eller såga vissa kvantiteter skog årligen; och meningen är alldeles icke att häruti åstadkomma någon inskränkning. Därför står ock uti utskottets förslag: 'med iakttagande att af skogens behållna afkastning i första rummet må tilldelas boställsinnehafvaren, hvad honom med afseende på dittills åtnjuten rätt eller för handen varande förhållanden skäligen bör tillkomma'. Men man bör ihågkomma, att det kan finnas ett boställe med ett eller annat tusende tunnlands skog och det inom ett pastorat, där pastors lön redan förut är en bland de rikare. Även här skulle innehavaren få icke allenast, såsom förut, vad han av skogen till husbehov behöver, utan dessutom hälften av den avkastning som skogen därutöver lämnar, men den andra halvparten däremot gå till beredande av löneförhöjning åt sämre lottade ämbetsbröder, och i ett sådant stadgande kan jag ej se någon orättvisa. Det kan ock finnas ett klent komministersbol med ett par tunnlands åker och några skäppors årligt utsäde, men däremot med ansenlig skog; i följd av vilket förhållande komministern fått rättighet att årligen kola en viss kvantitet skog, och häri skulle ej, såsom jag redan anmärkt, någon förändring inträda. En skarpsinnig anmärkare har förmält sig icke kunna begripa, huru den till prästerskapets avlöning inflytande anparten av skogsavkomsten skulle fördelas; men härpå behöver jag ej lämna någon upplysning, då han själv nämnt den rörande prästerskapets avlöning år 1862 utfärdade författning, som tillräckligen reder den frågan. Jag hemställer att utskottets förslag må gillas, och tror det icke kunna leda till något resultat att godkänna blott ett stycke av en reservation, vilken man väl då borde antaga i dess helhet, men vars förslag är såväl för boställsinnehavaren som för ecklesiastikstaten ofördelaktigare än utskottets.»

Prosten Sondén:

»Även jag tillstyrker bifall till utskottets förslag. De, som gjort anmärkningar däremot, tyckas hava glömt, vilken rättighet boställsinnehavare nu äga

till användande av boställsskogen, eller att denna rättighet ej sträcker sig utöver vad till husbehov erfordras, så vida ej särskilt tillstånd i enskilt fall lämnat en vidsträcktare dispositionsrätt. Skall man bibehålla nu gällande stadgande, så kommer skogen, där den är överflödig, att, utan gagn såväl för boställsinnehavaren som andra, till stor del ruttna ned. Frågan bliver då egentligen, huru denna överflödiga skog skall användas. Mig tyckes utskottet hava härpå lämnat ett svar, som både är till sin grund billigt och, vad ecklesiastika boställen beträffar, länder till prästerskapets fördel. Vill man att våra sämre lottade ämbetsbröder skola erhålla en förbättrad ställning, synes man mig därföre ock böra bifalla utskottets förslag. Vi må komma ihåg att, om ett pastorat nu giver, även med avseende därpå att det tillhör 1:sta klassen, en däremot lämpad anständig bärgning åt sin innehavare, följden bleve, enligt senaste författning angående löneregleringen, att, om nu även därtill skulle komma en större inkomst av boställsskogen, andra inkomster däremot skulle nedsättas, utan att genom denna nedsättning några medel bereddes till förbättrande av andra prästmäns löner, enär pastoralier icke få dragas från ett pastorat till ett annat. Följden bleve sålunda att varken boställsinnehavaren, eller kronan, eller våra ämbetsbröder finge nytta av boställsskogen, utan socknenborna genom minskning i deras avgifter till pastor. Jag kommer sålunda att godkänna detta förslag, och vill endast anmärka, att slutet är något dunkelt, då det heter: 'skolande den del af afkastningen, som icke tillkommer boställshafvaren, antingen tillfalla Kongl. Maj:t och Kronan, eller disponeras till Regementenas Boställs-Direktioner eller användas till presterskapets aflönande'. Dessa alternativa bestämningar synas mig ej rätt klart uttrycka utskottets mening, vadan jag ville att det finge heta: skolande den del av avkastningen, som icke tillkommer boställshavaren, ingå till Kungl. Maj:t och kronan, för att, vad militieboställen beträffar, överlämnas till regementenas boställsdirektioner och, vad ecklesiastika boställen angår, användas till prästerskapets avlönande.»

Hovpredikanten LITHNER:

»Jag anser, att församlingarnes rätt även skulle på många ställen kränkas genom ett lagstadgande, sådant som detta förslag. Man vet nämligen, att på många ställen församlingarna med egen uppoffring inköpt boställen för sina präster, och jag är fullt viss därom, att, så gärna församlingarna se, att deras prästelägenheter genom dem åtföljande förmåner bliva eftersökta, så ogärna skulle de se, att något tages från deras prästs lagliga förmåner för att tilläggas en präst inom annat gäll; ty av allt vad här blivit sagt har jag ännu icke blivit övertygad, att meningen med detta förslag stannar med endast bidrag till reglering av de olika lönerna inom samma gäll. Därom behöves intet stadgande utöver vad den sista nådiga förordningen innehåller.

Vidare finnes ett stort antal boställen, som äro donationer till en viss lägenhet. Kan man även efter vad skogsstyrelsen dömer skäligt taga någon slags avkomst av dem och anslå till andra lägenheter?

I Norrland finnas ock prästegårdar, som äro s. k. Västerås recess gods och till och med vid den stora reduktionen, som skedde 1527, ansågos böra få för all framtid med alla sina förmåner okvalt tillhöra de lägenheter, till vilka de voro anslagna. Även dessa skulle nu naturligtvis efter detta förslag börja att förvandlas till kronogods. Jag instämmer med domprosten Sundberg och yrkar avslag.»

Domprosten SUNDBERG:

»En talare påstod, att, om en pastor skulle få hela inkomsten av en större skog och sålunda redan därigenom en anständig bärgning, kunde sockenboarna, enligt 1862 års författning, indraga motsvarande del av pastoralierna, i följd varav avkomsten av skogen skulle egentligen komma sockenboarna till godo. Men en sådan händelse lärer blott kunna inträffa, om man helt och hållet förbiser den grund, från vilken nämnda författning utgår. Uti denna författning är enligt 2 mom. 9 § prästerskapet betryggat vid besittningen av innehavande bostadsboställen, vars inkomster icke få dragas från en församling till annan, liksom icke heller, enligt 1 mom. av samma §, pastoralierna. Denna grundsats, uppehållen av Kungl. Maj:t, godkändes av prästeståndet, och just under förutsättning av att denna grundsats skulle ovillkorligen vidhållas, gav prästeståndet sitt bifall till Kungl. Maj:ts rörande löneregleringen avgivna förslag. Men nu vill man icke desto mindre, att, med upphävande av denna grundsats, en del av bostadsboställets inkomster skall användas för ett annat ändamål. Jag är visserligen icke emot det föreslagna användandet i och för sig, men jag anser, att prästeståndet bör besinna sig noga, innan det viker ifrån den stadgade grundsatsen, att bostadsboställena skola odelade förbehållas innehavarna därav, och tror jag det vara vådligt att börja göra eftergift i det hänseendet. Men, har man sagt, det är icke fråga om någon eftergift, i ty att prästerskapet aldrig haft rätt att begagna skogen vidare än till husbehov; — ja, under den tid, då ingen ordentlig skogshushållning var införd; men i samma mån en sådan införes, bortfaller även skälet för den hittills visligen stadgade inskränkningen, och vi veta även, att, där boställsskogen blivit vederbörligen indelad och dess framtida bestånd sålunda betryggat, har även boställsinnehavaren fått rättighet att sig till godo använda årshyggena.»

Doktor PETRELLI:

»Jag finner det ganska olyckligt, att jag ej kunnat vara rätt tydlig, och så lär även vara förhållandet med utskottets förslag. Man har här talat om boställen, av enskilda personer donerade eller av kommunerna inköpta. Jag har redan sökt visa, att frågan om dessa hörer ej hit. Om hemman på det sättet blivit lämnade till prästboställen, så utgör ju sådant ett bland de av utskottet antydda hinder, som verka undantag från tillämpningen av det framställda förslaget. Men huru man än uttrycker sig, fruktar jag, att man ändå ej skall förstås. Här tvistar man nu om inkomster, som alldeles icke lagligen finnas. Hittills har man nämligen icke haft rätt att vidare än till husbehov använda skogen, och någon inkomst därav för övrigt har boställsinnehavaren icke ägt. Då kungl. kammarkollegium strängt vidhåller denna åsikt, såsom utskottets utlåtande visar; så borde man väl låta därvid bero. Men nu är man ej nöjd med att kunna få utöver husbehovet en skälig inkomst av skogen, och det besynnerligt blott därför att andra ämbetsbröder kunna möjligen även få en inkomst därav. Men, har man sagt, vissa präster hava dock redan reveny av skogen, i ty att de äga rätt att till avsalu kola och såga vissa kvantiteter därav; men detta har utskottet icke förbisett, utan velat fortfarande betrygga dem i denna deras rättighet; varför även i utskottets förslag stå orden: 'eller för handen varande förhållanden'. Kan detta bättre uttryckas, vore det väl; men jag ber få erinra, att här är icke blott fråga om pastors- och komministersboställen, utan om boställen av alla slag. Därav kommer, att man ej kunnat begagna uttryck, endast lämpliga för ecklesiastika boställen. En talare påpekade, att fall kunna inträffa, då ingen ämbetsbroder finnes, till vilken den andra halvpar-

ten kan övergå; men då ligger ju nära för hand att, om boställsinnehavaren själv har mindre rik bärgning, blir det han själv och ingen annan, som får lönetillökningen. Jag ser i detta förslag en fördel, erbjuden prästerskapet, och fortfar därför att tillstyrka antagandet därav.»

Prosten SONDÉN:

»Mitt sista yttrande har blivit strängt behandlat; men syftemålet med detsamma var dock intet annat än att ådagalägga, att ett bifall till utskottets förslag vore för prästerskapet förmånligare än ett avslag. En boställsinnehavare äger nu ingen annan laglig rätt till skogen än att använda den till sitt husbehov, och endast där, varest lönen varit alltför ringa, har han, genom särskild resolution, fått tillåtelse att till avsalu kola eller på annat sätt sig till godo begagna årshygget. Där inkomsterna äro vid en beställning så svaga, torde man kunna antaga för givet, så vida man icke hyser alltför stort misstroende till regeringen, att boställsinnehavaren befrias från skyldigheten att av skogens avkastning dela med sig. Men där lönen förut är tillräcklig och skogen överflödig, där bliver det ju redan en vinst för tjänstemannen att få, utöver sitt husbehov, hälften av skogens övriga avkastning, och en förmån för det svagare avlönade prästerskapet, att den andra delen får gå till löneregleringsfonden. Häri ligger visserligen, om man så vill, en ändring av 1862 års författning, men en ändring till prästerskapets fördel. I denna författning, som jag tämligen noga studerat, har jag icke funnit något stadgande, som säger, att pastor skall hava allt vad bostället kan avkasta, även däri inberäknad den inkomst, som skogen kan komma att giva, och dessutom även alla enligt ännu gällande lag föreskrivna pastoralier. Jag har icke på något ställe i denna författning sett 1681 års kungl. förordning åberopad. Däremot står det i 1:sta §, att prästerskapets inkomster skola fördelas så, att varje tjänstgörande prästman erhåller en efter sin tjänstegrad lämpad anständig bärgning. På samma sätt som en föregående talare kan jag icke tolka 2 mom. av 9 § i 1862 års författning. Prästerskapet är där visserligen betryggat vid den lagliga avkomsten av innehavande bostadsboställe, men icke står där, att boställsinnehavaren även skall få den inkomst därav, vartill aldrig någon laglig rätt funnits. Vill man nu tillägga honom även denna senare inkomst, så kunna ju pastoralierna däremot minskas, för så vitt anständig bärgning i alla fall beredes honom. Om donerade eller av kommunerna inköpta hemman är här icke fråga; men icke lära alla boställen, som hava rik tillgång på skog, vara av denna art. Jag fortfar att tillstyrka bifall till utskottets förslag.»

Utskottets hemställan blev av ståndet avslagen, och ståndet antog i stället en formulering, som gav boställshavaren hela behållna avkastningen. Icke heller förslaget om att sockenborna skulle få rätt att hämta timmer till kyrkobygge å boställsskogarna vann ståndets gillande.

Utskottsförslaget bifölls emellertid av adeln och borgarna, medan bondeståndet uteslöt bestämmelserna om skogsavkastningens disposition vid boställena. Sistnämnda stånd avslog ock förslaget om timmer till kyrkobygge.

Utskottet framlade i anledning härav i utlåtande nr 57 förslag till sammanjämkning samt anförde därvid:

»Vid övervägande av möjligheten att i denna fråga kunna till ett helt med varandra sammanjämka riksståndens ovananmärkta skiljaktiga beslut, har ut-

skottet icke ansett sig kunna antaga, att prästeståndets beslut, enligt vilket hela avkastningen komme att tillfalla boställshavaren, skulle äga någon utsikt att vinna ridderskapet och adelns samt borgarståndets godkännande, vilka bägge riksstånd, lika med utskottet, ansett, att endast halva avkastningen borde tillkomma boställshavaren, även i den händelse att skogens skötsel honom ålåge. Vidare har utskottet ansett sig böra hemställa till bondeståndet, vilket icke annorledes, än genom förkastande av utskottets förslag, yttrat sig om användandet av boställsskogarnas avkastning, att i denna fråga giva sin åsikt tillkänna; men utskottet har därvid icke funnit skäl att, med frånträdande av sitt förslag, som redan vunnit två stånds bifall, jämte detsamma till bondeståndets beprövande framställa något annat sådant. Ehuru utskottet således icke av prästeståndets, visserligen i ganska väsentlig mån från utskottets förslag, men ännu mera från den bestående lagstiftningen avvikande, beslut finner anledning till någon huvudsaklig förändring i sitt framlagda och av två stånd gillade förslag, så har likväl, till följd av den, under frågans förnyade behandling hos utskottet, gjorda anmärkning, att någon ovisshet kunde hava hos prästeståndet uppstått om den grund, efter vilken den boställshavarna icke tillkommande avkastningen av de ecklesiastika boställena borde såsom bidrag till reglerande av prästerskapets avlöning användas, utskottet ansett sig böra uttryckligen förklara, att, enligt utskottets åsikt, därvid böra iakttagas enahanda grunder, som i avseende på regleringen av prästerskapets inkomster i allmänhet blivit genom kungl. förordningen den 11 juli 1862 fastställda; och enär dessa grunder blivit tillförene av prästeståndet godkända, vågar utskottet med säkerhet antaga, att, genom ett sådant uttryckligt förklarande även i den beslutade underdåniga skrivelsen, alla farhågor för någon kollision mellan den föreslagna fördelningen av prästebolsskogarnas avkastning och prästerskapets på privilegier grundade rätt till den avkastning av boställsskogarna, som enligt gällande ekonomiska författningar tillkommer boställshavarna, — vilka farhågor möjligen föranlett frågans utgång hos prästeståndet — varda fullkomligt undanröjda och prästeståndet därigenom befriat från de betänkligheter, som ställt sig i vägen för antagande av utskottets förslag.

Vad beträffar frågan om användandet av prästbolens skogstillgångar till prästgårds- och kyrkobyggnad, så enär prästeståndets avslag i denna del uppenbarligen varit en följd av dess beslut, att hela avkastningen skulle tillfalla boställshavarna, varmed det icke kunde stå väl tillsammans, att någon del därav avstodes till allmänna behov och den enskilde boställshavaren sålunda finge under vissa omständigheter till kommunernas förmån vidkännas minskning i sin lagbestämda rätt, men denna betänklighet försvinner, i och med detsamma prästeståndet antager utskottets förslag i 2:dra och 3:dje momenterna, enligt vilka i alla fall en del av avkastningen skall gå till allmänna ändamål, varav församlingarna kunna, utan intrång i boställshavarens rätt, få sina behov för ifrågavarande ändamål fyllda, lärer väl, om prästeståndet i övrigt antager utskottets förslag med ovan antydda förklaring därav, prästeståndet tillika godkänna sista momentet av detsamma, som i själva verket icke innebär någon annan nyhet, än att den i alla fall icke för boställshavarna disponibla skogstillgången måtte få användas till kyrkors byggande och bättrande. Likaledes antager utskottet, att, om bondeståndet till fullständig prövning företager frågan om användandet av boställsskogarnas avkastning, även detta stånd skall finna billigheten av det förslag, som i samma moment är framställt och här ovan till sin närmare beskaffenhet angivet.

Med inbjudning till samtliga riksstånden att förena sig om nedanstående för-

slag, får utskottet ånyo framlägga sitt förslag under den förändrade form, att uttrycklig hänvisning skett till kungl. förordningen den 11 juli 1862, och alltså hemställa:

att skogar å boställen skola, såvitt de ej ligga i samfällighet med enskild egendom eller annat hinder möter, till regelbunden hushållning indelas;

att, därest, vid indelning av boställes skog, densamma finnes i betydligare mån överstiga boställets behov av skogsfång, skogen i dess helhet eller lämplig del därav skall ställas under vård och förvaltning av skogsstyrelsen, med iakttagande att av skogens behållna avkastning i första rummet må tilldelas boställshavaren, vad honom med avseende på dittills åtnjuten rätt eller förhanden varande förhållanden skäligen bör tillkomma, samt återstoden tillfalla Kungl. Maj:t och kronan, men vid militieboställen disponeras av vederbörande boställsdirektion och vid ecklesiastika boställen, i överensstämmelse med kungl. förordningen den 11 juli 1862, användas till bidrag vid reglerande av prästerskapets inkomster;

att, där boställes skog ej tages under vård och förvaltning av skogsstyrelsen, den bör, under nämnda styrelses uppsikt, vårdas av boställshavaren, som i detta fall, och så framt den vid indelningen föreskrivna hushållning av honom iakttages, må, där bättre rätt ej härförinnan blivit honom särskilt medgiven, åtnjuta utöver sitt husbehov högst halva behållna avkastningen av skogen, vilken, till dess sådan indelning skett, får av boställshavaren, såvida han icke för sin tjänstetid blivit bättre rätt tillerkänd, endast till husbehov begagnas; skolande, på sätt ovan förmäles, den del av avkastningen, som icke tillkommer boställshavaren, antingen tillfalla Kungl. Maj:t och kronan, eller disponeras av regementenas boställsdirektioner eller användas till prästerskapets avlönande; samt

att, när socknemän skola kyrka eller prästgård bygga eller bättra, de må från prästbolets eller annat därtill hörande hemmans skog, efter utsyning av vederbörande skogstjänsteman, njuta nödigt timmer och virke, så vitt, med skogens bestånd efter antagen hushållningsplan, utsyningen kan äga rum utan inskränkning i den rätt till avkastningen, som blivit boställshavaren tillerkänd.»

Sammanjämkningsförslaget blev med 16 röster mot 15 antaget av prästeståndet i vad det rörde boställshavarens rätt, varemot förslaget om timmer till kyrkobyggnad avslogs.

I bondeståndet bifölls utskottets sammanjämkningsförslag i sin helhet.

Ständernas beslut avfattades i enlighet med utskottets första utlåtande så när som på klämmen.

Något fullständigt förslag till författning hade ej uppgjorts av riksdagen, då hela detta lagstiftningsärende fortfarande var föremål för beredning genom vederbörande ämbetsmyndigheter. Rikets ständers beslut blev också på det sätt formulerat, att de uttalade sina åsikter i avseende å förändrade föreskrifter beträffande skogshushållningen i riket, därvid de huvudsakligen berörde de allmänna skogarna, och anhöllo de, att Kungl. Maj:t täcktes i överensstämmelse därmed dels vidtaga de åtgärder, som på Kungl. Maj:t berodde och kunde med de till Kungl. Maj:ts disposition ställda medel verkställas, dels ock för rikets näst sammanträdande ständer framlägga nåd. proposition i de delar av ämnet,

där rikets ständers beslut kunde erfordras. Härvid synas rikets ständer företrädesvis hava åsyftat de delar av de uppgjorda förslagen till skogsordningar, som kunde anses hava civillags natur, och då Kungl. Maj:t inskränkte sig till att till en början behandla endast de allmänna skogarna, utfärdade Kungl. Maj:t såsom ekonomisk lag, utan att ånyo hänskjuta frågan i dessa delar till rikets ständer, i överensstämmelse med de av rikets ständer i underd. skrivelser den 16 februari 1858 och den 30 november 1863 angivna grunder, på egen hand förordningen den 29 juni 1866 angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket, allenast med det tillägg i förevarande delar, att behållen avkastning, som ej tillfölle boställshavaren, skulle för landshövdingeboställen ingå till landshövdingelöneregleringsfonden, men för övriga ej ecklesiastika boställen tillfalla skogsplanteringskassan, och meddelades tillika föreskrifter om förskott av allmänna medel för skogs indelning, där sådana erfordrades, samt om sättet för dessas ersättande. Därvid utgick Kungl. Maj:t givetvis från att, ehuru rikets ständers beslut ej formulerats i lagtext, beträffande skogsavkastningens disposition beslut av rikets ständer meddelats i den för privilegieändring stadgade ordning.

1866 års skogsordning.

I förordningen heter det:

»§ 24. Intilldess en sådan ordnad hushållning, som i 15 § omförmäles, blivit å boställsskog införd, må boställshavaren endast till husbehov använda densamma, där ej vidsträcktare rätt redan blivit vissa boställshavare för deras tjänstetid tillerkänd, men sedermera må boställshavaren, jämte det han alltid får åtnjuta vad av skogens avkastning honom, med avseende på dittills åtnjuten rätt och boställets behov av skogsfång, skäligen bör tillkomma, därutöver kunna, om skogen står under hans egen vård, erhålla viss andel i avkastningen, vilken andel efter den större eller mindre kostnad, som är med skogens skötsel förenad, må kunna bestämmas ända till halva behållna avkastningen utöver husbehovet. I fråga om vad av boställsskogsavkastning må, efter införande av ordnad hushållning därstädes, boställshavaren tilläggas, skall Vår skogsstyrelse, innan hushållningsplan för bostället fastställes, hos Oss göra underdånig framställning, varpå Vi vilja, efter vederbörandes hörande, i varje fall särskilt förordna.

Av boställsskogs avkastning gäldas i främsta rummet kostnaden för dess skötsel, men förskjuten indelningskostnad endast i den mån boställshavaren ändock kan bekomma sitt fulla husbehov.

Den behållna avkastning av boställes skog, som ej tillfaller boställshavaren, disponeras vid militieboställen av vederbörande boställsdirektion, användes vid de ecklesiastika boställena, i överensstämmelse med kungl. förordningen den 11 juli 1862, till bidrag vid reglerande av prästerskapets inkomster och ingår för landshövdingeboställen till landshövdingelöneregleringsfonden, men tillfaller i övriga fall skogsplanteringskassan.

§ 26. När socknemän skola kyrka eller prästgård bygga eller bättra, må de från prästebolets eller annat därtill hörande hemmans skog njuta nödigt timmer och virke, så vitt utsyning kan, efter antagen hushållningsplan, äga rum utan inskränkning i den rätt till avkastningen, som blivit boställsinnehavaren tillerkänd.»

Prästlöneregleringsfonden.

Vid de löneregleringar, som på grund av 1862 års förordning fastställdes, blev visserligen ofta förklarat, att medel skulle avskiljas ifrån vissa prästerliga beställningar, men sällan lärer något uttalande hava gjorts därom, att samma medel skulle överflyttas på andra, särskilt angivna, svagare lägenheter. Icke heller medförde den i § 24 av förordningen angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket den 29 juni 1866 intagna föreskrift, att den behållna avkastning av boställes skog, som ej tillfaller boställshavaren, skall i överensstämmelse med förstnämnda förordning användas till bidrag vid reglerande av prästerskapets inkomster, något omedelbart tilldelande av skogsmedel till prästerskapet i annat pastorat. Uppslaget till det sätt för tillvaratagande av omförmälda medel, vilket innefattar deras uppsamlande i en fond, gavs av domkapitlet i Strängnäs. Sedan nämligen Kungl. Maj:t genom nådigt brev den 11 maj 1866 dels förordnat, att den från Bärbo församling till kyrkoherden i Nyköpings västra pastorat utgående vederlagsspannmål icke vidare skulle, efter det tillämpning av nya löneregleringen för nämnda pastorat inträtt, tillkomma bemälde kyrkoherde, dels förklarat sig framdeles, uppå vederbörandes anmälan, vilja i nåder besluta rörande användandet av samma vederlagsspannmål, hade sagda domkapitel, enär löneregleringen uti ifrågavarande pastorat redan med den 1 maj 1867 toge sin början, men nådigt beslut angående vederlagsspannmålens användande icke vore att förvänta förr, än arbetet med de nya löneregleringarna så långt framskridit, att det större eller mindre behovet av tillskott utav dylik vederlagsspannmål vid svagare prästlägenheter blivit utrönt, uti underdånig skrivelse den 26 september 1866 hos Kungl. Maj:t hemställt, huruvida icke Kungl. Maj:t ville, på det att de för dylik spannmål inflytande medel måtte under tiden kunna göras fruktbärande, i nåder förordna, att, i den mån genom Kungl. Maj:ts vederbörande befallningshavandes försorg uppbörd av lösen för spannmål av mera nämnda beskaffenhet inom Strängnäs stift hunne äga rum, medlen finge för omförmälda ändamål överlämnas till domkapitlets förvaltning. Med anledning härav anbefallde Kungl. Maj:t kammarkollegium och statskontoret att inkomma med underdånigt utlåtande över berörda framställning och i sammanhang därmed, efter vederbörandes hörande, avgiva yttrande och förslag, huru med förvaltning av vederlagsspannmål, avkastning av hemman samt dylika i 9 § 2 mom. av förordningen den 11 juli 1862 omförmälda, prästerskapet tilldelade inkomster, som, utan att till statsverket indragas, vore eller bleve under pågående löneregler skilda från de prästerliga beställningar, med vilka de förut varit förenade, borde förfaras, intill dess nådigt beslut om samma inkomsters framtida användande kunde komma att meddelas. I gemensamt avgivet utlåtande den 27 december 1867 anförde ämbetsverken, bland annat, att ehuru ifrågavarande medel icke vore att betrakta såsom statsmedel i den mening, att de kunde till statsverket indragas eller på annat sätt än till prästerskapets avlöning användas, ämbetsverken likväl ansåge

nödigt, att dessa medel, enär de dels vore av kronan anslagna, dels komme att av Kungl. Maj:t från ett till annat pastorat disponeras, dels kunde till största förmån i avseende å deras fruktbargörande på ett ställe förvaltas, borde ingå till statens centrala penningverk, statskontoret, varigenom ock ensamt Kungl. Maj:t kunde erhålla nödig översikt över tillståndet i varje ögonblick av den fond, som därav borde bildas, men så snart löneregleringen blivit fullständigt genomförd, torde komma att försvinna; varjämte ämbetsverken avgåvo förslag angående medlens uppbörd och förvaltning.

Kungl. Maj:t utfärdade den 14 februari 1868, i huvudsaklig överensstämmelse med berörda förslag, nådigt brev till kammarkollegiet och statskontoret angående uppbörd och förvaltning av medel, som under pågående lönereglering för prästerskapet i riket blivit eller bliva från vissa prästerliga beställningar avskilda, men icke till statsverket indragna. Detta brev, som kungjorts genom ämbetsverkens cirkulär den 10 mars 1868, innehöll, att sedan lönereglering, varigenom så beskaffade löningsmedel blivit från prästerlig beställning skilda, trätt i tillämpning, därom vederbörande konsistorium ålåge i god tid meddela Kungl. Maj:ts befallningshavande i länet underrättelse, samma medel skulle av kronans uppbördsmän, emot ersättning av tre procent, beräknade å det levererade beloppet, debiteras och uppbäras, så vitt ske kunde, i sammanhang med kronoutskylderna och i räkenskapen redovisas under särskilt konto med benämning »Prästerskapets löneregleringsmedel», samt levereras till lantränteriet, där medlen likaledes borde under särskilt konto bokföras, och varifrån de, emot vanlig remisslage av $^1/_8$ procent, skulle insändas till kungl. räntekammaren, varefter kungl. statskontoret, i den mån medlen inflyta, borde, på sätt lämpligen ske kan, göra dem räntebärande, och skulle de därstädes, under benämning: »Prästerskapets löneregleringsfond», för varje län särskilt bokförda, behandlas utan sammanblandning med statsmedel; samt att, beträffande de inkomster av ecklesiastika boställens skogar, som, i enlighet med stadgandet i 24 § i kungl. förordningen den 29 juni 1866 angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket eller till följd av särskilda nådiga beslut, borde, i överensstämmelse med förstnämnda förordning, användas till bidrag vid reglerande av prästerskapets avlöning, ovanberörda föreskrifter skola i tillämpliga delar tjäna till efterrättelse.

De ecklesiastika boställenas skogsfond.

Angående åtskilliga skogsväsendet rörande frågor avgav Kungl. Maj:t till 1874 års riksdag proposition, nr 52, däri yttrades, bland annat, huru som det syntes vara tydligt, att med den behållna avkastning, som genom stadgandet i 24 § av 1866 års skogsordning tillagts boställshavaren eller prästlöneregleringsfonden, måste, på sätt ock samma paragraf uppgivits hava blivit tolkad, förstås den årliga avkastning, som i enlighet med fastställd hushållsplan kunde år efter år med större eller mindre, föga skiljaktiga, belopp komma att överstiga samma års kostnader för skogens skötsel och förvaltning. Men då, enligt äldre be-

stämmelser, det varit boställshavare förbjudet att, utom i särskilt medgivna undantagsfall, begagna skogen till annat än husbehov, och detta förhållande enligt 1866 års skogsordning ännu fortfore i avseende på alla de boställsskogar, varå ordnad hushållning icke vore införd, hade därav blivit en följd, att många boställen funnes med sparad och fullmogen skog, varå den första åtgärd, som för ordnad hushållnings införande erfordrades, vore avverkning av de träd, som icke längre stode sig själva till nytta, men väl andra till skada, och som, om de finge kvarstå, årligen förlorade i värde. Tillgodogörande av sådana från förgångna tider sparade skogstillgångar kunde stundom inbringa ganska betydliga belopp. Då nu enligt de före utfärdandet av 1866 års skogsordning gällande författningar varken prästlöneregleringsfonden hade någon rätt till inkomst av boställenas skogar, så vitt den icke innefattades i det betingade arrendet för de boställen, som vore utarrenderade, eller boställshavaren i regeln hade annan rätt än till husbehovet, samt den behållna avkastning av boställsskogarna, som först genom nämnda skogsordning blivit prästlöneregleringsfonden och boställshavarna tillagd, såsom ovan nämnts, endast avsett den reguljära årliga avkastning, som skogarna efter fastställd hushållningsplan lämnade, syntes varken löneregleringsfonden eller boställshavarna kunna hava något författningsenligt anspråk på omförmälda, vid skogarnas indelande därå befintliga behållningar av moget virke, vilka egentligen utgjorde besparad avkastning för en redan förfluten tid, och desamma följaktligen kunna utan ingrepp i någons rätt användas till befrämjande av ordnad skogshushållning ej blott å de boställen, varå behållningarna uppstått, utan även å andra, tillhörande den stat eller tjänstemannakår, till vilken de förstnämnda boställena voro anslagna. Dylika behållningar å ecklesiastika boställen skulle således kunna användas till förmån för andra ecklesiastika boställen; därvid borde dock undantag göras för de behållningar av ifrågavarande slag, som uppstått å ecklesiastika boställen av frälse- eller skattenatur, vilka blivit av menigheter eller enskilda till sitt ändamål anslagna, och vilkas avkastning icke gärna kunde användas till förmån för andra församlingar än dem boställena tillhörde. Vidare borde, innan de virkesbehållningar, som å övriga ecklesiastika boställen uppstått, användas till förmån för andra dylika boställen, därifrån billigtvis avdragas vad församlingen därav möjligen kunde behöva till egen kyrko- eller prästgårdsbyggnad. Att staten, som anslagit boställena, också vore befogad att meddela ett stadgande av omförmäld art, varigenom ingen enskild löntagares rätt skulle förnärmas, syntes Kungl. Maj:t vara uppenbart; men då möjligheten att för ett skyndsamt åstadkommande av ordnad hushållning å ecklesiastika boställen anlita den ifrågasatta utvägen i allmänhet berodde på en tolkning av den på ständernas beslut vid 1863 års riksdag grundade § 24 i 1866 års skogsordning, hade Kungl. Maj:t icke velat i ämnet besluta utan riksdagens medverkan.

Kungl. Maj:t föreslog således, bl. a., varom nu icke är fråga, att inflytande försäljningsmedel för de besparade tillgångar av växande eller vindfälld skog, som vid uppgörande av planer för införande av ordnad hushållning å skogar,

tillhörande sådana ecklesiastika boställen, vilka ej visades utgöra någon viss församlings enskilda egendom, därå förefunnes och omedelbart eller inom den närmaste framtiden måste för att ej lida eller föranleda skada tillgodogöras, men icke kunde anses tillhöra skogens reguljära årliga avkastning efter den ordnade hushållningens vidtagande eller erfordrades till kyrko- eller prästgårdsbyggnad inom församlingen, måtte få, utan att ingå till prästlöneregleringsfonden och i den mån de icke behövdes till utgifter för skogsindelning eller skogsodlingsarbeten å de skogar, varifrån de härrörde, av Kungl. Maj:t disponeras till bekostande av skogsindelning och erforderliga skogsodlingsarbeten å andra boställsskogar eller till ersättande av därtill möjligen från anslaget till skogsväsendet lämnade förskott, allt dock med iakttagande därav, att dylika medel användes endast till förmån för andra ecklesiastika boställen. På tillstyrkan av särskilda utskottet (betänkande nr 12) biföll riksdagen vad Kungl. Maj:t sålunda föreslagit.

Sedan härefter skogsstyrelsen, till åtlydnad av erhållen befallning att till Kungl. Maj:t avgiva förslag till de åtgärder, som för verkställigheten av Kungl. Maj:ts av riksdagen antagna förslag vore erforderliga, inkommit med yttrande och förslag i berörda hänseende samt kammarkollegium och statskontoret avgivit infordrat utlåtande, förordnade Kungl. Maj:t, enligt nåd. skrivelse till skogsstyrelsen den 31 mars 1876, rörande verkställigheten av Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut, bl. a. följande: att den vid omförmälda boställen befintliga skogstillgång, vilken vid fullständig skogsindelning eller vid upprättande av interimshushållningsplaner för skogen funnes böra genom så kallad beredning- eller rensningshuggning avverkas, skulle, utom i de fall att bostället vore utarrenderat på sådana villkor, att arrendatorn tillförsäkrats all vare sig ordinarie eller extra avkastning av skogen, eller att virket erfordrades för boställets behov eller för kyrko- eller prästgårdsbyggnad i församlingen, försäljas; att det skulle åligga vederbörande skogstjänsteman att i sammanhang med skogsindelningen eller upprättandet av hushållningsplanen utsyna skogstillgångar av ovan omförmälda slag och därefter, under iakttagande att dessa tillgångar ej förblandades med skogens ordinarie avkastning, jämte redogörelse till skogsstyrelsen för utsyningen, till försäljning anmäla de utsynade skogseffekterna hos Konungens befallningshavande, som skulle, på skogsstyrelsens anmodan, gå i författning om skogseffekternas försäljning; att de för ifrågavarande extra skogstillgångar inflytande försäljningsmedel skulle av uppbördsmannen redovisas och, efter avdrag av auktionskostnaderna, i lanträntеriet insättas särskilt för varje boställe och utan sammanblandning med medel, som influtit för annat från bostället tilläventyrs försålt virke; samt att, sedan jämväl utsyningskostnaden blivit gulden, Konungens befallningshavande skulle dels om försäljningen och försäljningsmedlens belopp meddela skogsstyrelsen underrättelse, dels ock inleverera själva medlen till statskontoret för att ingå till en fond, som av dessa medel borde bildas under namn av »de ecklesiastika boställenas skogsfond», och vilken fond borde av statskontoret göras fruktbärande; i samman-

hang varmed Kungl. Maj:t, enär de tillgångar, som uppkomme därigenom att skog blivit genom eld eller storm eller eljest skadad, vore av huvudsakligen enahanda natur med de tillgångar, som uppkommit genom beredningsoch rensningshuggning, och dessa tillgångar följaktligen synts Kungl. Maj:t böra på enahanda sätt tillgodogöras, funnit gott så tillvida ändra gällande bestämmelser angående dylik skadad skog, att i de fall, då till skogsstyrelsen inginge anmälan, att skog å boställe, för vilket fullständig skogsindelning eller interimshushållningsplan ännu ej upprättats, blivit genom eld eller storm eller eljest skadad, så att skyndsamt tillgodogörande därav vore av nöden, på det att virket ej måtte försämras eller förfaras, samma virke skulle, på sätt och under de villkor, som blivit bestämda i fråga om andra extra skogstillgångar, utsynas och försäljas och försäljningsmedlen därefter till skogsfonden ingå.

Ändamålet med ecklesiastika boställenas skogsfond sammanföll i viss mån med den uppgift, som blivit satt för prästerskapets löneregleringsfond, i det att — sedan riksdagen bifallit en av Kungl. Maj:t den 30 december 1899 avgiven proposition i ämnet — Kungl. Maj:t genom nåd. brev den 25 maj 1900 föreskrev, att under en tid av fem år från och med sistnämnda år skulle från skogsfonden till löneregleringsfonden överföras ett belopp av 25 000 kronor att användas såsom lönetillskott åt svagt avlönade prästmän.

Tillämpningen av 1866 års skogsordning. 1894 års skogsordning.

Praxis.

Innebörden av 1866 års förordnings föreskrift om disposition av skogsavkastning var icke fullt klar i fråga om boställen, vars avkastning jämlikt 9 § i 1862 års förordning icke kunde överföras till annat pastorats prästerskap.

Två möjligheter voro tänkbara. Antingen skulle skogsförordningens bestämmelser tillämpas å sådana boställen, och boställshavaren alltså icke få mer än i allmänhet högst hälften av behållen ordinarie avkastning, utan resten därav ingå till löneregleringsfonden. Eller också skulle — i viss mån i strid mot formuleringen — skogsförordningens dispositionsbestämmelser icke alls tillämpas å sådana boställen.

Redan förarbetena till kungl. brevet den 31 mars 1876, varigenom de ecklesiastika boställenas skogsfond inrättades, uppvisa, att tolkningsfrågan varit aktuell. I propositionen nr 52 till 1874 års riksdag uttalades sålunda, att från då föreslagen fondering undantag skulle göras för behållningar, som uppstått å ecklesiastika boställen av »frälse- eller skattenatur, vilka blivit av menigheter eller enskilda till sitt ändamål anslagna, och vilkas avkastning icke gärna kunde användas till förmån för andra församlingar än dem boställena tillhörde».

I överensstämmelse härmed blev det kungl. brevet ej heller tillämpligt å boställen, vilka »visades utgöra någon viss församlings enskilda egendom».

Frågan om löneregleringsfondens rätt till skogsavkastning från boställen av nu ifrågavarande beskaffenhet ställdes ungefär samtidigt på sin spets, i det överskott av skogsmedel uppkom vid komministersbostället i Alanäs församling,

vilket var av församlingen förvärvat med åborätt. Trots att såväl domkapitlet som kammarkollegiet förordat medlens inleverering till löneregleringsfonden, medgav Kungl. Maj:t genom beslut den 8 oktober 1875, att skogsmedlen fingo utbetalas till boställshavaren. (Se regeringsrådet Thulins utredning om de ecklesiastika boställena i Jämtlands län, sidan 46.) Ingen motivering till beslutet har influtit vare sig i expeditionen eller i statsrådsprotokollet.

Härmed var praxis i ämnet fastslagen. Den överensstämde med de ovan intagna uttalandena av utskottsledamoten doktor Petrelli vid 1862—63 års riksdag.

Den iakttagna skillnaden i skogsavkastningens disposition kom sedermera till uttryck i kungl. kungörelsen den 7 mars 1879. Enligt 1866 års förordning tillkom det Kungl. Maj:t att avgöra hur stor andel, boställshavare skulle erhålla i avkastning från skog under boställshavarens egen vård. Genom kungörelsen delegerades denna befogenhet i viss utsträckning till skogsstyrelsen, därvid Kungl. Maj:t emellertid gjorde det undantag, att där anledning förekomme att för bestämmande av boställshavares andel andra grunder borde tillämpas än 1866 års förordning innehölle, ärendet skulle överlämnas till Kungl. Maj:ts prövning.

1894 års skogsordning.

1866 års skogsförordning kompletterades och ändrades efter hand genom ett flertal författningar. Härigenom blev lagstiftningen om de allmänna skogarna slutligen svåröverskådlig, och behov av kodifiering därav gjorde sig gällande. För detta behovs fyllande framlade domänstyrelsen med underdånig skrivelse den 28 oktober 1889 förslag till ny skogsförordning. I denna hade det genom omförmälda praxis och 1879 års kungörelse fastslagna rättsläget kommit till tydligt uttryck.

Förslaget remitterades till kammarkollegiet, vilket avgav utlåtande däröver den 16 april 1892. Ur detta må anföras:

»Mot utskottsförslaget vid 1862—63 års riksdag kan anmärkas, att, i fråga om församlings rätt att för den nybyggnad och reparation av husen å prästboställe, som skall av församling verkställas, taga det för ändamålet erforderliga virke från boställets skog, utskottet — likasom skogsstyrelsen i dess förslag till förordning om skogarna i riket — synes hava begått ett misstag därutinnan, att församlingens omförmälda virkesbehov ställts tillbaka ej mindre för boställshavarens husbehov — vilket är riktigt — än även för honom i hushållningsplan möjligen tillerkänd rätt att utöver husbehovet åtnjuta skogens avkastning. Denna senare uppfattning synes nämligen icke, i strid emot kap. 26 § 2 byggningabalken, kunna godkännas, utan bör församlings behov av virke för prästgårdsbyggnad äga företräde framför boställshavares anspråk att erhålla andel i den boställets husbehov överskjutande virkesavkastning. I övrigt torde förhållandena vid tillkomsten av berörda förslag med skäl kunna åberopas vid tolkningen av 1866 års skogsförordning, som i kapitlet om boställsskogar till väsentlig del är byggd på samma förslag och, vad särskilt angår nämnda kapitels § 26, nära ansluter sig till förslagets ordalag. Beträffande tillgodoseendet av församlings behov av virke för kyrkobyggnad giva då dessa förhållanden obetingat vid handen, att meningen varit, att boställshavare icke av sådan anled-

ning skulle lida minskning i den inkomst, som eljest, därest kyrkobyggnad icke ägde rum, skulle tillkomma honom.

Med bortseende för tillfället ifrån den avkastning av prästboställes skog, som tillfaller de ecklesiastika boställenas skogsfond, tror sig kollegium alltså riktigt angiva ordningsföljden emellan dem, som, enligt gällande lagstiftning, kunna göra anspråk på samma avkastning, när kollegium uppställer i första rummet boställshavare för hans husbehov, i andra församling för hennes behov av virke för prästgårdsbyggnad, i tredje boställshavare för honom genom hushållningsplan eller eljest möjligen tillerkänd andel i husbehovet överskjutande avkastning, i fjärde församling för hennes behov av virke för kyrkobyggnad och i femte prästerskapets löneregleringsfond för densamma genom hushållningsplan möjligen tillagd andel i boställshavares husbehov överskjutande avkastning.

Denna förmånsrättsordning emellan rättsägare i avseende på prästboställes skogsavkastning framgår icke ur 1866 års skogsförordning, och den framskjutna plats, förevarande § 21 erhållit i ovanskrivna kapitel av domänstyrelsens förslag, torde ej vara av beskaffenhet att bibringa den rätta uppfattningen om den ordning, i vilken vederbörande intressenter äga taga del i sagda avkastning. Om därför Eders Kungl. Maj:t i nåder gillar kollegii mening i nu avhandlade fråga, får kollegium hemställa, huruvida icke ett förtydligande av domänstyrelsens förslag i den av kollegium angivna riktning borde företagas; och torde vid en omarbetning, som förslaget till äventyrs kan komma att underkastas, jämväl böra tillses, om icke den paragraf, som rörer föreliggande ämne, lämpligen bör erhålla en annan plats i kapitlet.»

— —

»De ordalag, som använts för att utmärka det ena eller andra slaget av boställen, förete sinsemellan en ganska stor skiljaktighet, uppenbarligen till en del beroende på ordalagen i den författning, som i det särskilda fallet varit förslagets källa. Det synes emellertid icke vara tvivelaktigt, vad med de olika uttrycken åsyftats. Boställe (hemman eller lägenhet) 'af krononatur' torde alltså vara ett sådant boställe (hemman eller lägenhet), varöver staten antages hava högsta förfoganderätt. Med avseende på det andra slaget av boställen, bland vilka endast sådana, som upplåtits åt ecklesiastikstaten, nu äro i fråga, lära uttrycken 'hemman eller lägenhet, som utgör församlings enskilda egendom' (kungl. brevet den 31 mars 1876 angående skogsfonders bildande), 'hemman eller lägenhet, som af församling eller enskild person anslagits till löneförbättring för presterskapet' (kammarkollegii kungörelse den 23 november 1877 angående skogsarrende vid utarrendering av vissa till prästerskapets avlöning anslagna hemman eller lägenheter) samt 'hemman eller lägenhet, som är församlings enskilda egendom eller af enskild person donerad', få anses vara liktydiga, ehuru det sista uttrycket i sig upptager hela det första och en del av det andra.

Beträffande nu lämpligheten av dessa uttryck torde det, vad först angår boställe, som upplåtits av menighet eller enskild, böra undvikas att kalla ett boställe för församlings 'enskilda egendom'. Anledningen till uttrycket är påtagligen den, att bostället tillkommit genom sammanskott eller inköp av socknemän eller genom donation av enskild person. Dessa omständigheter vid boställets tillkomst betaga detsamma likväl icke dess egenskap av boställe och gör ingen skillnad i statens rätt att utöva inseende över bostället och för avsett ändamål förfoga över detsamma. Då således församlings rätt till dylikt boställe ingalunda är densamma, som inbegripes under enskild persons äganderätt till

hans hemman, och uttrycket kan giva upphov till eller stödja falska föreställningar om församlingens rätt över bostället och därav följande för boställshavaren menliga åtgöranden, synes uttrycket icke böra bibehållas. Däremot finner kollegium ej skäl till anmärkning emot det ur ovannämnda kungörelsen den 23 november 1877 upptagna uttryck men underställer Kungl. Maj:ts nådiga prövning, huruvida icke detta uttryck skulle kunna förändras till närmare överensstämmelse med de ordalag, som användas i § 9 mom. 1 av kungl. förordningen angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster den 11 juli 1862, då det bleve t. ex. 'ecklesiastikt hemman eller lägenhet (boställe), som af församling inköpts eller af enskild för ändamålet donerats', vilket uttryck, när fråga icke är om uteslutande ecklesiastikt boställe, kunde utbytas mot 'boställe, som af menighet inköpts eller af enskild för ändamålet donerats'. Det sista av ovanberörda till denna grupp hörande uttryck torde av redan angivet skäl icke kunna användas.

Mot det uttryck, som, enligt kollegii tolkning, skulle angiva, att staten har högsta förfoganderätt över ett boställe, kan härefter anmärkas, att detta icke ådagalägges därigenom, att boställets natur av krono uppgives, ty bostället kan i jordeboken förekomma under kronotitel, ehuru det bevisligen, helt och hållet eller till någon del, donerats av enskild eller sammanskjutits eller inköpts av menighet. Icke heller finner kollegium det vara lämpligt att använda ett uttryck, som direkt angiver saken, t. ex. 'boställe, som för ändamålet anslagits (upplåtits) av staten', eller något därmed liknande, ty genom valet av ett sådant uttryck kunde den fordran samtidigt anses vara uppställd, att staten verkligen skall hava upplåtit bostället i fråga. Detta torde emellertid kunna presumeras till dess bevisning förebragts därom, att menighet eller enskild anslagit bostället. Med denna uppfattning föranlåtes kollegium föreslå, att nu ifrågavarande uttryck endast må innebära en negation av de förut omförmälda uttrycken, t. ex. 'när bostället icke är af menighet inköpt eller af enskild för ändamålet anslaget eller doneradt'.

För den händelse Eders Kungl. Maj:t, i överensstämmelse med domänstyrelsens förslag, anser, att i varje fall, där boställets tillkomst kan utöva något inflytande på frågan om dispositionen av skogsavkastningen, särskilda bestämmelser böra meddelas, allt eftersom bostället upplåtits av menighet eller enskild, eller detta icke är förhållandet, får kollegium alltså hemställa, att de av kollegium här ovan föreslagna uttryck till angivande av de olika boställsslagen varda upptagna i stället för motsvarande uttryck i förslaget.

Emellertid synes det kollegium icke vara nödvändigt att i denna del följa anordningen i domänstyrelsens förslag. Snarare torde, såsom ledande till större enkelhet och överskådlighet, det tillvägagångssätt böra föredragas, enligt vilket till en början, utan framhållande av de olika slagen av boställen med avseende på deras tillkomst, meddelas allmänna föreskrifter uti varje särskilt ämne och sedan vid kapitlets slut framhålles, i vilka avseenden de förut givna stadgandena icke äro tillämpliga på de boställen, som av menighet inköpts eller av enskild för ändamålet donerats. Dessa senare boställen, såsom utgörande ett mindretal, synas nämligen lämpligen kunna intaga en undantagsställning, helst bestämmelserna om dem ej torde erfordra någon större vidlyftighet, då ju i allmänhet varje särskilt fall måste överlämnas till Kungl. Maj:ts nådiga prövning.»

I den efter dessa förarbeten utfärdade kungl. förordningen den 26 januari 1894 angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket intogos följande bestämmelser:

§ 18.

Om samtliga åt civil-, militie- och ecklesiastikstaterna anslagna boställen gäller ock vad i första mom. av § 15 om införande av regelbunden skogshushållning samt indelning av skog och hagmark sagt är. Där regelbunden hushållning å dessa marker icke redan blivit införd, skall därför undersökning ske om det hushållningssätt, som för dem lämpligen må användas; och äger domänstyrelsen förordna skogstjänsteman att, mot särskild ersättning enligt taxa, sådan undersökning förrätta samt att uppgöra och till fastställelse ingiva förslag till hushållningsplan. Vid uppgörande av sådan plan skall avseende fästas därpå, att boställshavarens årliga behov av skogsfång och bete, så vitt möjligt är, tillfredsställes, även om skogens uppbringande till dess största möjliga avkastning skulle därigenom fördröjas.

§ 19.

Om boställes virkesavkastning i betydligare mån överstiger dess behov av skogsfång, vill Kungl. Maj:t på domänstyrelsens hemställan förordna, att skogen i sin helhet eller lämplig del därav skall ställas under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat, men eljest åligger det boställshavaren att bevaka och sköta skogen med iakttagande av vederbörligen fastställd hushållningsplan; skolande dock, på sätt i § 24 föreskrives, skogsodlings- och andra arbeten för skogsskötselns främjande å civila och ecklesiastika boställen med de undantag, vilka i samma § angivas, ombesörjas av skogsstaten.

§ 20.

Intill dess ordnad hushållning, enligt vad i § 18 sägs, blivit å boställe införd, må boställshavaren endast till husbehov använda skogen, där ej vidsträcktare rätt blivit visse boställshavare för deras tjänstetid tillerkänd, men sedermera må boställshavaren, jämte det han alltid får åtnjuta vad av skogens avkastning honom med avseende å dittills åtnjuten rätt och boställets behov av skogsfång skäligen bör tillkomma, därutöver kunna, om skogen står under hans egen vård, erhålla viss andel i den ordinarie avkastningen, vilken andel efter den större eller mindre kostnad, som är med skogens skötsel förenad, må kunna bestämmas ända till halva avkastningen utöver husbehovet, sedan de i § 23 omförmälda kostnader gäldats.

Domänstyrelsen tillkommer att, efter vederbörande boställshavares och Kungl. Maj:ts befallningshavandes samt, om bostället är av ecklesiastik natur, jämväl församlingens och domkapitlets hörande, i sammanhang med fastställande av hushållningsplan bestämma den andel i den behållna ordinarie avkastningen, som efter införande av ordnad hushållning må boställshavare tilläggas, dock att, där domänstyrelsen finner boställshavare böra tilläggas mindre andel än hälften eller anledning förekommer, att annan än ovannämnda grund bör tillämpas för bestämmande av andelen, ärendet skall överlämnas till Kungl. Maj:ts prövning.

Vad här stadgas om boställshavares andel i boställes behållna skogsavkastning gäller även i avseende å ersättning, som utgår, när ek för sjöförsvarets räkning å boställe fälles.

§ 26.

Där ej för särskilda fall är annorlunda stadgat, ingår den behållna skogsavkastning, som ej disponeras på sätt i §§ 20 och 22 sägs, vid ecklesiastikt bo-

ställe till prästerskapets löneregleringsfond och vid övriga boställen till statsverkets skogsmedel.

§ 28.

Vad i §§ 20, 21, 22 och 26 stadgas om disposition av boställes skogsavkastning och skogsarrende för ecklesiastikt boställe gäller ej i fråga om boställe, som av menighet inköpts eller av enskild för ändamålet donerats; skolande fråga om disposition av skogsavkastning eller skogsarrende vid sådant boställe alltid underställas Kungl. Maj:ts prövning.

§ 29.

När socknemän skola kyrka eller prästgård bygga eller bättra, må de från prästbolets eller annat därtill hörande hemmans skog njuta nödigt timmer och virke, så vitt utsyning kan, efter antagen hushållningsplan, äga rum utan inskränkning i den rätt till avkastningen, som blivit boställshavare tillerkänd.

Utsyning, varom i denna § förmäles, sökes hos domänstyrelsen; skolande ansökningen, åtföljd av materialförslag samt boställshavarens eller av myndighet antagen arrendators yttrande, insändas till vederbörande jägmästare. Inkommer sådan ansökning till jägmästaren efter den 1 april äger jägmästaren, där utsyningen ej ändock kan verkställas i sammanhang med årets ordinarie utsyningsförrättningar, av sökandena uppbära ersättning för förrättningen.

Prästlöneregleringskommitténs förslag och yttranden däröver.

1897 års riksdag.

Frågan om en reform av prästlönelagstiftningen upptogs i god tid före de första 50-åriga löneregleringarnas utgång. I ett flertal motioner under 1890-talets riksdagar framställdes sålunda förslag i ämnet. Först år 1897 ledde dessa till resultat. I en vid detta års riksdag väckt motion (A. K. nr 95) framfördes tanken på en prästlöneväsendets centralisation. Den önskade förbättringen i prästerskapets avlöning skulle, efter motionärens mening, i främsta rummet vinnas genom fördelning över hela riket av de från olika håll inkommande, för ändamålet tillgängliga medel. I sådant avseende framhöll motionären, att enligt uppgifter till statistiska centralbyråns lönestatistik det till svenska kyrkans prästerskap anslagna underhåll redan år 1886 beräknats uppgå till ett sammanlagt belopp av 7 497 500 kronor, och då däri icke inginge de till prästerskapets avlöning från löneregleringsfonden årligen beviljade bidrag, så syntes med all sannolikhet kunna antagas, att dessa tillgångar, ökade med bidragen från den alltjämt tillväxande folkmängden och industrien, borde vara tillräckliga för att bereda varje tjänstgörande präst en anständig bärgning. Om nu, sådant oaktat, måhända flertalet präster befunne sig i stort ekonomiskt betryck och den förnämsta orsaken därtill vore att söka i den ojämna fördelningen av lönetillgångarna, men denna ojämna fördelning i sin ordning förklarades av det på 1862 års förordning grundade förbud mot användandet av vissa lönetillgångar från en församling till avlönande av prästerskapet i främmande församling, så torde för åstadkommandet av en rättvis fördelning av prästerskapets inkomster icke återstå att tillgripa någon annan än den vis-

serligen radikala men också, enligt motionärens övertygelse, enda verksamma utväg att genom betydligt utvidgande av överflyttningsrätten göra alla för prästerskapets avlöning avsedda tillgångar för ändamålet disponibla, med den inskränkning allenast som påkallades av rent privaträttsliga förhållanden, såsom då till löneförbättring för prästerskapet i någon viss församling hemman och lägenheter blivit av församlingen gemensamt inköpta och andra fördelar anskaffade eller då för samma ändamål enskilda personer gjort anslag och donationer. Motionären hade ingalunda förbisett, att man genom en sålunda medgiven rätt till fri disposition av de prästerliga lönetillgångarna komme att, vad särskilt församlingsavgifterna anginge, bryta med den urgamla regeln, att varje församling borde avlöna sin präst, vilken regel mången ansåge böra fortfarande fasthållas, både emedan den förmenades bidraga att knyta bandet mellan församling och präst, och därför att ett avvikande från samma regel skulle komma att väcka mycken ovilja inom församlingarna. Det kunde väl icke heller förnekas, att det låge något tilltalande i det åskådningssätt, att, likasom prästen hade att sörja för församlingsbornas andliga näring, så skulle dessa förse prästen med lekamlig näring. Men å andra sidan ville det synas, som om den ideala karaktären av detta avlöningssätt, vilken onekligen framträtt mest utpräglad under den tid då varje församlingsbo direkt till prästen avlämnade sin tribut, numera i icke ringa mån förlorat i betydelse, sedan avgifterna till prästen uppbures och redovisades av en därtill särskilt utsedd och därför av församlingen avlönad uppbördsman. Vad åter anginge oviljan, som förslaget åtminstone till en början kunde tänkas uppväcka inom församlingarna, så borde man väl kunna hoppas, att denna ovilja efter hand skulle vika för en allt mer klarnad insikt därom, att uppgivandet av den gamla grundsatsen, att varje församling skulle avlöna sin egen präst, utgjorde ett oeftergivligt villkor för befordrandet av det viktigaste kulturella intresse.

Varken denna motion eller två samtidigt väckta vunno riksdagens bifall i annan mån än att riksdagen hos Kungl. Maj:t begärde utredning i frågan. Beträffande en blivande lagstiftnings grunder gjorde riksdagen följande uttalanden:

»De av motionärerna föreslagna åtgärder att direkt eller indirekt göra prästerskapet till av staten avlönade tjänstemän har riksdagen ej kunnat bifalla och således ej heller de yrkanden i motionerna, som med sagda förslag stå i oskiljaktigt sammanhang. Ett sådant förfarande skulle nämligen enligt riksdagens åsikt alltför djupt ingripa i de nuvarande, sedan gammalt rotfästade kyrkliga förhållandena. Det skulle förändra statens och kyrkans ställning till varandra, ävensom förhållandet mellan de enskilda församlingarna och deras prästerskap. Riksdagen är därjämte övertygad, att det i allmänhet icke skulle i församlingarna mottagas med välvilja. Av dessa skäl finner riksdagen sig böra vidhålla den uppfattning, som 1896 års riksdag i anledning av en då väckt motion hävdat, och såsom sin åsikt uttala, att den grundsatsen bör fortfarande gälla, att avgifter, som av en församling till dess prästerskap utgöras, ej må till avlönande av en annan församlings prästerskap användas, vilken grund-

sats finnes tydligt uttryckt i § 9 av ovannämnda kungl. förordning den 11 juli 1862. De jämkningar och förbättringar i nuvarande avlöningsskyldighet för församlingarna och avlöningsrätt för prästerskapet, som äro nödvändiga, böra därför enligt riksdagens mening äga rum med bibehållande av nämnda grundsats.»

— —

»Genom indragningar och sammanslagningar skulle flerstädes frågan om prästerskapets avlöning kunna på tillfredsställande sätt lösas, utan att prästens förmåga att fullgöra sina ämbetsåligganden behövde genom göromålens ökning äventyras. I de fall åter, där dessa åtgärder ej kunna vidtagas, måste man tillse, huruvida ej bidrag från annat håll må kunna lämnas åt församlingar, som även efter införandet av förändrat utskyldssystem bliva för svaga att kunna bereda sin herde anständig bärgning. Därvid bör först ifrågakomma att använda medel ur prästerskapets löneregleringsfond. Även om det ej vore klokt att årligen från denna utdela årets hela inkomst, då därigenom lätt ett följande års bidrag bleve mindre än ett föregående års, så föreställer sig riksdagen, att möjligen mera än hittills av densamma kunde disponeras. En utredning härom torde vara erforderlig. Möjligen skulle också denna fond, utan att § 9 i ofta nämnda kungl. förordning av den 11 juli 1862 för nära träddes, kunna få ytterligare tillskott från andra håll, synnerligast såsom en följd av en omreglering av de prästerliga befattningarna.

Vidkommande de ecklesiastika boställenas skogsfond vill riksdagen, utan att närmare inlåta sig på frågan om dess tillkomst och hittillsvarande användning, blott uttala den mening, att, sedan av densamma bekostats skogsindelningar och vissa andra nödiga utgifter, hädanefter dess avkastning huvudsakligen borde kunna användas till samma ändamål som löneregleringsfondens.»

I anledning av denna riksdagsskrivelse tillsattes den 22 oktober 1897 prästlöneregleringskommittén, vilken efter vidlyftiga utredningar avgav förslag angående reglering av prästerskapets avlöning och därmed sammanhängande frågor den 19 juni 1903.

Kommitténs principförslag.

Ett av de huvudspörsmål, som för kommittén förelågo, var, i anslutning till tidens inriktning, frågan, huru tertialtionden skulle kunna avskrivas. Grundskatternas avlyftande var ju tidens politiska lösen. Kommitténs förslag innebar också tertialtiondens försvinnande. I stället skulle prästerskapets löner gäldas med medel, som förutom låg personlig avgift åstadkommits genom beskattning enligt de för den allmänna kommunala beskattningen gällande grunder, nämligen efter fyrkar och bevillningskronor. För att denna beskattning icke skulle bliva alltför betungande, föreslogs emellertid ett maximum därför, bestämt till 5 öre för fyrk eller 50 öre för bevillningskrona.

I sin allmänna motivering för förslaget anför kommittén:

»Nu innebär den utjämning eller lindring av den tiondeskyldiga jordens avgifter, varom fråga blivit väckt, ingenting mindre än en rubbning just av de kyrkliga lönetillgångar, som ännu äro inom församlingarna behållna. Såsom utredning giver vid handen, skulle nämligen nedsättningen av jordbruksfastighetens tiondeavgifter endast i ett fåtal församlingar kunna till fullo uppvägas genom ökade avgifter av andra beskattningsföremål; i det stora flertalet församlingar skulle däremot, genom nedsättningen av tiondeavgifterna, i de nu-

varande kyrkliga avlöningstillgångarna uppstå en brist, som måste från annat håll fyllas. Så vida detta skulle ske därigenom, att tillgångar toges från prästerskapets löneregleringsfond eller från andra ecklesiastika fonder, bleve naturligtvis samma fonder i jämnt motsvarande grad berövade de medel, som äro oundgängligen nödiga till täckande av prästerskapets avlöningsbehov och som för närvarande, då tionden likväl oförminskad utgår, ej ens förslå för detta behov. Hela åtgärden skulle således icke innebära något annat än en verklig och uppenbarligen mycket betydlig minskning av prästerskapets samtliga lönetillgångar.

Då riksdagen icke synes hava åsyftat någon minskning av berörda tillgångar samt varken inom kyrkomötet eller inom riksdagen torde finnas benägenhet för en så väsentlig förändring av hittills gällande grunder i fråga om användningen av samma tillgångar, att avkastningen av prästboställen och av andra ecklesiastika egendomar skulle få från den ena församlingen överflyttas i ändamål att nedsätta den andra församlingens tiondeavgifter, har kommittén tagit för givet, att vad i riksdagens skrivelse den 5 maj 1897 yttrats om en utsträcktare användning av medel ur prästerskapets löneregleringsfond kan avse endast sådana förhållanden, som redan för närvarande berättiga till bidrag från denna fond i syfte att lindra de svaga församlingarnas bördor; men att däremot de väsentligen nya förhållanden, som skulle uppstå genom tiondens nedsättning, måste tänkas påkalla bidrag från helt annat håll.

Av vad sålunda blivit anfört torde kunna dragas den slutsats att, om prästtionden anses böra avlyftas från den tiondeskyldiga jorden, en sådan åtgärd icke kan på ett i någon mån tillfredsställande sätt utföras, utan att denna börda varder på de skattskyldiga i hela riket fördelad efter samma grunder, som gälla för beskattning i allmänhet. Enligt de grundsatser, som numera vunnit hävd i den svenska skattelagstiftningen, torde icke heller någon väsentlig invändning kunna mot en sådan åtgärd anföras. Prästerskapets tionde, vilken med hänsyn till ålder och hävd är fullt likställd med kronotionden, och som med de på 1862 års förordning grundade löneregleringarnas fastställande förvandlats till en för femtio år fixerad avgift i naturapersedlar och penningar, har i själva verket så stor likhet med den tionde och den ränta, som inom kort skola efter successiv avskrivning försvinna, att det icke kan anses orimligt, att även denna kyrkliga grundskatt småningom varder på liknande sätt utjämnad. Men för en sådan utjämning kräves ovillkorligen, att staten ingriper för att genom sin beskattningsmakt åvägabringa tiondeavgifternas ersättande genom deras fördelning å samtliga skattskyldiga.

En dylik skatteutjämning torde lättast åvägabringas på sådant sätt, att de av jordbruksfastighet till prästerskapet utgående tiondeavgifter omsättas till en bestämd summa i penningar och därefter från någon viss tidpunkt indragas till statsverket, samt att de sålunda till statsverket indragna tiondeavgifter småningom minskas eller avskrivas, till dess de slutligen upphöra att av de skattskyldiga utgöras.

Billighet och rättvisa lära nämligen kräva, att skatteutjämningen fördelas på en icke alltför kort övergångstid, under vilken jordbruksfastighetens skattebörda successivt minskas och överflyttningen på andra beskattningsföremål successivt ökas. Under denna övergångstid skulle den tiondeskyldiga jordens innehavare betala alltjämt minskade tiondeavgifter, men dessutom efter vissa för samtliga skattskyldiga gemensamma och lika grunder utgöra bidrag till prästerskapets avlöning, vilka grunder efter övergångstidens slut skulle bliva

ensamt bestämmande även för de förut tiondepliktiga jordägarnas bidragsskyldighet.

Skatteutjämningen kunde på sådant sätt ordnas mellan staten och de tiondeskyldiga såsom en angelägenhet för sig. Det återstår att tillse, huru kyrkans berättigade intressen därvid må vederbörligen tillgodoses, enär det alldeles icke är för kyrkan likgiltigt, i vilken ordning den nu ifrågasatta utjämningen av tiondebördan verkställes och huru ersättningen för tionden bestämmes.

Om således utjämningen åvägabragtes på det sätt, att avgifterna av jordbruksfastighet nedsattes efter vissa i lag bestämda grunder, men bidrag av statsmedel lämnades de särskilda församlingarna endast i de fall, där i följd av tiondens förminskning församlingarnas övriga lönetillgångar icke räckte till för att bestrida prästerskapets skäliga avlöning, så kunde i följd av en dylik anordning svårligen undvikas, att kyrkans rättsliga och ekonomiska ställning bleve väsentligen förändrad.

Statstillskottets belopp skulle nämligen enligt denna förutsättning komma att i varje fall lämpas efter vederbörande församlings behov. Den myndighet, som hade att bestämma detta statstillskott, måste också äga pröva vederbörande församlings behov, sådant detsamma framginge av en jämförelse mellan församlingens lönetillgångar och dess prästerskaps skäliga löneanspråk. Då det nu gällde ett statsanslag, måste naturligtvis riksdagens medverkan påkallas, och då statsanslaget skulle lämpas efter ett förhanden varande behov, måste riksdagens medverkan även sträcka sig till prövningen av detta behov. En dylik prövning kunde tänkas utförd antingen speciellt för varje församling, då anslagen bleve beviljade såsom fasta eller såsom reservationsanslag, eller gemensamt för alla församlingar, då anslagen antagligen måste beviljas såsom förslagsanslag. I det förra fallet skulle prövningen komma att avse så väl beräkning och bestämmande av församlingens egna lönetillgångar som även behövligheten av församlingens prästerliga tjänster och storleken av de med dem förenade löner. I det senare fallet måste riksdagens medverkan krävas ej blott för fastställande av vissa allmänna grunder för församlingarnas bidragsskyldighet och för dispositionen av deras lönetillgångar, utan även för uppgörandet av en allmän stat för kyrkans prästerskap. Det är nämligen icke tänkbart, att riksdagen skulle till prästerskapets avlöning bevilja förslagsanslag — d. v. s. anslag som få överskridas, när behovet så kräver, — utan att förbehålla sig rätt att deltaga i prövningen huru dessa anslag bleve använda.

Men det har alltid skattats såsom ett av den svenska kyrkans viktigaste privilegier, att hennes ekonomiska ställning varit självständig, att hennes organisation och lönestat varit oberoende av riksdagens anslagsbeviljande myndighet, och att Kungl. Maj:t allena ägt i sista hand bestämma så väl de prästerliga tjänsternas antal som fördelningen av de för kyrkan gemensamma lönetillgångar. Det kan också svårligen antagas, att kyrkomötet skulle lämna sitt bifall till något förslag om tiondens utjämning, varav en förändring i kyrkans nuvarande rättsliga och ekonomiska ställning kunde bliva följden.

Ett annat förhållande skulle däremot inträda, om utjämningen verkställdes så, att avgifterna av jordbruksfastighet nedsattes efter vissa i lag bestämda grunder samt efter liknande grunder lämnades bidrag av statsmedel, jämnt motsvarande den för kyrkan uppkomna brist i förut befintliga lönetillgångar. Ingen prövning av församlingarnas behov eller av prästerskapets lönevillkor behövde då ifrågakomma för fastställande av statstillskottets belopp, utan detta vore alltid bestämt genom det indragna tiondebeloppet; icke heller bleve stats-

bidraget beroende av ett fortsatt årligt beviljande från riksdagens sida, utan av en i betryggande former stiftad lag.

Kommittén anser därför, att i samband med indragningen till statsverket av prästerskapets tionde bör av statsmedel till kyrkan årligen lämnas ersättning, fullt motsvarande den indragna tiondens belopp, och att kyrkans rätt till denna ersättning bör betryggas på det mest verksamma sätt, nämligen sålunda, att ingen förändring i statsverkets ersättningsskyldighet kan ifrågakomma utan medgivande av allmänt kyrkomöte.

Om de till indragning ifrågasatta avgifter alltså bleve, såsom ovan antytts, fastställda till en viss summa i penningar, komme naturligtvis den ersättning, som skulle av statsmedel lämnas, att för all framtid motsvara just denna till indragning fastställda avgiftssumma.

Mot den av kommittén föreslagna åtgärd kan emellertid anmärkas att, även om kyrkan sålunda erhåller full ersättning för det penningbelopp, vartill prästerskapets tionde vid indragningens början uppskattas, kyrkan dock förlorar den förmån, som kan anses ligga i utsikten till tiondeavgifternas stegring, en förmån, vilken, på sätt i det föregående är visat, uttryckligen förbehölls kyrkan uti Kungl. Maj:ts proposition till 1859—60 årens riksdag. Av beräkningar framgår ock, att om tionden av jordbruksfastighet verkligen utgjorts efter författningarnas föreskrifter, kyrkans inkomster skulle redan för närvarande hava uppgått till väsentligen högre belopp, än som bestämts genom nu gällande löneregleringar; och skulle de, vid tiden för dessa löneregleringars utgång, antagligen kunna ytterligare rätt betydligt förhöjas.

Det torde icke kunna bestridas, att, för den händelse nådiga förordningen den 11 juli 1862 ånyo komme att tillämpas för uppgörande av blivande löneregleringar, det i ganska många församlingar, där avlöningsförmånerna nu äro otillräckliga för prästerskapets anständiga bärgning, skulle utan synnerlig svårighet låta sig göra att genom tiondens noggrannare beräkning efter författningarna åstadkomma en behövlig tillökning av lönebeloppen. Rätten att uttaga tionde måste fördenskull anses innebära en ganska avsevärd trygghet för de kyrkliga lönemedlens ökning i mån av kyrkans behov. Om därför genom tiondens fixering, indragning och avskrivning prästerskapet går miste om rätten till framtida stegring av denna kyrkliga inkomsttitel, synes kyrkan kunna fordra tillmötesgående i fråga om de ekonomiska anspråk, som från hennes sida måste för olika ändamål framställas.

Det är nämligen av vikt, icke blott att den nuvarande kyrkliga organisationen — sedan vissa skadliga utväxter å densamma blivit undanröjda — varder i det hela upprätthållen och prästerskapets ekonomiska ställning, med tillgodoseende av billiga anspråk, förbättrad, utan även att denna organisation behörigen utvecklas. På sätt kommittén i ett annat betänkande framhållit, äro nämligen de prästerliga krafterna i hundratals vidsträckta församlingar icke på långt när tillräckliga för den allra nödtorftigaste församlingsvård och gudstjänst, och de tillgängliga avlöningsmedlen förslå icke heller på långt när till upprättande av nya kyrkliga beställningar. För avhjälpande av bristerna i det nuvarande prästerskapets avlöning och för beredande av nya löner, där behov av ökat prästerligt biträde redan nu förefinnes eller i framtiden uppstår, samt för att erhålla medel till prästerskapets pensionering, måste alltså kyrkan, om hon skall avstå sin rätt till tionde, också tillse, att vad som däremot gives i utbyte verkligen sätter henne i stånd att möta kraven på ett ändamålsenligt ordnande och en ständigt fortgående förbättring av religionsvården.

Utöver ersättning för den gamla prästtionden bör därför, enligt kommitténs mening, av statsverket lämnas gottgörelse jämväl för de till beloppet ej synnerligen betydande avgifter, som vid de på grund av 1862 års förordning fastställda löneregleringar blivit bestämda att utgå av bergverk, kvarnar, fabriker samt andra inrättningar. Dessa avgifter, vilande å annan fastighet, kunna i det hela anses utgöra en tionde å industriens avkastning och motsvara sålunda tionden å jordbruksnäringen. Prästerskapet enligt förut givna författningar tillkommande tionde och andra avgifter av fast egendom — så väl jordbruksfastighet som annan fastighet — skulle alltså indragas till statsverket, för att sedermera avskrivas, mot det att kyrkan erhölle en i penningar bestämd ersättning för vad av nämnda beskattningsföremål till prästerskapets avlöning utgått.

I stället för samtliga uti den äldre lagstiftningen grundade extra ordinarie avgifter av församlingarnas medlemmar anser kommittén, att, i den mån sådant till lönernas bestridande inom varje pastorat bliver erforderligt, bör utgöras av alla beskattningsföremålen en i förhållande till deras skattekraft lika, måttlig avgift. Gränsen för denna skattskyldighet torde böra så bestämmas, att ej inom något pastorat må till avlöning av prästerskapet därstädes, mot församlingsmedlemmarnas bestridande, utdebiteras avgifter till sammanlagt högre belopp, än som erhålles under det antagande, att för varje person av pastoratets hela folkmängd utginge tjugu öre, och därutöver för varje fyrk av hela fyrktalet inom pastoratet fem öre eller, där fyrktalssättning icke äger rum, för varje krona av de skattskyldiga inom pastoratet påförd bevillning femtio öre. Sedan denna gräns blivit uppnådd, skulle vad därutöver kan vara av behovet påkallat, för att uppbringa prästerskapets inom pastoratet avlöning till erforderligt belopp, på annat sätt beredas.

Härvid framställer sig då frågan om användningen av den tiondeersättning, som enligt kommitténs förslag skulle från statsverket utgå. Denna ersättning komme naturligtvis icke längre att utgöra ett församlingsbidrag till prästerskapets avlöning; men intet hindrar, att den kunde, på samma sätt som den förut inom församlingen uppburna tionden, ingå till församlingen och användas uteslutande till avlöning av prästerskapet därstädes. Huruvida åter en sådan anordning är den mest lämpliga, eller om den för tionden utgående ersättning snarare bör betraktas och behandlas såsom en för hela kyrkan gemensam lönetillgång, skall kommittén undersöka i samband med den utredning av frågan om förändrade grunder för prästerskapets avlöningsrätt, vartill kommittén — efter att nu hava i allmänna drag antytt de av kommittén ifrågasatta jämkningar i församlingarnas avlöningsskyldighet — härmed övergår, i enlighet med det kommittén givna uppdrag att tillse, »huru vida en utjemning i viss mån af olikheterna uti presterskapets aflöning inom olika församlingar och tjenstegrader må kunna ega rum, så att hvarje prest må erhålla anständig bergning».

— —

»Numera lärer det ej ifrågasättas — i allt fall icke med tillstyrkande från kommitténs sida — att avgifter, som av pastorat utgöras till dess prästerskap, skulle användas till avlöning för prästerskapet inom ett annat pastorat. En dylik anordning skulle nämligen alltför skarpt bryta med de förhållanden i avseende å prästerskapets avlöning, som historiskt utvecklat sig från tiden närmast efter kristendomens införande här i landet, samt dessutom innebära en obillighet och en orättvisa mot de församlingar, på vilkas bekostnad andra församlingars prästerskap skulle gynnas. Icke heller kan kommittén tillråda, att

prästerskapet skulle göras till tjänstemän, som av staten avlönades, om ock en eller annan fördel därigenom vunnes. Beträffande sistberörda fråga ansluter sig kommittén obetingat till den uppfattning, som därutinnan finnes uttalad i riksdagens underdåniga skrivelse, och vill kommittén tillika hänvisa på ett uttalande i ämnet uti nådiga propositionen den 4 november 1859, av innehåll, att Kungl. Maj:t icke betvivlade att, där behov uppstode, rikets ständer skulle vara villiga att för samhällets viktigaste angelägenhet, religionsvårdens behöriga handhavande, anslå nödiga medel, ehuru skäl förefinnes att ej göra denna angelägenhet beroende av de mångfaldiga förhållanden, som vid en riksdag inverkade på anslagsfrågors behandling.

Om således å ena sidan skall uppehållas den gamla kyrkliga grundsatsen, att varje församling bör — när icke obilliga anspråk därigenom ställas på densamma — avlöna sitt prästerskap, samt å andra sidan avhjälpas det nu rådande missförhållandet med otillräcklig avlöning för ett flertal präster och med ojämn avlöning för prästerskapet i dess helhet, lärer det böra så ordnas, att kyrkan till sitt förfogande erhåller medel, som möjliggöra reglering efter rationella grunder av prästerskapets löner.

Dylika medel erbjuda sig också i den tiondeersättning, som, enligt vad av kommittén blivit föreslaget, skulle av statsverket utgöras. Har man såsom en förutsättning redan för skattejämkningens genomförande ansett sig böra uppställa den fordran, att tionden indrages och avskrives, mot det att kyrkan undfår ersättning av statsmedel, framträder med ännu större styrka kravet på en dylik uppgörelse, när det visar sig, att därigenom öppnas utsikten till lösning jämväl av frågan om förbättrande och utjämning av prästerskapets löner ävensom av andra för kyrkan viktiga spörsmål av ekonomisk innebörd, vilka här nedan skola något beröras.»

Fördelarna av förslaget sammanfattade kommittén sålunda:

»Kravet på utjämning av skyldigheten att bidraga till prästerskapets avlöning skulle tillgodoses på ett sätt, som medförde, att den å jordbruksfastighet vilande börda bleve i möjligaste mån lika för all sådan fastighet, samt att den nya bördan för andra beskattningsföremål begränsades till rimligt mått.

De avgifter, som komme att utgå inom varje församling, bleve fortfarande använda till avlöning för dess eget prästerskap, under det att å ena sidan i följd av den stegrade skattekraften hos industriens växande fyrkar de kyrkliga kraven kunde inom nu försummade landsdelar allt bättre tillgodoses, samt å andra sidan ersättningen för den indragna och avskrivna tionden — vilken ersättning ej har karaktär av församlingsavgifter, då den ju betalas av statsverket, icke av någon särskild församlings medlemmar — kunde lämna tillgång till understöd åt sådana ekonomiskt svaga församlingar, som icke, utan att över hövan betungas, förmå bereda sitt prästerskap anständig bärgning.

Kyrkan finge i själva verket, under fullt betryggande garantier, behålla tionden såsom lönetillgång, men vunne fördelen av en fri dispositionsrätt över nämnda tillgång samt därigenom även utsikten att på ett effektivt sätt, efter billighet och rättvisa, reglera lönerna inom prästerskapets olika grader och mellan olika församlingar, varförutom anstalter för pensionering av en del ålderstigna, mindre tjänstbara präster kunde vidtagas.»

I den allmänna motiveringen, vilken behandlar huvudgrunderna för kom-

mitténs förslag, nämnes intet angående boställenas tilltänkta öde. Detta framgår däremot av kommitténs författningsförslag.

Boställs-avkastningen. Sålunda heter det i 6 § i förslaget till lag angående reglering av prästerskapets avlöning:

»Är bostadsboställe upplåtet åt innehavare av viss prästerlig tjänst, skall avkastningen av sådant boställe beräknas såsom tillgång till bestridande av avlöningen för samma tjänst.

Dylik avkastning skall nämnden[1], utan avdrag av kostnad för byggnadsskyldighetens fullgörande å boställets laga hus men med tagen hänsyn till erforderliga brukningskostnader, uppskatta till visst penningbelopp motsvarande årliga medelvärdet av alla de förmåner, tjänsteinnehavaren äger från bostället eller såsom ersättning för därifrån upplåtna särskilda rättigheter åtnjuta, förmånerna av fri bostad och av skogsfång till husbehov häri dock icke inbegripna.

Har bostadsboställe tillkommit på sådant sätt, att på grund därav skogsavkastning från samma boställe må utöver husbehovet av tjänsteinnehavaren tillgodonjutas, skall detta vid uppskattningen särskilt beaktas. Om dylik skogsavkastning är så betydande, att den, jämte annan avkastning av bostället, i avsevärd mån överskjuter beloppet av den avlöning, som anses böra tillkomma tjänsteinnehavaren, skall, där bostället är av församlingen anskaffat, endast så stor del av samma avkastning, som finnes skälig, tillgodogöras tjänsteinnehavaren; varemot nämnden beträffande återstoden skall hos Kungl. Maj:t göra anmälan.

Medgiver Kungl. Maj:t tillstånd till försäljning eller utbyte av bostadsboställe, vars skogsavkastning överstiger tjänsteinnehavarens husbehov, varder i sammanhang därmed prövat, huruvida någon del av köpeskillingen eller, vid byte, av mellangiften skall överlämnas till kyrkofonden.

Är förslag väckt om inrättande av ny kyrkoherde- eller komministerstjänst och finnes inom den församling, där tjänsteinnehavaren skall vara bosatt, fastighet, som vid tiden för uppgörande av löneregleringen är upplåten åt innehavare av befintlig tjänst men icke vidare därför erfordras, skall dylik fastighet anses såsom bostadsboställe för den föreslagna tjänsten. Göres framställning om inrättande ånyo av indragen tjänst, vid vilken funnits bostadsboställe, skall, där hinder eljest icke möter, samma fastighet likaledes såsom bostadsboställe för den tjänst räknas.

Såsom gemensamma avlöningstillgångar för samtliga prästerliga tjänster inom ett pastorat upptager nämnden inkomster, som grunda sig därpå, att församling till löneförbättring för prästerskapet inköpt hemman eller lägenhet eller anskaffat andra fördelar, eller att enskild person för samma ändamål till församling gjort donation, eller att ersättning lämnats för jord eller annan förmån, vilken varit förenad med egendom av nu angiven beskaffenhet; och skola jämväl dessa inkomster av nämnden uppskattas till årligt medelvärde.»

Sedan i 7 § föreskrifter meddelats om den personliga avgiften och uttaxering å fyrkar och bevillningskronor, föreskrives i 8 §:

»För den händelse särskild förmån blivit genom donation av enskild tillförsäkrad innehavare av viss prästerlig tjänst i syfte att bereda denne ökad inkomst, skall dylik förmån oavkortad komma samma tjänsteinnehavare till godo.

[1] Härmed åsyftas tilltänkta länsnämnder för löneregleringarnas genomförande.

I följd härav skola de i § 6 mom. 2 och i § 7 angivna för pastoratets präster gemensamma avlöningstillgångar på tjänsteinnehavarne i pastoratet fördelas i förhållande till de för en var av dem avsedda lönebelopp efter avdrag av vad bostadsboställe beräknats avkasta, och varder den särskilda avlöningsförmånen tillagd tjänsteinnehavare, som äger densamma åtnjuta. Inkomsten av sådan förmån skall av nämnden till årligt medelvärde beräknas.

Utgöres förmånen av avkastning av fastighet, som donerats till innehavare av viss prästerlig tjänst men sedermera upplåtits till änkesäte, skall, med avseende därå att, när prästänka finnes, avkastningen åtnjutes av henne, ersättning tillgodoföras tjänsteinnehavaren för den minskning i inkomster, han sålunda får vidkännas under den tid avkastningen utgår till prästänka, dock endast i den mån sådant erfordras för beredande åt tjänsteinnehavaren av den för hans tjänst föreslagna avlöning.

Såsom avlöningstillgång må icke upptagas förmån, som på grund av särskilda förhållanden finnes böra tillkomma innehavare av viss prästerlig tjänst utöver den för tjänsten föreslagna avlöning.»

Enligt förslaget skulle av prästerskapets löneregleringsfond, de ecklesiastika boställenas skogsfond jämte vissa lokala fonder bildas en kyrkofond, avsedd såsom en utjämningsfond med vissa biuppgifter såsom t. ex. att finansiera det prästerliga pensionsväsendet. Till denna fond skulle årligen ingå dels tiondeersättningen från statsverket, dels de delar av skogsavkastning från boställena, vilka enligt skogslagstiftningen ej skulle tillfalla boställshavarna, dels behållen avkastning av prästerskapets *löningsboställen,* jämväl dem som till änkesäten anslagits, dels ersättningsmedel för jord eller förmån, som från löningsboställe upplåtits, dock med undantag för boställsavkastning, vilken enligt 6 och 8 §§ i den föreslagna löneregleringslagen skulle förbehållas prästerskapet i visst pastorat, dels ock vissa andra medel, däribland församlingsavgifter, som enligt bestämmelser vid löneregleringen utginge till bestridande av arvoden åt ständiga adjunkter.

Från kyrkofonden skulle direkt till de prästerliga befattningshavarna utbetalas de belopp, som utöver församlingsavgifterna erfordrades till fyllande av prästlönerna, varjämte en del andra smärre anslag skulle anvisas å fonden.

Beträffande boställsskogarna föreslogs, att de alla skulle förvaltas av skogsstaten samt att endast husbehovsrätt skulle tillkomma prästerna. Beträffande boställen, som av menighet inköpts eller av enskild för ändamålet donerats, gällde detta dock icke, utan skulle fråga om disposition av skogsavkastning vid dessa boställen alltid underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Ur specialmotiven må här anföras följande.

Löneregleringslagen §§ 6—9:

— — — »Fastställandet av avlöningens aktiva företer en framträdande olikhet mellan 1862 års och den av kommittén föreslagna lagstiftning, så vitt fråga är om tillgångar, som skola omedelbarligen användas för avlöningen inom ett pastorat. Hela den grupp av inkomster, om vilka talas i § 9 mom. 2 av 1862 års förordning, och 'som grunda sig på statsanslag i kontanta penningar,

kronotionde och hemmansräntor eller på arrenden för de af Kronan upplåtna stom-, annex- och mensalhemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen', måste nämligen hädanefter urskiljas från de övriga inkomsterna, enär dylika medel icke vidare må beräknas för avlöningen vid någon viss prästerlig beställning, utan skola, såsom en gemensam tillgång för hela prästerskapet tillgodoföras kyrkofonden.

Beträffande alltså de inkomster, som direkt eller åtminstone utan förmedling av kyrkofonden kunna uppbäras av särskilda tjänsteinnehavare, måste bestämd åtskillnad göras mellan sådana som äro fästade vid en viss tjänst och dem som utgöra tillgångar för alla inom ett pastorat anställda präster. Bostadsboställe skall alltid — oberoende av sättet för dess tillkomst genom upplåtelse av kronan, av församlingen eller av enskild person — beräknas såsom tillgång till bestridande av avlöningen för särskilt den tjänsteinnehavare, åt vilken bostället blivit upplåtet (§ 6 mom. 1). Inkomster som grunda sig därpå, att församling till löneförbättring för prästerskapet inköpt hemman eller lägenhet eller anskaffat andra fördelar, eller att enskild person för samma ändamål till församlingen gjort donation, eller att ersättning lämnats för jord eller annan förmån, vilken varit förenad med egendom av nu angiven beskaffenhet, äro däremot att betrakta såsom gemensamma avlöningstillgångar för samtliga präster inom pastoratet (§ 6 mom. 2) och må alltså efter omständigheterna mellan dem utskiftas. Med församlingsavgifter, utdebiterade inom den stadgade gränsen, betäckes vad därefter brister i den avlöning, som nämnden ansett böra tillkomma en var av pastoratets präster (§ 7). Är nu förhållandet det, att en särskild förmån blivit genom donation av enskild tillförsäkrad innehavare av viss prästerlig tjänst, i syfte att bereda denne ökad inkomst, skall dylik förmån oavkortad komma samma tjänsteinnehavare till godo (§ 8). Den omständighet att en sådan tillgång förefinnes kan rimligtvis icke medföra någon minskning i församlingens skattskyldighet, alldenstund ändamålet med donationen därigenom skulle helt och hållet omintetgöras. Församlingsavgifterna måste därför i vanlig ordning uttagas till så stort belopp som erfordrades, därest icke bidrag från donationen vore att påräkna. Om flera beställningar finnas inom pastoratet, får i angivna fall alltså icke förfaras på det sätt, att alla gemensamma avlöningstillgångar — till vilka församlingsavgifterna även höra — uppsamlas i lönen för den beställning, vid vilken donationen icke är fästad, utan skola dessa tillgångar fördelas mellan samtliga tjänsteinnehavare i förhållande till de för en var av dem avsedda lönebelopp, naturligtvis sedan från varje dylikt belopp avdragits bostadsboställes beräknade avkastning, vilken ju i främsta rummet skall användas till avlöningens bestridande. Först därefter varder den genom donation tillkomna förmån tillagd den tjänstinnehavare, som skall genom donationen gynnas. Uppstår efter fördelning, i enlighet med nu angivna grunder, av de inom pastoratet förefintliga lönetillgångar brist i den för någon tjänsteinnehavare beräknade avlöning, skall denna brist fyllas av de för hela prästerskapet gemensamma avlöningsmedel, alltså genom tillskott från kyrkofonden. Medelst denna fond, regulatorn vid löneregleringen, möjliggöres en skälig utjämning av lönerna inom prästerskapets olika grader efter olika ämbetsåligganden och efter olika orters levnadskostnader.»

— —

»Har bostället blivit av enskild person donerat till förmån för innehavaren av viss prästerlig tjänst, måste, i enlighet med vad ovan blivit nämnt, hela behållna skogsavkastningen tillgodoföras tjänsteinnehavaren. Är bostället av för-

samlingen anskaffat, bör i regel förfaras på samma sätt. Skulle emellertid skogsavkastningen från boställe av sist angivna beskaffenhet vara så betydande, att den, jämte annan avkastning av bostället, i avsevärd mån överskjuter beloppet av den avlöning, som anses böra tillkomma tjänsteinnehavaren, kan det icke vara lämpligt, att denne får åtnjuta skogsavkastningen oavkortad, enär i sådan händelse ett allt för stort missförhållande mellan löneförmånerna vid olika prästerliga beställningar skulle uppstå. Nämnden bör därför yttra sig om, huru stor andel av skogsavkastningen skäligen bör tillkomma den tjänsteinnehavare, åt vilken dylikt boställe blivit upplåtet, och, i samband med löneregleringsförslagets avgivande, hos Kungl. Maj:t anmäla, att någon del av boställets behållna skogsavkastning ansetts icke vara behövlig för avlönande av den präst, som innehar bostället. Kungl. Maj:t bestämmer därefter, dels vad av ifrågavarande avkastning bör såsom löneförmån tillfalla boställets innehavare, dels ock, sedan pastorat och myndigheter blivit hörda, huru återstoden skall användas till främjande av andra kyrkliga ändamål inom pastoratet.»

— —

»§ 6 mom. 2. Skillnaden mellan de i förevarande moment angivna och de i § 8 omförmälda avlöningstillgångar består däri, att, på sätt ovan blivit antytt, de förra anskaffats av församlingen eller ställts till församlingens förfogande för att minska hennes utgifter, under det att de senare tillkommit genom åtgärd av enskild person till förmån för innehavare av viss tjänst i ändamål att öka dennes inkomster. Av de ofta otydliga och svävande ordalagen i de urkunder, på vilka donationerna grunda sig, är mången gång icke lätt att utröna, huru vida en viss donation blivit gjord i det ena eller andra syftet. All den utredning angående avlöningsförmånernas tillkomst och villkoren för deras åtnjutande, som kan i orten åstadkommas, bör därför, såsom redan blivit framhållet, av prästerskapet lämnas, samtidigt med det att uppgifterna å berörda förmåner insändas till nämnderna.»[1]

— —

»§ 7. Bestämmelserna i förevarande paragraf innehålla, såsom av ordalagen torde framgå, endast vissa beräkningsgrunder, avsedda att angiva den gräns, skattskyldigheten ej får överskrida. Huru vida ett så stort skattebelopp, som enligt berörda grunder kan utdebiteras, också verkligen kommer att utgå, beror naturligtvis å ena sidan av avlöningens storlek och å andra sidan av tillgången på avlöningsmedel utöver församlingsavgifterna. Ehuru kommittén, på sätt § 16 giver vid handen, ej anser, att föreskrift bör meddelas därom, att en personlig avgift till prästerskapets avlöning ovillkorligen skall utgöras, finner dock kommittén en sådan avgift för ifrågavarande ändamål ingalunda förkastlig. Under antagande att denna avgift bestämdes till femtio öre för man och tjugufem öre för kvinna vid fyllda aderton år, skulle avgiften motsvara ungefär tjugu öre för en var av rikets samtliga invånare; och har kommittén i enlighet härmed föreslagit att, för bekvämlighetens skull, en enhetlig avgift å tjugu öre för varje person av pastoratets hela folkmängd skulle, utom förmögenhetsavgiften, läggas till grund vid beräkning av maximum för församlingsbidraget.»

— —

»§ 8. Fastighet, som blivit genom donation av enskild tillförsäkrad innehavare av viss prästerlig tjänst i syfte att bereda denne ökad inkomst, kan sedermera hava upplåtits till änkesäte. Där till änkesätet berättigad prästänka

[1] Härmed åsyftas av kommittén föreslagna löneregleringsnämnder.

icke finnes, tillfaller avkastningen den tjänsteinnehavare, åt vilken fastigheten ursprungligen anslagits till löneförbättring. Samma tjänsteinnehavare får således, när avkastningen uppbäres av prästänka, vidkännas en minskning i sina inkomster. Vid löneregleringen måste tagas hänsyn härtill. Tjänsteinnehavaren bör — jämte det han äger åtnjuta änkesätets avkastning oavkortad, då prästänka icke finnes — tillika anses berättigad att erhålla lönefyllnad, om denna avkastning frångår honom. Dock lärer det göra till fyllest, om blott tillses, att avlöningen kan utgå med det för beställningen enligt grunderna beräknade belopp. Skulle något överskott därutöver tillfalla tjänsteinnehavaren under de tider, då han uppbär avkastningen av änkesätet, torde likväl anledning saknas att hålla honom skadeslös för förlusten av sådant överskott. Är tillgången på avlöningsmedel inom pastoratet så riklig, att nämnden till lönens bestridande icke behöver påräkna änkesätets avkastning, utan denna kan i sin helhet tillfalla tjänsteinnehavaren såsom en extra inkomst, skall alltså ersättning icke beräknas för det fall, att prästänka inträder i sin rätt till änkesätet.

Huruvida en donation gjorts till förmån för församlingen i ändamål att minska dess utgifter för prästerskapet eller till innehavare av viss prästerlig tjänst för att höja hans inkomst är, såsom under § 6 mom. 2 blivit påpekat, icke alltid lätt att avgöra. I fråga om de tillgångar, som obestridligen avse att bereda prästerskapet särskilda förmåner, kan donator någon gång hava uttryckligen föreskrivit, att den åsyftade förmånen skall av tjänsteinnehavaren åtnjutas utöver den för hans tjänst bestämda avlöning. I vissa fall utgör förmånen ersättning för ett särskilt bestyr, som icke ingår bland de prästerskapet enligt lag tillkommande tjänsteplikter. Förmåner av angivna beskaffenhet kunna naturligtvis icke i någon mån tagas i anspråk vid avlöningens bestridande, ehuru de tillfalla vederbörande präst.»

Kyrkofondslagen.

»Utom den avkastning, jordbruk giver å ecklesiastika bostadsboställen, där jordbruk kan bedrivas, hava icke obetydliga inkomster tillförts prästerskapet genom skogsavkastning utöver husbehovet från boställen, vilka äro skogbärande. Dessa inkomster hava emellertid fördelat sig mycket ojämnt på olika år och tillika infört ojämnheter i prästerskapets avlöningsförhållanden. Kommittén anser därför att, åtminstone i vanliga fall, icke någon andel i skogens avkastning utöver husbehovet bör tillerkännas de särskilda boställshavarne utan att behållna skogsförsäljningsmedlen från bostadsboställe och från hemman eller lägenhet, som brukas i förening med dylikt boställe, skola i sin helhet ingå till kyrkofonden.

Är bostadsboställe av menighet inköpt eller av enskild för ändamålet donerat, kan naturligtvis icke heller skogsavkastningen från dylikt boställe hänföras till kyrkans gemensamma avlöningstillgångar, utan måste densamma enligt §§ 6 och 8 av förslaget till lag angående reglering av prästerskapets avlöning förbehållas prästerskapet i visst pastorat.

Av bestämmelserna i kommitténs förslag till lag angående reglering av prästerskapets avlöning, särskilt dem som innefattas i § 4 mom. 2 och § 6 mom. 1, torde framgå, att, därest kommitténs förslag härutinnan varder godkänt, med prästerlig beställning hädanefter icke skulle komma att förenas någon annan jord än bostadsboställe samt hemman eller lägenhet, som redan nu brukas i förening med dylikt boställe 'antingen på grund af närbelägenhet eller af andra till styrka för prestgårdsbruket bidragande förhållanden'. Alla övriga lönings-

boställen ävensom ersättningsmedel för jord eller förmån, som upplåtits från löningsboställe, skola därför skiljas från de beställningar, med vilka de hittills varit förenade, och avkastningen därav upptagas såsom en för hela kyrkan gemensam lönetillgång. Det är i följd härav tydligt, att kyrkofondens inkomst av arrendeavgifter för jordupplåtelse skall bliva icke obetydligt större, än vad prästerskapets löneregleringsfond i sådant avseende uppburit.

Bland ecklesiastika jordegendomar intaga de s. k. änkesätena en särställning. Några av dessa hava redan från början donerats till prästänkors underhåll. Flertalet har dock ursprungligen anslagits åt vederbörande kyrkoherdar och först sedermera till angivna ändamål upplåtits.

Genom öppet brev av den 29 augusti 1648 förordnade danska konungen Fredrik III, att, till hjälp och understöd åt prästernas änkor uti konungariket Norge, — till vilket Bohuslän vid denna tid hörde — prästänkorna skulle av de till prästgällen hörande mensalhemman, i deras änkesäte och så länge de levde ostraffligt, åtnjuta en del fri från skatt och alla besvär, varefter vid fredsslutet den 26 februari 1658, då Bohuslän avträddes till Sverige, gavs försäkran om att vederbörande skulle få förbliva vid dem given rätt samt förunnade privilegier; och bekräftades detta ytterligare genom fredsfördraget den 27 maj 1660 likasom genom Malmö recess den 18 september 1662 och flera därefter meddelade nådiga resolutioner. Beträffande Halland hade kyrkoherdarna därstädes överenskommit, att vid vart pastorat deras innehavande stomgård eller mensalhemman, därest stomgård icke fanns, skulle såsom änkesäte under vissa villkor och förbehåll överlämnas till deras änkor, på samma sätt som enligt nyssnämnda kungl. brev skett i Bohuslän; vilken överenskommelse av Kungl. Maj:t stadfästades genom nådig resolution den 11 augusti 1756. En liknande överenskommelse är av Kungl. Maj:t den 30 september 1761 fastställd för domprosteriets och Marks kontrakt av Göteborgs stift.

Inom territoriella församlingar i Göteborgs stift finnas, så vitt kommittén utrönt: 27 änkesäten belägna i Bohus län, 19 i Älvsborgs län (domprosteriets norra ävensom Marks och Bollebygds samt Kinds kontrakt) och 38 i Hallands län.

I andra stift förekomma endast några få änkesäten, vilka dels för ändamålet donerats och dels därtill enligt nådiga resolutioner upplåtits, nämligen: 4 inom Linköpings, 2 inom Strängnäs och 1 inom Lunds stift. Av dessa må änkesätena inom Strängnäs stift begagnas av änka efter vare sig kyrkoherde eller komminister, beroende på tiden för männens död, och äro 2 av änkesätena i Linköpings stift donerade endast för komministers änka. Övriga 2 änkesäten i Linköpings stift likasom det i Lunds stift befintliga äro anslagna åt kyrkoherdeänkor.

Besittningsrätten till änkesätena tillhör prästernas änkor, vilka, så länge sådana finnas, efterträda den ena den andra däruti, i samma ordning som männen innehaft tjänstebefattningarna. I följd härav kan det inträffa, å ena sidan att änka finnes, som i avvaktan på innehavarinnans avgång ännu ej fått tillträda änkesätet, å andra sidan att, då änka saknas, kyrkoherden eller, om änkesätet är anslaget till komministersänka, komministern äger begagna änkesätet, intill dess han från tjänsten avgår.

När Kungl. Maj:t den 12 november 1858 utfärdade stadganden angående utarrendering av prästerskapets annex- och mensalhemman i Skåne, Halland och Blekinge, undantogos från samma stadganden hemman och lägenheter, som i Halland voro anslagna till änkesäten. Likaså undantogos 'de i vissa orter befintliga enkesäten' från den i § 5 av 1862 års förordning angående allmänt ordnan-

de av prästerskapets inkomster meddelade bestämmelse, att prästerskapet anslagen jord, som icke utan olägenhet kan i förening med bostadsboställe brukas, skall utarrenderas. Dessa undantagsbestämmelser upphävdes emellertid genom nådigt brev den 9 september 1873, kungjort genom kammarkollegii cirkulär den 3 därpå följande oktober, uti vilket brev förordnades, att stadgandena i 1858 års brev skulle i tillämpliga delar lända till efterrättelse i avseende å de inom Hallands, Göteborgs och Bohus samt Älvsborgs län till änkesäten upplåtna stom- och mensalhemman.

Fråga om förändrad disposition av änkesätenas avkastning har vid olika tillfällen varit föremål för behandling inom så väl riksdag som kyrkomöte, därvid i särskilda motioner yrkats, dels att sådan avkastning skulle få tillgodokomma jämväl änka efter komminister eller kapellpredikant; dels att inkomsterna av utarrenderade änkesäten i de stift, där sådana funnes och ej vore för visst ändamål donerade, skulle skiftesvis efter grunder, som av biskop och konsistorium eller prästmöte kunde varda bestämda, mellan stiftets samtliga prästänkor fördelas; dels att avkastningen av änkesätena i Göteborgs stift skulle, med befintliga innehavares rätt oförkränkt, fördelas mellan alla stiftet tillhörande prästänkor; dels ock att avkastningen av dessa änkesäten skulle tillkomma samtliga änkor efter kyrkoherdar i stiftet.

Icke någon av dessa motioner har av riksdagen eller kyrkomötet bifallits.

Av den inom kommittén verkställda utredning synes framgå, att åtminstone en väsentlig del av de fastigheter, som nu äro till änkesäten anslagna, blivit av enskilda donerade. Att beträffande varje särskild fastighet med säkerhet utröna, huru härmed sig förhåller, har ej varit för kommittén möjligt och lärer icke heller kunna anses för närvarande erforderligt. Obestridligt torde nämligen vara, att avkastning av änkesäte, i den mån den tillkommer prästänka, ej kan såsom en lönetillgång för prästerskapet betraktas, och det kommittén givna uppdrag lärer ej böra så tolkas, att kommittén skulle hava att ingå i bedömande, huru vida dylik egendom skulle, utan förnärmande av annans rätt, kunna tillvinnas kyrkofonden. Däremot är avkastning av änkesäte för den tid, då icke någon änka lever, som äger att avkastningen uppbära, redan nu en avlöningstillgång för prästerskapet och bör såsom sådan, efter det ny löneregleringen vunnit tillämpning, komma kyrkofonden till godo, enär ju ingen anledning finnes att därmed, sedan skäliga löner beretts åt prästerskapet i allmänhet, gynna någon viss präst inom det pastorat, vid vilket änkesätet är fästat.

Kommittén har därför visserligen för vinnande av reda föreslagit, att all avkastning av änkesäten skall ingå till kyrkofonden, men å andra sidan i § 6 mom. 2 pålagt kyrkofonden en mot behållna avkastningen av änkesäte svarande utgift, när till dylik avkastning berättigad änka lever.

Med avseende å samtliga löningshemman — således även änkesätena — gäller detsamma, som förut yttrats om bostadsboställena, nämligen att, om de blivit av församlingarna inköpta eller av enskilda för ändamålet donerade, avkastningen av dem skall disponeras i enlighet med bestämmelserna i §§ 6 och 8 av förslaget till lag angående reglering av prästerskapets avlöning.»

Skogslagstiftningen.

»Vid de löneregleringar, som uppgjordes på grund av 1862 års förordning, upptogs icke avkastningen av boställsskogar såsom en avlöningsförmån, i många fall helt visst av det skäl, att boställets skog då ännu icke hunnit bliva indelad till ordnad hushållning. De skogsmedel, åtskilliga tjänsteinnehavare uppburit,

hava alltså, på sätt förut blivit påpekat, utgjort ett tillskott till lönerna utöver vad vid löneregleringarna beräknats.

Ett utskiftande av boställes skogstillgång i enlighet med föreskrifterna uti § 20 i 1894 års förordning låter sig uppenbarligen icke förena med kommitténs lönesystem. Skogsförsäljningsmedlen fördela sig nämligen mycket ojämnt på olika år, varförutom det knappast är möjligt att på förhand med någon säkerhet beräkna, huru mycket i medeltal årligen under löneregleringsperioden kan såsom skogsavkastning tillfalla boställshavaren. Också har på senare tid den praxis uti ej så få fall tillämpats, att de till värdet ovissa andelarna av skogens avkastning blivit utbytta mot fasta anslag från prästerskapets löneregleringsfond, vilken i stället fått sig tillerkänd hela behållna skogsavkastningen.

Härmed är man då också inne på den av kommittén förordade anordning, att vad av skogens avkastning icke erfordras för boställshavares behov eller för församling åliggande kyrko- eller prästgårdsbyggnad skall ingå till kyrkofonden, och de behållna skogsmedlen i sin helhet användas på samma sätt som andra gemensamma avlöningstillgångar, nämligen till utfyllande av rationellt beräknade löner, varhelst behov därav förefinnes.

Fråga om disposition av skogsavkastning vid boställe, som av menighet inköpts eller av enskild för ändamålet donerats, bör, efter kommitténs åsikt, fortfarande underställas Kungl. Maj:ts prövning (§ 28).»

Ur reservationerna till kommittéförslaget må anföras följande:

Kammarrådet Rydin:

»Sedan grundsatsen om en jämnare fördelning av prästerskapets inkomster en gång blivit uttalad — om den ock på ett blott ofullständigt sätt genomförts i 1862 års förordning —, har det upphört att vara sanning, vad kyrkoherdarne i domprosteriets och Marks kontrakt av Göteborgs stift yttrade med avseende å sin den 22 april 1761 träffade överenskommelse om änkors underhåll, nämligen att 'ingen med skäl härigenom kan säga sig förfördelad'. Ty i själva verket hava de fastigheter, som utgöra änkesäten, undanhållits sådana präster, som icke för närvarande kunna sägas hava anständig bärgning, icke heller haft det under löneregleringsperiodens föregående år.

Ett av huvudsyftena med kommitténs arbete har varit att söka få till stånd en mera genomförd utjämning av prästerskapets löner och i samband därmed en förbättring i det svagast avlönade prästerskapets villkor. För sådant ändamål har kommittén föreslagit, att till kyrkans gemensamma förfogande skulle ställas avlöningsmedel i den största möjliga omfattning, såsom framgår i synnerhet av dess förslag till lag om kyrkofond. Särskilt skulle åtskilliga löningsboställen, som nu äro förenade med vissa prästerliga beställningar, skiljas från dem och avkastningen med ett uppskattat värde av 339 591 kronor tillföras kyrkofonden.

Även avkastningen av änkesäten skulle enligt § 3 mom. 2 i kommitténs förslag till lag om kyrkofond ingå till denna fond, men, när sådan avkastning må tillgodonjutas av prästänka, skulle fonden jämlikt § 6 mom. 2 i nämnda lagförslag hava skyldighet att tillhandahålla änka samma avkastning.

Kommittén avser således icke att göra någon rubbning i änkesätesinstitutionen, så vitt förmån därigenom beredes åt prästänka.

Till stöd för en sådan ståndpunkt har kommittén framhållit, huru som det torde vara obestridligt, att avkastning av änkesäte, i den mån den tillkomme prästänka, ej kunde såsom en lönetillgång för prästerskapet betraktas; och

torde det kommittén givna uppdrag ej böra så tolkas, att kommittén skulle hava att ingå i bedömande, huruvida dylik egendom skulle, utan förnärmande av annans rätt, kunna tillvinnas kyrkofonden.

Mot detta kommitténs uttalande tillåter jag mig erinra därom, att i regel de fastigheter, som nu utgöra änkesäten, ursprungligen varit lönetillgångar för prästerskapet och från början icke anvisats prästänkor till underhåll. Laga hinder lärer då icke heller möta att, när en förändrad disposition finnes av omständigheterna påkallad, till prästerskapet återställa den ecklesiastika boställsjord, som — låt vara under lång tid — fått med prästerskapets goda minne begagnas av en del prästänkor.

Med hänsyn till de förändrade förhållanden som inträtt, sedan en särskild prästerskapets änke- och pupillkassa blivit bildad, finnes, enligt min åsikt, icke någon anledning att hädanefter företrädesvis gynna prästänkorna och indirekt även prästerna i Göteborgs stift, genom att låta änkorna därstädes fortfarande behålla åt prästerskapet anslagna löningsboställen — av vilka somliga till och med äro ganska betydande possessioner —, så mycket mindre som kyrkoherdarna i de pastorat, där änkesäten finnas, skulle, enligt de av kommittén föreslagna grunder för avlöningens beräkning, erhålla en medellön av 5 265 kronor, medan kyrkoherdarna uti rikets landspastorat över huvud skulle i medeltal bekomma endast 4 634 kronor såsom lön.

Anses avkastningen av ifrågavarande boställen fortfarande böra åtnjutas av prästänkor, torde därför vara lämpligast, att samma avkastning ingår till nyssnämnda kassa, för att på den vägen komma alla dylika änkor till godo.

Då jag emellertid håller före, att de till änkesäten upplåtna stom-, annex- och mensalhemman böra under en blivande löneregleringsperiod, i den mån sådant utan förnärmande av annans redan förvärvade rätt kan ske, användas för sitt ursprungliga ändamål — prästerskapets avlöning —, hemställer jag om den ändring i kommitténs förslag till lag om kyrkofond, att mom. 2 av § 6 i berörda lagförslag förklaras skola utgå, och att de följande momentens ordningsnummer bestämmas i enlighet därmed.

Har änkesäte tillkommit genom donation, anser jag, lika med kommittén, att donationen bör respekteras, och biträder följaktligen kommitténs förslag i denna del.»

Kontraktsprosten Sörensen:

»I förslag till lag angående reglering av prästerskapets avlöning § 6. 1. tredje stycket heter det: 'är förslag väckt om inrättandet af ny kyrkoherde- eller komministerstjenst och finnes inom den församling, der tjensteinnehafvaren skall vara bosatt, fastighet, som vid tiden för uppgörande af löneregleringen är upplåten åt innehafvare af befintlig tjenst men icke vidare derför erfordras, skall dylik fastighet anses såsom bostadsboställe för den föreslagna tjensten'. Denna inskränkning i församlings rätt att till bostadsboställe för kyrkoherde eller komminister få förfoga över ett åt prästerskapet anslaget hemman anser jag vara obillig och i vissa fall skola leda till onödig tunga för församlingen. I mången annexförsamling finnes ett till bostadsboställe åt pastor mycket lämpligt hemman, vars avkastning vid den nya löneregleringens uppgörande ingår till prästerskapets löneregleringsfond, och i detta fall skulle sådant hemman icke, därest i församlingen ny kyrkoherde- eller komministerstjänst inrättas, få användas till bostadsboställe, utan församlingen förpliktigas att anskaffa annat bostadsboställe. Då dessa hemman, som ofta i äldre tider varit bostadsboställen,

uppenbarligen tillkommit på samma sätt som andra boställen d. v. s. genom sammanskott av jord eller köp av församlingen eller gåva av enskild, så synes det mig obilligt och orättvist, att en sådan församling skulle berövas sin rätt till ett sådant hemman endast av det skäl, att det under föregående löneregler ing ansetts överflödigt för då bestämd lön och under helt andra kyrkliga förhållanden. Jag anser därför att, närhelst ny kyrkoherde- eller komministerstjänst inrättas i en församling, där fastighet finnes, som utgör en prästerlig avlöningstillgång, sådan fastighet i främsta rummet må användas till bostadsboställe för den nya tjänsteinnehavaren.»

Remissen.

Den 12 februari 1904 utremitterades prästlöneregleringskommitténs förslag. Därvid synes emellertid ecklesiastikministern hyst planer på en radikalare reform, innefattande indragande jämväl av bostadsboställena så när som på bostad med trädgård. Kammarkollegiet anbefalldes nämligen i samband med remissen, att inkomma med yttrande dels huruvida icke, med hänsyn till ändrade tidsförhållanden, kunde anses lämpligt att åt kyrkoherdar samt komministrar och med dessa likställda präster i stället för boställena, där dessa ej vore av menighet inköpta eller av enskilda för ändamålet donerade, upplätes allenast bostad med nödiga ekonomi- och uthus samt trädgård och planteringsland ävensom vedbrand, samt boställena och deras avkastning i övrigt inginge bland svenska kyrkans gemensamma avlöningstillgångar, dels ock förslag å de grunder, enligt vilka en sådan anordning skulle kunna bringas till stånd.

Kammarkollegiet angående boställenas indragning till kyrkofonden.

Det sist angivna uppdraget fullgjorde kollegiet den 20 januari 1905 och anförde då:

»För egen del har kollegium förklarat sig icke hysa några principiella betänkligheter mot prästboställenas avskiljande från prästernas eget innehav. Däremot kan kollegium icke obetingat tillstyrka vad uti nådiga brevet av den 12 februari 1904 i övrigt ifrågasättes, nämligen att dessa boställen och deras avkastning skulle, med vissa undantag, ingå bland svenska kyrkans gemensamma avlöningstillgångar.

En sådan anordning skulle ur löneregleringssynpunkt helt visst medföra avsevärda fördelar. Därigenom skulle nämligen till kyrkans förfogande ställas medel, genom vilka kunde i större omfattning än nu är möjligt åstadkommas å ena sidan utjämning av de alltför stora skiljaktigheterna i olika prästers löner samt å andra sidan — något som ju är ännu viktigare — förbättring i det lägst avlönade prästerskapets ekonomiska villkor. Men sedd ur synpunkten av åtskilliga församlingars intressen, skulle åsyftade anordning, jämte det den medförde en alltför skarp brytning med bestående förhållanden, innebära en obillighet mot de församlingar, som måste avstå sina boställen, i synnerhet om dessa äro av något betydligare värde, för att medelst skatter helt eller delvis utfylla vad därefter brister i avlöningen till vederbörande prästerskap. Väl är det sant, att vid den ifrågasatta indragningen av boställena skulle undantagas de boställen, som vore av menighet inköpta eller av enskilda för ändamålet donerade. Erfarenheten har emellertid till fullo ådagalagt, huruledes i allmänhet oövervinneliga svårigheter mött, då församling, som åberopat dylik omständighet med avseende å tillkomsten av det till dess präst upplåtna boställe, sökt förebringa den erforderliga bevisningen därom. I många fall, då bevisningen ej varit fullständig, har den i allt fall givit tillräckligt stöd för påståendets sannolikhet.

Härvid torde böra erinras om den gamla kyrkliga grundsats som bjuder, att varje församling skall själv avlöna sitt prästerskap. På denna grundsats har från äldsta tider den ekonomiska kyrkliga lagstiftningen även i vårt land byggt. Visserligen har staten understundom trätt hjälpande emellan, i allmänhet dock endast när en församling ej mäktade att med egna tillgångar bereda den lön, som skäligen kunde erfordras. Dessa förhållanden giva stöd åt den farhågan, att många församlingars verkliga, om än ej bevisliga, rätt skulle trädas för nära, därest samtliga ecklesiastika boställen — med undantag av dem, vilkas tillkomst genom församlingens eller enskildas bemedling kunde nöjaktigt uppvisas — bleve indragna och förvandlade till lönetillgångar för prästerskapet i gemen.

Genom en dylik åtgärd skulle även för icke få församlingar, vilkas boställen ostridigt anslagits av kronan, gå förlorad en dem under längesedan förgångna tider tillförsäkrad, högst väsentlig, hjälp vid fullgörandet av den ofta ganska betungande avlöningsplikten gentemot det egna prästerskapet. Kollegium antager nämligen, att endast de medellösaste församlingarna skulle från de gemensamma avlöningstillgångarna erhålla anslag, i det minsta motsvarande vad avkastningen av respektive församlings boställe tillfört lönefonden. Eljest vore ju — i stället för en dylik omgång med boställenas indragning och arrendemedlens återbetalning till församlingen — att föredraga en utarrendering av boställena direkt för vederbörande församlings eller prästerskaps räkning; ty även med ett sådant förfarande som det sistnämnda skulle prästerskapet lika säkert som genom indragningen befrias från de med boställenas skötsel förenade besvär och äventyr.

Om det ansåges lämpligt, att gällande former för prästerskapets avlöning på det sätt omgestaltades, att skattebördan fördelades lika på alla församlingar i förhållande till skattekraften, skulle väl i allmänhet icke någon berättigad invändning vara att göra mot den föreslagna åtgärden med boställena. Endast den församling kunde hava anledning till klagan, vars boställe vore av den storlek att, för den händelse avkastningen finge användas till bestridande av det egna prästerskapets avlöning, beloppet av de avgifter, som erfordrades till lönefyllnad, skulle understiga det belopp, som borde utgöras på grund av den för alla församlingarna lika skattskyldigheten; ty eljest måste den utjämning av skatter, som skulle bliva en följd av prästboställenas indragning i förening med åvägabringandet av likformighet i beskattningen, uppenbarligen vara till fördel åtminstone för de mest betungade löngivarna. Men det torde knappast kunna antagas, att vare sig församlingar eller präster vore beredda att nu vidtaga en förändring av så ingripande betydelse. I allt fall föreligger icke för det närvarande fråga därom. Kollegium kan alltså ej på förutsättningen av bifall till en dylik förändring bygga ett tillstyrkande av nu ifrågavarande förslag.

Därest grunderna för skattskyldigheten till prästerskapets avlöning i huvudsak bibehållas orubbade, lärer alltså icke heller någon inskränkning böra göras i den varje församling nu tillkommande rättighet att för avlöningen av dess prästerskap beräkna hela avkastningen av det hittillsvarande bostadsbostället.

Vad som, från de skattskyldigas synpunkt, ytterligare torde tala mot indragning till en gemensam lönefond av särskilt de åt kyrkoherdar upplåtna bostadsboställen, är den omständighet att nybyggnads- och underhållsskyldigheten vid dessa boställen i regel är delad mellan indelningshavarna och församlingarna. Sätesbyggning, brygghus, bod, visthus samt fähus och stall skola nämligen i allmänhet nybyggas av församlingen, men källare, drängstuga, svinhus, vagnshus eller redskapslider, hemlighus, fårhus, sädeslada med loge och

två golv ävensom torkhus eller badstuga och ett ytterligare fähus, när dessa två senare hus finnas, av kyrkoherden. I fråga om underhållsskyldigheten gäller, att beträffande de hus, vilka det åligger församlingen att nybygga, kyrkoherden skall vara 'skyldig att hålla dem vid makt med egen kostnad', dock att 'när de af ålder och bruk och ej af prästens vanrykt förfalla', socknemännen skola dem 'bättra på deras kostnad', varemot de övriga husen skola underhållas av kyrkoherden ensam. Delningen är alltså icke genomförd på det sätt, att alla hus, som erfordras för kyrkoherdens bostadsbehov, skola nybyggas och underhållas av församlingen och de övriga — för boställets skötsel erforderliga — husen av kyrkoherden. Vore förhållandet sådant, skulle det för visso ej möta betänklighet att överlämna de så kallade ladugårdshusen till en för den gemensamma fondens räkning antagen arrendator. Någon tvist mellan denne och församlingen angående fullgörandet av en till sina gränser icke alltid så noga bestämd byggnadsskyldighet behövde då ej uppkomma. Icke heller skulle församlingen då nödgas utföra byggnadsarbeten å hus, som varken nyttjades eller vore till något gagn för dess egen präst.

Enär emellertid fördelningen av nyssberörda skyldighet ej är uppgjord efter den grundsats, att samtliga bostadshusen skola nybyggas och underhållas av församlingen samt alla ladugårdshusen av indelningshavaren, skulle vid en indragning till de gemensamma avlöningstillgångarna av bostadsboställenas jord uppenbarligen komma att medfölja en del för indelningshavaren — sedan denne upphört att driva jordbruk — icke vidare erforderliga hus, beträffande vilka nybyggnads- och underhållsskyldigheten emellertid skulle fortfarande åvila den församling, vars präst tillförne åtnjutit boställets avkastning.

En dylik anordning, enligt vilken vissa församlingar skulle göra utgifter, som blott för andra församlingars prästerskap medförde nytta, lärer dock ej kunna godkännas. För övrigt skulle ett sådant sakernas tillstånd alldeles strida emot en av de huvudgrunder, i enlighet med vilka nu gällande löneregleringar blivit uppgjorda. I sådant avseende tillåter sig kollegium erinra, hurusom i § 9 mom. 1 av nådiga förordningen angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster den 11 juli 1862 stadgas, att 'afgifter, som af en församling till dess prästerskap utgöras, må ej till aflönande af annan församlings präst användas'. Denna grundsats, som ju endast tillgodoser den enklaste rättvisa, lärer näppeligen komma att med avseende å framtida löneregleringar förlora giltighet.

Måhända göres mot det anförda den invändning, att olägenheten av en församlings fortsatta byggnadsskyldighet beträffande boställshus, som skulle användas vid ett jordbruk, vars avkastning inginge till en för hela prästerskapet gemensam fond, kunde varda avhjälpt därigenom, att antingen ifrågavarande skyldighet på annat sätt fördelades eller ock församlingarnas andel av byggnadstungan i någon mån lindrades. De under mer än fyrtio år fruktlöst bedrivna försöken att åstadkomma en rationell fördelning av nybyggnads- och underhållsskyldigheten å kyrkoherdarnes boställen giva emellertid icke stöd åt ett antagande, att det förra alternativet skulle kunna — åtminstone icke under den närmaste framtiden — förverkligas. Å andra sidan lider det intet tvivel, att ett förslag om eftergift i församlingarnas byggnadsskyldighet skulle röna avgjort motstånd från kyrkans målsmän. Det kan nämligen icke med skäl förväntas, att dessa skulle, utan vederlag, avstå från utkrävandet av en rätt, som — då hänsyn tages till alla församlingar i riket — helt visst måste anses representera ett högst betydande värde.

Enligt kollegii förmenande böra alltså bostadsboställena — komministrar-

nas ej mindre än kyrkoherdarnas — bibehållas vid de beställningar, åt vilka de upplåtits, oberoende av sättet varpå boställena tillkommit. Helt naturligt böra härvid under bostadsboställen inbegripas även sådana hemman och lägenheter, som, ehuru i själva verket av löningsboställes natur, brukas i förening med bostadsboställena 'antingen på grund af närbelägenhet eller af andra till styrka för prestgårdsbruket bidragande förhållanden', såsom det heter i § 10 punkt 6 av nådiga skrivelsen till kammarkollegium angående utarrendering av prästerskapets annex- och mensalhemman i Skåne, Halland och Blekinge den 12 november 1858.

Mot en indragning till svenska kyrkans gemensamma avlöningstillgångar av samtliga löningsboställen i övrigt — alltid dock med undantag av dem, som av menighet inköpts eller av enskilda donerats — finner kollegium ej något att erinra.

På grund av 1862 års förordning hava många löningsboställen redan införlivats med de gemensamma ecklesiastika lönemedlen, vilka medel såsom bekant för närvarande uppsamlas i prästerskapets löneregleringsfond. De flesta dylika boställen äro emellertid anslagna åt vissa prästerliga befattningar. Dessa senare boställen brukas dock i regel icke av tjänsteinnehavarna själva, utan skola jämlikt § 5 av åberopade förordning, när de icke lämpligen kunna förenas med bostadsboställe, utarrenderas efter därom särskilt meddelade föreskrifter. Sådana innehållas i nyssnämnda 1858 års skrivelse samt i nådiga skrivelsen till kammarkollegium den 11 juli 1862.

Då kollegium ansett sig böra tillstyrka samtliga löningsboställens indragning till de gemensamma kyrkliga avlöningstillgångarna, har kollegium ingalunda förbisett, att, även med en sådan begränsning, den i nådiga brevet av den 12 februari 1904 åsyftade reform skulle komma att för mången församling medföra en ganska kännbar förlust.

I förhållande till löningsboställena intaga emellertid församlingarna en helt annan ställning än till bostadsboställena. Genom 1862 års förordning ställdes ju i utsikt, att löningsboställe kunde skiljas från en beställning. Sålunda medgiver § 9 mom. 2 och 3, att, då församling för sitt prästerskaps anständiga bärgning är i behov av understöd, vissa medel, däribland arrendeinkomst av de utav kronan upplåtna stom-, annex- och mensalhemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen, må överflyttas från en församling till en annan. Icke heller hava församlingarna att utföra några nybyggnads- och reparationsarbeten å löningsboställenas, såsom å vissa bostadsboställens, hus. Härtill kommer att jämväl prästerna äro mera främmande för vad som rörer löningsboställena, då ju dessa boställen, på sätt redan blivit anmärkt, i regel skola vara i författningsenlig ordning utarrenderade.

En indragning av prästerskapets boställen i den mera inskränkta omfattning, som tillstyrkes av kollegium, skulle i allt fall tillföra de gemensamma avlöningsmedlen ett ganska avsevärt årstillskott.»

Kammarkollegiet angående tiondeindragningen.

Den 10 november 1905 avgav kollegiet utlåtande över löneregleringslagsförslaget:

»Varder tionden avskriven och skola församlingsavgifterna begränsas till rimligt mått, är det givetvis nödvändigt, att fyllnad i den för de olika församlingarnas prästerskap erforderliga avlöning beredes genom bidrag från annat håll. Kommittén har i sådant avseende föreslagit, att av statsmedel årligen skulle lämnas ersättning, motsvarande den för kyrkan genom tiondens indragning uppkomna brist i förut befintliga lönetillgångar.

Kungl. Maj:ts befallningshavande i Kopparbergs län är emellertid av den mening, att såväl rättsliga som historiska skäl saknas för en sådan åtgärd. Prästtionden vore nämligen nu ett avlöningssätt för prästerskapet, och om detta ersattes genom församlingsavgifters påläggande efter vissa grunder, hade frågan om tiondens vidare utgörande därigenom förfallit, varemot staten borde understödjande träda emellan vid löneregleringens genomförande.

I samma anda yttrar sig Kungl. Maj:ts befallningshavande i Hallands län, därvid tillika framhållande det av kommittén uppkonstruerade förfaringssätt att 'indraga' till statsverket en förmån, som aldrig tillkommit det, och successivt avskriva samma förmån samt att pålägga staten en ersättningsskyldighet, som icke vidkomme densamma. Kommitterade syntes hava valt indragningen med åtföljande procedur för att genom en av kyrkomötet beroende lag få fastslagen en tillgång för prästerskapet, varigenom utjämning av avlöningsförhållandena skulle kunna äga rum. Detta förfaringssätt syntes emellertid Kungl. Maj:ts befallningshavande sakna rättsligt fog och dessutom vara i saknad av historisk grund.

Såsom Kungl. Maj:ts befallningshavande i sistnämnda län påpekat, innefattar förslaget om indragning till statsverket av prästerskapets tionde mot viss ersättning obestridligen en konstruktion, och kommittén har (i en not å sid. 40) själv framhållit det enligt vanligt kameralt språkbruk mindre egentliga i uttrycket 'indragning' för den åtgärd, som här ifrågasättes. Kollegium, som icke kan föreslå något lämpligare uttryck, finner emellertid berörda konstruktion vara för kyrkan av ett mycket stort verklighetsintresse. Tiondeersättningen erfordras nämligen, jämte åtskilliga andra tillgångar, för att höja det svagast avlönade prästerskapets ekonomiska ställning i olika delar av landet, och med anlitande av samtliga dessa kyrkans gemensamma tillgångar, vilka skola uppsamlas i kyrkofonden, kunna prästerskapets löneförhållanden, allteftersom nu gällande löneregleringar utlöpa, utan dröjsmål ordnas oberoende av tiondeavskrivningens fortgång inom särskilda församlingar.»

— —

I sina uttalanden förevita några myndigheter kommittén, att den skulle hava avvikit från vissa erkända kyrkliga grundsatser. Så anser domkapitlet i Uppsala, att det varit önskvärt, om den av riksdagen uttalade grundsats, att avgifter, som av en församling till dess prästerskap utgöras, ej må till avlönande av en annan församlings prästerskap användas, hade kunnat fortfarande få gälla. Överståthållareämbetet finner förslaget därom, att ersättningen för tionden skall ingå till en för hela prästerskapet gemensam kyrkofond, men ej tillfalla prästerskapet i de särskilda församlingarna, strida mot grundsatsen, att församlingen bör själv avlöna sin präst, möjligen med något bidrag av allmänna medel, men utan att de avgifter, som utgöras i en församling, användas till avlöning av annan församlings präst.

Påståendet att, enligt kommitténs förslag, avgifter skulle komma att dragas från en till annan församling är, efter kollegii förmenande, näppeligen befogat. Tiondeersättningen utgår ju från staten, ej från de särskilda församlingarna, och de församlingsavgifter, som på grund av blivande löneregleringar må utgöras, äro avsedda uteslutande för prästerskapet inom de särskilda församlingar, där de utgå.»

Kammarkollegiet angående änkesätena.

Gemensamt med statskontoret avgav kammarkollegiet den 6 december 1905 utlåtande över förslaget till kyrkofondslag, därvid kollegiet anförde:

»Kammarkollegium anser sig ej kunna tillstyrka kommitténs förslag om disposition av änkesätenas avkastning. Däremot ansluter sig kollegium, på de av två reservanter inom kommittén anförda skäl, till den av dem omfattade mening, att de till änkesäten upplåtna stom-, annex- och mensalhemman eller andra löningsboställen böra under en blivande regleringsperiod, i den mån sådant utan förnärmande av annans redan förvärvade rätt kan ske, användas till prästerskapets avlöning, dock att om änkesäte tillkommit genom donation, dylik stiftelse bör respekteras.»

1908 års riksdag.

Förslag till lagstiftning i prästlönefrågan förelades 1908 års riksdag. Förslaget anslöt sig till prästlöneregleringskommitténs förslag. Sålunda förklarade ecklesiastikministern vid propositionens beslutande, att så länge avlöningsplikten gentemot prästerskapet i huvudsak ålåge församlingarna, han funne sig förhindrad att understödja ett förslag, som skulle beröva vissa av dessa förmånen att bland de ecklesiastika lönebidragen inberäkna ett bostadsboställes avkastning av jordbruk. Kommitténs förslag om indragning till kyrkofonden av avkastningen från de av kronan upplåtna löningsboställena och från skogarna bibehölls emellertid i propositionen. Härom yttrade ecklesiastikministern:

»Samtliga löningsboställen i övrigt[1] — med undantag naturligtvis av dem, som av menighet inköpts eller av enskilda donerats — torde, jämväl enligt prästlöneregleringskommitténs hemställan, mot vilken anmärkning icke förekommit, böra indragas till kyrkofonden.

Härmed införes icke någon nyhet i det prästerliga avlöningsväsendet, utan varder allenast i vidsträcktare omfattning än tillförne genomförd en anordning, som leder sitt ursprung från 1862 års förordning. Det är nämligen, såsom förut erinrats, i § 9 mom. 2 medgivet, att inkomster, vilka grunda sig på 'arrenden för de af kronan upplåtna stom-, annex- och mensalhemman och lägenheter, som icke äro bostadsboställen', må 'från en till annan församling överflyttas'.»

I fråga om änkesätena biträddes i propositionen Rydins ståndpunkt.

I anledning av propositionen väcktes i riksdagen åtskilliga motioner, ur vilka följande må anföras.

D. Persson i Tällberg (nr 288 i A. K.):

»Fastän jag anser att präster böra likställas med de flesta andra tjänstemän och befrias från jordbruk och i stället tilldelas kontant avlöning, förefinnas dock starka praktiska skäl, som tala för att församlingarna böra anskaffa byggnadstomt och trädgårdsland samt bygga och underhålla erforderlig bostad med nödiga uthus åt kyrkoherdar och komministrar samt med dem jämställda prästmän. Ty i vissa församlingar torde det möta avsevärda svårigheter för prästen att få hyra tjänlig bostad i närheten av kyrkan. Och att ålägga prästen att på egen bekostnad bygga och underhålla erforderliga bo-

[1] D. v. s. med undantag av dem som brukades tillsammans med bostadsboställe.

stadshus vore att för hela landet fastslå ett system, som ofta nog leder till konflikter mellan av- och tillträdare samt skuldsättning och obehag av flera slag.

— —

Om det sålunda står klart för mig, att prästerna böra befrias från jordbruksboställen, erbjuda sig dock åtskilliga svårigheter vid besvarandet av spörsmålet om huru med dessa boställen skall förfaras, för att de allt fortfarande skola bliva till största gagn för det ändamål, till vilket de ursprungligen varit avsedda. Det vill synas som man i det avseendet i huvudsak hade endast två alternativ att välja; utarrendering eller försäljning. I likhet med prästlöneregleringskommittén har Kungl. Maj:t anslutit sig till det förra alternativet. Och föredragande departementschefen synes icke ha hyst någon tvekan i annat avseende än att han betecknat som mycket omtvistad den frågan, huruvida jordbruk å bostadsboställe borde skötas av indelningsinnehavaren själv eller för hans räkning utarrenderas.

Oaktat de obehag av flera slag samt kostnader för syner och dylikt, som skulle bliva förknippade med boställenas utarrendering, torde man icke heller kunna förutsätta att därigenom få så stor avkastning till prästens avlöning, som om boställsjorden med tillhörande skog försåldes och av därför influtna medel en fond bildades.

— —

Jag förbiser ingalunda, att allvarliga anmärkningar kunna framställas mot förslaget att försälja ecklesiastika boställsjordarna, då dessa kunna vara av väsentligen olika natur. Men dels har man anledning antaga, att den pågående utredningen rörande den saken i de flesta fall skall bringa klarhet därutinnan, och dels torde den omständigheten, att dessa jordar på olika sätt tillkommit, icke få öva alltför stort inflytande på frågans bedömande. Ty om jorden är upplåten av staten eller församlingen eller ock donerad av enskild person, så är den dock upplåten för ett bestämt ändamål och till förmån för en viss institution. Och så länge denna institution finnes kvar, och boställsjorden användes till dess befrämjande, även om det sker under andra former än de ursprungliga, torde däremot icke med skäl kunna göras några mer avsevärda anmärkningar. Vanskligare blir frågan rörande de boställsjordar, som upplåtits för att bereda vissa församlingar lättnader i dem åliggande bördor för prästerliga och kyrkliga ändamål. En lösning vore ju, att försäljningsmedlen bokfördes och redovisades för respektive församlingar. Men därom vågar jag icke framställa något särskilt förslag, utan bör den frågan göras till föremål för utredning.

På grund av vad jag sålunda anfört, får jag vördsamt hemställa, att riksdagen må avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 88 och i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t efter verkställd utredning måtte utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till prästerskapets avlöning, byggt på de av mig här ovan angivna grunder, nämligen:

— —

att församlingen skall tillhandahålla ordinarie tjänstehavare bostad med nödiga uthus och, såvitt möjligt, trädgårdsland; samt

att de ecklesiastika boställen, som äro förenade med jordbruk, försäljas, och de därför inflytande medel avsättas till en fond för »prästerskapets avlöning.»

A. Henricson (nr 292 i A. K.):

»Då prästens lön skall vara bestämd och ej i någon mån beroende av en till äventyrs större eller mindre avkomst av bostället, synes den utväg böra anli-

tas, att vederbörande pastorat skall hava att ansvara för att avkastningens fastställda värde — detta och ej vare sig mer eller mindre — tillgodokommer prästen; och torde i sådan händelse arrendelikviden böra ingå till församlingen.»

Det särskilda utskottet (nr 1), som fått sig ärendets beredande anförtrott, yttrade i frågan:

»Kungl. Maj:ts förslag till ordnande av det ecklesiastika boställsväsendet vilar i väsentliga delar på det beståendes grund. Så skola bland annat bostadsboställe och dess avkastning bibehållas såsom löneförmåner för den präst, åt vilken bostället blivit upplåtet. Häremot har utskottet desto mindre något att erinra, som genom upprätthållande av nu gällande ordning härutinnan bäst skyddas de enskilda församlingarnas rätt att för avlöning av sitt prästerskap tillgodoräkna sig avkastningen av sådana boställen, som blivit donerade eller av menighet anskaffade, utan att alltid fånget kan till fullo fulltygas.

I händelse av boställenas skiljande, vare sig genom försäljning eller annorledes, från de särskilda prästerliga tjänsterna — i enlighet med vad herrar Persson och Johansson tillstyrkt — skulle, om boställsavkastningen indroges till någon gemensam fond, säkerligen mången gång inträffa, att den ena församlingen sålunda nödgades med sina tillgångar bidraga till underhållet av den andra församlingens prästerskap, en avlöningsprincip, som står i bestämd strid mot hittills följda grundsatser och riksdagens uttalande i skrivelsen av den 5 maj 1897. Innan någon förändring i angiven riktning vidtages med boställena, lärer under alla förhållanden böra avvaktas resultatet av den, på framställning av riksdagen, anbefallda och sedan några år pågående utredningen angående de ecklesiastika boställen, som blivit av kronan till prästerskapets eller församlings understöd anslagna.»

Utskottet företog emellertid en omarbetning av 6 § 1 mom. 3 st. i löneregleringslagen i syfte, att »där inrymda stadganden rörande fördelningen av skogsavkastningen vid bostadsboställen skulle fullständigare upptaga vad motiven i ämnet innehålla och vad genom lagstiftningen ock torde böra regleras».

Lagrummet fick sålunda av utskottet lydelsen:

»Överstiger avkastningen av skog å bostadsboställe, vilket av menighet anskaffats eller av enskild donerats, vad som erfordras för boställshavarens husbehov eller församling åliggande kyrko- eller prästgårdsbyggnad, skall behållna skogsavkastningen, beräknad på sätt i 5 § angives, i sin helhet komma boställshavaren till godo och av nämnden särskilt beaktas vid uppskattningen av boställets avkastning. Antages behållna skogsavkastningen från boställe, vilket av menighet anskaffats, bliva så betydande, att den, jämte annan avkastning av bostället i avsevärd mån överskjuter beloppet av den avlöning, som anses böra tillkomma tjänsteinnehavaren, skall endast så stor del av samma avkastning, som finnes skälig, tillgodoföras tjänsteinnehavaren; varemot nämnden beträffande återstoden skall hos Kungl. Maj:t göra anmälan. Ej må skogsavkastning utöver husbehovet från andra än nämnda slag av bostadsboställen tillgodonjutas av boställenas innehavare.»

I sammanhang härmed omredigerades ock grunderna för lagstiftningen om ecklesiastika boställsskogar på det sätt, att bland undantagsbestämmelserna upptogs ett så lydande stadgande:

»Lämna skogsförsäljningsmedel från boställe, som av menighet anskaffats eller av enskild donerats, överskott, efter det förenämnda kostnader blivit guldna, skall detta överskott användas till bestridande av avlöning för prästerskapet i det pastorat, bland vars lönetillgångar bostället förekommer, där icke Kungl. Maj:t beträffande behållna skogsavkastningen från bostadsboställe, som av menighet anskaffats, förordnar, att någon del av samma avkastning skall tillgodogöras för andra kyrkliga ändamål inom pastoratet.»

Ur reservationerna vid utskottsutlåtandet må anföras:

Av herrar Henricson, Nilsson i Skärhus och Söderbergh:

»Enligt vår mening bör prästen erhålla den vid regleringen bestämda lön, varken mer eller mindre. Därjämte bör lönen vara beräknad med hänsyn därtill, att präst erhåller allenast fri bostad med trädgård eller planteringsland, men icke fri vedbrand. Avkomsten av själva jordbruket, vilket enligt vår åsikt skall i regeln vara på arrende upplåtet, bör till dess vid regleringen beräknade belopp tillhandahållas prästen av församlingen, på vars risk och räkning utarrenderingen alltså bör ske. — Vad vedbrand åter beträffar, bör prästens lön fastställas med hänsyn till den kostnad, prästen kan komma att få vidkännas i och för inköp av bränsle. — Vi ha därför ansett, att 1 och 6 §§ i lagen om reglering av prästerskapets avlöning bort erhålla förändrad lydelse i enlighet härmed, samt att vederbörliga bestämmelser i ovannämnda hänseende böra intagas i förslaget till föreskrifter angående beräkning av prästerskapets avlöning.»

Av herr Olof Jonsson i Hof, med vilken herrar Nydal och Ström instämt:

»Enligt bestämmelserna i 6 § skall avkastningen av det med ett bostadsboställe förenade jordbruk samt av andra därifrån upplåtna rättigheter, utan hänsyn till huruvida bostället upplåtits av kronan, anskaffats av menighet eller donerats av enskild, vid lönereglering beräknas såsom en första avlöningstillgång, därefter enligt 7 § församlingsavgift intill ett visst maximum och vad därutöver erfordras för ernående av skäligt avlöningsbelopp utgå av kyrkofonden. Avkastning utöver husbehovet och församlingens rätt till byggnadsvirke för vissa ändamål av boställets skog återigen får blott beräknas såsom avlöningstillgång i de fall att bostället anskaffats av menighet eller donerats av enskild, under det att med nu gällande bestämmelser präst eller församling åtnjuta all avkastning av på nyssnämnda sätt tillkomna boställen, men av övriga boställen i allmänhet hälften av dylik avkastning mot att boställshavaren håller tillsyn över skogen. En medverkande orsak till att så sker torde nog vara, att synbarligen blott ett fåtal boställen upplåtits av kronan samt att i övrigt boställenas tillkomst i kanske de flesta fall ej fullt säkert kunnat utredas. Naturligtvis har under sådant förhållande såväl rättsliga som billighetssynpunkter måst därvid bliva bestämmande.

Mycket upplysande om prästboställenas tillkomst är den nu tillgängliga utredning, som på grund av riksdagens skrivelse blivit verkställd av kammarrådet Thulin för Gävleborgs län och Västernorrlands län. I det förra av dessa län anses av 62 boställen 10 helt eller till viss del hava upplåtits av kronan, 36 helt eller till viss del hava anskaffats av menighet eller donerats av enskild och 16 helt eller till viss del måst sannolikt tillkommit på sistnämnda sätt; och i det senare anses av 68 boställen 8 hava helt eller delvis upplåtits av kronan, 24 helt eller delvis anskaffats av menighet eller donerats av enskild och de övriga mer

eller mindre sannolikt på sistnämnda sätt. Alla här ovan angivna boställen äro sådana, varmed ett egentligt jordbruk anses förenat.

Då denna utredning sannolikt får anses belysande för huru i allmänhet prästboställen tillkommit inom även övriga delar av landet, så torde därav den slutsats kunna dragas, att en slutlig objektiv prövning av boställenas tillkomst skall giva till resultat, att skogsavkastning i långt flera fall än departementschefen antagit kommer att vid lönereglering få beräknas såsom en direkt lönetillgång. Men även om så bleve fallet med de allra flesta boställen, komme alltid en mängd sådana att finnas, som icke församlingar finge beräkna någon direkt skogsavkastning utav vid lönereglerings en. Därmed är således icke den frågan avgjord, huruvida utskottets förslag, som i avseende på disponerandet av behållen skogsavkastning från en mängd bostadsboställen innebär en viktig ändring av vad nu gäller, är berättigat. För bedömandet av den saken har man att räkna med andra faktorer.

Enligt min uppfattning synes man hava utgått ifrån att alla pastorat, som hava med jordbruk förenade bostadsboställen, oavsett vilken avkastning därav än finge vid lönereglering beräknas såsom direkt lönetillgång, i alla händelser bleve ekonomiskt likställda, eftersom pastoratet blott hade att erlägga den efter angiven grund beräknade församlingsavgift, som med sitt fixa belopp sedan komme att fördelas på församlingens skattskyldiga per fyrk eller ett däremot svarande inkomstmått och vad därefter fattades uti det fastställda lönebeloppet komme att erläggas av kyrkofonden. Spörsmålets innebörd belyses bäst, om vi jämföra tvenne, enahanda taxeringsvärden åsatta boställen som av kronan upplåtits, vardera givande t. ex. 4 500 kronors avkastning, det ena av jordbruk och det andra av skogsbruk. Om då det fastställda lönebeloppet är 4 500 kronor, så bleve det ena pastoratet befriat från all församlingsavgift, medan det andra pastoratet finge erlägga sådan efter kanske beräknat maximum.

Skulle något dylikt kunna inträffa, så kan, enligt min mening, ingen med framgång bestrida, att icke principen om jämlikhet i beskattning blivit på ett betänkligt sätt åsidosatt.

Nu synes visserligen det stora flertalet av pastorat, som äro försedda med bostadsboställen av jordbruksfastighets natur, icke komma att av utskottets förslag röna någon inverkan i avseende på fastställd församlingsavgifts belopp, enär detta i allmänhet måste beräknas till i § 7 medgivna maximum, men i åtskilliga fall synes denna församlingsavgift icke alls eller till blott någon del av detta maximum komma att utgå. Enligt kommitténs tabellserie III D tabell 4 skulle nämligen till följd av jordbruksboställens avkastning 54 landspastorat icke behöva något avlöningsbidrag från kyrkofonden och av dessa skulle i 2 pastorat ingen församlingsavgift komma att utgå, i 2 pastorat till en obetydlighet och i de övriga 50 till större eller mindre del av vad till sådan församlingsavgift högst får beräknas. Visserligen kunna dessa siffror i verkligheten komma att modifieras, dels tillföljd av högre lön än kommittén beräknat och dels på grund av att blott 10 öre pr invånare får beräknas vid församlingsavgiftens bestämmande i stället för kommitténs 20 öre; men så kan också å andra sidan den av kommittén beräknade avkastning av boställen utfalla högre, därför att förhållanden kunna uppstå, som för kommittén varit okända.

Det faktum synes mig alltså stå kvar, att genom utskottets förslag jämlikhet i beskattning onödigtvis åsidosättes utan att därmed kyrkofonden tillföres någon väsentlig ökad inkomst eller något annat kyrkans intresse därav befordras. För undanröjande av denna oegentlighet så långt inom förslagets ram synes möjligt har jag därför framställt det förslag, att behållen skogsavkastning från

sådana boställen som vare sig kronan upplåtit eller vars tillkomst icke kan tillförlitligt utrönas väl skulle ingå till kyrkofonden, men därefter med högst hälften av den för löneregleringsperioden av vederbörande beräknade årsavkastning återigen från fonden utgå till vederbörande präst såsom avlöningsbidrag. Att denna anordning, som i huvudsak håller sig inom vad nu gäller, endast komme att i allmänhet minska de bidrag till avlöning av pastoratets eller boställets innehavare, som eljest skulle utgå av kyrkofonden, med samma belopp, vartill anslaget för indragen skogsavkastning uppginge, samt att således blott för ett mindre antal pastorat kyrkofonden komme att drabbas av något högre utgifter än efter utskottets förslag synes mig framgå dels därav, att det antal boställshavare, som under de 10 åren 1888—1898 av skogsmedel i årligt medeltal erhållit minst 500 kronor, blott varit 57, och dels därav att det antal bostadsboställen, vilkas areal — minst 300 hektar skogsmark — kan antagas giva någon mera betydande behållen skogsavkastning, endast utgör 155, av vilka naturligtvis ingen avkastning under alla förhållanden komme att från en del ingå till fonden. Med detta mitt förslag skulle den betänklighet försvinna, som med utskottets förslag är förenad, nämligen att boställshavaren förlorar allt intresse för tillsyn och bevakning av skogen, en tillsyn som ingalunda kan medhinnas av skogsstaten utan en betydlig och kostsam ökning av densamma. Genom förslaget skulle också församlingens rätt att till sin prästs avlöning använda ett boställes avkastning säkrare bevaras för framtiden, samt de bekymmersamma vanskligheter, som i så många fall möta vederbörande vid bestämmandet av huruvida en skogsavkastning får beräknas såsom en lönetillgång för ett pastorat eller ej, att i högst väsentlig grad förmildras, enär det då icke gällde ett avgörande emellan allt eller intet utan blott emellan något mer eller mindre.

Jag har därför ansett att nedanstående §§ bort erhålla följande lydelse:

5 §.

Från prästerskapet — — — erhållas.

Där skog å boställe antages lämna avkastning utöver vad som erfordras för boställets husbehov eller församling åliggande kyrko- eller prästgårdsbyggnad, skall nämnden hos domänstyrelsen göra framställning om utredning angående skogens sannolika behållna avkastning under de tjugu år, som följa näst efter det förut fastställd löneregleringen för prästerskapet i pastoratet upphör att gälla. Såsom behållen skogsavkastning skall i förevarande fall anses vad av försäljningsmedel för skog från bostället återstår efter avdrag av kostnaderna, dels för virkets försäljning, dels för skogens indelning samt skogsstatens övriga bestyr med skogen, dels för bevakning samt skogsodlings- och andra arbeten för skogsskötselns främjande å bostället, dels ock för åtgärd eller anstalt, som avser tillgodogörande av virkesavkastning eller motverkande av uppkommen skada å skogen.

En var — — — därstädes.

6 § 1 mom.

1. Är — — — tjänst.

Dylik — — — inbegripna.

Överstiger avkastningen av skog å bostadsboställe, vilket av menighet anskaffats eller av enskild donerats, vad som erfordras för boställshavarens husbehov eller församling åliggande kyrko- eller prästgårdsbyggnad, skall behållna skogsavkastningen, beräknad på sätt i 5 § angives, i sin helhet komma boställshavaren tillgodo och av nämnden särskilt beaktas vid upp-

skattningen av boställets avkastning. Antages behållna skogsavkastningen för boställe, vilket av menighet anskaffats, bliva så betydande att den, jämte annan avkastning av bostället, i avsevärd mån överskjuter beloppet av den avlöning, som anses böra tillkomma tjänsteinnehavaren, skall endast så stor del av samma avkastning, som finnes skälig, tillgodoföras tjänsteinnehavaren; varemot nämnden beträffande återstoden skall hos Kungl. Maj:t göra anmälan. Behållen skogsavkastning från andra än nämnda slag av bostadsboställen skall med halva sitt belopp beräknas såsom lönetillgång för vederbörande boställshavare, men av denne tillgodonjutas såsom årligt anslag från kyrkofonden, vilket anslag dock ej må överstiga hälften av det högsta belopp, vartill församlingsavgift får beräknas enligt nästföljande § 7.

Giver — — — till kyrkofonden.

Är förslag väckt — — — för den tjänsten räknas.

12 § 1 mom.

1. Kungl. Maj:t — — — erforderligt.

Där till innehavare av bostadsboställe, vilket icke av menighet anskaffats eller av enskild donerats, skall enligt 6 § 1 mom. såsom ersättning för skogsavkastning från bostället utgå visst årligt anslag från kyrkofonden, bestämmer Kungl. Maj:t storleken av detta anslag, innan behovet av församlingsavgifter och därutöver erforderligt tillskott från kyrkofonden varder prövat.

Sålunda — — — gälla.»

Herr Jonsson utvecklade och modifierade sin mening vid debatten i första kammaren:

»Det är alldeles riktigt, att med det tillägg, som finnes i reservationen efter orden från 'kyrkofonden', begränsas användningen av den hälft av skogsavkastningen, som kan tillgodoföras tjänsteinnehavaren, ytterligare till endast hälften av vad församlingsavgiften högst kan uppgå till, varav effekten i realiteten bliver ytterst obetydlig med hänsyn till reservationens innebörd.

Jag har — — —, sedan utskottets arbeten nu avslutats, fått tid att något närmare med ledning av tabellerna och de folkmängdssiffror och fyrktalsiffror, som finnas för år 1902, anställa beräkningar för att se, i vilka fall verkningarna på församlingsavgifterna skulle inträda, därest reservationen bifölles. Och när jag då räknar med den bruttoinkomst av skogsavkastningen, som gått in till domänstyrelsen utan avdrag för omkostnader och sådant från de olika boställena, bliver resultatet, att i blott 8 församlingar skulle sänkning i församlingsavgifterna inträda med belopp av lägst 46 kronor till högst 1 860 kronor och några öre. Att så sker, beror på innebörden av det sista tillägget, som jag och jag tänker flera med mig trodde skulle bliva alldeles densamma, som om man sagt, att församlingsavgifterna skola i varje fall utgå med halva sitt belopp och först därefter bidrag erhållas från fonden för att få ersatt hälften av församlingsavgiften. Men i realiteten visar det sig, att detta är långt ifrån förhållandet. Det blir nämligen så genom styckets formulering, att de församlingar, som allra mest vore i behov av denna lindring, undgå att få lindring, just därför att dessa församlingar hava ett mycket lågt fyrktal, och när bidraget från fonden är begränsat till hälften av den församlingsavgift, som på folkmängd och detta låga fyrktal beräknats, blir

följden, att de få ingenting av vad man åsyftat att vinna här. Och för att avhjälpa denna oegentlighet har jag här tänkt göra yrkande om ändring i sista stycket från 'kyrkofonden', just gående i den riktning, att därifrån endast skall erhållas löneskillnad, sedan först avkastningen av bostället jämte hälften av den församlingsavgift, som högst beräknas, tagits i anspråk för lönereglerin-gen. På det sättet vinner man, att i några fall en lindring kan komma till stånd, där den som mest behöves.

Det är emellertid icke endast denna regleringssynpunkt, som för mig varit bestämmande vid denna reservations avgivande, utan jag har ansett det vara ur rättslig synpunkt någonting otympligt, att staten behandlar en del av de inkomster, som skola användas för avlöningen, på olika sätt. Om jag tänker mig två församlingar, där boställena kommit till på alldeles samma sätt, så får den ena församlingen från sitt boställe beräkna en avkastning, innan församlingsavgiften beräknats eller halverats för att få det lönebelopp som erfordras, under det att den andra församlingen, vars boställes avkastning ligger uti skogstillgången, ej får ett spår av denna avkastning. Det må väl vara sant, att det endast skulle bliva i ett fåtal fall, som jämlikheten i beskattning här bleve åsidosatt, men det är väl lika viktigt, att man söker skipa rättvisa, om det också gäller ett fåtal, som då det gäller att undersöka, huru det ställer sig för det stora flertalet. Ävenledes synes det mig vara av betydelse, att någon del av avkastningen i sådana fall bliver räddad inom församlingen, därför att eljest kanske nästa steg om några årtionden bliver, att när man lagt beslag på en del av boställets avkastning, funnes intet hinder, att resten också toges. Och ur den synpunkten vore det tror jag av betydelse, att man icke så här går ut ifrån att endast boställe, som kan visas vara anskaffat av menighet eller donerat av enskilda, skulle behandlas på det sätt, som paragrafen enligt utskottets förslag angiver. Särskilt torde den omständigheten, att det antagligen i en mängd fall bleve förenat med den allra största svårighet att utreda och bedöma, huruvida ett boställe har kommit till på ena eller andra sättet, i hög grad även utgöra ett skäl för den lilla ändring, som innefattas i min reservation.

Det kan måhända bliva likgiltigt vad beslut kammaren fattar i avseende på detta lagförslag såsom vinden nu tyckes blåsa i medkammaren, då måhända lagen kommer att falla i alla händelser. Men för att hävda min uppfattning och för att få den antecknad till kammarens protokoll anser jag mig i allt fall böra göra ett yrkande på bifall till min reservation under § 6 med den förändring, att från 'kyrkofonden', i stället för därefter följande, skulle inflyta: 'dock ej till större belopp än hvad till lönefyllnad erfordras efter det annan afkastning af bostället samt hälften af det högsta belopp, hvartill församlingsafgift enligt nästföljande § 7 får beräknas, först tagits i anspråk såsom aflöning'.»

Reservationen vann emellertid icke kammarens bifall.

Förslaget till prästlöneregleringslag föll vid denna riksdag på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut i ett ämne, varom ej är fråga i denna översikt.

1909 års riksdag.

Förslaget framlades ånyo vid 1909 års riksdag, dock med iakttagande av de förändringar, som utskottet föregående år föreslagit. Även detta år framkallade förslaget motioner.

P. M. Olsson i Blädinge (nr 207 i A. K.):

»I Kungl. Maj:ts proposition nr 39 angående reglering av prästerskapets löner finnes uti § 6 mom. 1 stadgat: 'Är bostadsboställe upplåtet åt innehafvare af viss prästerlig tjänst, skall afkastning af sådant boställe beräknas såsom tillgång för bestridande af aflöning för samma tjänst.'

Uti denna boställets avkastning får emellertid icke, för så vitt detsamma ej av menighet anskaffats eller av enskild donerats, inberäknas skogsavkastning utöver husbehov, såsom framgår längre ned uti samma moment.

Enligt mitt förmenande innebär detta en orättvisa emot vissa pastorat, och det torde väl med skäl kunna sägas, att denna orättvisa uteslutande drabbar de jämförelsevis fattigare skogsbygderna.

I de bördigare trakterna förhåller det sig nog i regel så, att boställena till större delen bestå av så kallade inägor, nämligen åker och äng, under det att i skogsbygderna boställena, liksom andra hemman, hava endast en obetydlig åkerareal, men så mycket större skogsmark.

Vad innebär nu denna åtskillnad mellan skogsavkastning och annan avkastning?

Jo, i förra fallet får pastoratet tillgodogöra sig hela avkastningen av bostället för bestridande av prästerskapets avlöning och bliver måhända därmed helt och hållet befriat från erläggande av församlingsavgifter, då däremot i senare fallet kanske endast en ringa bråkdel av hela avkastningen får för samma ändamål beräknas, vilket har till följd, att, oaktat från pastoratets boställe utgår avkastning från skogsmarken, som hade varit mer än tillräcklig för prästerskapets avlöning, man i sådant pastorat, troligen för all framtid och kanske till högsta belopp, får underkasta sig dessa avgifters utgörande.

Det har framhållits, att skogsmedlen äro nödvändiga för kyrkofonden, men därpå vill jag svara, att om man skall taga igen med ena handen vad man en gång givit med den andra, så bör man åtminstone, så vitt möjligt, taga lika från alla och icke mest från de fattigaste bygderna, utan snarare tvärtom.

Då jag hyser den uppfattningen, att samtliga kyrkliga boställen, vare sig de blivit överlåtna till kyrkorna av staten, menigheten eller enskilda, böra betraktas såsom församlingarnes rättmätiga egendom, anser jag såsom en följd härav, att all avkastning, av vad namn det vara må, i första rummet bör komma församlingarna till godo för avlöning åt deras prästerskap, och först sedan så är skett må möjligen befintligt överskott överföras till kyrkofonden.

Då ett av syftemålen med den ifrågavarande löneregleringen är att söka utjämna de olika tryckande skattebördorna, så tycker jag för min del, att man bort kunna finna ett annat och lyckligare sätt härför än att utan vidare annektera skogsmedlen, vilket ingalunda, såsom jag förut visat, leder till det åsyftade målet, utan tvärtom skapar nya orättvisor. Mig synes som säkraste medlen för en skatteutjämning vore att upptaga en allmän kyrkoskatt, redovisad till kyrkofonden, på ungefär de grunder som § 7 i lagförslaget angiver, men varom jag dock icke här skall göra någon hemställan.

På grund av vad jag anfört tillåter jag mig hemställa, att riksdagen, vid behandlingen av Kungl. Maj:ts förslag till reglering av prästerskapets löner, ville besluta, att all avkastning från kyrkligt boställe, däri inberäknat även skogsavkastning, må av pastoratet beräknas såsom inkomst till bestridande av prästerskapets avlöning, och att först sedan dessa pastoratets utgifter för nämnda ändamål blivit sålunda tillgodosedda, det befintliga överskottet må till kyrkofonden inlevereras.»

D. Persson i Tällberg (nr 216 i A. K.):

»Uti min motion vid 1908 års riksdag antydde jag, att vissa svårigheter skulle erbjuda sig vid en eventuell försäljning av de ecklesiastika boställsjordarna, då dessa äro av väsentligt olika natur. Men jag uttalade tillika, att man dels hade anledning antaga, att den pågående utredningen rörande den saken i de flesta fall skulle bringa klarhet därutinnan, och dels att den omständigheten, att dessa jordar tillkommit på olika sätt, icke finge öva allt för stort inflytande på frågans bedömande, och det på den grund, att om jorden blivit upplåten av staten eller församlingen eller ock donerad av enskild person, så vore den dock upplåten för ett bestämt ändamål och till förmån för en viss institution. 'Och så länge denna institution finnes kvar, och boställsjorden användes till dess befrämjande, äfven om det sker under andra former än de ursprungliga, torde däremot icke med skäl kunna göras några mer afsevärda anmärkningar.' Jag håller fortfarande fast även vid denna min uppfattning, och anser mig i detta sammanhang böra framhålla, hurusom enligt Kungl. Maj:ts förslag hela boställsavkastningen — således även den, som härflyter från bostället skog — skulle tillfalla de församlingar, vilkas boställen av menighet anskaffats eller av enskild donerats; men däremot skulle avkastningen av skog till de av staten för samma ändamål upplåtna boställen ingå till kyrkofonden och sålunda komma helt andra församlingar till godo. Men icke nog härmed. Boställen av precis samma natur — sådana, som upplåtits av staten — skulle enligt Kungl. Maj:ts förslag behandlas efter helt olika rättsgrundsatser, i det att två boställen, som vid tiden för nämndens sammanträden hava lika värde och beräknas giva samma avkastning, behandlas så olika, att hela avkastningen av det boställe, som består av inägojord, komme församlingen till godo, under det att avkastningen från 'skogsboställe' skall gå till kyrkofonden, och sålunda kunna komma alla församlingar i riket till del.

För den, som icke varit i tillfälle att erhålla annat underlag för sina rättsbegrepp än sunt förnuft och en kristlig uppfostran, förefaller detta minst sagt kränkande.

Saken blir icke heller bättre genom att åberopa 1866 års skogsordning, efter vars tillämpning en del av avkastningen från ecklesiastika boställens skogar ingått till prästerskapets löneregleringsfond, ty någon rättslig undersökning och prövning har icke föregått de åtgärder, som vidtagits med stöd av berörda förordning. Och att under sådana förhållanden taga ett ytterligare steg i samma riktning, utan domstols prövning av äganderättsförhållandena, torde ej vara ägnat att stärka tilliten till det skydd för äganderätten, som alla lojala medborgare hoppats och trott vara lagstadgat i detta land. Under alla förhållanden anser jag det dock som ett axiom, att boställen, som äro av samma natur, skola behandlas efter samma grunder.

Jag kan icke heller frångå min uppfattning, att de församlingar, till vilka staten upplåtit boställen, måste äga samma rätt att allt fortfarande bibehållas vid den dem därigenom förlänade förmån som de församlingar, vilka fått boställen upplåtna av menighet eller donerade av enskilda.

Återstår så spörsmålet huru med boställena skall förfaras för att det med dem avsedda ändamålet bäst skall befrämjas och att de åtgärder som vidtagas icke hindra realiserandet av de resultat, vartill en rättslig undersökning kan komma.

Att prästens egentliga ämbete icke har något intimare samband med skötande av jordbruk har jag förut sökt påvisa. Vi kunna således utgå ifrån att prästen i allmänhet skall befrias därifrån. Därvid har man två vägar att välja: ut-

arrendering och försäljning. På grund av vitt skilda förhållanden, som äro rådande i olika delar av vårt land, torde båda dessa vägar böra komma till användning. Och det torde böra överlämnas åt respektive församlingar att själva därom besluta.

Från utarrenderat boställe skulle såväl arrendemedlen som nettoavkastningen av boställets skog tillfalla församlingen såsom bidrag till prästens avlöning. Av de genom försäljningen influtna medel skulle bildas en fond, vars ränteavkastning likaledes tillfölle församlingen för att till enahanda ändamål användas. Åt en blivande utredning måste överlämnas att föreslå sättet för såväl utarrendering och försäljning av boställena som ock de därför och för fondens förvaltning erforderliga garantier m. m.

Om särskilda fonder bildades av de medel, som inflöte för försålda boställen, stode det sedan öppet att behandla dessa i enlighet med de resultat en rättslig undersökning gåve vid handen. Om man på av mig nu angivna sätt ordnade avkastningen från boställen — evad de utarrenderades eller försåldes — undveke man de stora svårigheter, som annars måste framträda vid tillämpning av det utav Kungl. Maj:t föreslagna sättet. Jag kan icke fatta hur det skall bliva möjligt för den nämnd, som, enligt 2 § i förslaget till lag om prästerskapets avlöning, skall tillsättas för upprättande av förslag till avlöning för kyrkoherdar och komministrar, att för en tid av tjugu år framåt, enligt 5 § i samma lagförslag, beräkna de avlöningsförmåner, som utöver församlingsavgifter äro att tillgå, då boställen av olika natur — såsom jag förut påvisat — skola behandlas på helt olika sätt, och utredningen om boställenas natur icke kan antagas vara slutförd till den tidpunkt, då dessa beräkningar skola verkställas.»

Utskottet anförde härom efter en redogörelse för den av herr Jonsson vid 1908 års riksdag avlämnade reservationen:

»För den händelse det av Kungl. Maj:t nu föreslagna lönesystemet, med fasta, enligt vissa grunder beräknade löner, vinner tillämpning, lärer avlöningen, vare sig helt och hållet eller till någon del, svårligen kunna baseras på prästboställenas skogsavkastning, om nämligen denna skall på hittills vanligt sätt åtnjutas av prästerskapet, enär de medel, som inflyta för försåld skog, fördela sig ytterst ojämnt på olika år. Därför skall ock enligt den kungl. propositionen vad av skogens avkastning icke erfordras för boställshavares behov eller för församling åliggande kyrko- eller prästgårdsbyggnad ingå till kyrkofonden, för att därifrån utgå såsom bestämda anslag till utfyllande av prästerskapets löner, varhelst behov därav förefinnes, således utan avseende därå, om från boställe, vilket innehaves av präst, som erhåller tillskott från kyrkofonden, skogsmedel tillföras denna fond eller icke.

För undvikande av den omgång och det besvär i administrativt hänseende, som äro förbundna med skogsmedlens utbekommande och redovisning enligt nu gällande ordning, torde följaktligen, om skogsavkastning från bostadsboställe, som icke av menighet anskaffats eller av enskild donerats, skall till större eller mindre del komma pastoratet till godo vid avlönande av den tjänsteinnehavare, till vilken bostället upplåtits, den av herr O. Jonsson i hans förut omförmälda reservation anvisade utvägen böra väljas, att nämligen behållna skogsmedlen från dylikt boställe först inlevereras till kyrkofonden och sedermera, till den omfattning som finnes skälig, i form av bestämt årligt anslag tillhandahålles boställshavaren.

Att någon del av skogsavkastningen från ifrågavarande boställen verkligen bör, i enlighet med vad uti de ovan återgivna yrkandena ifrågasatts, få av

pastoratet beräknas såsom en dess lönetillgång, innefattar efter utskottets mening icke någon oberättigad fordran. Ty, på sätt herr Jonsson i sin reservation erinrat, äger boställshavaren redan nu uppbära någon del — i vanliga fall hälften — av behållna skogsavkastningen från sitt boställe, och om, till förmån för pastoratet, skogsmedlen fortfarande på samma sätt varda fördelade, komma, såsom denne reservant jämväl framhållit, 'de bekymmersamma vanskligheter, som i så många fall möta vederbörande vid bestämmandet af huruvida en skogsafkastning får beräknas såsom en lönetillgång för ett pastorat eller ej, att i högst väsentlig grad förmildras, enär det då icke gällde ett afgörande emellan allt eller intet utan blott emellan något mer eller mindre'. För övrigt, om högst hälften av skogens nettoavkastning finge räknas pastoratet till godo vid utfyllandet av lönen för vederbörande präst, skulle kyrkofondens ställning ej väsentligen rubbas. Ty varda å ena sidan fondens inkomster av skogsmedel mindre, måste å andra sidan anspråken på tillskott från kyrkofonden till boställshavarnas löner också bliva mindre.

Utskottet har — med huvudsaklig anslutning till det av herr Jonsson i hans reservation framlagda och sedermera under förhandlingarna inom första kammaren vid 1908 års riksdag något modifierade förslaget — föreställt sig, att nu omhandlade fråga kunde lösas på det sättet, att, efter beräkning av jordbrukets nettoavkastning såsom pastoratets första lönetillgång, församlingsavgifter skulle tagas i anspråk till hälften av deras i 7 § angivna maximibelopp och därefter halva antagna behållna skogsavkastningen beräknas till lönens utfyllande, men, om ytterligare medel för ändamålet erfordras, församlingsavgifter ånyo beräknas och, där behovet så kräver, uttagas till högsta medgivna beloppet.

I enlighet härmed skulle — om lönen för en kyrkoherde, vars bostadsboställe antages lämna 1 200 kronor såsom nettoavkastning av jordbruket och 2 000 kronor i behållna skogsmedel, bestämmes till 5 000 kronor, och högst 1 800 kronor i församlingsavgifter kunna utdebiteras — till avlöningens bestridande utgå följande poster: 1:o) 1 200 kronor jordbruksavkastning; 2:o) 900 kronor församlingsavgifter; 3:o) 1 000 kronor skogsmedel; 4:o) 900 kronor församlingsavgifter; och 5:o) 1 000 kronor tillskott från kyrkofonden. Såsom detta exempel uppställts, skulle kyrkofonden varken vinna eller förlora; ty då för regleringens verkställande erfordras — sedan församlingsavgifter uttagits intill maximigränsen — 2 000 kronor, måste detta belopp tillhandahållas vare sig såsom tillskott från kyrkofonden eller i form av skogsmedelsanslag. Tänkas däremot skogsmedlen uppgå till 6 000 kronor, behöva av dessa medel för fyllande av lönebeloppet, 5 000 kronor, tagas i anspråk 2 900 kronor, således icke fullt hälften. Pastoratet skulle då på kyrkofondens bekostnad göra en vinst å 900 kronor, motsvarande just det belopp i församlingsavgifter, som kan inbesparas i följd av den rikligare skogstillgången.

Såvitt utskottet kunnat, med ledning av tillgängliga uppgifter, bilda sig en föreställning om, i vilken mån kyrkofondens inkomster skulle, vid tillämpning av angivna metod för lönebeloppens utfyllande, lida minskning, torde kyrkofondens förlust uppgå till omkring 20 000 kronor.

I händelse av bifall till de av herrar P. M. Olsson och D. Persson gjorda yrkandena — enligt vilka all skogsavkastning från bostadsboställe bör förbehållas pastoratet — skulle kyrkofonden årligen gå miste om en inkomst av 732 539 kronor 83 öre. Till detta belopp hava nämligen i finansplanen skogsförsäljningsmedlen för varje år blivit av departementschefen beräknade. Avdrag härifrån bör likväl göras med en summa av 222 500 kronor, enligt finans-

planen motsvarande kostnaderna för skogsindelning och skogsskötsel. Ställningen skulle ju således, om herrar Olssons och Perssons motioner vinna bifall, under alla förhållanden bliva betydligt försvagad. Härvid bör dock ihågkommas, att utgifterna skulle nedbringas därigenom, att tillskotten från kyrkofonden till avlönande av präster, som innehava med skog försedda boställen, alldeles komme att upphöra eller något minskas; men i vilken grad detta skulle bliva förhållandet, har utskottet ej ens tillnärmelsevis kunnat beräkna.

Det torde av vad som anförts vara påtagligt, att om kyrkofonden skulle berövas all inkomst av skog, församlingsavgifterna ej kunna, såsom utskottet föreslagit, begränsas till 5 öre för varje tiotal inkomstkronor. Maximum för dessa avgifter måste uppenbarligen höjas. Utskottet anser sig emellertid ej kunna tillstyrka bifall till vad omförmälda motionärer i förevarande hänseende påyrkat.

För att bringa nu omhandlade lagförslag i överensstämmelse med de åsikter, till vilka utskottet i det föregående anslutit sig, har utskottet till en början vidtagit den ändringen i 5 § andra stycket, att orden 'hvilket af menighet anskaffats eller af enskild donerats' blivit uteslutna. Utredning angående skogens sannolika behållna avkastning under löneregleringsperioden erfordras nämligen enligt utskottets förslag beträffande samtliga boställen, ej endast i fråga om dem som tillkommit på det sätt, de uteslutna orden angiva.

Till 6 § 1 mom. tredje stycket har gjorts ett tillägg, av innehåll, att behållen skogsavkastning från bostadsboställe, vilket icke av menighet anskaffats eller av enskild donerats, skall med visst belopp beräknas såsom lönetillgång för vederbörande boställshavare, men av denne tillgodonjutas, icke direkt av skogsförsäljningsmedlen, utan såsom årligt anslag från kyrkofonden, dit berörda medel skola inflyta.

Huru församlingsavgifterna böra beräknas och nyssnämnda anslag från kyrkofonden bestämmas — i det fall att från bostadsboställe kan påräknas inkomst av skog —, därom hava föreskrifter lämnats i ett såsom mom. 2 betecknat tillägg till 7 §.»

I reservation häremot anförde herr Olsson i Blädinge:

»Då jag, såsom redan är anfört uti motiveringen till den motion jag i förevarande ämne avgivit, hyser den uppfattningen att samtliga kyrkliga boställen, vare sig nu dessa blivit till församlingarna överlåtna av staten, menigheter eller enskilda, böra anses och betraktas såsom församlingarnas egendom, att för kyrkligt ändamål användas, så följer härav att jag icke kan biträda det förslag, som nu föreligger, enär därigenom alla s. k. löningsboställen, stommar m. fl. skulle frånhändas församlingarna, för så vitt en blivande utredning icke kunde visa, att dessa av menigheter anskaffats eller av enskilda donerats.

Enligt det föreliggande förslaget kommer för församlingarna frågan huruvida de få behålla dessa sina boställen eller icke att framstå såsom ett lotteri, medan man åter kunde tycka, att en månghundraårig hävd borde giva stöd för den uppfattningen, att vad som en gång är åt församlingarna givet bör stå fast och icke kunna godtyckligt återtagas.

Jag kan icke fatta nyttan av att först bekosta en dyrbar utredning rörande vilka boställen som, upplåtna av staten, kunna indragas, för att församlingarna sedan, för den händelse detta skulle kunna ske, skulle få så mycket mindre förmåga och förutsättningar för att själva kunna bestrida utgifterna för sitt prästerskap, samt följden av boställenas indragning således endast bliva den, att så mycket större tillskott för nämnda utgifters bestridande måste återgå

från kyrkofonden till församlingarna. Varför en sådan omgång? Nyttan därav får endast den tjänstemannakår, som för detta stora arbetes utförande måste tillsättas.

En stor brist i det föreliggande förslaget är, att någon fullständig utredning ej föreligger angående förvaltningskostnaderna. Givet är, att genom alla dessa boställens indragning, jämte skogsförvaltningen, kyrkofonden ådrages dryga förvaltningskostnader, och redan nu får prästerskapets lönereglerings fond utbetala ungefär en tredjedel av sina inkomster av skogen, endast för själva skogsförvaltningen.

Om däremot ett förslag, byggt på förutnämnda grundprincip, enligt vilken församlingarna själva genom vederbörande kyrkoråd hade åt sig överlåten den administrativa förvaltningen, skulle helt visst åt kyrkofonden besparas åtskilliga tusental kronor.

Beträffande prästerskapets bostadsboställen bör man kunna förvänta, att kyrkostämman, på förslag av och genom kyrkorådet, kan bereda en värdig bostad åt prästen, likasom den nu på skolrådets förslag bereder en sådan åt folkskolläraren, utan att härför anlita alla dessa synenämnder av olika slag, vilka, genom de ofta återkommande synerna och därav föranledda kostnader, bliva ganska betungande, icke minst för prästerna själva.

Garantier för att alla dessa ärenden skola utföras på ett för såväl prästerskapet som kyrkofonden tillfredsställande sätt är väl att pastor, såsom medlem av kyrkorådet, kan övervaka desamma och göra sitt inflytande gällande. Nödiga föreskrifter måste naturligtvis meddelas, och där de icke efterlevas, göres anmälan till domkapitlet, som då bör vidtaga erforderliga åtgärder. Genom lagen angående vården av enskildes skogar, som här torde kunna äga tillämpning, finnes en god garanti för att skogsvården icke försummas.

Vidare anser jag det vara ett önskemål, att skatterna bliva lika fördelade på alla skatteenheter över hela riket, för vilket ändamål jag skulle vilja föreslå upptagande av en allmän kyrkoskatt.

På grund av det anförda får jag anhålla,

att riksdagen, med avslag å utskottets förevarande förslag, ville besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t göra hemställan om nytt förslag i ämnet, byggt på i huvudsak följande grunder:

att alla kyrkliga boställen, utan avseende på om de äro upplåtna av staten, menigheter eller enskilda, bibehållas eller överlåtas åt församlingarna att, såsom församlingens egendom, för kyrkligt ändamål förvaltas;

att allmän och för hela riket lika utgående kyrkoskatt utgöres, dels personlig och dels för inkomst, med belopp som prövas lämpliga;

att avkomsten av såväl de kyrkliga boställena, som andra efter bestämda grunder debiterade medel, förvaltas av kyrkorådet och, sedan församlingen åliggande utgifter i mån av tillgång blivit bestridda, redovisas till kyrkofonden.»

Även nu föllo lagförslagen på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut, i det första kammaren biföll propositionen medan andra kammaren för sin del beslöt,

»att riksdagen, med avslag å såväl Kungl. Maj:ts proposition nr 39 som å utskottets förevarande betänkande, måtte, med bifall till herrar Perssons i Tällberg och Olssons i Blädinge motioner, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte utreda och om möjligt till nästa riksdag framlägga förslag till prästerskapets avlöning, byggt på i huvudsak följande grunder, nämligen:

att prästman, så snart han tillträder prästerlig befattning, tilldelas kontant lön med rätt till ålderstillägg efter vissa års oförvitlig tjänstgöring, samt att han vid tillträde av ordinarie tjänst erhåller tjänstgöringspenningar till ett belopp, avpassat efter med tjänsten förenad större eller mindre arbetsbörda;

att församlingen skall tillhandahålla ordinarie tjänstehavare lämplig bostad med nödiga uthus och, såvitt möjligt, trädgårdsland;

att församling må äga att, med iakttagande av givna föreskrifter, antingen utarrendera boställets jord och använda såväl arrendemedlen som från boställets skog eventuellt uppkommen avkastning till avlöning åt församlingens prästerskap och till fullgörandet av församlingens byggnadsskyldighet eller ock försälja boställets jord med tillhörande skog och överflödiga åbyggnader och att av därför influtna medel bilda en fond, vars ränteavkastning skulle för samma ändamål användas;

att bestämmelser utarbetas till tryggande av fondens framtida bestånd och för ränteavkastningens användande till avsett ändamål;

att utarrendering eller försäljning av boställe, som vid de nya bestämmelsernas trädande i kraft innehaves av prästman i församlingen, icke må äga rum utan boställshavarens medgivande;

att det nya avlöningsförslaget bygges på sådana grunder, att dess genomförande icke må rubba de rättigheter eller verka inskränkning i de förmåner, som blivit församlingarna tillförsäkrade och prövas vara lagligen grundade;

att vid det nya förslaget all uppmärksamhet ägnas åt åtgärder i syfte att, de olika församlingarna emellan, utjämna deras kostnader för prästerskapets avlöning; samt

att förslaget — i olikhet med nu föreliggande — måtte upptaga bestämmelser, vilka, så noga som förhållandena tillåta, angiva, vilka löneförmåner i regeln böra tillkomma prästerliga tjänsteinnehavare, så att Kungl. Maj:ts bestämmelserätt över avlöningsbeloppen varder begränsad till vad som är strängt nödvändigt.»

1909 års prästlöneregleringssakkunniga.

Den 27 juli 1909 tillkallades kontraktsprosten P. Sörensson, kammarrådet, sedermera justitierådet V. Dyberg samt assessorn, sedermera hovrättsrådet K. J. Ekman att såsom sakkunniga biträda vid fortsatt beredning av frågan om ordnande av prästerskapets avlöningsförhållanden. De sakkunnigas förslag granskades senare av några tillkallade riksdagsledamöter, nämligen bankofullmäktigen Olof Jonsson, häradshövdingen G. A. E. Kronlund, Carl Persson i Stallerhult och Daniel Persson i Tällberg, vilka sammanfattade resultatet av sitt arbete i en promemoria. Såväl förslagen som promemorian äro daterade den 14 december 1909.

Förslaget innebar i huvudsak detsamma, som sedermera inflöt i 19—21 §§ i prästlöneregleringslagen och i lagen om kyrkofond. Den mest framträdande skillnaden var att de sakkunniga föreslagit 2 ½ öre i 19 § 1 mom. löneregleringslagen i stället för nuvarande 3 öre samt att man gjorde bidragen från kyrkofonden beroende av att utdebiteringen överstigit förutom 6 öre per fyrk jämväl därutöver 10 öre per församlingsmedlem.

Till motivering för sina förslag i nu berörda delar anförde de sakkunniga:

»Församlingarnas rätt att förfoga över de prästerliga avlöningstillgångarna är i viss mån begränsad med hänsyn till den rätt kyrkan i dess helhet har till samma tillgångar. Boställen, donationer, fonder, skogsförsäljningsmedel m. m. äro anslagna till ett visst bestämt kyrkligt ändamål: prästerskapets avlöning. Men detta ändamål uppbäres icke blott av ett lokalt utan i väsentlig mån även av ett allmänt kyrkligt intresse; och detta vare sig egendomen anskaffats av menighet eller donerats av enskild eller ock upplåtits av kronan. Endast donation, gjord i syfte att bereda innehavare av viss prästerlig tjänst särskild förmån utöver lönen, intager härutinnan en särställning. Äro tillgångarna ej rikligare, än att de måste för lönernas gäldande till fullo tagas i anspråk, ligger det i både församlingarnas och kyrkans intresse, att pastoratet begagnar dem till avlöning av sitt prästerskap. Uppstår däremot i något pastorat överskott å de årligen inflytande avlöningsmedlen, sedan vad därav för året erfordras till gäldande av de för prästerskapet därstädes fastställda löner tagits i anspråk, kan kyrkan med skäl fordra, att dylikt överskott ställes till hennes förfogande för tillgodoseende av för hela kyrkan samfällda avlöningsbehov. Att pastoratet skulle äga att för annat ändamål, t. ex. byggande av kyrka, anläggande av begravningsplats eller dylikt, använda överskottet, lärer få anses uteslutet, då medlen icke äro anslagna till annat ändamål än att bereda prästerskapet avlöning. Sedan det lokala behovet härutinnan är fyllt, följer av upplåtelsens hela karaktär, att överskottet får användas till fyllande av enahanda, för kyrkan i dess helhet framträdande behov. Medlen komma därigenom indirekt även den lokala församlingen till godo, i vilket avseende erinras därom, att enligt förslaget till lag om kyrkofond av kyrkofonden, där såväl dessa överskottsmedel som övriga för kyrkan gemensamma avlöningstillgångar uppsamlas, skola utgöras — utom ersättning för församlingsavgifter enligt stadgandet i 21 § av lagen om reglering av prästerskapets avlöning — jämväl adjunktsarvoden, ersättning till adjunkter för resa till tjänstgöringsort, prostarvoden, emeritilöner m. m.

Om alltså pastoratet måste anses endast äga att 'i den mån det till lönernas gäldande erfordras' använda de prästerliga avlöningstillgångarna, så uppstår i allt fall den frågan — när dylika avlöningstillgångar i tillräcklig eller mer än tillräcklig mängd finnas — huruvida pastoratet må kunna helt och hållet befrias från skattskyldighet till prästerskapet, som då skulle avlönas allenast medelst boställsavkastning, räntor å fonder och dylikt, eller huruvida icke ändock i sådant fall en viss skattskyldighet bör åligga pastoratet. Frågan berördes vid 1909 års riksdag så till vida, att en reservant inom särskilda utskottet föreslog, bland annat, att en allmän och för hela riket lika kyrkoskatt skulle upptagas för bestridande av prästerskapets avlöning. Att emellertid föreskriva upptagandet av en dylik skatt, oberoende av behovet inom de särskilda pastoraten, låter sig väl näppeligen göra.

Däremot har i förevarande 19 § 1 mom. föreslagits ett stadgande därom, att till lönernas bestridande skola i första rummet användas församlingsavgifter inom en viss lågt satt gräns (högst 2 ½ öre per fyrk). Först sedan församlingsavgifter inom denna gräns uttagits, få övriga tillgångar anlitas för gäldande av återstående lönebelopp. Någon gång bliva därvid lönerna till fullo betäckta, redan innan nämnda gräns uppnåtts, varefter givetvis någon ytterligare utdebitering inom sagda gräns icke må förekomma. I regeln kräves för lönernas gäldande icke blott nu omförmälda bidrag av församlingsavgifter utan jämväl användande av såväl befintliga avlöningstillgångar som därutöver ytterligare ett betydande tillskott av församlingsavgifter. Det föreslagna stadgandet i 1

mom. har sålunda knappast någon betydelse i praktiskt-ekonomiskt hänseende, men det medför i fråga om utjämningen och fördelningen de särskilda pastoraten emellan av skattskyldigheten till prästerskapet teoretiskt sett större rättvisa och likformighet än som eljest skulle kunna åstadkommas. Man kan möjligen ställa sig tveksam, huruvida ändock en dylik skatteskyldighet bör åläggas pastoratet, då redan därförutan tillräckliga avlöningstillgångar finnas. Vore det så, att dessa tillgångar anskaffats i syfte att lindra eller alldeles avlyfta församlingens skattebörda, såsom om församlingen för att för framtiden slippa skatt en gång för alla anslagit medel till en lönefond av den storlek, att avkastningen därav till fullo betäckte lönen, då vore utan tvivel en sådan tvekan befogad. Men så har säkerligen icke i något enda fall tillgått. Medlen äro, vare sig de anskaffats av församlingen eller donerats av enskild eller upplåtits av kronan, avsedda till prästerskapets avlöning. Trots befintligheten av dessa tillgångar har församlingen i alla tider haft förpliktelse att utgöra tionde och övriga församlingsbidrag, och om boställets avkastning ökats eller nya ägor tillagts, har förmånen därav närmast kommit prästen till godo men icke församlingen till lindring i dess skattebörda. Då nu tionden och övriga hittills i varje territoriell församling utgående skattebidrag skola avlyftas och ersättas bland annat med församlingsavgifter utgående på enahanda sätt som kommunalutskylder, skulle näppeligen kunna sägas, att full rättvisa skipades, om till följd av en förändring, som åsyftar allenast beskattningens omläggning och skattebördans jämnare fördelning, vissa församlingar skulle komma att alldeles befrias från skattskyldighet. Den i 1 mom. föreslagna allmänna kyrkoskatten — om man så vill kalla den — torde alltså få anses väl försvara sin plats i det nya beskattningssystemet.

I ordningen näst efter de i 19 § 1 mom. omförmälda, inom där angiven gräns utgående församlingsavgifterna, skall enligt 2 mom. utgå arrende av de till prästerskapets avlöning anslagna boställen med undantag av så kallade änkesäten, då änka efter avliden präst äger rätt till avkastningen, samt boställen, vilkas avkomst enligt 3 § i lagen om kyrkofond skall ingå till nämnda fond. Boställsavkastning, som på grund av donation tillfaller tjänsteinnehavare utöver lönen, är likaledes undantagen, enär densamma förutsättes skola av lönetagaren själv uppbäras.

De i 3 mom. upptagna avlöningstillgångar äro av vida mindre betydenhet än arrendeavkomsten av boställena och hava av denna anledning ställts i ordningen efter denna. Eljest lärer ej någon åtskillnad i användningen av dessa bägge slag av avlöningsmedel böra ifrågakomma.

I stället för de äldre tämligen invecklade och stundom till ett visst godtycke ledande bestämmelser föreslås nu i särskilt upprättade 'Grunder för ändringar i lagstiftningen om ecklesiastika boställsskogar', att all skogs- och hagmark å samtliga åt prästerskapet i de territoriella församlingarna anslagna löneboställen skall ställas under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning utan avseende å, om bostället är anskaffat av menighet eller donerat av enskild eller upplåtits av kronan. Skogen skall i första rummet användas till boställets husbehov. Därutöver må från boställets skog virke erhållas dels av pastoratet till uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård ävensom för fullgörande av den pastoratet åliggande skyldigheten att tillhandahålla prästerlig tjänsteinnehavare ved till husbehov, och dels, om tillgång jämväl därtill finnes, av församling till kyrkobyggnad. Vad av boställes skogsavkastning icke erfordras för nu angivna behov skall försäljas. Sedan av medel, som influtit vid försäljningen, guldits kostnaden för densamma, skall återstoden ingå

till kyrkofonden, varifrån, på sätt i förevarande 19 § 4 mom. stadgas, de till lönernas gäldande, i den ordning samma paragraf angiver, erforderliga skogsförsäljningsmedel årligen utgå med högst det av Kungl. Maj:t beträffande varje boställes skog fastställda belopp, som för viss tidsperiod beräknats motsvara skogens behållna årliga avkastning. Förslaget om skogsförsäljningsmedlens utbetalning i enlighet med en sålunda av Kungl. Maj:t fastställd uppskattning av skogens behållna årliga avkastning betingas därav, att de medel, som inflyta för försåld skog, fördela sig ytterst ojämnt på olika år. Jämväl särskilda utskottet vid 1909 års riksdag ansåg en uppskattning nödvändig i ändamål att bidragen av skogsmedel skulle kunna utgå i form av bestämda årliga anslag från kyrkofonden. Den tidsperiod, uppskattningen skulle avse, synes i regeln böra bliva den, för vilken hushållningsplan blivit fastställd. Samtliga kostnader för skogens skötsel och vård skola gäldas ur kyrkofonden.

All skogsavkastning skulle sålunda komma församlingarna till godo, i den mån det erfordras till lönernas gäldande; möjligen uppkommande överskott skulle tillfalla kyrkofonden. Härmed vunnes den avsevärda fördel, att skogsavkastningen komme att disponeras lika för alla boställen av vad natur de än må vara, efter samma grunder, som uppställts för användningen av arrendemedel från jordbruksboställena och övriga prästerliga avlöningstillgångar.

Enligt vad verkställda uträkningar giva vid handen, torde i det närmaste hela den behållna avkastningen av boställsskogarna komma att, jämlikt 19 § 4 mom., från kyrkofonden utbetalas till församlingarna.»

— —

»Om än staten genom övertagande av tiondepliktens börda hädanefter kommer att lämna ett väsentligen större bidrag till prästerskapets avlöning än som för närvarande utgår, åsyftas emellertid därmed icke en brytning med den gamla grundsatsen, att varje församling bör avlöna sitt prästerskap. Förpliktelsen härtill skall nämligen fortfarande i första rummet åligga huvudsakligen församlingsmedlemmarna, men icke längre blott vissa grupper av dem, utan en var i mån av hans skatteförmåga. Om emellertid härigenom pastoratet blir betungat med skattskyldighet utöver en viss för alla pastorat lika gräns, skall ersättning av kyrkofondens medel beredas pastoratet för det överskjutande beloppet, utom beträffande lönebelopp, som församling särskilt åtagit sig att gälda för bibehållande eller inrättande av tjänst utöver dem, vilka Kungl. Maj:t ansett vara för själavårdens behöriga handhavande nödiga, eller för höjande av lön, som Kungl. Maj:t enligt löneregleringslagen för viss tjänst bestämt.»

— —

»I 3 § 3 mom. i förslaget till lag om kyrkofond stadgas, att arrende av boställen, vilkas avkomst vid 1913 års slut antingen ingår till prästerskapets löneregleringsfond eller är av Kungl. Maj:t anvisad till löneförbättring för prästerlig tjänsteinnehavare i annat pastorat än det, inom vilket bostället är beläget, skall till kyrkofonden ingå. Varken från det ena eller andra slaget av dessa nu nämnda boställen äger nämligen för närvarande prästerskapet i det pastorat, där de äro belägna, att uppbära avkomsten, och denna har därför ej heller för framtiden ansetts böra beräknas såsom avlöningstillgång inom pastoratet.»

Vid riksdagsledamöternas granskning av nu ifrågavarande delar av förslaget gjordes ingen annan ändring däri, än att uttaxeringen enligt 19 § 1 mom. löneregleringslagen höjdes till 3 öre per fyrk samt den i 21 § samma lag omför-

mälda perkapitaskatten uteslöts ävensom tjänsteinnehavarens rätt till ved sattes före pastoratets rätt till virke för prästgårdsbyggnad.

1910 års riksdag och kyrkomöte.

Lagförslagen framlades för 1910 års riksdag. Av de motioner, som härav framkallades, må två anföras.

Av Olof Jonsson i Hof (nr 71 i F. K.):

»Om en församling inköpt ett boställe, vars skogsavkastning är eller anses bliva större än vad den enligt § 19 i lagen om reglering av prästerskapets löner kan från kyrkofonden erhålla i bidrag till avlöningen för sitt prästerskap, eller om av sådan avkastning för kyrkligt ändamål inom församlingen en fond eller annan kapitaltillgång bildats, som enligt § 2 i lagen om kyrkofond kommer att indragas till denna fond, så är det naturligt nog att en sådan församling anser sig bliva illa behandlad och därför önskar, att ändringar till dess förmån vidtagas. Det är också på grund av framställning från en sådan församling som jag ansett mig böra bringa frågan under särskilda utskottets och riksdagens prövning, för vilket ändamål denna framställning skall av mig till utskottet överlämnas. Väl kunna vissa betänkligheter anföras emot ett avsteg från den princip av likartad behandling av skogsavkastningen från på olika sätt tillkomna boställen, varpå lagen om löneregleringen är byggd, och väl torde även svårigheter möta att finna en lämplig och väl avvägd form för en dylik undantagsbestämmelse, men torde ett tillägg till § 19 mom. 4 i lagen om reglering av prästerskapets löner av ungefär denna lydelse: Kungl. Maj:t dock obetaget att medgiva att detta högsta belopp må oavkortat utgå, även om därigenom full församlingsavgift enligt mom. 1 ej behöver tagas i anspråk, därest dylika skogsförsäljningsmedel härflutit från av församlingen inköpt boställe, eller något dylikt kunna sättas i fråga för spörsmålets lösning. Beträffande indragningen av fonder och andra kapitaltillgångar, avsedda till avlöning för prästerlig tjänst, enligt andra stycket av § 2 i lagen om kyrkofond, så heter det visserligen, att detta skall ske först efter Kungl. Maj:ts bestämmande i varje särskilt fall, men lika väl som undantag i tvenne angivna fall gjorts i paragrafen, kan ett tredje böra göras efter orden 'kapitaltillgångar' av denna lydelse: i den mån de icke hava bildats av skogsavkastningen från av församlingen inköpt prästerligt boställe eller ej äro — — — sägs. Visserligen kunde det sättas i fråga, att fonden jämväl skulle vara verkligen behövlig för kyrkligt ändamål inom församlingen, men någon större fond, än för sådant behov erfordras, lär nog icke av dylika medel hava bildats.

Enär jag hyser den förhoppning, att utskottet även i fråga om disponerandet av skogsavkastningen från ett av församlingen inköpt boställe kommer att framlägga det ändringsförslag, som finnes befogat, inskränker jag mig till den hemställan, att riksdagen måtte för sin del besluta, att § 2 i lagen om kyrkofond må erhålla följande lydelse:

Till kyrkofonden skola överföras prästerskapets löneregleringsfond och de ecklesiastika boställenas skogsfond.

I övrigt skola, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande i varje särskilt fall, till kyrkofonden överlämnas dels till avlöning för prästerlig tjänst avsedda fonder och andra kapitaltillgångar, i den mån de icke hava bildats av skogsmedel, vilka erhållits från av församlingen inköpt boställe, eller ej äro att hänföra till — — — sägs.»

Av J. Ericsson i Vallsta (nr 256 i A. K.):

»Utav ordalydelsen uti 2 § samt 3 § 4 och 5 mom. kyrkofondslagen ävensom 3 punkten i grunderna för skogslagstiftningen framgår, såvitt jag förstår rätt, att icke någon åtskillnad gjorts på sådana boställen som exempelvis anslagits av kronan och sådana som donerats eller av församlingarna anskaffats till prästerskapets avlöning. Därigenom begås emellertid en orättvisa emot dessa sistnämnda församlingar, till förmån för de andra.

Prästlöneregleringskommittén uttalar också på ett ställe uti sitt betänkande: 'Lönetillgångar, som anskaffats af eller till förmån för en församling eller ett pastorat, eller hvilka af enskild person donerats till innehafvare af viss prästerlig tjänst, i syfte att bereda denne ökad inkomst, falla nämligen helt och hållet utom gränserna för kyrkofondens anspråk.'

Det förefaller ju också vara tämligen klart att, om en person donerat eller om en församling anskaffat (exempelvis genom köp eller sammanskott) boställe, så har nog meningen varit, att just den församling eller prästerskapet därstädes, och inga andra, skulle hava nytta av den gjorda donationen eller anskaffningen.

Nu kan det visserligen vara möjligt, att i några undantagsfall den behållna skogsavkastningen kan uppgå till så stort belopp, att den, jämte övriga till prästerskapets avlöning utgående medel icke i sin helhet åtgår till avlöningen, men i sådant fall bör församlingen äga rätt att efter Kungl. Maj:ts prövning använda överskottet till andra kyrkliga ändamål. Man kan nämligen, bland annat, tänka sig, att i en sådan församling de kyrkliga förhållandena äro otillfredsställande och att de i en snar framtid böra ordnas. Så t. ex. kan det, genom att en större industri uppstått och genom att utvecklingen för övrigt gått raskare framåt i en sådan del av församlingen, som ligger avlägset från kyrkan, befinnas av behovet påkallat att i denna del bygga en kyrka eller vidtaga andra åtgärder till avhjälpande av de olägenheter som förefinnas i kyrkligt avseende. Dylika olägenheter, som eljest kunde bliva svåra att övervinna, kunna dock lätt nog avhjälpas, därest församlingen själv får förfoga över sådana överskottsmedel, som här äro i fråga.

På grund av vad jag sålunda anfört, tillåter jag mig härmed, med anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 85, vördsamt hemställa, att riksdagen behagade vidtaga de förändringar uti §§ 2 och 3 i förslaget till 'Lag om kyrkofond', att avkastningen av boställe och dess skog, som donerats eller av församling eller menighet anskaffats, ävensom fonder tillkomna på dylikt sätt, måtte av vederbörande församling få disponeras, samt att, därest dessa inkomster bleve större än som behöves till prästerskapets avlöning, överskottet må av församlingen, enligt Kungl. Maj:ts prövning i varje särskilt fall, få användas till andra kyrkliga ändamål.

Därest vederbörande utskott skulle gilla syftet med min framställning, så anhålles, att utskottet vidtager erforderliga ändringar i berörda paragrafer, ävensom i de andra delar av lagen som kunna stå i samband därmed.»

Vederbörande särskilda utskott anförde i anledning av motionerna:

»Båda motionärerna överensstämma i sina yrkanden därutinnan, att de anse fonder eller andra kapitaltillgångar, bildade av skogsmedel, vilka härflyta från av församling inköpt boställe, icke böra ingå till kyrkofonden utan ställas under kyrkorådets förvaltning. Medan herr Jonsson synes förutsätta, att avkomsten av sådana medel skulle kunna av församlingen användas för andra kyrkliga ändamål än prästerskapets avlöning, har herr Ericsson framställt ett be-

stämt yrkande i sådan riktning. Herr Ericssons hemställan är emellertid därutinnan mera vittgående än herr Jonssons, att han dels ifrågasatt att jämväl själva skogsavkastningen vid boställen av nyss nämnda beskaffenhet skulle disponeras såsom nu sagts och dels velat utsträcka de äskade bestämmelsernas tillämplighet även till boställen som av enskilda donerats.

För vinnande av det syfte, som finnes angivet i den i herr Jonssons motion gjorda hemställan, synes icke nödigt eller ens lämpligt att vidtaga ändring i förevarande 2 §. Det förefaller nämligen utskottet vara uppenbart, att där det finnes någon fond eller annan kapitaltillgång, uppkommen genom skogsmedel från något av församling anskaffat — liksom från något av enskild donerat — boställe, det måste vara med nuvarande 2 § i lagen om kyrkofond ej mindre än grunderna för bestämmelserna i 19 och 22 §§ i lagen om reglering av prästerskapets avlöning överensstämmande, att dessa medel skola ställas under kyrkorådets förvaltning för att i enlighet med bestämmelserna i nyssnämnda 19 § användas såsom bidrag till prästerskapets avlöning. Dylika medels överlämnande till kyrkofonden anser utskottet med de i det kungl. förslaget meddelade bestämmelserna icke kunna ifrågakomma.

Vad därefter angår motionerna, så vitt de åsyfta vinnande av föreskrift därom, att avkastningen av sådana fonder och andra kapitaltillgångar ävensom av sådana skogar, varom här är fråga, skulle kunna användas för andra kyrkliga ändamål än prästerskapets avlöning, så innebär en sådan föreskrift ett betydande avsteg från en av de huvudgrundsatser, varpå de nu framlagda förslagen om reglering av prästerskapets avlöning och vad därmed äger sammanhang vila.

I de föregående förslagen i dessa ämnen hade gjorts skillnad mellan å ena sidan boställen, som blivit av kronan upplåtna, och å den andra sådana, som blivit av enskilda donerade eller av församling anskaffade. Utom det att denna särskillnad medförde lagtextens betungande med en del specialföreskrifter, skulle densamma åstadkommit åtskilliga svårigheter vid tillämpningen, särskilt då det gällde boställen, rörande vilkas tillkomst på ena eller andra sättet fullständig utredning ej kunde vinnas. Mången var ej heller villig medgiva det befogade i denna olika behandling av lönetillgångar, som, om de ock härflöte från källor av olika natur, likväl åsyftade ett och samma ändamål. Nu har man, på ett enligt utskottets mening lyckligt sätt, mera fäst avseende på ändamålet med dessa lönemedels anvisande och därför frångått den förut upprätthållna artskillnaden mellan olika boställen allt efter deras tillkomst, med undantag allenast för det i 7 § i löneregleringslagen angivna fallet att lönetillgång tillförsäkrats innehavare av viss prästerlig tjänst i syfte att bereda denne särskild förmån utöver lönen. På grund av det anförda anser utskottet de ifrågavarande motionerna icke böra föranleda till någon ändring i eller tillägg till förevarande lagförslag.»

Motionerna medförde icke någon förändring i de föreslagna stadgandena.

Varken vid förslagens behandling i riksdagens kamrar eller vid kyrkomötet yttrades något av intresse för de frågor, som denna sammanställning avser att belysa.

Bilaga B.

Om den finska evangelisk-lutherska kyrkans prästlönereglerings- och boställslagar och deras tillämpning.

Den finska kyrkans organisation, lagstiftning och utveckling har från medeltiden under 700 år varit densamma som den svenska kyrkans.

Under den ryska tiden 1809—1917 fick den finska kyrkan behålla de rättigheter och förmåner, som den haft under den svenska tiden. Lagligt skydd garanterades henne av regenten. Se 1868 års finska kyrkolag.

Prästgårdarnes tillkomst är densamma i Finland som hos oss. Alla boställen hava det bestämda ändamålet att tillsammans med tionde bereda prästerskapet bostad och underhåll. Gav tionden allt för litet, var det vanligt, att bostället utökades, eller att ett löningshemman anskaffades.

Såsom hos oss hava de finska prästgårdarne från medeltiden och till våra dagar bebotts och brukats av prästerskapet under besiktningsskydd för hus och hävd, avseende att säkerställa boställenas vidmakthållande och förkovran för sitt ändamål för all framtid.

De finska kyrkoförsamlingarne åtnjuta självständighetens och självstyrelsens förmåner, till församlingarnes hjälp och bästa reglerade av lag och förordning.

Den reglering av prästlönerna, som hos oss daterar sig från 1862, inträffade i Finlands kyrka 1886. Dessa regleringar voro på båda hållen otillfredsställande. De lade stora bördor på den i mantal satta jorden, således ofta på en minoritet av församlingsmedlemmar och utnyttjade icke på ett rationellt sätt det övriga skatteunderlaget.

Principen, att varje församling skall själv avlöna sitt prästerskap, föranledde en anmärkningsvärd olikhet i prästlönerna, som mer och mer drog på sig kritik.

I vårt land genomfördes ny prästlönereglering och ny boställsförvaltning år 1910. I Finland kunde av flera orsaker ny lagstiftning om prästerskapets avlöning och boställen först år 1922 antagas.

Finska kyrkomötet, som, inom parentes sagt, har mycket större fri- och rättigheter än vårt svenska kyrkomöte — det kan, för att citera domprosten i Lund, säga *både ja* och *nej* — tog initiativ i ärendet genom sin anhållan hos regeringen om tillsättande av en kommitté, för att »utarbeta förslag till avlägsnande av i prästerskapets avlöning rådande missförhållanden».

Finlands lantdag hade också sin uppmärksamhet fäst på den viktiga frågan. Den anhöll om proposition till 1909 års lantdag angående lönereglering i syfte »att lönen fastställdes till skäligt belopp och utsattes i penningar samt att prästerskapets boställen bleve på ändamålsenligt sätt använda».

En kommitté tillsattes år 1909. Dess betänkande blev färdigt den 30 maj 1918.

Regeringen fann nödigt tillsätta en ny kommitté för överarbetning och framläggande av nya förslag, som bättre skulle motsvara tidens fordringar, och anvisa tidsenliga grunder för uttaxering av prästlöneavgifter. Betänkandet blev färdigt i januari 1921.

Delvis på grund av den sistnämnda kommitténs förslag utarbetades regeringens proposition till riksdagen 1921. Propositionen antogs i det stora hela oförändrad av riksdagen.

De nya lagarna innehålla i huvudsak följande bestämmelser:

Löneregleringslagen:

Löner. Varje församling är skyldig avlöna sitt prästerskap enligt lagarna om avlöning och boställen.

Lönen beräknas i penningar. Den får icke för kyrkoherde och komminister understiga respektive 36 000 och 24 000 mark, ej heller för kyrkoherde och komminister (kapellan) överstiga resp. 60 000 och 40 000 mark. Vid fastställande av lönen beaktas församlingens betalningsförmåga och svårigheterna i det pastorala arbetet.

För prästgård med mindre jordbruk skulle från de fastställda lönerna avdragas 10 %.

Ordinarie präst erhåller utöver lönen ett årligt tilläggsarvode efter 5, 10 och 15 års oförvitlig tjänst med 5 à 10 % av grundlönen.

Prästen erhåller från bostället sitt behov av ved, gärdsle och övrigt husbehovsvirke.

Undergår den allmänna prisnivån förändring med 20 %, kunna lönerna höjas eller sänkas. Domkapitlet gör därom framställning hos statsrådet.

Församlingskassa. Prästerskapets avlöning bestrides av en särskild församlingskassa, vars årliga inkomster utgöras av:

a) kassans räntor;

b) nettoinkomsten av ämbetslägenhet (boställe), som enligt boställslagen förvaltas av församlingen;

c) personell skatt av församlingsmedlemmar, som uppnått 16 år, 2 à 5 mark;

d) på grund av kommunalbeskattning fastställd skatt av skattskyldiga, som tillhöra finska kyrkan, om övriga kassans inkomster icke förslå till avlöning av prästerskap, klockare och orgelnist.

Vederlagsfond. Statsanslag ur kronotionden etc., som utgått till avlöning av prästerskapet, skola från församlingarna överföras till den s. k. vederlagsfonden (en kyrko-

fond i miniatyr), likaså 10 % av församlingskassans årliga ränteöverskott och 10 % av vissa skogsmedel.

Ersättning för kyrkliga förrättningar upphör. Ersättning lämnas enligt resereglemente för resa till kyrklig förrättning på särskild anmodan, dock ej för sjukbesök. Ingen skjutsersättning i övrigt förekommer. Prästgården anses kunna lämna den behövliga skjutsningen.

Ingen ersättning utgår för ämbetsbevis, som allmänt erfordras, eljest efter bestämd taxa.

Resa på grund av förordnande ersättes jämlikt resereglementet.

Löneregleringsutskott.

Förslag till lönereglering uppgöres i varje församling av ett utskott, bestående av a) lagfaren ordförande, som förordnas av landshövdingen, b) en av församlingens ordinarie prästerskap utsedd ordinarie präst, c) 3 högst 5 av kyrkostämma (kyrkofullmäktige) under ojävigt ordförandeskap utsedde församlingsrepresentanter. Förslaget underställes statsrådet för stadfästelse.

Där särskilda omständigheter sådant påkalla, kan statsrådet på ansökan av församling och prästerskap, efter hörande av domkapitel och landshövding förordna om ny lönereglering.

Närmare stadganden för lagens ikraftträdande hava utfärdats genom förordning.

Boställslagen:

1. Boställe är dels ordinarie prästens bostadsboställe — prästgården — med jord och betesmark samt erforderliga ekonomihus, dels den återstående delen av den odlade jorden, som kallas ämbetslägenhet och löningslägenhet, och som förvaltas av församlingen.

2. Boställena skola bibehållas för sitt ändamål och lagligen vårdas.

3. Ekonomisk besiktning bestämmer om antalet laga hus (ungefär desamma som hos oss). I församling med två eller flera präster kan gemensam bostad m. m. anordnas på samma boställe.

4. Ändringar av de laga husen beviljas vid ekonomisk besiktning. Smärre ändringar och överloppshus utföras, då innehavaren och församlingens boställsnämnd äro ense.

5. Tjänsteinnehavare får icke avhända prästgården något, endast disponera avkastningen. Innehavare får för sin tjänstetid upplåta den odlade jorden vid prästgården på arrende. Innehavare har rätt till husbehovsfiske och jakt å bostället tillhöriga vatten och marker.

Byggnadskostnad.

Kostnaderna för byggande av prästgård och ämbetsbostad samt för husens hållande i stånd bestridas på landet av *boställskassan,* vars kapital bör uppbringas till sådant belopp, att räntorna förslå till de årliga utgifterna. Mindre reparationsarbeten kunna vid lönereglering överlämnas åt boställshavaren.

Till hopbringande av *boställskassans* medel användas utöver i kassan förut befintliga medel:

a) nettoinkomsten av skogsförsäljning från boställena;

b) nettoinkomsten av substansförsäljning;

c) jordägarens andel i skadeersättningar för åverkan och olagligt svedjande;

d) församlingsskatt;

e) överskott av kassans årliga inkomst.

Då *boställskassan* kommit upp till det bestämda kapitalet, tillkommer nettoöverskottet *församlingskassan.*

Skatten erlägges med 4 à 5 % av det kapitalbelopp, som för kassan bestämts, intill dess skatten ej längre erfordras.

Vård (förvaltning). a) jordbruket.

6. Boställenas ämbetslägenheter upplåtas av församlingen på arrende genom boställsnämnden, i främsta rummet åt personer, vilka icke äga odlingsjord. Delar av den odlade jorden, som församlingen icke behöver för egna ändamål, kunna för kolonisation försäljas till den obesuttna befolkningen.

b) skogarna.

Skogarna skola av församlingen vårdas och användas liksom ock *skogsförsäljning* därifrån ske enligt av undervisningsministeriet fastställd hushållningsplan. Substans kan *boställsnämnden* enligt prövning försälja. Likaså små mängder virke, därest hushållningsplanen icke annorlunda föreskriver.

Försäljning.

7. Ter sig försäljning av jord etc. fördelaktig eller skall jord för kolonisation överlåtas, uppgör boställsnämnden förslag och införskaffar kolonisationsstyrelsens godkännande. Kyrkostämman avger utlåtande, likaså domkapitlet, för fastställelse av statsrådet.

Här hänvisas till den finska kyrkolagens principiella ståndpunkt i dylika frågor, då i densamma är stadgat, att lägenheter, som tillhöra kyrkan, av vilket namn de än må vara, må icke avskiljas från att vara kyrkans och icke heller försäljas annat än »vid trängande behov och till kyrkans synnerliga fördel», vilket stadgande såväl av domkapitlen som forststyrelsen och undervisningsministeriet på det noggrannaste beaktas vid förekommande försäljningsfrågor. Det har, enligt uppgift av forstrådet Tötterman, förekommit många fall, i vilka kolonisationsstyrelsen förordat bifall till försäljningsansökan, men statsrådet vägrat bifall.

Försäljningspriset m. m. överföres till församlingskassans (lönekassans) kapital.

Boställsnämnd.

8. I varje församling, där boställe finns, skall kyrkostämman (-fullmäktige) tillsätta en av minst *tre* personer bestående boställsnämnd att draga försorg om boställenas vård och underhåll enligt lag.

Missnöje med boställsnämnd anmäles hos kyrkostämman (-fullmäktige).

Besiktningar.

9. Om ekonomisk besiktning av byggnader och ägor minst vart 5:te år förordnar Domkapitlet på framställning av kontraktsprost, tjänsteinnehavare eller boställsnämnd.

Synenämnden består av en av Domkapitlet förordnad ordförande, en av landshövdingen utsedd ledamot, förfaren i jordbruk och skogshushållning, samt en utsockneman, som tillkallas av boställsnämnden eller i visst fall av kyrkostämman. Synenämnden handlar under domareansvar.

Missnöje med synenämnds utslag ingives skriftligen till Domkapitlet inom 30 dagar.

Över Domkapitlets beslut kunna besvär anföras hos högsta förvaltningsdomstolen.

Kostnaderna för ekonomisk besiktning bestridas av församlingskassan (prästlönekassan). För extra besiktning bestämmer synenämnd om betalningen.

Ekonomisk besiktning i samband med av- och tillträdessyn betalas till ⅔ av församlingskassan och ⅓ av av- och tillträdare till hälften vardera.

Om arvode åt synenämnden är särskilt stadgat.

a) Av- och tillträdessyn *å prästgård* hålles av synenämnden senast inom 4 månader, om mark då är bar, eljest senare. Av- och tillträdessyn är icke nödig, då parterna därom enas. Ändring sökes hos Domkapitlet.

b) Av- och tillträdessyn å *legoområde* verkställes under domareansvar av en nämnd av tre i jordbruk förfarne män, av vilka en utses av boställsnämnden, en av avträdaren och en av tillträdaren.

Ändring sökes hos underrätt.

Allmänt övervakande av boställena.

10. Å domkapitel och kontraktsprost ankommer att vaka över, att boställena till byggnader och ägor lagenligt hållas i stånd och vårdas samt besiktningar på föreskrivna tider verkställas.

Tjänsteinnehavare företräder bostället vid domstolar och myndigheter i alla ärenden med undantag för frågor om arrende och brukning samt vård, försäljning och eftersyn av skogen. Sistnämnda ärenden bevakas av boställsnämnden.

Verkställighet av boställslagen.

11. Boställsnämnden och ordinarie prästerna uppgöra förslag till trädgård samt odlings- och betesmark för prästgård. Ekonomiska besiktningsnämnden meddelar utlåtande. Förslaget sändes av kyrkoherden till domkapitlet för fastställelse.

Ämbets- och löningslägenheterna överlämnas i församlingens vård, då löneregleringen träder i kraft eller därförinnan då tjänsteinnehavare och församling därom överenskomma.

12. Närmare stadganden utfärdas i administrativ ordning.

Utredningsmännen hava med nådigt tillstånd företagit en resa till Finland för att på ort och ställe iakttaga verkningarna av de där gällande lagarna för den ecklesiastika boställsförvaltningen m. m. Under medverkan av referendarierådet, doktor Yrjö Loimaranta och forstrådet Aug. Tötterman samt dennes assistent, forstinspektören Gunnar Karlsson höllos överläggningar i Helsingfors och sammankomster med domkapitlet i Tammerfors och kyrkoherdar, boställsnämnder, kyrkovärdar och skogsarbetsledare i Keuru, Pieksämäki och Kuopio.

Utredningsmännen funno en decentraliserad boställsförvaltning, som tillfredsställde principen om församlingarnas självstyrelse under iakttagande av laga skydd för stiftelseegendoms fortbestånd. Se kyrkolag 1868 § 9.

Det upplystes, att denna lagstiftning hade grundlags natur. Lagstiftningen och dess tillämpning syntes omfattas med förtroende.

Undervisningsministern, Dr A. Kukkonen betygade »att församlingarna i Finland med trohet och nit skött sina uppdrag som egendomsförvaltare, och något gnissel hade knappast förekommit». Detsamma bekräftades av forstrådet Tötterman.

Prästavlöningen.

Den kontanta avlöningen utmätes mellan maximum och minimum i samförstånd mellan församling och prästerskap.

Prästerskapet har rätt till lösen för flyttningsbetyg — 5 mark för varje person över 16 år — och för släktutredningar o. s. v. enligt fastställd taxa.

Ordinarie prästerskapet på landet har prästgård med betesmark och ekonomibyggnader för jordbruk. Arealen uppgår stundom till 20 hektar.

Boställsförvaltningen i fråga om den odlade jorden.

Sedan prästgårdsområdet avskiljts, förvaltas den odlade jorden, som kan vara av stort omfång och giva god avkastning, av församlingarna genom deras boställsnämnder.

De ecklesiastika boställena hava i allmänhet god jord samt fördelaktigt och centralt läge.

Sedan församlingens boställsnämnd bestämt antal, areal och läge för de jordlotter, som skola utarrenderas, kungöres arrendeledigheten, och när spekulanterna ge sig tillkänna, utvisas lotterna på marken och överenskommes om arrendesumma, arrendetid och villkor i övrigt. Kontrakt upprättas av boställsnämnden, som, därest den så anser önskvärt, kan underställa kontrakten kyrkostämma eller kyrkofullmäktige för godkännande.

Jordlotterna, parcellerna, från 1 till 5 hektar, utarrenderas obebyggda.

Arrendatorerna äro oftast närboende hantverkare, järnvägsmän, skogs- och grovarbetare med egna lägenheter.

I Keuru har man försökt med kortfristiga arrenden men gjort dåliga erfarenheter (utsugning). Arrendetiden ansågs där böra vara omkring 25 år; någon gång, när bostad av arrendatorn uppföres på parcellen, 50 år.

Man bestämmer ofta i kontraktet, att viss kvantitet gödsel skall årligen tillföras jordlotten.

För arrendevillkorens uppfyllande fordras borgen.

Arrendeinkomsten utgör mellan 700 och 1 000 finska mark för hektar.

Boställsnämnderna besiktiga en gång årligen de utarrenderade lotterna och kontrollera, att arrendatorerna iakttagit kontraktens bestämmelser.

Vart femte år eller oftare, om så påkallas, hålles ekonomisk besiktning. Iakttagas icke besiktningens förelägganden, äro kontrakten brutna.

Dessa obebyggda småbruk påstodos vara mycket eftersökta.

Avkomsten tillfaller såsom första tillgång — bottentillgång — den förut omnämnda församlingskassan — prästlönekassan.

Församlingarna uppgåvos vara mycket belåtna med rätten att själva få förvalta sina ämbets- och löningslägenheter. Förtroendemännen i Kuopio landsförsamling förklarade, att myndighetsförvaltning bleve dyr och dålig. »Husbonden bor för långt borta. Församlingarna äro försiktiga, sparsamma och i tillfälle att anpassa sina förvaltningsåtgärder efter varje orts säregna förhållanden.»

Boställsnämnden i Kuopio betecknade boställsförvaltning genom t. ex. forststyrelsen och avkastningens sammanförande till en för riket gemensam prästlönekassa som oförenlig med finsk rättsuppfattning.

Efter boställslagens antagande fingo bebyggda lägenheter och torp på ecklesiastika boställens mark friköpas.

För försäljning av odlingsjord (även skogsmark) måste församling och boställsnämnd taga initiativ. Ärendet prövas noga. Prästerskap och Domkapitel höras. Därefter beslutar ministeriet om tillstånd till försäljning.

I allmänhet är man försiktig och återhållsam i fråga om försäljning av ecklesiastik jord. Detta framgick under överläggning hos Domkapitlet i Tammerfors. Och boställsnämnden i Kuopio landsförsamling, invid Kuopio stad, där försäljningsmöjligheterna äro goda, förklarade, »att jorden är en säker inkomstkälla; valutan är osäker».

Till boställsnämndsledamöterna utgår ersättning med 40 mark för varje sammanträde och en måttlig skjutsersättning, som betalas av respektive församlingskassa och boställskassa. Boställskassans kapital bestämmes av ministeriet till i allmänhet mellan 300 000 à 800 000 mark.

Förvaltningen av skogarna.

På frivillig väg uppgjordes skogshushållningsplaner för ett antal prästboställen under tiden 1863—1888. År 1886 utfärdad skogslag påbjöd nog de ecklesiastika boställenas skogars vårdande enligt stadfäst hushållningsplan, men först från 1892 reglerades frågan definitivare genom kejserlig förordning. Skogsplaner skulle upprättas, med iakttagande av, att prästerskapets behov av bränsle m. m. säkerställdes. På de små skogarna kunde det brista i fråga om husbehovsvirke, eftersom tillväxten vid uthålligt skogsbruk var för liten. Men församlingarna ålades att för prästens räkning tillskjuta det felande.

Sättet för skogshushållningsplaners uppgörande för prästbolens skogar ordnades genom detaljerade bestämmelser i nådig kungörelse 1895.

I den kommitté, som 1909 tillsattes med forstrådet Tötterman som ordförande, ingingo som ledamöter två präster och en representant för församlingarna samt en forstmästare av de för ecklesiastika skogar anställda.

Enligt 1922 års boställslag och stadgan för dess genomförande är boställsnämnden i varje församling ansvarig för prästboställsskogarnas i församlingen

vård och användning i enlighet med stadfäst hushållningsplan, medan Finlands forststyrelse äger ombesörja upprättandet av skogshushållningsplaner samt utöva uti särskilda förfoganden närmare bestämd kontroll över skogshushållningsplanernas efterlevnad m. m.

Enligt 1895 års kungörelse var forststyrelsen tvungen att ordna skogshushållningen enligt en steril trakthyggesmetod. År 1925 utfärdades nya bestämmelser, vilka tillåta full frihet i val av hyggesmetoder m. m. Dock hade trots allt, smidigare avverkningsformer redan tidigare införts jämsides med det påbjudna trakthygget. Nu böra i varje händelse planerna vara determinerade (bestämda), så att ingen tvekan kunde råda om vad som skulle göras, t. ex. avverkas och säljas.

Den ecklesiastika skogsvårdshjälpen lämnas från en särskild, fristående avdelning i Finlands forststyrelse. Man ville ej sammanblanda förvaltningarna av statens och kyrkans skogar. Man fordrade särskilda forstmän för vartdera området, så att intresset skulle bliva helhjärtat. På de ecklesiastika boställsskogarna få förrättningar alltså utföras endast av förrättningsmän, som anställts just för dessa skogar och väl känna och tillämpa den ecklesiastika lagstiftningen. Förrättningsmännen utväljas efter grundlig prövning bland de bästa. Skogsförrättningarne ordnas årligen för varje forstmästare i bestämda räjonger, detta för att nedbringa resekostnaderna och skydda församlingarna för onödiga utgifter. Enligt praxis anförtros åt boställsnämnderna att på egen hand utföra en del mindre betydande arbeten, såsom t. ex. mindre utstämplingar av virke, skogskulturer m. m., då nämnderna visat tillräckligt intresse och nödig sakkunskap.

Förrättningsmännen pressas till det yttersta och hava stränga order om förrättningarnas längd (c:a 3 dagar för skog om 300 hektar. Värdefullare skog kräver längre tid för revision; mindre värdefull kortare tid). Arbetstiden för förrättningsmännen ute i marken är c:a 6 à 7 månader årligen. Sedan komma hemarbeten. Ingen förrättning balanseras till ett följande år.

Vid varje förrättning, ordinarie såväl som extra ordinarie, äger förrättningsmannen, i den mån skogens tillstånd det medgiver, föreslå avverkning för försäljning, församlingen och boställskassan till godo.

Församlingarna få därefter sälja, såsom de för gott finna, de olika virkespartierna (ved, sågtimmer, pappersved etc.). Bättre virke bör dock alltid försäljas på auktion. Försäljningarna få ock ske under hand. Samtliga försäljningar skola ske i enlighet med därom given särskild förordning.

Boställsnämnderna anses hava i allmänhet skött sina förvaltningsrättigheter bra.

Kyrkostämma eller kyrkofullmäktige godkänna i sista hand priserna och någon gång händer det, att forstmästaren måst avråda antagande av bjudet pris. Forstmästarens ingripande har emellanåt åstadkommit, att priset ökats.

Församlingarna hava visat förtroende för sakkunskapen.

För större skogar hava församlingarna genom boställsnämnden anställt egna

skogsarbetsledare med tvåårig skogsskola, d. v. s. utbildade skogvaktare. För närvarande finnas i Finland mellan 30 och 40 sådana.

Utom vid den rent skogliga vården kunna forstmästare till gagn för församlingarna anlitas såsom sakkunnigt biträde åt boställsnämnden t. ex. vid förrättningar för utbrytning av arrendelägenhet, vid ägodelningsrätt och vid skogslikvider, då nybildad församling får del i den gamla församlingens fasta egendom.

På grund av personalbrist i den ecklesiastika skogsvårdsavdelningen kan ingen hjälp lämnas för sanka skogsmarkers utdikning. Församlingarna få icke statsbidrag för dylika företag.

Boställsnämnderna utväljas bland församlingens kunniga och duktiga män. Detta är ett församlingsintresse. Deras uppgifter för skogshushållningen äro uppräknade i verkställighetsstadgan (bevakning, huggning, försäljning, redovisning, hyggesrensning, plantering, gallring m. m.).

I det stora hela anses boställsnämnderna hava fungerat väl, till forststyrelsens belåtenhet.

Forststyrelsen motsätter sig ofta försäljning av skogsparceller, eftersom skogsbruket och församlingarnas fördel därav skadas. Därav rubbas också skogsplanerna. Och till råga på allt bjudes dåliga priser.

Prästgårdsskogarnas areal uppgår till c:a 360 000 hektar, varav 175 000 växtlig skog och 175 000 kärr etc. (mindre växtlig skog), det övriga impediment.

Skogshushållningsplanerna gälla för bestämd omloppstid. Avverkningsberäkningarna uppgöras för 10 år. Revision sker, vart tionde år, men kan förrättas oftare, om förhållandena det kräva.

År 1927 uppgjordes hushållningsplaner för 3 prästboställen, skogshushållningsrevisioner höllos på 64 ställen och extra revisioner på 24 ställen; dessutom uppgjordes planer och höllos revisioner på klockareboställen, c:a 12 st. Forststyrelsens ecklesiastika forstmän hava också skött de grekisk-katolska församlingarnas skogar, av vilka den, som tillhör klostret på Valamo, är betydande. Förrättningarnas antal på de ecklesiastika prästbolen varierar per år mellan 350 och 460.

Antalet prästbol är 700.

Indelningen av skogarna och övervakande av skogshushållningen på ecklesiastikstatens boställen och övriga lägenheter, vilka lyda under forststyrelsens avdelning för boställs- och samfällighetsskogarnas vård, har handhafts av 8 forstmästare, vilka alla åtnjutit årslön. Dessutom har i medeltal för år 4 tillfälliga forstmästare, på grund av den stora mängden förrättningar, biträtt de förenämnda. I medeltal hava 12 forstmästare per år varit i arbetet engagerade.

Enligt forstrådets uppgift drager denna de ecklesiastika skogarnas avdelning en årlig kostnad av 500 000 finska mark — 50 000 svenska kronor.

Rese- och dagtraktamentskostnader samt omkostnader för hantlangare och skogsarbetare m. fl. betalas av församlingarnas bruttoinkomst av skogshushållningen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sid.

Skrivelse till statsrådet och chefen för kungl. ecklesiastikdepartementet 3

Församlingarnas ställning till prästlönejorden 7

De medeltida prästboställenas rättsliga beskaffenhet s. 7. — Nyare tiden s. 13. — Kyrkogodsets jordeboksredovisning s. 17. — Statistiska uppgifter s. 35. — Boställenas bundenhet vid visst pastorat s. 38.

Förvaltningen av prästlönejorden 41

Historik s. 41. — Principer för en reform s. 42. — Jordbruksförvaltningen s. 43 (Pastoratens förvaltning; Kontroll; Förskott ur kyrkofonden; Indragna boställen). — Skogsförvaltningen s. 48 (Pastoratens förvaltning; Kontroll; Arbetsfördelningen mellan pastoraten och fackmännen; Husbehovsvirke; Indragna boställen; Stiftsjägmästare m. m.; Kostnadsberäkning; Fördelning av kostnaderna; Jämförande kostnadsberäkningar). — Avlöningsfonder s. 61. — Erfarenheter från Finland s. 61.

Försäljnings- m. fl. frågor 62

Historik s. 62. — Förslag om vidsträcktare försäljning s. 65. — Friköp s. 66. — Köpeskillingsmedlens placering s. 70.

Lönereglering 71

Finansieringen av prästlönekostnaderna m. m. 77

Kyrkofondens utgifter s. 77 (Tillskotten till pastoraten; Utgifter för pastoratens gemensamma ändamål). — Kyrkofondens inkomster s. 78 (Den första treöringen; Allmän kyrkoavgift). — Jämvikt i kyrkofonden s. 84. — Överskott å lokala avlöningstillgångar s. 86. — Organisatoriska frågor s. 87. — Finansplan för kyrkofonden s. 89.

Sammanfattning 91

Bilaga A. Redogörelse för frågan om församlingarnas rätt till sina boställens avkastning från 1800-talets mitt till 1910 års reform 93

Bilaga B. Om den finska evangelisk-lutherska kyrkans prästlönereglerings- och boställslagar och deras tillämpning 191

Statens offentliga utredningar 1931

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Lagberedningens förslag ang. vissa internationella rättsförhållanden. 3. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om erkännande och verkställighet av domar, m. m. [9]
Riktlinjer för vinnande av viss koncentration inom det svenska fångvårdsväsendet. [16]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

1928 års lönekommitté. Betänkande med förslag till avlöningsreglemente för extra ordinarie och extra tjänstemän, tillhörande den civila statsförvaltningen m. m. [12]
1928 års lönekommitté. Betänkande med förslag till lönereglering för landsfogdar, lappfogdar och landsfiskaler m. m. [18]
Betänkande och förslag ang. anskaffning, underhåll och drift av för tulltjänsten erforderlig fortskaffningsmateriel. [23]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Utlåtande ang. utförselbevissystemets verkningar m. m. [5]

Politi.

Socialpolitik.

Betänkande med förslag ang. arbetslöshetens motverkande genom beredskapsarbeten. [3]
Arbetslöshetsutredningens betänkande. 1. Arbetslöshetens omfattning, karaktär och orsaker. [20]
Arbetslöshetsutredningens betänkande. 1. Bilagor, band 1. Orsaker till arbetslöshet. P. M. ang. arbetsmarknaden och de faktorer, som bestämma dess utveckling. [21]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Utlåtande över utkast till näringslag m. m. [13]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruksutredningens betänkanden. 4. Betänkande ang. åtgärder för fjäderfäskötselns främjande. [6]. 5. Statistisk översikt över det svenska jordbrukets utveckling och läge. [7]
Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om delning av jord å landet inom vissa delar av Kopparbergs län m. m. [19]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till lag om vård av vissa skogar inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker m. fl. områden. [10]
Utredning med förslag ang. premiering av välskötta mindre skogsbruk. [11]

Industri.

Ny värmeledning samt elektrisk belysningsanläggning i Nationalmuseibyggnaden i Stockholm. [8]

Handel och sjöfart.

Provdebitering av fyr- och båkavgift samt sjömanshusavgift. [15]

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till växellag m. m. [14]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Sammandrag av yttranden över 1927 års prästlöneregleringssakkunnigas betänkande rörande nya grunder för lagstiftningen om prästerskapets avlöning och förvaltningen av den därtill anslagna egendomen. [1]
Utredning och förslag rörande läroböcker vid de allmänna läroverken och med dem jämförliga läroanstalter. [2]
Utredning och förslag av frågorna om ytterligare inskränkningar i den nuvarande folkskoleseminarieorganisationen samt om statens övertagande av de utav landstingen och vissa städer upprätthållna småskoleseminarierna m. m. [4]
Utredning och förslag rörande fortsättningsskolans organisation. [17]
Betänkande med förslag till huvudgrunder för en decentraliserad förvaltning av prästlönejorden m. m. [24]
Betänkande med förslag till prästlönelag m. m. [25]

Försvarsväsen.

1930 års militäravlöningssakkunniga. Betänkande med förslag till avlöningsbestämmelser för icke-ordinarie personal vid försvarsväsendet. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Kungl. Hofboktryckeriet Iduns Tryckeri-A.-B., Stockholm 1931
316814